הלכה · אחרונים

מטה אפרים

רבי אפרים זלמן מרגליות

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מטה אפרים

רבי אפרים זלמן מרגליות

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מטה-אפרים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161024 של הספרייה.

תוכן העניינים

סימן תקפא 4
סימן תקפב 20
סימן תקפג 26
סימן תקפד 29
סימן תקפה 36
סימן תקפו 40
סימן תקפז 47
סימן תקפח 48
סימן תקפט 50
סימן תקצ 53
סימן תקצא 58
סימן תקצב 61
סימן תקצג 64
סימן תקצד 65
סימן תקצה 65
סימן תקצו 66
סימן תקצז 68
סימן תקצח 71
סימן תקצט 73
סימן תר 76
סימן תרא 79
סימן תרב 82
סימן תרג 93
סימן תרד 96
סימן תרו 102
סימן תרז 105
סימן תרח 108
סימן תרט 110
סימן תריא 112
סימן תריב 114
סימן תריג 115
סימן תריד 118
סימן תרטו 119
סימן תרטז 119
סימן תריז 121
סימן תריח 122
סימן תריט 126
סימן תרכ 140
סימן תרכא 140
סימן תרכב 145
סימן תרכג 145
סימן תרכד 148
סימן תרכה 152
דיני קדיש 167

סימן תקפא

א הנהגות חודש אלול והסליחות וערב ראש השנה

מראש חודש אלול ואילך הם ימי הרחמים והסליחות וימי רצון. ויש לכל אדם לעורר לבו בתשובה ולעשות לכפר את אשר חטא על הנפש מיום היותו, ולמען יזכה בהשפטו כשבת המלך על כסא דין ביום הרת עולם. והעירוני רעיוני כי טוב הוא לסדר התנהגות הימים הקדושים הללו למצוא נופש לרבים מבני עמנו הטורחים ולא נחים מעמל ימים וטרדות לבם ומעינם, חתם תורה בלמודה מקורות העתים וחליפות הזמנים, ולבם הומה בהגיע תור קדושת הימים האלה, נזכרים כי עת לעשות לה' ונפשם שוקקה לרוץ אורח ונתיב יושר. ואחרי שאין להם שעת הכושר לחפש ולחקור דרכים, אף כי המה בספרים ערוכים. ורבים אומרים מי יראנו דרך קצרה, ינחני במעגלי צדק, למען דעת להבדיל בין הקודש ובין החול, דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאל. ובגלל הדבר הזה אחזתי ביד ימיני במשענת קנה וקצה המטה אשר בידי, להנחותם הדרך הסלולה, ליישר בערבה מסילה והלוכם בקדש, מיום תקע בראש חודש עד מקץ ארבעים יום, באחת יתקעו עת נעילת שערים. וסידרתי הדברים על סדר השלחן ערוך. ולא אהיה סופר מאריך ולא אהיה הוגה דיעות בדין, כי אם עד מהרה ירוץ דברי בלשון צח וקצר, על שרשי הדין אתחקה. ובזכות הרבים אשענה ואתחזקה. ושאלתי ובקשתי אבטח כי לא תשוב ריקם להרים מכשול מדרכי ה' ויהי ה' למשען לי להיות זוכה ומזכה אחיו עמו ולב רבים להטות למטה אפרים:

ב יש אנשי מעשה נוהגים להתענות ארבעים יום, נגד ארבעים יום שעלה משה רבנו עליו השלום לקבל התורה. ולפי שבשבתות וראשי חדשים וראש השנה אין מתענים, לכך נוהגים להתחיל אחר ט"ו באב, שישלימו מספר ארבעים יום. ואף אם יש בימים אלו כמה תעניתים, כגון מי שרגיל להתענות בה"ב או ערב ראש חדש או יאר צייט או תענית חלום, או שגזרו הצבור תענית, כיון שעל כל פנים מתענים בהם הם עולים לו לחשבון הארבעים. ויש מתחילין מן אחר י"ז בתמוז, ומתענים מה שצריכים לתשלום. ואין הימים שמתענין בלא זה מצורף לחשבון. ומחודש אלול ואילך עולה לחשבון, אף הימים המתענין בלא זה, כיון שהם ימים קדושים. ויש לילך בזה אחר כונת הנודר. ואותם התעניתים שמתענים למספר מ"ם יום אין צריך להשלים, שהרי אין מתענים רק בשביל תשובה. והמתענה אין צריך לקבל תענית לכל יום בפני עצמו, אלא יכול לקבלם בפעם אחת בעת שמתחיל, כגון בי"ז בתמוז או בט"ו באב. ומי שקיבל עליו תעניתים אלו, אפילו לא אמר דרך נדר, רק בקבלת תענית לבד, צריך להתענות אותם מפוזרים,

ואינו יוצא בתענית שלשה ימים ושלשה רצופים. ואפילו מי שנתחייב מחמת עבירה שעבר לצום ארבעים יום בשביל תשובה כדי להצטער, שיוצא אם מתענה שני ימים ושני לילות כשהוא אדם חלש, ושלשה ימים ושלשה לילות באדם בריא, מכל מקום יותר טוב שיצום מפוזרים, שבכל עת יהיה לבו נכנע וחטאתו נגדו תמיד:

ג בערב ראש חודש אלול נהגו רבים להתענות ולעשות סדר יום כפור קטן, אף במקום שאין נוהגין לעשות כסדר הזה בשאר חדשים, כדי שיכינו ליבם לתשובה. ואם חל ראש חודש בשבת, יש מקדימין לעשות ביום ה' שלפניו, וקצת אנשי מעשה אין נוהגין כן:

ד ראש חודש אלול לעולם שני ימים, וקביעות יום שני של ראש חודש לעולם אינו חל כי אם באחד מד' ימים שבשבוע שסימנם אבד"ו. וקביעות יום א' דראש השנה ביום שאחריו, וסימנו בגה"ז:

ה אם חל ראש חודש אלול יום ראשון שלו בשבת, מוציאין שני ספרי תורה, וקורין באחד בפרשת השבוע שהיא פרשת ראה, ובשני קורין למפטיר "וביום השבת" "ובראשי חדשיכם" עד סוף הפרשה, ומפטירין "השמים כסאי" ודוחין הפטרת "עניה סוערה", ומשלימין אותה בשבת פרשת "כי תצא" שמפטירין בו "רני עקרה", ומשלימין עליו גם כן "עניה סוערה" שהיא סמוכה לה בנביא. ואם חל ראש חודש אלול ביום ראשון ושני, אין מפטירין בשבת שלפני ראש חודש פרשת "מחר חודש", אלא מפטירין הפטרת הפרשה של שבוע זו שהיא "עניה סוערה", והפטרת "מחר חודש" נדחית לגמרי. ואם כשחל ראש חודש בשבת טעה ואמר "עניה סוערה", אם עדיין לא ברך ברכות של אחריה, יאמר גם כן "השמים כסאי" ויברך לאחריה. ואם כבר ברך ונזכר אחר כך, יאמר "השמים כסאי" בלא ברכה:

ו נוהגין במדינות אלו מראש חודש אלול ואילך עד יום כיפור לומר בכל יום אחר גמר התפילה מזמור כ"ז בתהלים "לדוד ה' אורי וישעי" בוקר וערב, ואומרים אחריו קדיש יתום. ואנו נוהגין לאומרו עד שמיני עצרת ועד בכלל. וגם נהגנו לאמרו בכל יום שיש בו מוסף אחר גמר תפילת שחרית קודם "אין כמוך", ובערב אומרים אותו אחר תפילת המנחה. ויראה לי שבמקומות שאומרים אותו אחר גמר התפילה, אזי בראש חודש יש להקדים מזמור "ברכי נפשי" למזמור "אורי וישעי". וכן במקומות שאומרים אותו אחר תפילת שחרית, ונוהגין גם כן לומר שיר של יום אחר תפילת שחרית, יש להקדים השיר של יום, לפי שהוא תדיר. וכן "ברכי נפשי" הוא תדיר בכל ראש חודש. ובמקום שאין שם אבֵל אחד, יש לומר שני המזמורים, "ברכי נפשי" ו"אורי וישעי", בלי הפסקת קדיש,

שלא להרבות בקדישים. אבל בין שיר של יום ל"אורי וישעי" יש להפסיק באמירת קדיש בכל ענין, שלא יהיה נראה שגם "אורי וישעי" היא משיר של יום:

ז מראש חודש אלול ואילך תוקעים בכל יום אחר גמר התפילה תשר"ת קודם אמירת תהלים. ומתחילים לתקוע מיום שני של ראש חדש, ויש נוהגין להתחיל לתקוע ביום ראשון של ראש חודש, ויש שתוקעים גם כן אחר תפילת ערבית, ולא שמעתי נוהגין כן במדינתנו. ותוקעין כל ימי החול של החודש אלול, מלבד בערב ראש השנה שאין תוקעין בו כלל, ואין לתקוע אפילו בביתו להתלמד. ובמקומות שנוהגין לתקוע ערבית, אין להם לתקוע בליל שלפני ראש השנה. ויש שנוהגין שבכל חודש אלול אחר המנחה מכריז השמש: שובו בנים שובבים. ומנהג יפה הוא:

ח נוהגין בכל יום של ימי החול מראש חודש אלול ואילך אחר התפילה, אומרים בציבור עשרה מזמורים תהלים, ומתכוונים לגמור כל תהלים שני פעמים קודם ראש השנה, והיא עולה כמנין כפ"ר. מתחילין אחר ראש חודש, כדי לומר יהי רצון המסודר אחר אמירת תהלים בשלימות עם התחנונים. וביהי רצון שלפני אמירת תהלים כתוב: "עד מלואת ימי שנותינו בהם שבעים שנה". והוא שפת יתר, וראוי לדלג מלות "בהם שבעים שנה". וביהי רצון שאומרים אחר תהלים, כיון שאין אומרים ספר שלם, יש לומר: "בזכות מזמורי תהלים שקראנו לפניך בזכות פסוקיהם ותיבותיהם ונקודותיהם וטעמיהם ובזכות שמות הקדושים" כו'. ואחר היהי רצון אומר קדיש יתום. ואם אין עשרה בשעת אמירת תהלים וממתינים עד שיבא אחד להשלים עשרה לומר קדיש, יש לשייר מזמור אחד ויאמרוהו אחר שישלימו עשרה ויאמר קדיש. ובימי תשובה שבין ראש השנה ליום הכיפורים אומרים יותר מעשרה מזמורים בכל יום, בכדי לגמור כל תהלים פעם שלישית קודם יום הכיפורים:

ט נוהגין כשכותב אדם לחברו איגרת שלומים מן ראש חודש אלול עד יום הכפורים, רומז לו בתחילתו או בסופו שהוא מעתיר עליו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים:

י כבר ביארנו כי החודש אלול הוא מעותד לתשובה, והירא את דבר ה' יש לו לפשפש במעשיו, וישב קודם סעודתו וקודם שנתו ויחשב עם נפשו למצא עונו להתחרט ולהתודות עליו ושב ורפא לו. ויוסף אמץ בקיום המצות. ויהיה זריז ביותר בחודש הזה בקידוש הלבנה, שהיא מצוה עוברת. וזמנה היותר ראוי הוא אחר שיעברו עליו שבעה ימים אחר יום המולד. ואפילו בליל ז' אין לקדש לכתחילה, אם לא שחושש שיארע איזה סבה שלא יהיה סיפוק בידו לקדשה אחר כך, יכול לקדש אחר ג' ימים מיום המולד. ואם

לא קידש תיכף אחר ז' ימים, יכול לקדשה עד י"ד ימים י"ח שעות שצ"ו חלקים מיום המולד. ואם מחמת איזה אונס לא קידש, רשאי לקדש בליל י"ו אבל לא יאמר שם ומלכות לא בפתיחה ולא בחתימה. וראוי לכל אדם להיות זריז לקדשה בזמנה, דהיינו תיכף אחר עבור שבעה ימים אם אפשר לקדשה אז, ולא יחמיץ המצוה. ויש אנשי מעשה נוהגין שבחודש הזה מפשפשים בדקדוקי מצוה להיות בודק ובוחן תפילין ומזוזות שלהם, וכל אשר ימצא שם בדק בשאר מצות, והוא מנהג טוב:

יא יש מקומות שנוהגין לקום באשמורת לומר סליחות מן אחר ראש חודש אלול עד יום הכיפורים, בימי החול אבל לא בשבתות, לפי שאין אומרים תחנונים שבת וראש חודש. ויש מתחילין להשכים מיום ט"ו באלול (עיין באבודרהם). ובמדינתנו אין נוהגין כן, רק מתחילין להשכים לומר סליחות מן יום א' בשבוע שחל בו ראש השנה. ואם חל ראש השנה ביום ב' או ביום ג', מתחילין להשכים מיום א' שבוע שלפניו. וזמן אמירת סליחות הוא בסוף הלילה סמוך לאור הבוקר. ועכשיו מתאחרין על הרוב עד התחלת עמוד השחר. ומכל מקום ביום ראשון משכימים יותר קצת, בכדי שיתכן לשון הפזמון שאומרים בו "בזעקתם בעוד ליל", וכן "רצה עתירתם בעמדם בלילות". ומי שנוהג לעשות תיקון חצות בכל השנה, יש לומר תיקון חצות כמנהגו, ואחר כך יאמר סליחות עם הציבור. ואם אירע שכשקם ממיטתו כבר הגיע עת אמירת הציבור, אף על פי כן יש לו לעשות התיקון קודם אור הבוקר, ויניח הסליחות ויאמרם אחר כך ביחיד (ועיין לקמן סעיף כא), לפי שתיקון חצות הוא מאוד נעלה, ובפרט בימים האלו הזמן מוכשר יותר לכך. אבל זולת זה אין לפרוש מהציבור בעת אמירת הסליחות. אפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, בעת הזאת ישתתף עם הציבור השופכים לב כמים לפני אבינו שבשמים מלך חפץ בחיים:

יב כשמשכימין לסליחות, אף על פי שהוא קודם אור היום, צריך לברך בשעת נטילה ברכת על נטילת ידים. וגם צריך לברך ברכת התורה קודם הסליחות. ואחר כך כשגומרים הסליחות והאיר היום, צריך ליטול ידיו שנית, ויערה עליהם גם כן ג' פעמים כמו כל נטילת ידים שחרית, אבל לא יברך על נטילה זו ברכת על נטילת ידים:

יג במקום שנוהגין שש"ץ המתפלל שחרית אומר ברכת התורה, יכולים לעשות כן אף בימי הסליחות, אף שכבר בירך ברכות התורה קודם הסליחות. ויש לו לכוין במה שמברך בראשונה שלא להוציא בברכה זו רק הסליחות ומזמורים שאומרים בהשכמה, ויפסיק אחר הסליחות בבדיקות נקבים וכיוצא בזה, ושוב רשאי לברך ברכת התורה. אבל ברכת על נטילת ידים אין לו לברך כשעובר לפני התיבה, כיון שכבר בירך

בהשכמה. ומכל מקום טוב יותר שאף ברכת התורה לא יאמר הש"ץ אם כבר אמר בהשכמה, אלא אם יש מי שלא בירך בהשכמה, יאמר הוא ברכת התורה לפני התיבה:

יד הש"ץ שאומר סליחות, יש לו להתעטף בטלית מצוייצת. וכשמשכימין בעוד לילה, לא יברך על עטיפתו. וטוב שישאל טלית מאחר ולא יקח טלית הקהל, וכל שכן טלית שלו. ואם לקח טלית הקהל או טלית שלו ונתעטף בלילה לומר סליחות, שאין מברך עליו, מכל מקום מיד כשיאיר היום והגיע זמן ציצית, יש לו להסירו מראשו ויברך ברכת "להתעטף בציצית" ויחזור ויתעטף בו. אך אם לקח טלית שאולה, אפילו אם האיר היום באמצע הסליחות אין לו לברך עליו, אפילו הוסר מראשו וחזר ונתעטף בו:

טו אם כשהאיר היום כבר גמר הסליחות ורוצה להסירו מעליו, יסירנו מעליו, ואין צריך למשמש בו ולברך. ואם מתחילין לומר סליחות אחר שהאיר היום, יש לו לברך על עטיפתו בכל ענין, אף שהיא טלית שאולה. ואם אין שם בנמצא טלית כלל, אף על פי כן רשאים לומר סליחות ושלש עשרה מדות בלא טלית:

טז הש"ץ יתעטף בטלית קדם שיתחיל אשרי. ואם אמר אשרי בלא עטיפה, יתעטף ויאמר איזה פסוקים בלחש קודם שיאמר החצי קדיש, כדי שיהיה הקדיש בעטיפה. ולפי שהפסיק בעטיפה בין אשרי לקדיש, יש לומר מתחילה איזה פסוקים:

יז אין להתחיל אשרי עד שיתאספו שם עשרה, כדי שיוכל לומר אחריו קדיש מיד. ואם אי אפשר להם להמתין עד שיהיו עשרה, לא יאמר קדיש אחר אשרי, ומתחילין "לך ה' הצדקה". ואם באו עשרה מיד אחר שמסיים אשרי, יאמר איזה פסוקים ויאמר הקדיש. ואם באו אחר שהתחילו לומר הסליחות, אם עדיין לא נסתלק הש"ץ מן התיבה, יש לומר מעט דברי סליחות ותחנונים, בכדי לומר קדיש עם תתקבל. ואם היו עשרה בעת הסליחות ויצא מהם לחוץ ואין כאן עשרה בגמר הסליחות, אף על פי כן רשאי לומר קדיש אחר הסליחות עם תתקבל:

יח אחר שמתעטף הש"ץ, מתחיל לומר "אשרי יושבי ביתך" וכו', ואומרים כל העם אשרי. ואומר הש"ץ חצי קדיש. ומתחילין לומר הסליחות, "לך ה' הצדקה". וכשמגיע ל"הנשמה לך", השליח צבור מתחיל בקול רם. ויתן את קולו בבכי לעורר לב העם. ובערב ראש השנה אומר גם כן בקול רם: "אשרי העם יודעי תרועה" וכו'. ויש מוסיפין גם שני פסוקים שאחריו, "בשמך יגילון" כו' "כי תפארת" כו'. כשגומרים הפזמונים אומרים "זכור רחמיך" כו'. וכשמגיע הש"ץ ל"שמע קולנו" הוא מתחיל בקול רם, והצבור עונין אחריו פסוק אחר פסוק, עד "ככלות כחנו אל תעזבנו", ואחר כך אומרים להלן כל אחד לעצמו. ואומרים שלש פעמים וידוי, "אשמנו" כו', עד "מחי ומסי". ונופלים על פניהם

ומטין על יד שמאל ואומרים תחנון, "רחום וחנון" כו' עד "יבושו רגע", וזוקפים ואומרים "מחי ומסי" וכו' "שומר ישראל" כו' "ואנחנו לא נדע" כו' עד "למען שמך". ואומר השליח צבור קדיש שלם עם תתקבל. וטוב לעמוד בשעת אמירת הסליחות. ויש אומרים "זכור רחמיך" בישיבה ועומדים לאמירת "שמע קולנו". ומי שקשה לו לעמוד באמירת הסליחות, על כל פנים יעמוד בשעת אמירת "אל מלך יושב" ושלש עשרה מדות ובשעת אמירת הווידויים. וכשמתחילין סליחה יש להתחיל תחילה "אלהינו ואלהי אבותינו", חוץ מסליחה המתחלת בשם:

יט אף על פי שנפילת אפים אינה בלילה, מכל מקום אם כשהגיעו לנפילת אפים עדיין לא האיר היום, אף על פי כן רשאים ליפול על פניהם, כיון שהוא קרוב ליום. ומכל מקום טוב להאריך קצת בסליחות, כדי שתהיה נפילת אפים ביום ממש:

כ אין לומר סליחות ושלש עשרה מדות קודם חצות לילה, רק בליל יום כיפור מותר. ובמקומות שנוהגים לומר סליחות בערבית, ואומרים שלש עשרה מדות, ראוי לבטל המנהג. ומי שהוא שם בעת שאומרים, לא יאמר עמהם, אלא ישב וידום או יאמר קצת מזמורים. אך הוידוי רשאי לומר עמהם, מלבד במוצאי שבת אין לומר וידוי קודם חצות לילה (עיין סימן תקס"ה):

כא אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפילה ובקשת רחמים, שדבר שבקדושה הם ואין אומרים אותם בפחות מעשרה. אבל אם בא לומר אותם דרך קריאה בתורה בניגון ובטעמים, מותר. וסליחות יכול היחיד לומר, רק במקום שנזכר מענין שלש עשרה מדות, כגון וזכור לנו היום ברית שלש עשרה וכיוצא, יש לו לדלג זה. וכן אותם הבקשות שהן בלשון תרגום, כגון מחי ומסי וכו' ומרן די בשמיא כו', לא יאמר כשאין שם מנין עשרה (עיין אליה רבה בשם ספר תניא):

כב אבֵל אסור לצאת מביתו ליכנס לבית הכנסת לומר סליחות עם הציבור, אפילו אחר שעברו ג' ימי אבילות, ואפילו ביום ראשון של סליחות, ואף על פי שהולכים בעוד לילה. אבל מותר לומר סליחות בביתו ביחיד, או שיאסוף עשרה לביתו. אבל בערב ראש השנה מותר האבל ליכנס לבית הכנסת לומר סליחות עם הצבור, ואז יכול להתפלל גם כן שם עם הצבור. וכן בערב יום כיפור במקומות שנהגו להרבות בסליחות בערב יום כיפור כמו בערב ראש השנה. ומכל מקום אם יוכל לאסוף עשרה לביתו, מוטב לעשות כן, אם יש לו מקום מיוחד בביתו שיוכלו לומר הסליחות בישוב הדעת ובכוונת הלב:

כג אבֵל תוך י"ב חודש אחר אביו ואמו או תוך למ"ד אחר שאר קרובים, יכול להיות ש"ץ בימי הסליחות שקדם ראש השנה. אבל בעשרת ימי תשובה יש נוהגין שאין האבל

אומר סליחות ואינו עובר לפני התיבה, ומכל מקום יוכל לומר מאשרי ובא לציון ואילך. ויש מקילין גם בזה. ומכל מקום בהרבה מקומות נהגו שאין האבל אומר סליחות לפני ראש השנה ואינו עובר לפני התיבה כל היום בעשרת ימי תשובה, רק בשחרית אומרים מאשרי ובא לציון ואילך. וכל מקום יחזיק כמנהגו. אך בתוך שבעה אין לו להיות ש"ץ בימי הסליחות ובמכל שכן בערב ראש השנה, מפני שאז מדת הדין מתוחה עליו. ובראש השנה או ביום כיפור אין לאבל להיות ש"ץ כשהוא אבֵל אחר אביו ואמו תוך י"ב חדש, אבל אחר ז' ותוך ל' אחר שאר קרובים מותר (אם החזיק מכבר) להתפלל בראש השנה או ביום כיפור, כיון שראש השנה ויום כיפור מבטלין גזירת למ"ד. אבל אם לא החזיק מכבר להתפלל בימים אלו, אין לו להיות ש"ץ בימים אלו, שאף על פי שבטל ממנו דין למ"ד מחמת הרגל, מכל מקום יש לומר שכל השלשים יום מדת הדין מתוחה עליו:

כד מה שנתבאר בסעיף הקודם שאין לאבֵל להיות ש"ץ, לא נאמר אלא כשיש שם ש"ץ אחר הגון כמותו. אבל אם אין שם אחר הגון כמותו, כגון בקול ערב, או שהוא גדול בתורה ובמעשים טובים, מוטב שיהיה האבל ש"ץ, כיון שהוא הגון יותר. ונראה אף באבל תוך י"ב חודש אחר אביו ואמו, והוחזק כמה שנים להתפלל בשכר מחמת דוחקו, והוא מרוצה לקהל, ויש ספק אם יחזרו אחר ש"ץ אחר שמא לא תערב תפילתו לצבור, יש להתיר שיתפלל האבל:

כה במקום שנהגו הנשים להחמיר שלא ילכו בימי נדות לבית הכנסת ולא תתפלל. מכל מקום בימים נוראים מותרים ללכת לבית הכנסת. ומיום ראשון של סליחות ואילך דינו כימים נוראים:

כו אם יש ש"ץ קבוע, מתפלל הש"ץ. ואם לאו, נוהגים להעמיד להתפלל סליחות מי שיש לו בנים וירא שמים, שהוא שופך לבו ומפיל תחנונים מקירות הלב, שבאותן הימים אנו תלויים בדין וצריך כוונה גדולה. לפיכך ידקדקו הצבור לחזור אחר ש"ץ היותר הגון והיותר גדול בתורה ובמעשים טובים למצוא שיתפלל סליחות וימים נוראים, ושיהיה בן שלשים שנה שיש לו דעת מיושבת, שמשם ואילך מתחילין ימי זקנה ולבבו נכנע ונשבר. וגם יהיה נשוי אשה. ואם לא נמצא בן שלשים, ראוי שעל כל פנים יהיה בן עשרים וחמש שנה. ונהגו לעבור לפני התבה פרנסי ומנהיגי הדור, שהמה יראי השם ויודעים בצער הדור ומכוונים לבם ביותר. ואם אי אפשר למצוא מי שיש בו מעלות ומדות הללו, כל ישראל בחזקת כשרים לתפילה, רק שצריך שיהיה מרוצה לקהל. ויזהרו שלא יבואו לידי קטטות ומריבות, וכל המתפלל בחזקה אין עונין אחריו אמן. וצריך הש"ץ להוציא כל אדם בתפילתו, ואם יש לו שונא ומכוין שלא להוציאו, גם אוהביו אין יוצאין בתפילתו.

ואין למנות ש"ץ סומא בימים נוראים, אף שיודע התפילות והפיוטים בעל פה, אם לא שאין שם אחר שראוי להיות ש"ץ (עיין בשו"ת חות יאיר ובשו"ת יעב"ץ):

כז מי שהיה נשוי ונתאלמן, אין למנותו ש"ץ לכתחילה, אפילו אם אירס אשה ולא לקחה עדיין. אבל אם כבר מינוהו הצבור בהיותו אלמן והחזיק כמה שנים ואחר כך יצא עליו עוררים מחמת שהוא אלמן, אין לדחותו. ומכל שכן אם החזיק מכמה שנים בהיותו שרוי עם אשתו ואחר כך נתאלמן, אין לסלקו בשביל כך, ורשאי להתפלל אפילו תפילת מוסף ביום כיפור:

כח מי שהיה לו אשה עתים חלומה ועתים שוטה, ונשא אחרת עליה על פי היתר ממאה רבנים (וברשות הממשלה), אין לו להיות ש"ץ בימים נוראים, עד שתחזר לבריאותה ותקבל את גיטה כדת, או שתמות, אם לא שאין שם אחר. ומכל מקום אם כבר החזיק כמה שנים, אין לסלקו בשביל זה. אבל מי שהוא נשוי שתי נשים במקום שנוהגים היתר לישא שתי נשים, אף על פי שכבר החזיק, אין לו להתפלל בימים אלו. וכן מי שלא נשוי כלל, אם לא נמצא אחר כמותו:

כט כל מה שאמרנו להתיר בהחזיק כמה שנים, דוקא בהחזיק במקום זה שהוא רוצה להתפלל עתה, אבל מה שהחזיק בתפילות אלו במקום אחר ואחר כך בא להתפלל במקום אחר, אין חזקה זו מועלת לו. ומי שהוא נשוי אשה עכשיו, אף על פי שאין אשתו עמו והוא במקום רחוק, אינו מעכב. אבל מי שעזב את אשתו מחמת קטטה והרחיק נדוד מביתו זו אשתו, יש לדחותו שלא יהיה ש"ץ בימים נוראים כלל:

ל מי שהחזיק להתפלל או לתקוע ברצון הקהל, אם לא אירע דבר שיש להעביר המצוה ממנו, אין רשות להקהל ליתן מצוה זו לאחר (עיין בשו"ת כנסת יחזקאל סימן נג). ואם החזיק ראובן להתפלל בראש השנה, ושמעון רוצה להתפלל ביום כיפור. וקודם ראש השנה נסע ראובן, וכיבדו הקהל את שמעון להתפלל בראש השנה, ושמעון רוצה להתפלל גם בצום כיפור, ואומר שזה שכיבדו להתפלל בראש השנה הוא נוסף על חזקתו, לפי שהיה פנוי מן המחזיק בה. או אם שמעון מעולם לא הפך הסדר להתפלל בראש השנה ואיש אחר ביום כיפור. או אפילו אם הפך הסדר, רק שגם אז ערער שמעון וצווח שרוצה יותר בתפילות יום הכיפורים לפי שהוא יום סליחה וכפרה, אלא שלא היה יכול לדון עם מי שתקיף ממנו. הדין עם שמעון, ואין ליקח ממנו תפלת יום הכיפורים. אבל אם אירע פעם אחת אחר שכבר החזיק להתפלל ביום כיפור הפכו הקהל הסדר מרצונו, להתפלל שמעון בראש השנה ואיש אחר ביום כיפור, ולא ערער אז, גם עתה אין לשמעון טענה, ורשות ביד הקהל ליקח תפילת יום הכיפורים לכבד למי שירצו:

לא נוהגים שמי שמתפלל סליחות מתפלל כל היום שחרית ומנחה ומעריב, ואפילו ערבית שלפניו הוא מתפלל. והוא קודם לאבל וליאר צייט ומוהל, ואפילו יש שם הגון ממנו. ועכשיו לא נהגו כן, ומי שיש לו יאר צייט הוא מתפלל, וכן האבל. רק במקום שנהגו שאינו מתפלל בעשרת ימי תשובה, אינו מתפלל רק מאשרי ובא לציון ואילך, כמו שנתבאר למעלה סעיף כג:

לב עיר שאין בו אלא עשרה, ואחד מהם רוצה לצאת לדרך בהגיע ימים נוראים, יכולין לכופו שישאר במקומו או לשכור אחד שיהיה במקומו להצטרף לעשרה. ושאר פרטי הדינים מבואר בסימן נ"ה:

לג בערב ראש השנה משכימין הרבה, ועומדין כמו שעה ב' או ג' אחר חצות לילה, לקדם פני מלך מוחל וסולח בבכי ובתחנונים לצאת בדימוס בדינם. ואומרים סליחות הרבה. ויש לאומרם במתון ובהכנעה ובשברון לב, לא כאותן המתגרים בשינה עד סמוך לאור היום, ועל ידי זה הם ממהרים על הש"ץ והגרגרנים חוטפים, זה חוטף וזה רומז לחברו לעשות חטיפה מול חטיפה, ובפיהם ירצו, רצים ואינם מגיעין לאור היום עד שיגמרו. ויש שעושים סעודה לגמרה של סליחות, כדי שלא לשנות ממנהג שנזכר לקמן סעיף מו. ועבירה גוררת עבירה, כי כמו השחר עלה עוד אכלם בפיהם. והחי יתן אל לבו, כי עת לחננה, ויזכור כי בשר הוא, רוח הולך ולא ישוב ולא הרבה יזכר את ימי חיי הבלו, ואם לא עכשיו אימתי. ואם ארע שאיחרו לעמוד, אף על פי כן יש להם לומר בנחת ובכונה וקול בכיות. ואם ימשך על היום אין בכך כלום, ואף על פי כן רשאים ליפול על פניהם קודם מחי ומסי וכו', אף שבתפילת שחרית של ערב ראש השנה אין נופלים על פניהם, כמו שיבואר:

לד מנהג הרבים להתענות עשרת ימי תשובה. ולפי שחסר מהם ארבעה ימים, דהיינו שני ימים של ראש השנה ושבת תשובה שבינתיים וערב יום כיפור, נהגו להשלימם קודם ראש השנה ארבעה ימים בימי הסליחות. לכן כשחל ראש השנה ביום ה' וא"ו ויש ד' ימים של סליחות לפני ראש השנה, מתענים כל הד' ימים רצופים. ואם חל ביום אחר, אז מתענין יום א' דסליחות ויום ב' שאחריו, ושוב מתענין יום אחד לפני ראש השנה וערב ראש השנה. ואם רוצה להתענות יום א' דסליחות וערב ראש השנה ושני ימים אחרים של סליחות הרשות בידו, ומכל מקום יש לו לקבל תענית במנחה, ואם אין דעתו להשלים, יקבל על דעת שלא להשלים:

לה הימים של עשרת ימי תשובה שמתענים בהם לפני ראש השנה ואחר ראש השנה, ויש לו קביעות על הימים שלפני ראש השנה איזה מהם יתענה, אין צריך לקבל תענית

בתפילת מנחה שלפניו, שהם מקובלים ועומדים מכח מנהגם. ואין צריך להשלים עד צאת הכוכבים, אלא כיון שהתפלל מנחה, יכול לאכול שעה ורביע קודם הלילה. ויש חלושי מזג שמתענין רק עד אחר מנחה גדולה. ובתפילת המנחה בלחש, מתפלל ענינו בשומע תפילה, רק ידלג את מלות "צום תעניתנו". אבל הש"ץ בתפילה בקול רם אינו אומר ענינו, ואין אומר ברכת כהנים, ואין קורין ויחל, ואפילו אם יש עשרה שמשלימין התענית עד צאת הכוכבים. וערב ראש השנה דינו כשאר עשרת ימי תשובה לעניין כל זה (ועיין סימן תקס"ב):

לו ביום ראשון של סליחות נהגו רוב הקהל להתענות, אף מי שאינו מתענה שאר ימי תשובה. ודינו כמבואר בסעיף שלפני זה, שאין צריך השלמה וקבלה, כיון שנוהג להתענות בכל שנה. וכן מי שנוהג להתענות כל שנה זולת מימי הסליחות או ימי תשובה, אין צריך קבלה והשלמה. אבל מי שאינו נוהג להתענות בכל שנה, רק פעם אחת רוצה להתענות איזה ימים, צריך לקבל תענית במנחה שלפניו. ואז צריך גם כן להשלים, אם לא שהתנה בפרוש בשעת קבלת תענית על מנת שלא להשלים. וביום הראשון של סליחות נהוג העולם להשלים גם כן, ואין להתיר להם אם לא שיש צורך בדבר. ויש נוהגין בכל עשרת ימי תשובה לקבל התענית ולהשלים גם כן. ומי שיודע בנפשו שלא יזיקו לו התעניתים ולא יחלש כחו ויתענה ביום כיפור בטוב, המחמיר לקבל התענית ולהשלים תבוא עליו ברכה. (עיין באליה רבה בשם הב"ח שכתב שכן היה נוהג הוא ז"ל). ומי שהוא תש כח ויש לחוש כשיחמיר בתעניתים אלו יחלש כחו, אין לו להחמיר כדי שלא יבוא חס ושלום לידי חילול צום כיפורים שהוא מן התורה. כי תעניתים אלו הם בשביל תשובה, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים:

לז אם בשבת שלפני יום א' סליחות חלם חלום שמתענין עליו, והתענה בשבת, אז אם אינו רגיל להתענות בכל שנה יום א' דסליחות, אם עתה מתענה יום א' דסליחות הוא עולה לו במקום תענית לתעניתו. ואם הוא רגיל להתענות יום א' דסליחות בכל שנה, אינו עולה לו, וצריך להתענות תענית לתעניתו ביום אחר (עיין מגן אברהם סימן רפח):

לח בערב ראש השנה נוהגים שהכל מתענים, אם הוא בן י"ג לזכר וי"ב שנים לנקבה. ואפילו אם הוא אבֵל ביום ראשון שמברין אותו, מכל מקום כיון שאם רצה אבֵל להתענות הרשות בידו, יש לו להתענות ערב ראש השנה כשאר כל אדם. ובמקום שיש קצת חולי אין צריך להתענות, אף שכבר התענה ערב ראש השנה כמה פעמים אין צריך התרה, שאין זה דומה לנדר, כיון שלא התענה רק מצד מנהג הציבור, אם כן על דעת המנהג

קיבל עליו מתחילה. ובערב ראש השנה אין משלימין, כדי שלא יכנס ליום טוב כשהוא מעונה, ויבואר לקמן סעיף נז:

לט אם אירע ברית מילה או פדיון הבן שעושים בהם סעודת מצוה בערב ראש השנה, ומכל שכן בשאר ימי התענית אלו שהזכרנו שנוהגים קצת אנשים להתענות ולהשלים, כל הקרואים שיזמין בעל הסעודה הרשות בידם לאכול, ומכל שכן הקרובים השייכים לסעודת מצוה זו. אמנם השייכים לסעודה זו ומי שהוא קרוא לה אין רשאים לאכול כי אם במקום סעודה, אבל בבית אסור לאכול אף אם שולחים לו לביתו מבעל הברית, אבל בעל הברית עצמו רשאי לאכול אף קודם שיגיע זמן הסעודה הקבועה. ויש לעשות הסעודה בערב ראש השנה קודם שעה עשירית משעות זמניות, שהוא שלושה חלקי היום:

מ זה שהתרנו לאכול בסעודת מצוה בתענית של יו"ד ימי תשובה, אפילו קיבל התענית במנחה ושוב נזדמן לו סעודת מצוה מתר לאכול, שעל דעת המנהג קיבל. אבל אם אינו נוהג להתענות עשרת ימי תשובה, וקיבל במנחה של יום א' מעשרת ימי תשובה להתענות בו, אסור לאכול בלא התרה. ועיין לעיל סעיף לו ולקמן סימן תרב בדין קבלת תענית (עיין סימן תקסח במגן אברהם ס"ק י"א ועיין מה שכתב לקמן סימן תרב מדין קבלת תענית):

מא סעודת מצוה שאמרנו הוא בזמנה קבוע על יום זה. וסעודת מילה שלא בזמנה חשיב כאילו היא בזמנה. אבל בפדיון הבן שחל יום ל"א שלו בשבת, וביום שאחריו היא תענית עשרת ימי תשובה, כיון שעבר זמן פדיון הבן יכולין לדחותו יותר. ולכן אף שגם סעודת פדיון הבן שלא בזמנה היא סעודת מצוה, מכל מקום אין זמנה קבוע היום, ואין דוחין התענית בשביל סעודה זו. ולכן אם נוהגים להשלים, ישלימו ויעשו הסעודה בלילה; ואם אין נוהגים להשלים, יתענו עד הזמן שרגילים תמיד, ואחר כך יעשו הפדיון הבן והסעודה. ובערב ראש השנה שאי אפשר לעשות בלילה, יכולים לעשותה ביום קודם שעה עשירית כמו שביארנו בסעיף לט [עיין סימן תקסח]. ואם חל יום ל"א בראש השנה, יעשה הפדיון במוצאי ראש השנה בלילה שקודם הצום, ואז יעשה הסעודה גם כן. ואם אינו רוצה לעשות במוצאי ראש השנה הפדיון והסעודה, יכול לעשות הפדיון ביום צום גדליה, והסעודה יעשה בלילה שאחר התענית. אבל לא יקדים לעשות הפדיון בערב ראש השנה, אפלו מלאו לו כ"ט ימים י"ב שעות תשצ"ג חלקים בערב ראש השנה. ואפילו בדיעבד אם פדה בערב ראש השנה שעדיין לא נכנס יום ל"א, הוא צריך לחזור ולפדות ביום צום גדליה בלא ברכה. ואם חל ראש השנה ביום ה' וא"ו, וזמן פדיון הוא ביום

ראשון דראש השנה, יעשה הפדיון והסעודה בליל מוצאי שבת תשובה, ולא ימתין עד יום צום גדליה. ואם חל יום ל"א בצום גדליה, עיין לקמן סימן תרב:

מב מי שנוהג להתענות ימי תשובה וידע לפני ראש השנה שיהיה סעודת מצוה בין ראש השנה ליום כיפור ויאכל שם, מחוייב להתענות עוד יום א' לפני ראש השנה. וכל שכן אם אירע סעודת מצוה בימי הסליחות לפני ראש השנה ואכל שם, מתענה יום אחר נגדו להשלים הד' ימים. אבל אם חל ראש השנה ביום ה', שמתחילין הסליחות ביום א' שלפניו ואין כאן רק ד' ימים לפני ראש השנה, והוא אוכל ביום א' על סעודת מצוה, אין צריך להתענות, שמתחילה לא קבלו עליהם להתענות רק בימי הסליחות ולא קודם לכן. ואם יש לו תענית יאר צייט ביום א' דסליחות או בין ראש השנה ליום כיפור או בערב ראש השנה, כיון שהם קבועים לתענית היו"ד ימים, עולה לו לחשבון היו"ד ימים. אבל אם התענית יאר צייט בשאר ימי הסליחות שקדם ראש השנה, או בין ראש השנה ליום הכיפורים, ויש בימי הסליחות ה' ימים או יותר, אין היאר צייט עולה לו וצריך להתענות במקומו עוד יום אחד מימי הסליחות לחשבון היו"ד ימים. אבל אם ימי הסליחות אינם רק ד' ימים קודם ראש השנה אין צריך להשלים יום אחר כמו שכתבתי לענין סעודת מצוה, שלא קבלו רק להתענות בימי הסליחות (עיין סימן תקסח):

מג מי שרוצה להתענות שניים או שלשה ימים רצופים והוא מפסיק בשבת אחר סעודה שלישית, יש לו לשמוע הבדלה מאחֵר שיכוון להוציאו, והוא יענה אמן ויכוין לצאת, אף על פי שהוא לא יטעם כלום. ואין לו להמתין עד ליל ג' או ד' ולהבדיל בעצמו, כי טוב יותר שיקיים מצות הבדלה בזמנה:

מד מי שמפסיק להתענות שני ימים רצופים, ואין שם אחרים שיוכל לשמוע מהם הבדלה במוצאי שבת, יברך במוצאי שבת על הנר בורא מאורי האש, וגם יריח בשמים ויברך, ועל הכוס יבדיל אחר גמר התענית בתחלת ליל ג' על הכוס בלבד. ואינו מברך שוב על הנר, וגם אין צריך ליקח בשְׂמים. ואם מתענה שלשה ימים רצופים ואין שם אחרים, אין לו להמתין עד תחילת ליל ד', ורשאי להתפלל מעריב מבעוד יום ולהבדיל בתפילה, ואחר כך יבדיל על הכוס בשבת סמוך לבין השמשות, ויוכל לשתות מכוס של הבדלה, ויפסיק אחר כך, רק לא יבדיל על הנר, וגם אסור בעשיית מלאכה, עד שחשיכה ויאמרו הקהל ברכו. ומכל מקום אין לכל אדם לעשות כן, שהוא דבר התמוה לרבים. רק מי שמוחזק בפרישות ורגיל בתעניתים, ונפשו חשקה לצום כן לכפר אשר חטא על הנפש, הוא רשאי בכך:

מה אם ראש השנה חל ביום ג' ורוצה להתענות ב' ימים שלפני ראש השנה, ואין שם אחרים שיוציאו אותו, או שאירע שהמתין עד ליל ראש השנה. לא יאמר קידוש והבדלה על כוס אחד, כמו בשבת ויום טוב הסמוכים זה לזה, אלא יקח כוס אחד ויקדש עליו בלא ברכת בורא פרי הגפן תחילה, ושוב יקח כוס אחר ויבדיל עליו גם כן בלא ברכת בורא פרי הגפן תחילה. ואחר כך יברך בורא פרי הגפן על שניהם וישתה משניהם. ואם אין לו יין וצריך לעשות קידוש על הפת או על השכר, מוטב שיעשה קידוש על כוס של שכר ואחר כך יעשה הבדלה על כוס אחר של שכר וישתה משניהם, ולא יקדש בעצמו על הפת ואחר כך יבדיל על השכר, כיון שיצטרך לטעום פרוסת המוציא קודם שיבדיל. ואם רוצה, יוכל לשמוע קידוש מאחרים, ואחר ששמע הקידוש לא יטעם כלום, ויבדיל על השכר וישתה, ואחר כך יברך המוציא ויאכל:

מו יש נוהגין בערב ראש השנה אחר סליחות, אם הוא עדיין קודם עלות השחר, לאכול דבר מועט, אף על פי שישן בלילה שינת קבע. ואותן הנוהגים כן, יכולין לאכול אף על פי שלא התנה קודם שכיבה שיהיה רשאי, כיון שכן נהגו הרי זה כאילו התנו. ויזהרו הרבה שלא יומשך האכילה אחר עלות השחר. וקודם סליחות אין נכון לאכול, רק יש שותים קאווי בלא צוקר, למען יוכלו לומר הסליחות בהשקט בלא כובד ראש מחמת שינה. ובעלי נפש מחמירין אף בשאר ימות השנה, שלא לאכול כלל בקימת האשמורת. רק בשתיית קאווי מקילין:

מז לעולם קורין בשבת שלפני ראש השנה פרשת "נצבים". וכשחל ראש השנה יום ראשון בב' בשבת או בג' בשבת, שאז יש שתי שבתות בין ראש השנה לסוכות, צריכין לחלק "נצבים וילך", וקורין "נצבים" לבד לפני ראש השנה, "וילך" קורין בין ראש השנה ליום כיפור, "האזינו" בין יום כיפור לסוכות. אבל כשחל ראש השנה ביום ה' או ביום שבת, אז אין בין ראש השנה לסוכות אלא שבת אחת, שאז קורין קודם ראש השנה "נצבים וילך" מחוברין ו"האזינו" בין ראש השנה ליום כיפור. ובשבת שלפני ראש השנה לעולם מפטירין "שוש אשיש". ומסיים בו במנחה השני פרקים האחרונים מפרקי אבות. ואין מברכין את החודש תשרי. ומזכירין נשמות ואומרים אב הרחמים, ובמנחה אומרים צו"ץ אף אם חל במחרתו ערב ראש השנה. ובמוצאי שבת אין אומרים "ויהי נועם" "ואתה קדוש", אם לא כשחל ראש השנה בשבת, אז אומרים במוצאי שבת שלפניו "ויהי נועם" "ואתה קדוש" כשאר מוצאי שבת:

מח הש"ץ והתוקע צריכים להפריש עצמם שלושה ימים לפני ראש השנה מכל דבר המביא לידי טומאה. ויש להם ללמוד הכוונות והתפילות והתקיעות. ואם לא באו בסוד

ה', יש להם ללמוד פירושי התפילות והפיוטים והלכות תפילות והתקיעות, וגם בספרי מוסר המעוררים את לב האדם, ויירא מפחד ה' ומהדר גאונו בקומו למשפט את הארץ:

מט בערב ראש השנה משכימין ביותר ומרבים סליחות ותחנונים, ואומרים פזמון "זכור ברית אברהם" שחיבר רבינו גרשום מאור הגולה, עד "והארץ אזכור". וקודם "מחי ומסי" נופלים על פניהם כמו בשאר ימי הסליחות, אף אם נמשך אמירת הסליחות על היום, גם כן נופלים על פניהם. אבל אחר כך בתפילת שחרית אין נופלים על פניהם. ומכל מקום אומרים בו "למנצח" "יענך" כו'. ואם חל בב', אומרים "אל ארך אפים" וקורין בספר תורה ג' אנשים בפרשת "וילך". ואין תוקעין אחר התפילה. ונוהגים אנשי מעשה לעשות חבורה של עשרה עשרה שיושבים לעשות הסדר של התרת נדרים המבואר. וכל הקהל עושין כסדר הזה. ורבים מדלגים סדר קבלת הנזיפה ולבישת שק, כי אולי המתירין אין כדאין לעשות היתר הנזיפה מהנידוי. ומכל מקום אומר נוסח "אם עברתי" כו', רק ידלג תיבת "ואשב יחף על הארץ כמנודה ואתפלש בעפר", כיון שאין עושה כן. ואותן הנוהגים לקבל נזיפה, צריך לחלוץ התפילין בעת שהוא בנזיפה, אף שהיה נוהג תמיד לילך בתפילין. ואחר שגומר "אם עברתי" כו' אומר "יהי רצון" כו', והקהל עונים "כולם מחולים לך" כו'. ולפעמים כדי למהר שיהיו כל הצבור חוזרים חלילה, אומרים שלושה יחד זוג זוג, ואין לעשות כן כי אם בעת שהשעה דחוקה. ויש נוהגין שעושין התרת נדרים פעם שנית קודם יום הכיפורים כשמזדמן להם עשרה (עיין בשו"ת שמש צדקה חלק י' סימן י'):

נ מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה, להראות שאנו בטוחים בהשם יתברך שעושה לנו ניסים ויצדיק אותנו במשפט. ויש ליזהר לגלח קודם חצות היום. גם נוהגין ללילך בערב ראש השנה אחר תפילת שחרית על הקברות להשתטח על קברי הצדיקים. ויש שמקיפין הקברות ונותנין שם צדקה לעניים ומרבים תחנונים, לעורר הצדיקים הקדושים אשר בארץ המה שימליצו טוב בעדינו ביום הדין. וגם מתוך שהוא מקום קבורת הצדיקים, המקום קדוש וטהור והתפילה מקובלת ביותר בהיותה על אדמת קודש. והמשתטח על קברי הצדיקים, אל ישים מגמתו נגד המתים השוכנים שם, אך יבקש מהשם יתברך שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר. ואין אומרים צידוק הדין בערב ראש השנה אחר חצות, ויש אומרים שאף קודם חצות אין אומרים צידוק הדין, אך בליל ערב ראש השנה אומרים צידוק הדין במקום שאומרים צידוק הדין בלילה:

נא בערב ראש השנה יש לו ללוש שיעור חלה לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם ביום טוב, וגם כדי לקיים מצות חלה. ויש לאפות לצורך שני הימים, כדי למעט טרדת הכנת

הלחם ביום שני של ראש השנה. ולכן אם חל ראש השנה ביום חמישי, יש לאפות בערב ראש השנה גם לצורך שבת. ואם הוא איסטניס וקשה לו לאכול פת אפוי מב' או ג' ימים ורוצה לאפות ביום טוב, הרשות בידו:

נב ערב ראש השנה הוא יום א' מארבעה ימים שמשחיטין את הטבח בעל כרחו, שאם נתן הלוקח דינר על בשר, ואפילו השור שוה מאה דינר ולא נתקבצו להמוכר כל דמי השור, כופין אותו לשחוט כדי ליתן להלוקח בשר על יום טוב של ראש השנה. וכן מצינו בנחמיה: "אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום" כו'. על כן יש להכין מערב ראש השנה מאכלים שמנים וחשובים ופירות טובים ומתוקים (כאשר יתבאר בסימן תקפג). גם יש להכין פרי חדש שלא אכל עדיין בקיץ הזה, לצורך ברכת "שהחיינו" של קידוש יום שני של ראש השנה, כאשר יתבאר בסימן תר:

נג נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום טהרה ופרישה. ויש לטבול ג' פעמים. ולא ישמש מטתו בשני הלילות של ראש השנה, רק אם אירע ליל טבילה. ואף שאיחרה טבילתה מזמנה, מותר לשמש. ויש ליזהר בראש השנה שלא ינהג עמה שחוק וקלות ראש, כי קדוש היום לאדונינו:

נד הנשים מדליקות נרות לכבוד היום, ומברכין כמו בשאר יום טוב. ונוהגים לברך גם כן "שהחיינו" בשני הלילות בשעת הדלקה. ואם חל בשבת, תברך על הדלקת נר של שבת ושל יום טוב. ונכון ללמד אותן שבליל שני של ראש השנה תלבש בגד חדש, ולכוין בברכת "שהחיינו" לצאת בו גם חובת הבגד. או תניח הבגד החדש שיניח אחר כך בשעת הקידוש:

נה יש ללבוש בגדים נאים לכבוד היום. ומכל מקום לא יהיו חשובים כשל שאר יו"ט, כדי להעלות על לב שהוא יום דין. ויש מקומות שלובשים לבנים ונאים. ובמדינתנו אין מקפידין בזה, ולובשים בגדים חשובים כמו בשל שאר יום טוב, ואין לובשים לבנים, רק מי שנוהג ללבוש לבנים בשבת, רק הנשים נוהגות ללבוש לבנים בראש השנה. וצנועות שבהן אין לובשות הלבנים החשובים בציפוי כסף וזהב שלובשות ברגלים. ויש מקומות שלובשים כל הקהל הכתונת לבן שקורים קיטל, כמו ביום כיפור. ובמקומות אלו לא נהגו כן, ואין לובשין קיטל, רק המתפללים והתוקעין והכהנים העולים לדוכן, והמתפללים אינם לובשין אותם, רק בעת תפילתם. ונוהגים שגם המתפלל פסוקי דזמרה עד "המלך" לובש הקיטל, ועל הרוב אינו פושטו עד גמר תפילת שחרית, והתוקעים לובשים אותו אחר גמר קריאת התורה. ונוהגים שגם התוקע תקיעות דמיושב לבד, אף שאינו תוקע הסדרים, מכל מקום אין פושט הקיטל עד אחר גמר התפילה. אבל מי

שהתפלל שחרית לבד, פושטו אחר גמר תפילת שחרית. והמתפלל מנחה וערבית אינו לובשו כלל:

נו כשחל ראש השנה ביום ה' וא"ו, יהיה זריז נזכר לעשות עירוב תבשילין קודם הליכה לבית הכנסת, לפי שאם ישכח, אף אם יזכור ביום טוב ראשון, שבשאר יום טוב יכול להניח עירוב תבשילין ולהתנות, בראש השנה אינו יכול להתנות, לפי שהיא קדושה אחת, אם לא שיסמוך על עירוב תבשילין של גדול הדור, שמצוה עליו לערב בשביל הכל. וזה אינו מועיל כי אם כששוכח מחמת אונס, אבל שוכח מחמת עצלות נקרא פושע, ואינו יכול לסמך על עירוב של גדול הדור, ולכך יש לו ליזהר הרבה שיעשה עירוב תבשילין בערב ראש השנה קודם כניסת הלילה (עיין סימן תקכז):

נז בערב ראש השנה נכנסין להתפלל מנחה בבית הכנסת בעוד היום גדול, כדי להתפלל תפילת מנחה בכוונה הרבה, ומאריכין בה קצת, מאחר שהיא מנחה אחרונה בצאת השנה, והקדמת תפילה טרם בוא יום הגדול. והנוהגים בכל ערב שבת לומר קודם מנחה מזמור ק"ז בתהלים "הודו לה'" וזמר "ידיד נפש", אומרים אותו גם בערב ראש השנה קדם מנחה, לפי שהמזמור הוא על הארבעה שצריכים להודות, ו"יאמרו גאולי ה'" הוא רמז גם כן על פדות הנפש, וגם אומר "אוילים מדרך פשעם", שהוא מעורר הלב לתשובה. וזמר "ידיד נפש" הוא מלהיב הלב לעבודת הבורא. ובתפילת המנחה אומרים "עננו" בתפילת הלחש מי שהתענה היום, ומדלגין תבות "ביום צום תעניתנו". ובחזרת התפילה אין הש"ץ אומר "עננו" ולא "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו", ואומרים "עלינו" כו' "לדוד ה' אורי" כו'. ויש הולכין לבתיהם לברות ולאכול דבר מועט, שלא יכנס ליום טוב כשהוא מעונה, וחוזרין ונאספין לבית הכנסת מיד. ויש נוהגין לברות קודם הליכה לבית הכנסת להתפלל מנחה, שלא לערבב הכנת לבם לתפילת ראש השנה בהליכה וחזרה, ואז אין להם לומר "עננו" בתפילת המנחה. ואם רוצה, אומר, ואין בכך כלום, כיון שמדלגים תיבת "ביום צום תעניתנו". ולעת ערב קודם תפלת מעריב, מתחנן לפני ה' שתכלה שנה וקללותיה ותחל שנה וברכותיה, ונוהגים לומר פיוט "אחות קטנה" הנדפס בלקוטי צבי.

ואף כשחל ראש השנה בשבת אומרים הפיוט הזה, כדרך שאומרים שאר פיוטים:

נח ראוי לכל אדם לתת לב קודם ראש השנה, לסדר לעצמו התפילות והפיוטים, וילמוד פרוש הדברים, שיהיו שגורים בפיו בראש השנה. גם ילמוד קודם ראש השנה לבניו הקטנים ובני ביתו סדר תפילות, כדי שלא יצטרך להפסיק בראש השנה להראות להם הסדר:

נט בני הכפרים הדרים יותר מתחום שבת מן העיר, והם רוצים ליכנס ביום טוב להתפלל ולשוב, וצריכין להניח עירובי תחומין, יניח עירוב בסוף אלפים, ומועיל העירוב לב' ימים, אפילו נאכל העירוב ביום ראשון מותר לילך ביום שני. אבל אינו יכול להניח שני עירובין, אחד ליום ראשון לרוח אחד וביום שני לרוח שני, או עירוב אחד ליום א' ובשני יהיה כבני עירו, כמו בשאר ימים טובים של גליות, אלא שני הימים כיום אחד הם, ואינו מערב לשני הימים אלא לרוח אחת. וכשמניח עירוב תחומין, מברך "על מצות עירוב" ואומר: "בזה הערוב יהיה מתר לי לילך מכאן ממקום פלוני אלפיים אמה לכל רוח". ואם חל ראש השנה ביום ה' ו' וצריך להניח עירוב תבשילין וצריך גם כן להניח עירובי תחומין, יוכל להניח גם הערוב תבשילין במקום שמניח עירובי תחומין ולכלול אותם בברכה אחת, "אשר קדשנו במצותיו וציוונו על עירובי תחומין ועירובי תבשילין". ואם אמר סתם "על מצות עירובין", די בכך. וכן אם צריך גם כן להניח עירובי חצרות, עיין סימן שצ"ו סעיף ו. אבל מכל מקום אינו יכול לצאת בפת אחד לעירובי תחומין ותבשילין, לפי שהפת של עירובי תבשילין צריך שיהיה ראוי לאכול ביום ראשון, והפת של עירובי תחומין צריך שיהיה קיים עד שבת (עיין סימן תט"ז):

סימן תקפב

א סדר תפילות ראש השנה ועשרת ימי תשובה

סדר תפילת ערבית, אומר ש"ץ "ברכו", ומאריך בו קצת בנעימה קדושה, ועונין הקהל אחריו בקול רם ובכוונה עצומה "ברוך ה'" כו'. וקורין קריאת שמע בברכותיה, ומסיימין "ופרוס" כו', ואומרים "תקעו בחדש". ויש מקומות אומרים "וביום שמחתכם". ואומרים חצי קדיש, ואומרים "לעילא" (בספר תשובה מאהבה כתוב שמצא כן בכל הנוסחאות הישנות, לומר "לעילא לעילא" בלא וא"ו קדם "לעילא" השני) "לעילא מכל ברכתא". וכן בכל הקדישים שאומרים בין ראש השנה ליום כיפור כופלין "לעילא" בקדיש, אפלו בקדיש יתום. ובכל השנה שאין כופלין, אומרים "לעילא מן כל ברכתא" כדי להשלים כ"ח תיבות בקדיש. ומן ראש השנה עד אחר יום הכיפורים שכופלין "לעילא", אין לומר "מן כל ברכתא", רק "מכל ברכתא". ואחר כך מתפללין בלחש ז' ברכות, ומוסיפין באבות "זכרנו" ו"מי כמוך", וחותמין "המלך הקדוש", ובברכות הודאה מוסיפין "וכתוב" כו' "בספר" כו' וחותמין "עושה השלום". והרבה נוהגין שלא לשנות חתימת הברכה בזה, רק חותמין "המברך" כו', רק בקדישים שאחר התפילה אומרים "עושה השלום", לפי שיש בו רמז ש"עושה" בגימטריא ספריא"ל. וכן "השלום" בגימטריא כן. ואחר התפילה בלחש

אומר הש"ץ קדיש שלם, וכופלים "לעילא לעילא", וגם אומר "עושה השלום במרומיו". ובמקום שנוהגים לקדש בבית הכנסת בכל שבת על הכוס, מקדשין בראש השנה גם כן:

ב אם חל בשבת אין אומרים לכו נרננה. והנוהגין לומר בכל יום טוב שחל בשבת "מזמור לדוד הבו" ו"בואי בשלום", גם עתה אומרים אותו. יש לומר, שהנוהגין לומר "גם ברנה ובצהלה", אף על פי שבשאר יום טוב שחל בשבת אומר "גם בשמחה", עכשו שהוא יום דין, יאמר "גם ברנה ובצהלה". ואחר כך מתחיל הש"ץ "מזמור שיר ליום השבת" והקהל אחריו עד "לאורך ימים", ואומר קדיש יתום. והנוהגין לומר בשבת קודם תפילת ערבית "כגוונא" כו', גם עכשו יאמרו אותו. ואחר כך מתחיל הש"ץ "ברכו" כו', "ופרוס" כו' "ועל ירושלים". אומרים תחלה "ושמרו" כו', ואחר כך אומרים "תקעו", ואומר חצי קדיש, ומתפללים תפילה בלחש ומזכירים של שבת. ואחר התפילה בלחש מתחיל הש"ץ "ויכולו", והקהל אומרים גם כן "ויכולו" מעומד, ואחר כך אומר הש"ץ "ברוך אתה וכו' קונה שמים וארץ", "מגן אבות", ובמקום "האל הקדוש שאין כמוהו" אומר "המלך הקדוש", וחותם בשל שבת לבד. ואומר קדיש תתקבל, "עלינו". ואין אומרים "במה מדליקין". ובמקום שאין נוהגין בכל שבת לומר במה מדליקין, ואומרים במקומו "מזמור לדוד ה' רועי", גם בשבת של ראש השנה אומרים אותו:

ג יש נוהגין לומר מיד אחר סיום התפילה: "לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה", והוא מסוגל שלא יחסרו מזונותיו כל השנה. וקצת נוהגין לאומרו כל הקהל יחד. ואם חל ראש השנה בשבת, יש לומר תחילה "ויכולו", "מגן אבות" עד "מקדש השבת", ואחר כך מזמור זה, ואחריו הקדיש. ואם לא אמר המזמור, יש לאומרו קודם קריאת הגבר:

ד כל מה שמוסיפין בתפילה בראש השנה, "זכרנו", ו"מי כמוך", "וכתוב", "בספר", וכן בחתימות הברכות, "המלך הקדוש" ו"עושה השלום", כך מוסיפין וחותמין בכל עשרת ימי תשובה עד אחר יום הכיפורים. וכן בשבת שבין ראש השנה ליום כיפור, או ביום הכיפורים שחל בשבת, אומרים בברכת מגן אבות "המלך הקדוש". ובחול בברכת "השיבה שופטנו" חותמין "המלך המשפט" בכל הימים הללו. וידקדק לומר כן, ולא יאמר "מלך המשפט", כי יש אומרים שלא יצא:

ה אם טעה בעשרת ימי תשובה ואמר "האל הקדוש" ונזכר, בין שנזכר קדם שסיים התפילה או אחר שסיים התפילה ועקר רגליו, צריך לחזור לראש ולהתפלל שנית. ואם בברכת "מגן אבות" טעה הש"ץ ואמר "האל הקדוש", אם נזכר עד שלא חתם הברכה עדיין, חוזר ל"המלך הקדוש שאין כמוהו"; ואם כבר חתם "מקדש השבת", חוזר לראש:

ו בימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים בברכת "השיבה", אם אמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" אין מחזירין אותו. ואם רוצה להתפלל שנית דרך נדבה, אין מוחין בידו. ובמקומות שאומרים כל השנה "האל אוהב צדקה ומשפט", וטעה ואמר כן בימים האלו, אם נזכר קודם שעקר רגליו, חוזר לברכת "השיבה" ואומר משם ואילך על הסדר. ואם לא נזכר עד אחר שעקר רגליו, חוזר לראש:

ז אם מסופק אם אמר "האל הקדוש" או "המלך הקדוש", חוזר לראש, שמן הסתם אמר כמו שהוא למוד כל השנה. ואפילו אם הרגיל עצמו לומר צ' פעמים, אין מועיל, אף על פי שמועיל לעניין "משיב הרוח", לפי שאין יכול להזכיר השם לבטלה בעת חזרתו צ' פעמים, וכשיהיה מזכיר השם, יהיה חוזר לרגילותו. ונראה שאם אמר צ' פעמים "ברוך אתה השם המלך הקדוש", אם עכשיו מסופק, יתפלל שנית דרך נדבה, לפי שיש אומרים שבזה אינו חוזר לראש:

ח ש"ץ שטעה ולא אמר "המלך הקדוש", צריך לחזור לראש, וצריך לומר שנית סדר קדושה:

ט מי שטעה ואמר "האל הקדוש", אף אם בשעת אמירתו לא היה זכור שהוא עשרת ימי תשובה, ונזכר תוך כדי דיבור ואמר "המלך הקדוש", אין צריך לחזור לראש. ואין צריך לומר אם ידע שהם עשרת ימי תשובה וטעה בדיבורו. ודווקא שלא התחיל עדיין ברכה של אחריה, שאם התחיל, ונזכר אפילו תוך כדי דיבור, חוזר לראש. וכן הדין לעניין "המלך המשפט" במקום שצריך לחזור, כאשר נתבאר בסעיף וא"ו, אז אם נזכר תוך כדי דיבור ולא התחיל ברכה של אחריה ואמר "המלך המשפט", אין צריך לחזור:

י אם שכח בעשרת ימי תשובה לומר "זכרנו" או "מי כמוך" "וכתוב" או "בספר חיים", כיון שחתם אותה ברכה, אף שלא התחיל השניה עדיין, אין מחזירין אותו. וסיום הברכה הוא כל שאמר "ברוך אתה ה'", אבל אם עדיין לא הזכיר, חוזר למקום שטעה ומתחיל משם "זכרנו" ואומר משם על הסדר. ונראה שאם טעה ולא אמר "וכתוב", ונזכר אחר שכבר אמר "האל ישועתנו", יאמר במקום שנזכר "וכתוב... בני בריתך ברוך אתה ה'" וכו'. ולא יחזור לתחילת "וכל החיים", כיון שאמר "האל" שהוא גם כן שֵם (עיין בפרי מגדים בבאור למגן אברהם סימן קי"ד שכתב דאפילו אם יש כמה שמות חוזר, ולדידי צריך עיון). ואף שצריך לומר מעין החתימה, הרי התחיל "וכל החיים יודוך" וכו', והרי גם "האל ישועתנו" אינו כל כך מעין החתימה. וכל מקום שאמרנו אין מחזירין אותו, מאחר שהזכיר השם אסור לו לחזור:

יא נוהגין להתפלל בראש השנה וביום כיפור כל התפילה שמתפללין בלחש, בכריעה ובכפיפת הראש. אבל צריכים לזקוף בתחילת כל ברכה ובסוף כל ברכה כשאומר "ברוך אתה ה'", וכך יש לנהוג, כשמגיע ל"מלך עוזר ומושיע ומגן" יזקוף עצמו, כדי שיקיים מצות חז"ל, ולכרוע כשאומר "ברוך אתה" שדינו לכרוע ב"ברוך", וזוקף בשם ואומר "ה' מגן אברהם". וגם תיבות "אתה גבור לעולם ה'" יאמר בזקיפה, ושוב יכרע עד שמגיע ל"ברוך אתה ה' מחיה המתים", יזקוף ויאמר הברכה. וגם תיבות "אתה קדוש" יאמר בזקיפה. וכן ינהג בכל הברכות, יאמר תחילת הברכה וסוף הברכה בזקיפה. וכשיגיע להודאה לתיבות "האל ישועתנו" יזקוף, כדי שיכרע ב"ברוך אתה", כתיקון חכמים לכרוע בברכת הודאה, וזוקף בשם, וישאר זקוף עד אחר תיבות "שלום רב" או "שים שלום", ושוב יזקוף בסוף הברכה ויאמר "ברוך אתה ה' המברך". ואף כשזוקף, לא יהיה בקומה זקופה, רק בכובד ראש ובכפיפה, ואין זה בכלל השתחויה, אף שהראש כפוף:

יב דקדוק נוסח התפילה, מתחיל "אדני שפתי וכו' למען שמו באהבה", "זכרנו לחיים מלך" וכו'. וידקדק לומר "זָכרנו" הזי"ן בחטף קמץ ולא בחולם, וכן כתבנו בקמץ, לפי שבחולם הוא שם התואר, "זוכר שלנו", ואם רוצים לומר דרך בקשה ותפילה, צריך לומר בקמץ. ולא יאמר "לחיים טובים", שאין בנוסח של "זכרנו" רק י"א תיבות. ויאמר "לְחיים" הלמ"ד בשוא, אף על פי שבהשכיבנו יש לומר בפתח, כאן יש לומר הלמ"ד בשוא. ואחר כך אומר "מלך עוזר". ויש מקומות שנוהגים לומר "אל חי מלך עוזר", ויש מקומות נוהגים לומר: "מלך עוזר ומושיע, זכרנו לחיים כו' אל חי ומגן", ובמדינתנו אין נוהגים כן, ואין לשנות, ובמקום שנהגו אין למחות בידם:

יג בברכת "אתה גבור וכו' ומצמיח ישועה, מי כמוך וכו' לחיים ברחמים וכו', ונאמן אתה". ויאמר גם כן "לְחיים" הלמ"ד בשוא. ונוהגים לומר "אב הרחמים", ונכון לומר "אב הרחמן", מלבד בתפילת מוסף ראש השנה ושבת תשובה ויום הכפורים, יש לומר "אב הרחמים" (עיין רש"ח). וכן בתפילת מנחה של שבת ובתפלת נעילה של יום הכיפורים יש לומר "אב הרחמים":

יד בברכת "אתה קדוש" וכו' "וקדוש אתה ובכן תן" וכו'. ויש נוהגין לומר "וקדוש אתה לדור ודור המליכו לאל וכו' ובכן יתקדש שמך" וכו'. ויש לומר "הַמליכו" הה"א בפתח. ויאמר "אנודה אַחַת" בפתח תחת האל"ף והחי"ת, ויש אומרים בסגול תחת האלף וקמץ תחת החי"ת. "בלבב שלם שידענו", ולא "כמו שידענו". "שהשֶׁלטן", השי"ן במלאפום, והכונה שהשֶׁלטָנות לפניך. ויש אומרים שהשָׁלטן בקמץ תחת השי"ן. "וגבורה בימינָך", בסגול תחת הנו"ן וקמץ תחת הכף. "על כָּל מה שבראת", תבת כל בקמץ חטף תחת הכ'.

ואחר כך יאמר "ובכן תן כבוד וכו' ותקוה טובה לדורשיך וכו' ובכן צדיקים וכו' וְעוֹלתה", בחולם העי"ן. "תקפֵץ" בקמץ הפ"א. "וכל הִרְשָׁעה כלה" וכו', הרי"ש בחירק והשי"ן בשוא. ויש מגיהין "והרשעה כָּלָה" בשני קמצין תחת הכ"ף ותחת הלמ"ד, ואין נוהגין כן, אלא אומרים "כֶּלָהּ" במלאפום הכף. גם יש אומרים "והרשעה כֶּלה" ואין אומרים "וכל", ואנחנו נוהגים לומר "וכל הרשעה כלה בעשן תכלה". ואין לומר "מהרה בעשן תכלה", כי אינו תפילה, רק לומר שכן יהיה לעתיד. ויש לומר "בֶּעשן", הבית בסגול. ויש נוהגין לומר "כעשן" בכף, ואז יש לומר הכף בשוא. ובסידור ר"מ ד"ד "כֶּעשן", בסגול תחת הכ"ף. "ותמלוך אתה ה' לבדֶּך" בשוא תחת הדל"ת. ויש אומרים "אתה הוא ה' אלהינו לבדך", והכוונה, שמה שעכשו אתה הוא ה' אלקינו לבד, אנו מבקשים שתמלוך על כל מעשיך והיה ה' למלך על כל הארץ. ואחר כך אומר "קדוש אתה", "ואין אלוה" בלא יו"ד לבסוף, וחותם "המלך הקדוש":

טו מתחיל "אתה בחרתנו" כו', "ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הזכרון הזה". ואינו מזכיר ראש חדש. ואין אומרים בראש השנה ויום כיפור "מועדים... חגים וזמנים לששון". ואם חל בשבת, אומר "ותתן לנו... את יום השבת הזה ואת יום הזיכרון הזה". בחול אומר "יום הזיכרון הזה יום תרועה מקרא קדש", ואם חל בשבת, אומר "זִכְרון תרועה", הזי"ן בחירק, הכ"ף רפה ובשו"א. ואם אמר בחול "זכרון תרועה" או בשבת י"ום תרועה", אין מחזירין אותו (כן כתב הפרי מגדים עיין שם):

טז בין בחול בין בשבת אין לומר "באהבה מקרא קדש", כי תרועה מורה על דין, ואין אהבה בדין:

יז אומר "יעלה ויבוא כו' ביום הזיכרון הזה" כו'. והנוהגים לומר ב"אתה בחרתנו": "יום טוב מקרא קדש הזה", אומרים גם ב"יעלה ויבוא" כן. "והושיענו בו לחיים", ואין לומר "לחיים טובים". ואומר "אלהינו ואלהי אבותינו מלוך על כל העולם כו' וידע כל פעול" כו', ויאמר "פָּעוּל" הפ"א בקמץ והעי"ן במלאפום. ואומר "ומלכותו בכל משלה, קדשנו במצותיך" כו'. ואם חל בשבת אומר: "אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו כו' ושמחנו בישועתך והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וישמחו בך ישראל מקדשי שמך וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה אלהים אמת" כו', וכן בשחרית מנחה [ו]מוסף יש לומר כן. אבל ביום הכיפורים שחל בשבת אין אומרים כן "אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו", שאינו מנוחה גמורה כיון שהוא יום עינוי. ויש שגם בראש השנה אין אומרים "רצה [ב]מנוחתנו", שגם כן אין מנוחה גמורה מפחד הדין:

יח ואומר "ודברך אמת וקיים לעד", והרבה נוהגים לומר: "ודברך מלכנו אמת". וחותם: "ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון". ואם טעה וחתם "מקדש ישראל והזמנים" לא יצא, וצריך לחזור ולומר: "ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון". ואם טעה ולא הזכיר "ובכן" ודלג הכל ולא הזכיר אלא קדושת היום, אין מחזירין אותו. אבל טעה ולא הזכיר קדושת היום, מחזירין אותו:

יט אם טעה ולא אמר, וחתם רק "מקדש ישראל ויום הזכרון" ולא אמר "מלך על כל הארץ", יצא. ואפילו אם שכח לומר כל נוסח "אלהינו ואלהי אבותינו מלוך" כו', רק אחר שסיים "יעלה ויבוא" חתם "ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון", יצא:

כ כשחל בשבת, חותם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון". ואם טעה ולא חתם רק "מקדש ישראל ויום הזכרון" לבד, יש אומרים שיצא, כיון שכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. ורבים הסכימו דלא יצא, ולכן צריך לחזור ולחתום שנית כהוגן. לכך יש ליזהר בזה, שלא ישכח מלהזכיר של שבת בחתימה. ואם לא הזכיר של שבת, ונזכר תוך כדי דבור ואמר "מקדש השבת" וכו', יצא לכולי עלמא:

כא כשחל ראש השנה או יום הכפורים בשבת וטעה בתפלת ערבית ולא הזכיר של שבת אינו יוצא במה שמכון לשמע משליח צבור ברכה מעין שבע כיון שאין מזכירין בה של ראש השנה ויום כפור וצריך לחזר ולהתפלל כתקונה ואפלו עבר וכון לצאת בברכת מעין שבע אינו מועיל ואפלו אם חזר והתפלל שבע שלמות של שבת ולא הזכיר של ראש השנה ויום הכפורים בתפלה השניה, אין מצטרפין שני תפלות. שאין מועיל התפלה לחצאין וצריך לחזר עוד הפעם להתפלל של ראש השנה או יום הכפורים ולהזכיר של שבת כראוי:

כב ואומרים "רצה" כו' "תמיד לעולם ועד". "וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך", ולא יאמר "את כל", ואם שכח ולא אמר "וכתוב", נתבאר למעלה. ואומרים "שלום רב" או "שים שלום" עד "ובשלומך", ואומר: "בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר" כו', ויש שמוסיפין: "ישועה ונחמה וגזרות טובות נזכר ונכתב לפניך אנו" כו'. ויש אומרים "אנחנו", ונכון יותר. וחתימת הברכה יאמר: "ברוך אתה ה' המברך", כמו בשאר השנה, ויש נוהגין לומר "עושה השלום", ובמקום שנהגו כן לא ישנה הש"ץ מפני המחלוקת, אבל היחיד בתפילת לחש יש לומר "המברך", רק בסוף "אלהי נצור" כו' אחר ג' פסיעות יש לומר "עושה השלום במרומיו" כו' וכן בקדישים, כאשר נתבאר:

כג כבר כתבנו: לאחר סיום הש"ץ התפילה, אנשי מעשה נוהגין לומר מזמור כ"ד בתהלים, "לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה תבל" כו', בכוונה עצומה ובנעימה, וכן בליל

שני של ראש השנה וביום הכפורים, והוא מסוגל שלא יחסרו מזונותיו כל ימות השנה. ויאמר "אשר לא נשא לשוא נפשי", כי כן הקרי, והכתיב הוא "נפשו". ובלילי ראש השנה אומר הש"ץ המזמור אחר קדיש שלם עם תתקבל, וכופלין "לעילא לעילא מכל ברכתא":

כד אם חל בשבת, מתחיל הש"ץ אחר סיום תפילת לחש "ויכולו" וברכה מעין שבע, ואומר "המלך הקדוש שאין כמוהו" וכו'. ואם טעה ואמר "האל הקדוש", נתבאר לעיל. ואחר שסיים "מקדש השבת", יאמרו "לדוד מזמור", ואחריו אומר הש"ץ קדיש:

כה במקום שנהגו לקדש בבית הכנסת, מקדשין, ונוסח הקידוש: "אשר בחר בנו כו' ותתן לנו ה' כו' את יום הזיכרון הזה יום תרועה", ובשבת אומר: "את יום השבת הזה ואת יום הזיכרון הזה זכרון תרועה" וכו', "מכל העמים ודברך אמת וקים לעד ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ" כו'. והאומרים בתפילה "ודברך מלכנו אמת", יאמר כן בקידוש גם כן. ואחר כך יאמר "שהחיינו". ואחר כך אומרים "עלינו", קדיש יתום:

כו נוהגין שאחר גמר תפילה מברך כל אחד לחבירו: "לשנה טובה תכתב ותחתם", ולנקבה אומר: "תכתבי ותחתמי":

כז אף על פי שכל ימות השנה מתפללין בלחש, בראש השנה ויום הכיפורים נוהגין לומר בקול רם. ורבים גדולים מערערים על מנהג זה, וכתבו שאסור להתפלל בקול רם. וטוב ונכון שלא ישמיע קולו בתפילתו כלל, ואפילו לאזניו לא ישמיע, רק בלחש בשפתיו. ומי שאי אפשר לו לכוון כשיאמר בלחש כל כך. על כל פנים יתפלל בלחש שלא ישמיע לחבירו. ומי שיכול להנהיג בעירו להתפלל בלחש ולמחות באותן המרימים קולם, מוטב. ואם אין בידו למחות, שבוודאי לא יקבלו ממנו, מוטב שיהיו שוגגין כו':

כח נוהגין לבכות ולהוריד דמעות בתפילת ראש השנה ויום הכיפורים, אף כשחל בשבת. ומי שאין בכיה נופלת עליו בימים האלה, הוא הוראה שאין נשמתו הגונה ושלמה. ויש בני אדם שנידונין בראש השנה ביום ראשון, שהוא דין קשה, ויש שהקדוש ברוך הוא מרחם עליהם ונידונים ביום שני, והאדם שנופל עליו בכיה רבה באלו הימים בתפילתו, הוא הוראה שנידון באותה שעה למעלה, אם ביום א' ואם ביום ב':

סימן תקפג

א **סדר מה שנוהגין לאכול בליל ראש השנה, ודין אם שכח ולא הזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון, וסדר השינה ותשמיש בליל ראש השנה, והרואה שופר בחלום**

אחר התפילה נפטרין לבתיהם לשלום, ומברכין הבנים שיזכו להכתב ולהחתם לחיים טובים. ואם חל בשבת, אומרים "שלום עליכם" עד "צאתכם לשלום" בנעימה ובשמחת

הלב, אך לא בשירה וזמרה כשאר ימות השנה, כי הוא יום שספרי חיים נפתחים וספרי מתים פתוחים, וצריך להיות ירא וחרד מאימת הדין. גם אין לומר פיוט "אזמר בשבחין". ויאמר קידוש על היין, ונוסחתו כמו שכתבנו לעיל בקידוש שבבית הכנסת. ואם חל בשבת, יאמר תחילה "ויכולו", כדרך כל יום טוב שחל בשבת. ואומר "שהחיינו". ואחר כך יטול ידיו לסעודה, ולא יפסיק כלל בין נטילת ידיים לקידוש, ויבצע על שתי כיכרות, ויבצע על העליונה כמבאר בסימן רע"ד, ומברך ברכת המוציא. ונוהגין לטבול פרוסת המוציא בדבש ואוכל, ויאמר: "יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה". ואם לוקח חלות דבש מכוורת, יש לרסק בערב ראש השנה, בכדי שלא יצטרך לרסק ביום טוב, ומכל שכן אם חל בשבת. ואסור לאכול ולטעום קודם קידוש, ואין קידוש אלא במקום סעודה, כמו בכל שאר יום טוב. וסעודת ראש השנה יש בה דין כל סעודות יום טוב, וכל מה שמקילין בשאר יום טוב משום שמחת יום טוב יש להקל גם בראש השנה. ואין להפסיק בין הברכה ברכת "המוציא" לאכילה באמירת "יהי רצון", אלא בתחילה יש לו לאכול הפרוסה, ואחר כך יאמר ה"יהי רצון". וכן נוהגין לאכול בסעודה זו תפוח מתוק בדבש, ואומרים "יהי רצון" זה. וצריך לברך על התפוח "בורא פרי העץ", אף שאוכל אותו בתוך הסעודה. וה"יהי רצון" אומר אחר האכילה, ובדיעבד אם אמרו קודם האכילה אינו הפסק. ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה:

ב יהיה אדם רגיל לאכול בראש השנה רוביא דהיינו תלתן, כרתי, סילקא, תמרי, קרא. וכשיאכל רוביא יאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שירבו זכיותינו". כרתי, "יכרתו שונאינו". סילקא, "יסתלקו שונאינו". תמרי, "יתמו שונאינו". קרא, "יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו". וכן יש אוכלים רימונים, ואומרים: "יהי רצון שנרבה זכויות כרימונים". והוא הדין שיאכל מה שנקרא בכל מדינה בלשונה לשון ריבוי, ואומר "יהי רצון". והכל הוא סימן שיזכור האדם ויתעורר בתשובה כשמבקש רחמים על דבר זה. וכל זה יש לעשות גם ביום שני:

ג אוכלים ראש כבש, זכר לאילו של יצחק, ולומר: "נהיה לראש ולא לזנב". ואם אין ראש כבש, אוכלים ראש אחר, לרמז על טעם שני. ויש מי שנוהג שלא לאכול דגים, לפי שהם חביבים עליו ביותר ורוצה למעט תאוותו בדבר מסויים, להראות אימת הדין. ויש מי שכתב שאין לאכול דגים, לפי שמצינו במקרא שכתוב "דאג" (נחמיה יג טז), ויש דורשין "דג" לשון דאגה. אבל במדינתנו מחזירים אחר דגים, ויש רמז, לפרות ולרבות כדגים. ואין לבשל אותם בחומץ, גם נוהגין שלא לאכול דברים חמוצים ומרורים. גם נוהגין שלא לאכול אגוזים ולוזים, בין הגדולים ובין הקטנים, כי אגוז בגימטריא חטא, וגם מרבים

כיחה וניעה המבטלים התפילה. ומטעם זה אין לאכול פולין וקטנית המרבים כיחה וניעה בראש השנה, בין בלילות בין בימים, כי בראש השנה צריך שתיקה ביותר לכוון מה שאומר הש"ץ, ומכל שכן בעת תקיעת שופר, שעל ידי חיכוך בגרון להוציא כיחה וניעה מתבטלים השומעים:

ד אחר האכילה נוהגין אנשי מעשה ללמוד מסכת ראש השנה, שהם ארבעה פרקים נגד אותיות השם. ואחר כך נוטל מים אחרונים, אף מי שאינו נוהג כן בכל השנה, יש ליזהר בזה. ומברך ברכת המזון, ואומר "יעלה ויבוא", ומסיים בו "כי אל מלך חנון ורחום אתה", ואומר "ביום הזיכרון הזה". והנוהג לומר בתפילה "ואת יום טוב מקרא קודש הזה", אומר כן גם בברכת המזון. ואם חל בשבת, אומר "רצה והחליצנו" ואחר כך "יעלה ויבוא". ואם שכח לומר "יעלה ויבוא" בברכת המזון, אם כבר אמר "בונה כו' אמן ברוך אתה ה'" ונזכר שלא אמר "יעלה ויבוא", חוזר לראש. אבל אם נזכר קודם שהזכיר השם מברכת "הטוב והמיטיב", אומר: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לישראל את יום הזיכרון הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון", ואחר כך אומר: "ברוך אתה ה' כו' האל אבינו" על הסדר. ואם חל בשבת ושכח גם "רצה", אומר: "ברוך אתה ה'... שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לישראל את יום הזיכרון הזה, ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל ויום הזכרון". ואם לא נזכר עד שכבר פתח בברכת "הטוב והמיטיב", דהיינו שכבר אמר "ברוך אתה ה'", חוזר לראש ברכת המזון. ויש אומרים, שבראש השנה אם שכח "יעלה ויבוא" אינו חוזר לראש, גם אם נזכר קודם שפתח "הטוב והמיטיב" אינו חותם "ברוך אתה ה'" כו', כמו בראש חדש, כיון דיש אומרים שמצוה להתענות בראש השנה. ולעניין שכחת "רצה" בשבת, יש חילוק בסעודות. דבסעודות של ערב ושל שחרית – חוזר, אבל בסעודה שלישית אינו חוזר ואינו חותם. ונראה דאף לדעה שניה, אם שכח של שבת ושל ראש השנה, והוא בשני סעודות הראשונות, כיון שצריך לחתום בשל שבת, חותם גם כן בשל ראש השנה. והעיקר כסברא הראשונה. ובסוף ברכת המזון אומר: "הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה":

ה ילמד מעט קודם שילך לישן, וקורא קריאת שמע, ואינו אומר שום וידוי. ואם התפללו הקהל ערבית קצת מבעוד יום, יש לו לכוון בקריאת שמע זו לצאת ידי חובת קריאת שמע. ואין נכון לשמש מיטתו בשני לילות דראש השנה, ואפלו אם חל בשבת, אם לא שהוא ליל טבילה ולא היה אפשר לטבול קודם, ואז יש לו לטהר עצמו ולטבול שחרית קודם התפילה. וישמור עצמו מהרהורים, שלא יחלום חלומות שצריך להתענות עליהם

ויצטרך להתענות בראש השנה כל ימיו. הרואה שופר בחלום, ישכים ויאמר: "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול" (ישעיהו כז יג):

סימן תקפד

א **סדר התפילה בראש השנה וקריאת התורה והפטורה ודין מילה בראש השנה**
נוהגין ששמש בית הכנסת קורא בעוד לילה כמו שעה קודם עלות השחר, כדי שבעת האיר היום יהיו כולם בבית הכנסת. ויש לזרז גם הילדים מעת שהגיעו לחינוך שישכימו גם כן. ויהיה זהיר כשיגיע אור היום, יטול ידיו ג' פעמים בסירוגין, כמו שכתבנו לעיל. ובשבת אין להשכים כל כך, שעל ידי זה יהיה חילול שבת, שאומר לאינו ישראל להדליק הנר. וטוב שכל בעל הבית ידליק בביתו נר גדול שיהיה דולק כל הלילה, ואז מותר לומר לאינו יהודי שילך עמו לבית הכנסת ויקח נר הדולק. ובבית הכנסת יש להדליק נרות של שעוה גדולים או לאמפין מערב ראש השנה, שיהיו דולקים והולכים עד נכון היום, כדי שהבאים לבית הכנסת באור יהלכו ולא יגששו באפילה. ובקושי יש להתיר להעמיד אינו יהודי מבעוד יום שיבוא מעצמו לבית הכנסת באשמורת להדליק הנרות שם, ואף על פי כן אין להשתמש לאורו לומר תפילות ותהלים, כיון שעשה בשביל ישראל. ומי שיש לו חלישות הלב, רשאי לשתות בבוקר השכם קאווי בלא צוקר או טייא כדי שיוכל להתפלל בדעה מיושבת:

ב נוהגין קצת לטבול קודם התפילה, אף על פי שטבל בערב ראש השנה ולא נטמא בקרי, משום פרישות טהרה; ובפרט הבעלי תפילות והכהנים והתוקעים. ומכל מקום יהיה זריז, שיוכל לומר פסוקי דזמרה עם הציבור:

ג יש מקומות שנוהגין ללבוש הקיטל בראש השנה כל הצבור. והרבה נוהגין שאין לובשים קיטל, רק המתפלל והתוקע והכהנים; וגם המתפלל פסוקי דזמרה עד המלך לובש קיטל. והמתפלל שחרית לובש הקיטל מיד, אבל המתפלל מוסף והתוקעים והכהנים יכולים ללבש הקיטל אחר קריאת התורה קודם התקיעות. ואף אם המתפלל או התוקע אבֵל, יש לו ללבוש הקיטל:

ד לפי שבראש השנה מאריכין בברכת השחר ובפסוקי דזמרה וקצת פיוטים שקודם קריאת שמע, יש לחוש שלא תעבור עונת קריאת שמע, לכן נוהגין להתחיל בברכת השחר בבוקר השכם, אף שלא עלה השחר ולא הגיע הזמן ציצית, ואין לובש עדיין הטלית עד אחר קדיש דרבנן שקודם ברוך שאמר, שאז כבר האיר היום, ומברך להתעטף בציצית ולובש הטלית. ויבדוק הציצית קודם העטיפה, אף מי שאינו נוהג לבדוק אותם

בשבתות השנה וסומך עצמו על החזקה, בראש השנה יש לדקדק יותר, ובפרט מי שיש לו טלית אחד לשבת, ולחול יש לו טלית אחר, שאם ימצא שהם פסולים אז יקח הטלית של חול, או ישאל טלית אצל אחר. גם בברכה יכוון רק להוציא לבישה ראשונה, מפני שמאריכין בתפילה, קרוב הדבר שיצטרך לצאת לחוץ לגדולים או לקטנים ויכנס בכלל ספק ברכה, כיון שיש עליו טלית קטן, לכן יכוון שאינו מוציא רק לבישה ראשונה. וטוב שיאמר בפרוש שאינו רוצה לצאת בברכה זו כשיסירנה מעליו במקום שרשאי להפסיק, ואז כשיצטרך לילך לחוץ חוזר ולובשו ומברך שנית לדברי הכל:

ה מתחיל הש"ץ אדון עולם ויגדל. וינגן בניגון יפה המתוקן ומקובל בכל תפוצות ישראל. ואין לשום ש"ץ לשנות הניגונים הנהוגים, כי על ידי זה מתבלבל דעת הציבור ואין מכוונים ליבם כראוי. ונענש משמים על זה, אם משנה הניגונים הנהוגים, אף שנדמה לו שהניגונים שלו ערבים יותר, כי ביום נורא ואיום אין לו להתנאות ולהתגאות; והכל תלוי בכוונת הלב. וכן אין לשנות הפיוטים הנהוגים. ואין לו לש"ץ לומר תפילה בדרך השבעה למלאכים, שיהיה קולו נעים וערב וכיוצא, רק יוכל לומר בלשון תחנונים, כגון "יהי רצון מלפניך", בלי הזכרת שמות מלאכים. וכבר נתקנו איזה תפילות על זה. והש"ץ שיתחיל להתפלל "המלך", יש לו לומר תפילה זו קודם שיתחיל "ברוך שאמר", כי אחר כך אינו רשאי להפסיק בתפילות אלו:

ו נוהגין שהש"ץ אומר ברכת נטילת ידים ואשר יצר וברכות התורה לפני התיבה. וכבר כתבתי בסימן תקפ"א שאין נכון לברך ברכות אלו, כיון שכבר יצא בהם; ובברכת התורה יש תקנה קצת כמו שכתבתי שם. ולכן במקום שאין מנהג, אין לברך ברכות אלו בציבור, כיון שכבר בירך הש"ץ אותם לעצמו. ויתחיל אחר יגדל, ברכת "הנותן לשכוי בינה", ואין לומר אותה כי אם כשיאיר היום, ואף אם שמע קול תרנגול יש ליזהר לכתחילה, לכן יש להאריך קצת ב"אדון עולם" ו"יגדל", כדי שתהיה ברכה זו ביום. ואם אירע שהתחיל בהשכמה, ואי אפשר לו להמתין קודם הברכות מפני טורח הציבור, יכול לומר אף בלילה. אבל פרשת התמיד בוודאי צריך להמתין עד שיאיר היום בבירור. ופסוק "שמע ישראל" שאחר "לפיכך", יכול לאומרו אף שלא עלה עדיין עמוד השחר, לפי שאין הכוונה לצאת בו ידי חובת קריאת שמע. ואותן הנוהגים לומר כל ימות השנה כל פרשה ראשונה, לפי שירא שיתעכבו הציבור עד אחר זמן קריאת שמע, עכשיו אין לאומרו, לפי שעתה אין זמן קריאת שמע עדיין, לא יועיל כוונתו לצאת:

ז אומר פרשת הכיור ופרשת תרומת הדשן אף שלא האיר היום. וכשיאיר היום יאמר פרשת התמיד. ולא יאמר קדם פרשת התמיד "יהי רצון שתרחם עלינו ותמחול", שאין

לומר חטא ועוון בראש השנה, אלא יאמר אחר פרשת התמיד: "יהי רצון שיהיה חשוב כאלו הקרבתי עולת התמיד במועדו". ואחר כך פרשת הקטורת. ואין לומר פרשת ראש חדש בראש השנה, וגם אין לומר פרשת מנחה וחטאת ושלמים, אף מי שנוהג לאומרם בימות החול. ואחר כך יאמר "איזהו" ובריית דרבי ישמעאל, ואחריו קדיש דרבנן, וכופלים "לעילא לעילא":

ח ואחר כך יברך על עטיפת הטלית, ויתחיל "מזמור שיר חנוכת" וכו' ופסוקי דזמרה ו"נשמת" עד "המלך יושב", כמו בשאר יום טוב. ויש נוהגין להתחיל "הודו", "ה' מלך" וכו', "מזמור שיר חנוכת" וכו', "למנצח" כו', "מזמור שירו לד' שיר חדש", "שיר המעלות" וכו', "הודו לה' כי טוב", ואחר כך יתחיל "ברוך שאמר" ו"מזמור שיר ליום השבת", אף אם חל ראש השנה בחול, ופסוקי דזמרה, הכל על הסדר. ולא ימתין בעטיפת הטלית עד אחר "ברוך שאמר", אלא יתעטף קודם שיתחיל "הודו". ואומרים פסוקי דזמרה בנעימה, אבל לא יאריכו יותר מדאי, שלא יעבור זמן קריאת שמע ותפילה, כי עכשיו שהוא יום הדין יש לדקדק יותר לקרות קריאת שמע ותפילה בזמנה עם הש"ץ ולא יהיה פתחון פה לשטן לקטרג:

ט נוהגין לחלק התפילה: מ"אדון עולם" עד "המלך יושב" מתפלל אחד, ומשם והלאה מתחיל ש"ץ אחר. ומתחיל הש"ץ "המלך" בקול רם, ואומר "יושב" בלא ה"א, שפירושו שהוא יושב עתה על כסא דין. ואומר "בפי ישרים תתרומם" כו' המרמז על יצחק ורבקה, ואומר בניגון עד "חי העולמים". ונוהגין הרבה מאנשי מעשה לומר "שיר המעלות ממעמקים", וכן אומרים בכל יום מעשרת ימי תשובה עד אחר יום הכיפורים בין "ישתבח" לקדיש. ואחר כך אומר קדיש וברכו, ומתחיל הש"ץ "יוצר אור" וכו', "אור עולם" וכו', ואומר הפיוטים על הסדר הנדפס, ומתחיל "המאיר לארץ". ואם חל בשבת, אומר "הכל יודוך". ויש שאין אומרים בראש השנה וביום הכיפורים "והחיות ישוררו", רק אומרים "והאופנים וחיות הקדש" כמו בשאר ימות השנה, ובמדינתנו נוהגין לאומרו. ויש מקומות שאם חל ראש השנה בשבת ואירע בו מילה, אומרים פזמון "יום ליבשה" קודם "שירה חדשה", ואנו אין אומרים בראש השנה:

י אחר כך מתפללין בלחש כמו הנוסח בתפילת ערבית. ואחר כך מתחיל הש"ץ בקול רם עד "באהבה", ואומר: "מסוד חכמים" וכו' "יראתי בפצותי", והוא נטילת רשות של הש"ץ. ואין לומר אותו כי אם הש"ץ לבד. ולכן יש לשתוק בשעה שהש"ץ אומר "מסוד", עד "את חיל יום פקודה". ומי שחשקה נפשו לומר פיוט זה, כי הוא מעורר לב האדם, יאמר בלחש, שלא יבלבל הש"ץ. וגם ידלג מה שנאמר שם: "משלחי להמציא כופר

ומחיל", שלא יהיה דובר שקרים, שהוא לא נעשה שליח. וכן ביום שני ידלג שם מאמר "לחלותך שלחוני". ואחר כך יאמר פיוטים על הסדר. ואם חל בשבת, מחליפין קצת פיוטים כנרשם במחזורים. ובפיוט "מלך במשפט" וכו' יש לומר: "כעלות זכרון שופר מדלי צדקה" כו', כי זה סובב על מה שאמור למעלה: "והיום הוכן עמים בו לדון" וכו'. ואומר הפיוט על הסדר, ואחר כך סדר קדושה, "והחיות בוערות" כו', ואומר הש"ץ עד "מחכים אנחנו לך", והציבור אומרים עד "משיח צדקך". ואומרים "אחד קדוש", ואחר כך מתחיל הש"ץ "מחכים". ובמדינתנו נוהגין שהש"ץ אינו מסיים, רק "ברוך כבוד ה' ממקומו", ואומר "אחד קדוש" וכו', ומתחיל אחר כך "ממקומך" וכו', "לדור ודור נגיד גדלך" "ובכן תן" וכו'. ובמקומות שאומרים "לדור ודור המליכו" וכו', יאמר הש"ץ מתחילת "לדור ודור נגיד" וכו' "וקדוש אתה", "לדור ודור המליכו" וכו'. ויש שאין נוהגין לומר "לדור ודור" כלל, רק אומרים "אתה קדוש" עד "יהללוך סלה", "לדור ודור המליכו" וכו'. ואומר על הסדר עד "לך נאה להודות". ואומר "אלהינו ואלהי אבותינו" וכו', "שים שלום". ונוהגין כשמגיע הש"ץ ל"וכתוב" או ל"בספר", הציבור אומרים בקול רם "וכתוב" או "בספר", והחזן ממתין עד שיסיימו ואומר אחר כך. וכשיסיים "עושה השלום" או "המברך" וכו', יש לומר בלחש "יהיו לרצון" וכו':

יא מתחיל הש"ץ "אבינו מלכנו". ומדלג "אבינו מלכנו" הראשון, לפי שבראש השנה אין להזכיר חטא ועוון בדרך וידוי. ויש אומרים אותו גם בראש השנה, ומכל מקום אין להכות באגרוף על החזה בתיבות חטאנו לפניך. ואם חל בשבת, אין אומרים "אבינו מלכנו" כלל, לא בשחרית ולא במנחה. וכן ביום ב' של ראש השנה שחל בערב שבת, אין אומרים במנחה:

יב אומרים "אבינו מלכנו חדש עלינו שנה טובה". ואומרים "כַּלֵּה כל צר", הכף בפתח והלמד בצירי, וכן "כַּלֵּה דבר". ואומרים "סלח ומחל". ויש אומרים "מחל וסלח". ויש לומר "קרע רוע גזר דיננו" בנשימה אחת בלי הפסק, שאם יפסיק בין "רוע" ל"גזר" – יהיה נשמע שמבקשין שיגזור הדין, ובאמת הבקשה שיקרע את רוע הגזרה. ומכל מקום בתבת "קרע" מאריכין קצת, לכוין לשם שבשם מ"ב, קר"ע שט"ן:

יג ואומרים: "כתבנו בספר" וכו', תיבת "כתבנו" מופסק קצת מן תיבת "בספר". ויש לומר "בספר מחילה וסליחה", ויש אומרים "סליחה ומחילה". ואין לומר "וכפרה". ויש לומר "כתבנו בספר זְכיות", הזי"ן בשוא. ויש לומר "זְכוֹר כי עפר", הזי"ן בשוא והכ"ף בחולם. ויש לומר "בָּאֵי", האל"ף של "באֵי" בצירי. ו"אבינו מלכנו חננו ועננו" יש לומר בלחש, כי הוא דוגמת תחנון אחר התפילה:

יד אף מי שמתפלל ביחיד בלא ציבור, רשאי לומר "אבינו מלכנו" אחר התפילה על הסדר כל עשרת ימי תשובה. ואין להתפלל תפילת שחרית ביחיד כי אם בשעה ראשונה על היום, שהיא שעה שהציבור מתפללין. ואם לא התפלל בשעה ראשונה, יתפלל בשעה ב' על היום, כאשר יתבאר בסימן תקצ"א:

טו אחר סיום "אבינו מלכנו" אומר הש"ץ קדיש של סילוק עד תתקבל. ונוהגין לנגן בניגון יפה, להראות שאנו בטוחים שברחמיו ידין אותנו לכף זכות. ואף על פי כן בחרוז "תתקבל" אין מנגנים, לפי שהם עיקר תחנונים שלנו ביום זה, שיקבל תפלתנו. ואחר סיום הקדיש אומר הש"ץ עם הציבור "אין כמוך" וכו':

טז מוציאין ב' ספרי תורות, ואומרים י"ג מידות ג' פעמים. ויש להתחיל מן "ויעבר ד' על פניו" וכו'. ואחר כך אומרים "רבונו של עולם מלא משאלותינו", ככתוב בסידורים, המיוסד ברוח קדשו של האר"י ז"ל. ואין להאריך בתפילות ויהי רצון אחרים.

יז ואחר כך מתחיל הש"ץ "שמע ישראל" וכו' בניגון המיוחד, ואומר "קדוש ונורא שמו". ואם חל בשבת, יש מקומות שאין אומרים בשעת הוצאת ספר תורה י"ג מידות. ורבים נהגו לאומרם אף כשחל בשבת. ואומרים "על הכל" כו', "אב הרחמים" כו', כמו שאומרים בחול. ונכון שיגללו הספר תורה שקורין בו חובת היום להעמידו על פרשה שצריך לקרות, מערב יום טוב. ושמשי הציבור נהגו לעשות זה בשבת או ביום טוב בשעה שהציבור אומרים פסוקי דזמרה, ונכון לבטל מנהג זה, שעל ידי שהשמשים נעים ונדים בהולכת הספר תורה מהארון לתיבה ובחזרתם, מבטלים כוונת הציבור, והשמשים עצמם בטלים ומבטלים לגמרי מאמירת פסוקי דזמרה עם הציבור:

יח אף במקומות שנהגו למכור המצוות, היינו הוצאת ספר תורה ועליות והגבהה וגלילה, מכל מקום בראש השנה ויום כיפור מהראוי שלא למכור, שלפעמים מעלין בדמים וקונים המצוות בני אדם שאינם הגונים כל כך; ועל כל פנים יש הגונים וראויים יותר מאלו. ואף שגם בכל השנה מקילין בזה, בכדי להרבות הכנסת הצדקות, ויש קהילות שכל צרכי הצבור הם מהכנסה זו של מכירת המצוות, מכל מקום בימים קדושים אלו מוטב להרבות בכבוד שמים, ולקרות לתורה יראי ה' וחושבי שמו, כפי מעלין בקודש שמנו חכמים כמבואר בסימן קל"ו. וכן ראוי לכל גבר ירא ה' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים. ואף במקומות שמוכרים מצוות, יקנה אותה בדמים כפי יכלתו. ואדרבא יש עילוי יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה לו חינם אין כסף.

יט וגוללין ספר תורה א' ומעמידין אותה במקום שקורא, והשניה אוחז בידו א' ויושב עמה על הבימה עד גמר הקריאה בספר תורה הראשון. ונכון שיאחז אותה השמש או

איש אחר בר דעת, ולא כמו שנוהגין שלא להקפיד, ונותנים אותה ביד נער מנוער, שיש בו עלבון תורה:

כ החזן אומר "ויעזור ויגן" כו' בניגון המיוחד לימים אלו. וכן המברכים ברכת התורה לפניו ולאחריו, מברכים בניגון זה, וכן קריאת התורה, קורין הטעמים בניגון המיוחד, שלא בניגון הטעמים של שבתות וימים טובים. וגם הקדיש שאחר הקריאה. וכבר כתבנו שאין לשנות המנהג אפילו בניגונים:

כא אין אומרים הלל בראש השנה ויום כיפור. ובני אדם האומרים תהילים בכל יום, ואירע להם בראש השנה סדר הלל, מותרים לומר כסדר ואין צריכים לדלג, כיון שאין אומרים אותו דרך שירה, אלא דרך תחינה ובקשה:

כב אם חל ראש השנה בחול, קורין חמשה גברי בפרשת "וה' פקד את שרה" כו' עד "ויהי אחרי הדברים האלה". ואם הוא שבת, קורין שבעה בפרשה זו. ובמקום שנוהגים להוסיף בשבת יותר מז', גם היום יכולים להוסיף, אבל כשחל בחול אין להוסיף כלל. ואחר גמר קריאת הז', מניחים הספר תורה השניה ואימרים חצי קריש, ואחר כך מגביהין הספר תורה הא' ואומרים: "תורתנו תורת משה אמת וזאת התורה" כו'. וכשיתחיל זה המגביה לגלול הספר תורה, אזי פושטין הספר תורה השניה, וגוללין ומעמידין בפרשת פינחס: "ובחודש השביעי" כו', וקורא הש"ץ מי שיעלה למפטיר ומברך לפניה ואחריה, ומגביהין וגוללין. וכשמתחיל לגלול, מתחיל המפטיר ברכות הפטורה על הסדר, וקורא בנביא שמואל: "ויהי איש אחד סן הרמתים" כו' עד "וירם קרן משיחו". ואומר אחר כך ברכת הפטורה על הסדר, ואומר "על התורה" כו' "ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו ה' אלקינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת". ואם חל בשבת, אומר "ועל יום השבת הזה ועל יום הזכרון הזה" וכו'. וחותם: "ודברך אמת וקיים לעד, ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ" כו'. ואם חל בשבת, חותם בשל שבת גם כן. והנוהגים לומר "ודברך מלכנו אמת" וכו', אומרים בברכת הפטורה גם כן. ויש לקרות למפטיר אדם חשוב ונשוי, אף שבשאר שבתות וימים טובים קורין לפעמים נערים בחורים, בראש השנה ויום הכיפורים יש למנוע, משום כבוד היום. ועיין לקמן סימן תר"ב לעניין שבת תשובה, וכל שכן בראש השנה ויום הכיפורים:

כג נהגו שהש"ץ מברך לכל אחד מהעולין אחר שקורא הב' לעלות, בטרם שמתחיל העולה לברך ברכת התורה. ואף העולה חמישי אין אומר "מי שברך" עד אחר שקרא את העולה למפטיר. ואומר "מי שברך" כו', וכל אחד מנדב נדבתו כנדבת לבו. גם מְצַוֶה להש"ץ לעשות מי שברך לבני ביתו והקרובים וריעים אהובים, ונודר עבורם לבית

הכנסת או לשאר צדקות, ביקור חולים ותלמוד תורה וכיוצא. ומוסיף הש"ץ בו: "ויכתבהו ויחתמהו בספר חיים טובים ביום הדין הזה עם כל ישראל אחינו ואמרו אמן". והש"ץ מוסיף לברך בשביל כל המתפללים והתוקעין. ויש מאריכין בהם הרבה, ומברכין כל אחד בחוזר חלילה, וכל אחד מרבה רעים ולעומתם ברוך יאמרו; ואין נכון לעשות כן, כי קדוש היום, וגם משום טרחת הציבור, אלא יש לקצר בזה כפי האפשרי. והמתנדבים בעם אין להם לעצור נדבתם בשביל קיצור "מי שברך", כי "מתן אדם ירחיב לו" (משלי יח, טז) ויתברך ממעון הברכות:

כד נוהגים לקרות התוקע ממניין העולים לתורה, ויש מקומות שנהגו לקרות גם המתפלל מוסף בראש השנה, וכן ביום כיפור. אך אם הוא תוקע או מתפלל בשכר, אין מחוייב כלל לקרותו:

כה אם לא קראו בפרשת "וה' פקד את שרה" רק ט"ו פסוקים, דהיינו לכל אחד מהעולים ג' פסוקים, יצא בדיעבד. ומכל מקום אם נמצא פסול בספר תורה, אפילו נמצא בסוף הפרשה, צריך להוציא אחרת, לפי שהכל נחשב חובת היום וצריך לקרוא בכשרות. וכשהוא מוציא ספר תורה אחרת מחמת פסול, יש להוציא ספר תורה אחרת מהארון, ולא יקח ספר תורה השנית שעל הבימה.

כו ואם טעה וקרא ביום א' בפרשת עקדה, יצא, וקורא ביום שני בפרשת "וה' פקד". ומכל מקום אם נזכר בעודו קורא בפרשת העקדה שטעה, ועדיין לא גמר ובירך, יגלול ויקרא בפרשת "וה' פקד" כדינו.

כז ואם שכחו להוציא ספר תורה ב', ונזכרו בעוד שהיו קוראין בספר תורה הא', אין להוציא ספר הב', רק אחר גמר קריאה בספר תורה הראשונה:

כח בני אדם החבושים בבית האסורין, אין מביאים אצלם ספר תורה אפילו בראש השנה ויום כיפור. והטעם, לפי ששם בבית האסורין אין להניחה שם אחר קריאתה אפילו אם היה שם מקום קבוע, משום בזיון הספר תורה, וצריך לטלטלה ולהחזירה למקומה להארון שבבית הכנסת, ולכן אסור. ולפי מה שנוהגים עתה, לפי שרבים המתאווים לעלות לתורה בימים אלו, מוציאין ספר תורה מבית הכנסת בעת קריאה בבית הכנסת לבתים הסמוכים לבית הכנסת, ועושים להם חבורות חבורות לקרות, אין בזה איסור, כיון שמניחים הספר תורה שם אחר קריאתה במקום הקבוע שם. ומכל שכן אם מכינים מקום קבוע בבתים, ומכינים הספר תורה שם יום או יומים קודם ראש השנה, שאין בזה חשש. אך יזהרו שיהיה הבית נקי מטינוף, וגם לא יהיה שם דירת איש ואשה. ובשביל

אדם חשוב או חולה, מותר בכל עניין, אלא שצריך להחזיר הספר תורה למקומו לארון בבית הכנסת:

כט אם יש חולה, שהש"ץ רוצה לעשות לו מי שברך לחולה, אף שנהגו לעשות המי שברך בעת חזרת הספר תורה בשאר ימי קריאת התורה, מכל מקום בראש השנה לא יעשו כן, שיהיה הפסק בין תקיעות דמיושב לתקיעות שעל הסדר בדבר שאינו מעניין התקיעות. אלא יעשה מי שברך אחר שגמרו ברכת הפטורה. ואם חל ראש השנה בשבת, אומרים "יקום פורקן" ומי שברך לקהל, ואין אומרים "אב הרחמים". ואם יש חולה, מברכין אחר מי שברך לקהל. ונוסח מי שברך לחולה הוא כדרך שאומר בחול, ואין צריך לומר "יום טוב הוא מלזעוק", ואף אם חל בשבת אין צריך לומר "שבת הוא מלזעוק", כיון שהיום הוא יום דין:

ל כשיש מילה בראש השנה, מלין אחר שגמרו ברכת ההפטורה קודם תקיעות שופר. ובשבת שאין שם תקיעות שופר, מלין אחר "אשרי", ואחר המילה וברכותיה אומרים "יהללו". ויש מי שכתב שגם בשבת מלין קודם "אשרי". ובמקום שנוהגים למול בבית שהתינוק שם, מלין אחר יציאה מבית הכנסת. ונראה שאם אין הבית רחוק מבית הכנסת, באופן שלא יהיה שהות הרבה וטורח הציבור, טוב למול קודם תקיעת שופר, כדי שיהיה בידם זכות המילה בעת תקיעת שופר, ושאר טעמים. ואם לא הביאו להם השופר, ומצפים שיביאו אחר תפילת מוסף, מכל מקום מלין אחר אשרי, לפי שצריך למול קודם חצות. ויותר נראה למול קודם אשרי. ומכל שכן במקום שנוהגים גם כשחל בשבת מלין קודם אשרי, גם בזה יש למול קודם אשרי:

לא גדול אחד נהג כשהיה מוהל בראש השנה, לא קינח פיו אחר המילה, אלא בפה המלוכלך בדם המילה תקע, לערב מילה בשופר. ונראה שאף על פי כן יקנח פיו מבחוץ, וגם ירחץ ידיו משום כבוד הברכה (כי אף על פי שביורה דעה סימן רמח כתב לרחוץ פיו גם כן כדי לברך בנקיות, אכן משום שיערב מצות מילה בשופר לא קפיד אנקיותא). ונראה דאף מי שרוצה לנהוג כן, מכל מקום אם אין השופר כאן, רק יביאו להם אחר תפילת מוסף, והמוהל הוא התוקע, אין לו לאחר המילה בשביל זה, אלא יש למול אחר קריאת התורה כמו שנתבאר בסימן הקודם:

סימן תקפה

א **סדר הכנות קודם התקיעות והנהגות התוקע וסדר ברכות התקיעות**

לפי שהתקיעות הם מעוררים הרחמים ומעלים זכרונם של ישראל לפני אביהם

שבשמים, נהגו רבים לעשות לזה הכנה רבה. ואחר גמר קריאת הספר תורה, הולך התוקע והמקריא לפניו סדר התקיעות והש"ץ המתפלל מוסף לטבול, משום טהרה יתירה. הללו הולכין לטבול, ושאר הציבור, זה מעיין בפירוש וכוונת התקיעות, וזה שונה, וזה אומר תהלים, הכל לפי מה שהוא אדם. והכל הולך לכוונה אחת, לייחד לבם לאהבה וליראה ולעורר לבבם לתשובה גמורה. ואחר טבילתם לובשים קיטל ועולים על הבימה, מקום שקורין בספר תורה. ואם יש שם חכם בעל מידות טובות, אומר לפני הציבור דברי כבושים. ואין לומר ענייני דרך דרוש, אף אם הם מתוקים לחך, אין זה עניינו של יום, ומה גם להמוני עם אשר לא ידעו ולא יבינו טובם ויפיים. רק יאמר לפניהם דברים הכובשים את הלבבות ומכניעים אותם לשוב בתשובה, על דרך שאמרו בש"ס: אחינו בני ישראל, לא שק ולא תענית גורמים כו'. ואותן פסוקים שיאמר יהיה מעניינו של יום, בעניין שופר, או עניין יום הדין, יפרש אותם בדרך קרוב לפשט, או בדרך רמז על תוכחת מוסר, למען ישמע העם בדברו. ובפרט אם הוא שום בעל בכי, יתן את קולו בבכי, וישמעו אחיו העברים ויתנו לב בהרהורי תשובה, ובזה יהיה זוכה ומזכה את אחיו עמו ותעל שועתם ותקיעתם השמימה:

ב המקרא והתוקע והש"ץ המתפלל מוסף – הם ראוי להם להתעורר יותר בהרהור תשובה, מאחר שהם נעשים אמצעים בינו יתברך לבין הצבור. וידקדקו לחזור אחר תוקע שיהיה הגון, בעל תורה ומעשים טובים, כאשר כתבנו בעניין הש"ץ, וכן המקרא. ויהיו נוהגין פרישות וטהרה מכל דבר המביא לידי טומאת קרי רחמנא ליצלן על כל פנים שלשה ימים קודם ראש השנה, וילמדו כוונת התפילות והתקיעות. ואם לא נמצא תוקע אשר רוח אלהים בו לכוין סודות התקיעות, ראוי שיהיה המקרא יודע, ובשעה שיקרא לפני התוקע יכוין. ואף שהכוונות ארוכות, ואי אפשר לכוונם בשעת אמירה כמו רגע, יאחוז דרך קצרה כללות העניין. ויעין בשל"ה, וסידור הגאון רבי יעקב עמדין. ואם לא נמצא כזה איש אשר יהיה לו תפיסת יד ושם בחכמה זו, על כל פנים צריך לבחור נבון וחכם היותר גדול וירא השם. והמקרא והתוקע ראוי להם שילמדו היטב דיני השופר וסדר התקיעות, כי לפעמים מאיזה סיבה נופל טעות בפי המקרא או בשגגת התוקע, ואם לא יהיה בקי בדין איך לעשות, אם לתקוע להלן או לחזור לראש הסדר, יצווחו עליו בבית המדרש, כמעשה שהביא הרא"ש בשם הראב"ן, וזה מביא לידי בלבול וטירוף הדעת התוקע והשומעים. ונוהגין בכל מקום שיש שם אב בית דין, שהוא המקרא:

ג אחר שגומר החכם דברי כבושים, אומרים כל הציבור יחד קפיטל מ"ז בתהלים: "למנצח כו' כל העמים תקעו כף" וגו' עד גמר המזמור שבע פעמים, ואחר כך מתפלל

בלחש תפילה קצרה ככתוב בספרים. ואחר כך אומר המקרא והתוקע פסוק "מן המצר" כו', "קולי שמעת" כו', ויאמר התוקע בלחש בפה מלא: הריני מכוון בתקיעות אלו שאתקע להוציא את הציבור ידי חובת שמיעת קול שופר. (ונוהגין לכסות השופר במפה הפרוסה על השולחן, ויהיה מכוסה עד גמר הברכות, שנוטלו משם לתקוע בו). ואז יתחיל הברכה מעומד בניגון המיוחד לו, ויאמר: "ברוך אתה ה' כו' לשמוע קול שופר", ולא יאמר "בקול". ובתיבת "קול" יגביה קולו ויאריך קצת. וימתינו הציבור עד שיגמור התוקע תיבת "שופר", ויענו "אמן", ולא ימהרו לענות אמן חטופה. ואם ברך "לשמוע בקול שופר", או שאמר: "אשר קדשנו במצותיו וציוונו לתקוע בשופר", יצא. ואחר כך יאמר: "ברוך אתה ה' כו' שהחיינו" כו', והציבור יכוונו לצאת בברכה זו, ברכת מצוות שמיעת קול שופר וברכת שהחיינו שהם מחויבים בה, והתוקע מוציא אותם בברכות. גם יכוונו דעתם ורצונם לצאת ידי חובתם בתקיעות אלו שיתקע התוקע, כי צריך שיתכוון השומע ומשמיע, כאשר יתבאר בסימן תקפ"ט. ואסור לשוח בשעת התקיעות, ואפלו לרוק אסור, (עייקבסימן תקצ"ב). ומי שדרכו לנחור, יעצור עצמו בשעת התקיעות, כדי שישמע היטב ומבלי בלבול האחרים משמיעת התקיעות:

ד אחר גמר ברכת "שהחיינו" עונין הציבור "אמן", ואז יאחוז השופר בימינו ומעמידו בצד ימין של פיו, לפי שבשמאל התפילין מגינים על האדם. ואיטר יד שמניח תפילין בימין, יניחנו לצד ימין פיו שלו שהוא שמאל של אדם אחר. ואם אי אפשר לתקוע בכך, אין להקפיד אם יעמידנו בצד שמאל ויהפוך פי השופר לצד ימין. ואם אי אפשר לו לתקוע כי אם כשיעמיד לצד שמאל, וגם פי השופר לצד שמאל, אינו מעכב אם יתקע כך. לכן יש לו להעמיד פה השופר הגבה למעלה משופע קצת לצד מעלה, באופן שיהיה פה השופר בצד הרחב למעלה מפה של התוקע. וגם זה אינו רק לכתחילה ולא לעכב:

ה אף התקיעה הראשונה, לא יתקע התוקע מעצמו, עד שיקרא המקרא לפניו "תקיעה". וכל התקיעות שתוקע, ימתין עד שיקרא המקרא לפניו על הסדר, ואז יתחיל לתקוע. וחייב לעמוד בשעת התקיעה, וגם אין לו לסמוך עצמו לשום דבר שאם ינטל אותו דבר יפול, שסמיכה כזו חשובה כישיבה. ואם תקע מיושב, יצא. והציבור השומעים מן התוקע – לא הטריחום לעמוד, משום כבוד ציבור, וגם כי עתידים שישמעו תקיעות על סדר הברכות של מלכיות כו'. אבל אם יחיד שומע תקיעות לצאת בהם, ואינו עתיד לשמוע על סדר הברכות, גם הוא צריך לעמוד; ואם שמע מיושב, יצא.

ו ועכשיו נהגו הציבור לעמוד כולם, גם בשעת התקיעות שתוקעין קודם מוסף. ואף על פי כן נקראין "תקיעות מיושב", מאחר שרשות לישב בהם, מה שאין כן בתקיעות

שעל סדר ברכות, שהוא באמצע חזרת התפילה שהוא מעומד, ולעיקר הדין יש לתקוע בתפילת לחש, ואז הכל בעמידה, ועל כן נקראים "תקיעות דמעומד":

ז אם התוקע כבר יצא ידי חובת התקיעות, רק מברך להוציא אחרים, אז אם האחרים יודעים בעצמם לברך, והם פחות מעשרה, יש להם לברך בעצמם שתי הברכות. ואם הם עשרה, אף אם כולם יודעים לברך, נוהגים שאחד מברך והשאר יוצא, שלא לחלק בין ציבור לציבור; דסתם ציבור נמצאו אנשים שאינם בקיאים בטיב ברכות. ואם אינם יודעים, יברך התוקע בשבילם שני הברכות, ומוציא אותם ידי חובתם בברכות ובתקיעות. ואם תקע לנשים, יתבאר לקמן:

ח אין למנות אבֵל תוך למ"ד, או תוך י"ב חודש על אביו ואמו, אם לא שכבר החזיק כמה שנים, או שהוא הגון ביותר, וכאשר כתבתי בסימן תקפ"א לעניין ש"ץ:

ט אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים, ישלים אחר, ואפילו שלש או ארבע, ודי בברכה זו שבירך הראשון. והוא שיהיו שם התוקעים האחרונים בשעת הברכה. ואם אותו שמתחיל לתקוע באמצע לא שמע הברכה, שבא לבית הכנסת אחר גמר הברכה, אם התוקע עצמו עדיין לא יצא ידי חובת תקיעות, צריך לברך. ואם הוא עצמו כבר יצא, רק שתוקע להשלים חובת הצבור, אין צריך לברך, שהם כבר יצאו בברכת הראשון. ואם זה התוקע השני בא באמצע התקיעות, ולא שמע הברכה וגם מקצת תקיעות, אין לו להתחיל ממקום שפסק זה ולהשלים אחר כך לעצמו, אלא לכתחילה יש לו לברך ולהתחיל מראש. ואם התחיל באמצע ממקום שפסק הראשון, ואחר כך השלים לעצמו, גם כן יצא (עיין פרי חדש ואליהו רבה):

י מי שהוא תוקע בכמה מקומות, יש לו לכוון לצאת ידי חובת עצמו בתקיעות שתוקע בראשונה; ואף על פי כן יוכל לברך במקומות אחרים, בשביל הציבור שלא יצאו עדיין. ואין לו להיות מתון בכוונת יציאת ידי חובת עצמו, שמצוה הבאה לידו לא יחמיצנה, ואולי לא יהיה יכול לתקוע אחר כך מאיזה סיבה. אבל אם צריך לתקוע בבוקר בשביל יחיד חולה וכיוצא בו, ואין דעתו נוחה שיצא בתקיעות אלו שתוקע ביחיד, יוכל לכוון שאינו רוצה לצאת ידי חובת עצמו בתקיעות אלו, ויוצא אחר כך במה שתוקע לציבור:

יא מי שיכול לתקוע בטוב, מצוה עליו שיתקע לציבור להוציאם ידי חובתם, אף אם יש שם אחר, אלא שאינו בקי כמוהו; וזכות הרבים תלוי בו. ואם יש שם מי שתוקע בטוב, אף על פי שהוא יכול לתקוע גם כן, אין מצוה מוטלת עליו שיתקע לעצמו לצאת ידי חובתו, אלא כשר הדבר לצאת בתקיעת האחר, ואין בזה משום "מצוה בו יותר מבשלוחו"; כי עיקר המצוה בשמיעת התקיעה, ואין חילוק בין שומע תקיעות עצמו או תקיעות אחר:

יב תקיעות ששומעין קודם מוסף, הנקראים תקיעות מיושב, יכול לתקוע אותם הש"ץ שמתפלל מוסף. אבל אותן תקיעות שתוקעין בתפילת מוסף על סדר הברכות, אין לש"ץ לתקוע, כי אם אחֵר תוקע; שאם יתקע הש"ץ, יש לחוש שיתבלבל ולא ידע באיזה מקום הוא עומד עתה בתפילתו. ואפילו אין שם אחר, לא יתקע עד אחר התפילה, כיון שכבר יצא[ו] בתקיעות מיושב. ויש אומרים שאם אין שם אחר – יוכל לתקוע על סדר ברכות; אף על פי שאין מובטח בכוונתו ורגילותו, יש לו לבטוח שמן השמים יסייעוהו לעשות כהוגן, שמצוה גוררת מצוה. וכל זה אם אין הש"ץ מובטח שלא יתבלבל; אבל אם מובטח שלא יתבלבל ויחזור לתפילתו, מותר לו לש"ץ לתקוע, אפילו יש שם אחר, ובפרט כשמתפלל מתוך הסידור והמחזור:

יג אותו התוקע שתוקע תקיעות מיושב, ראוי שיתקע גם כן על סדר הברכות, כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור; אם לא שהש"ץ תקע תקיעות מיושב ואינו מובטח שיחזור לתפילתו, שאז אין לו לתקוע על סדר הברכות, כאשר נתבאר בסעיף שלפני זה. ובמקומות שנהגו לחלק ולתת תקיעות דמיושב לאחד ושעל סדר ברכות לאחר, או לחלק גם הסדרים עצמם, מלכיות לאחד וזכרונות לאחר ושופרות לאחר, יעשו כמנהגם, כי ישראל קדושים מחבבין המצוות, כל אחד נוטל חלקו. ועיין לקמן סימן תקצ"ב:

יד הנוטל שכר לתקוע שופר בראש השנה, או לתרגם בשבת ויום טוב, אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה:

טו אם נולד איזה אונס לציבור שלא תקעו בראש השנה, הוא סימן רע חס ושלום, ויחזרו בתשובה ויצטערו על זה. וה' הטוב יכפר ויקרע גזר דינם, שלא תאונה להם רעה:

טז אם תקע מקצת תקיעות בלא ברכה, ודין ספק תקע, ודין תוקע בשופר ונמצא שהוא פסול, או שנפסל באמצע תקיעות, יבואר בסימנים שלפנינו:

יז אף מי שאינו טובל עצמו קודם התקיעות, יש לו ליטול ידיו, מאחר שיש הפסק רב בין תפילת שחרית להתקיעות. וישמור ידיו שלא יגע במקום מטונף, ויעלה לו הנטילה לתפילת מוסף, אף שיהיה לו אז מים מזומנים:

סימן תקפו

א דיני שופר של ראש השנה

שופר של ראש השנה, מצוה מן המובחר לחזור אחר שופר של איל, כדי לזכור עקידת יצחק. וגם צריך להיות כפוף, והוא סימן שיכפו את לבם למקום. ובכלל הזה קרן הכבש או הכבשה אם הוא כפוף. ומכל מקום גם שופר של עזים או של יעלים כפופים – כשרים

לכתחילה, ואין צריך לקנות שופר של איל בדמים יקרים; אלא שיש לו דין הידור מצוה עד שליש. אבל שופרות פשוטים, אין כשרים לכתחילה, רק בדיעבד. ואין צריך שיהיו מכשֵׁרות דוקא, אלא אפילו משל נבלה וטרפה כשר. ושל שור ופרה פסול, מפני שנקראו "קרן". וכן רוב קרני החיות, שהן עצם אחד ואין להם מבפנים זכרות, פסולים:

ב אם היה שופר של איל פשוט, או שהיה כפוף ועשאו פשוט, ושופר של שאר מינין כפוף, יש לו לתקוע בכפוף. לפי ששל איל אינו רק מצוה מן המובחר, אבל כפוף הוא מצוה לכתחילה:

ג שופר מבהמה טמאה, פסול. ומכל מקום אם אין שם שופר אחר, יתקע בו בלא ברכה. ואם נזדמן לו אחר כך שופר כשר, גם כן יתקע בו בלא ברכה; לפי שאין פסול שופר מבהמה טמאה ברור כל כך, ושמא כבר יצא במה שתקע בשופר מבהמה טמאה. אבל אם תקע בשופר של שור ופרה, או בקרני החיות שאין להם זכרות, ונזדמן לו אחר כך שופר כשר, תוקע בברכה, לפי שפסולין ודאי. לפיכך אפילו אין לו שופר אחר כי אם של שור ופרה או קרני החיות, אין לו לתקוע בהם כלל:

ד הגוזל שופר ותקע בו, יצא, אפילו לא נתיאשו הבעלים ממנו. ולכתחילה לא יתקע אף שנתיאשו הבעלים ממנו, וגם אין לו לברך עליו. אבל אם גזל קרן ושיפהו ועשאו שופר, או קנאו מגזלן אחר יאוש בעלים, יוצא בו ומברך עליו:

ה מותר ליטול שופר של חבירו בלא דעתו ולברך עליו. אבל אין לו לתקוע בו יותר מכדי חיובו, שמא יהיה חברו מקפיד, כיון שהשופר מתקלקל קצת בתקיעתו. ומכל מקום מאה קולות יכול לתקוע בו כיון שנהגו לתקוע בשיעור הזה, כמבואר:

ו שופר של עבודה זרה של עכו"ם שביטלו העכו"ם קודם ראש השנה, אף על פי כן אין לתקוע בו לכתחילה. ואם תקע – יצא, ואין צריך לחזור אחר שופר אחר. אבל אם לא ביטלו העכו"ם קודם ראש השנה, אף על פי שביטלו בראש השנה, אף שתקע בו, צריך לחזור אחר שופר אחר אם אפשר ולא יברך עליו. ואם אין לו אחר, וצריך להביאו מחוץ לתחום או שאר שבות על ידי אינו יהודי, אין לו להביאו, וסומך על מה שתקע בשופר זה של עכו"ם, ואפילו לא נתבטל כלל קודם שתקע. ודווקא שלא נתכוון לזכות בו, אלא לקח אותו לתקוע בו ולהחזירו. אבל אם היה השופר של עבודה זרה של ישראל, או אפילו היה של עכו"ם ונתכוון הישראל לזכות בו, או שהיה של תקרובת עבודה זרה – אפילו עבודה זרה של עכו"ם, שבכל אלו אין הביטול מועיל, לא יצא כלל, וצריך לחזור אחר שופר אחר לתקוע בו, ויברך עליו. ואם אין לו שופר אחר, וצריך להביאו מחוץ לתחום על ידי אינו יהודי, או שצריך לעשות שבות אחר על ידי אינו יהודי, צריך

להביאו שמה. שהתוקע בשופר זה של עכו"ם, הרי זה כלא תקע כלל, והותרה לו לעשות שבות על ידי אמירה לאינו יהודי, כאשר יתבאר בסעיף כ"ט. וכבש או עז שהשתחוו לו ישראל או עכו"ם ועשאוה עבודת אלילים, אף על פי שבעלי חיים אין נאסרים, קרניו פסול לשופר אם אפשר למצוא אחר. ואם קנה שופר בעד דמים של חילופי עבודה זרה, ולא הודיע זה להמוכר בעת שקנה ממנו השופר, שקונה בעד דמים שהם חילופי עבודה זרה, אין להקל לתקוע בו, וגם מחוייב להודיע להמוכר שהדמים שקיבל בעד השופר הם אסורים בהנאה:

ז המודר הנאה משופר, כגון שאמר: "קונם הנאת שופר עלי", אדם אחר תוקע בו והוא יוצא, שמצוות לאו ליהנות ניתנו. אבל הוא עצמו לא יתקע בו, שיש הרבה שנהנים כשהם תוקעים בעצמם, ויש כאן הנאה מלבד המצוה. ואם תקע יצא. ובשעת הדחק שאין שם אחר שיתקע לו, יוכל לתקוע בעצמו לצאת ידי חובתו, ומכל מקום אין לו לתקוע יותר מעשרה קולות תשר"ת תש"ת תר"ת לצאת ידי ספק חיוב התקיעות שהם מן התורה. אבל אם אמר: "קונם שופר לתקיעתו עלי", אסור לתקוע בו אפילו תקיעה של מצוה אפילו על ידי אחר, ואין צריך לומר שלא יתקע בעצמו, ואפילו פירש ואמר: "קונם שופר לתקיעת מצוה עלי"; לפי שהנדרים חלים על דבר מצוה. ואם אמר: "שבועה שלא אשמע קול שופר של מצוה", לוקה ושומע שופר של מצוה, שאין השבועה חלה על דבר מצוה. אבל אם אמר סתם: "שבועה שלא אשמע קול שופר", שהוא כולל גם שופר שאינו של מצוה, מתוך שחל על שאינו של מצוה, הוא חל על של מצוה גם כן, ואסור לו לשמוע קול שופר אפילו מאחר בכדי לצאת ידי חובתו; וישתדל להתיר שבועתו. ואם אומר: "שבועה שלא אשמע קול שופר של מצוה מאיש פלוני", או "קונם לתקיעתו של פלוני עלי", אסור לשמוע ממנו, כיון שאפשר לו לשמוע מאחר. ואם אין שם אחר, אסור לו לשמוע מאיש זה, כיון שבשעה שנשבע חלה השבועה כדין שאין נשבע לבטל את המצוה, כיון שאין מצוה לשמוע מאיש זה דווקא:

ח היה קול שופר עב מאד או דק מאד או צרוד, כלומר יבש, כשר ויוצא בו, שכל הקולות כשרים בשופר:

ט שיעור אורך השופר כדי שיאחזנו בידו ויראה בו לכאן ולכאן. והוא שיעור ארבעה אגודלים של אדם בינוני במקום הרחב של אגודל. ופחות מזה פסול. ובשעת הדחק יש להכשיר בארבעה אגודלים במקום הקשר או במקום הקצר:

י שופר שהוא נקוב ולא סתמו כלל, אף על פי שנשתנה קולו, כשר לתקוע בו אם אין שם שופר אחר. ואפילו לא נשתייר בשופר שיעור תקיעה למעלה ממקום הנקוב, כיון

שעם המקום הנקוב יש בו שעור תקיעה. אבל אם יש שם שופר אחר, אין לתקוע בזה שהוא נקוב, אפלו נשתייר שיעור שופר מלבד הנקוב, לפי שהנקוב קולו פגום ביותר:

יא אם היה נקוב וסתמו שלא במינו, אף על פי שאינו מעכב את התקיעה לאחר סתימה, שחזר קולו לכמות שהיה בתחילה – פסול, אפילו נשתייר בו רובו. וכן אם נשתנה קולו מחמת הנקב, וסתמו, ואף על פי כן הקול כמות שהיה כשהוא נקוב קודם שסתמו, פסול, שאי אפשר שיהא מעכב התקיעה אחר הסתימה כמו קודם; שמא נולד קול חדש מחמת הסתימה, והרי זה קול שופר ודבר אחר.

יב ואם סתמו במינו, אם נשתייר רובו שלם, ולא עיכבו הנקבים שנסתמו את התקיעה אלא חזר קולו לכמות שהיה קודם שניקב, אף על פי שקודם שנסתם היה הנקב המפלש מעכב את התקיעה, כשר. ואם חסר אחת משלוש אלה, פסול. ואף אם סתמו במינו ואינו מעכב את התקיעה, ונשתייר שיעור שופר ממקום הנקב עד הנחת פיו, פסול, כיון שלא נשתייר רוב השופר שלם, שממקום הנקב ולהלן יש בו גם כן כשיעור שופר או יותר.

יג ואף אם סתמו במינו, ונשתייר רובו, ולא חזר הקול לכמות שהיה קודם שניקב, אף על פי שקודם הסתימה היה הקול משונה מחמת הנקב, וגם אחר הסתימה הקול נשמע כמו קודם הסתימה – פסול, מטעם שכתבנו לעניין סתמו באינו מינו. ובכל זה, אף אם תקע, יחזור ויתקע בשופר אחר אם הוא מצוי, ולא יברך עליו:

יד בשעת הדחק, שאין שופר אחר מצוי, וגם אין יכול ליטול את הסתימה שסתם הנקב, לפי שהידק אותה היטב ואסור ליטלה ביום טוב, כמבואר בסימן שי"ד, יש להכשיר בסתמו במינו אם נשתייר רובו, אפילו לא חזר קולו לכמות שהיה. וכן יש להכשיר בסתמו שלא במינו אם נשתייר רובו וחזר קולו לכמות שהיה קודם שניקב.

טו ואם לא הידק הסתימה, באפן שמותר ליטלה ביום טוב, טוב יותר שיטלנה משם ויתקע בו כך כמות שהוא נקוב, שהוא כשר כשאין שם שופר אחר, כמו שנתבאר סעיף יו"ד. ואין בזה משום תיקון כלי, כיון שבשעת הדחק כשר לתקוע בו גם כן כמות שהוא. אבל במקום שעל ידי הסתימה הוא פסול לגמרי, כגון שלא נשתייר רובו או סתמו שלא במינו ולא חזר קולו לכמות שהיה, אין לו ליטול הסתימה ביום טוב אף שלא היתה מהודקת, כיון שעל ידי זה הוא מכשירו, הרי זה כמתקן כלי ביום טוב.

טז ואם אין שם שופר אחר, מותר ליטול הסתימה ביום טוב להכשיר השופר על ידי אינו יהודי, שמה שנראה כמתקן כלי אינו אלא שבות, ובמקום מצוה מותר לעשות על ידי אינו יהודי, כמו שכתבנו לעיל:

יז נסדק השופר לאורכו אף בלא חיסרון, אם נסדק רובו, אפילו נשתייר שיעור תקיעה – פסול לגמרי, ואם תקע בו הרי זה כלא תקע כלל. ואם לא נסדק רק מעט, לכתחילה אין לתקוע בו, אפילו אם לא נסדק רק כל שהוא; כיון שלא דבקו או הדקו היטב בחוט או משיחה, הרי הוא פגום. ולכן אפילו תקע בו ואפשר לחזור אחר שופר אחר יש לו לחזור עליו. ומכל מקום לא יברך עליו. וגם אם אי אפשר להביאו כי אם על ידי אינו יהודי, אין לו לעשות, כיון שיש אומרים שיצא בשופר שלא נסדק רובו ואפילו לא נשתייר בו שיעור תקיעה.

יח ואם נסדק מעט, והדקו הרבה בחוט או משיחה, והוא מעכב התקיעה, שנשתנה קולו בשביל הקשירה, אם נשתייר שעור תקיעה ממקום הקשירה ולמעלה לצד הפה, כשר. ואם אין הקול משתנה בשביל הקשירה, אפלו לא נשתייר שיעור תקיעה, כשר. ומכל מקום אם שופר אחר מצוי, אין לתקוע בשופר זה:

יט שופר שנסדק רובו, וחיממו באור עד שיפשר, וחבר קצותיו זה עם זה עד שנראה כשלם מתחילתו, כשר, אפילו אם היה סדוק רובו ולא נשתייר שיעור תקיעה. ומכל מקום אם אפשר למצא בריווח שופר אחר, אין לתקוע בזה. אבל נסדק כולו, אפילו מצד אחד, פסול לגמרי, אפילו חיממו באור וחיבר סדקיו זה עם זה:

כ אם נסדק רובו, והדקו בחוט או משיחה, פסול. אבל אם דיבקו בדבק ונשתנה קולו, שלא בשעת הדחק יש להחמיר. ואם לא נשתנה קולו, אם תקע בו יצא, אף על פי שדבק הוא אינו מינו, מכל מקום כיון שאינו ניכר בין הדבקים – יצא בדיעבד, אבל אין לתקוע בו לכתחילה כשיש שופר אחר:

כא נסדק לרוחבו, כלומר סביב היקפו, במיעוטו – כשר, אפילו לא נשתייר שיעור תקיעה. וברוב היקפו, פסול, שהרי זה כאילו נחתך שם. ואם נשתייר מהסדק לצד פיו שיעור תקיעה, כשר, אפילו אם הסדק מעכב את התקיעה, שקולו משתנה בשביל זה. ומכל מקום צריך שיהיה שיור הזה לצד פיו של השופר. ובשעת הדחק כשר אפילו נשתייר שלא לצד פיו:

כב הרבה שופרות נמצא בהם במקום הנחת פה פגימה קטנה מפני הרוק, ויש לתקנו קודם ראש השנה, שלא יהיה נראה פגום. ואם לא תקנו – כשר כשאין אחר מצוי בריווח, או שזה שופר של איל והאחר אינו של איל, או שזה קל לתקוע בו מן האחר:

כג דיבק שברי שופרות זה עם זה ועשה מהם שופר, אפילו אם יש בשבר שכנגד פיו שיעור שופר ואפילו הוא שלם בכל היקפו, הוא פסול:

כד הוסיף עליו כל שהוא, בין במינו בין שלא במינו – פסול, אפילו היה בו מתחילה שיעור שופר:

כה הפכו ותקע בו, לא יצא, בין הפכו כדרך שהופכין החלוק, שהחזיר הפנימי לחיצון, בין שהניחו כמו שהיה, אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב, בין שתקע במקום הרחב בין שתקע במקום הקצר, פסול. וכן אם תקע במקום הרחב, פסול:

כו היה ארוך וקיצרו, אם נשאר בו שיעור תקיעה, כשר:

כז גרדו מבפנים או מבחוץ עד שעשאו דק מאד כמו גלד, כשר:

כח לא הוציא זכרותו אלא ניקב בו, כשר, ואפילו לכתחילה מותר לעשות כן. אבל אם הוציא הזכרות ממנו ועשה ממנו שופר, כגון שניקב בו, פסול. ואם הוציא הזכרות וניקבו והחזירו לתוך הקרן אשר היה מתחילה, גם כן פסול, בין שהחיצון עודף על הפנימי או להיפך:

כט צפהו זהב במקום הנחת פה פסול ושלא במקום הנחת פה כשר והנחת פה קרוי עובי השופר לצד פנימי שמניח שם פיו וצד החיצון מן העובי עצמו קרוי שלא במקום הנחת פה ושלא בשעת הדחק יש לפסול כשציפה זהב בכל עובי המקום הקצר אפילו לצד חיצון וכל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב אם ציפה שם זהב ונשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לאו כשר:

ל אם הרחיק השופר מפיו ונפח בו ותקע שלא בשעת הדחק יש לפסול ויחזור ויתקע שנית בלא ברכה על ידי הנחת הפה:

לא המציירים בשופר צורות מיני צבעונים כדי לנאותו לא יפה הם עושים אבל מותר לחקוק בשופר עצמו צרות כדי לנאותו ואף אם נשתנה קולו מחמת החקיקה כשר דמ"מ קול שופר עצמו הוא (עיין לבוש):

לב אם נתן זהב על עובי השופר בצד הרחב היינו הוסיף עליו כל שהוא:

לג נתן שופר לתוך שופר אם נשתנה קולו במה שהוא נתון בתוך החיצון בכל ענין פסול ואם לא נשתנה בשביל כך אם הפנימי עודף על החיצון במקום הקצר וכולם לצד הפה שתוקע לתוך הפנימי אף שבצד הרחב אין הפנימי בולט רק שוה לחיצון כשר ומ"מ יהיה עכ"פ גם בצד הרחב הפנימי בולט קצת דאם הוא שוה ממש א"א לצמצם ויש לחוש שמא החיצון בולט כל שהוא והוסיף כל שהוא פסול אף במינו כאשר ביארנו:

לד שופר של ר"ה אין מחללין עליו יו"ט אפילו בדבר שיש בו משום שבות כיצד היה השופר בראש אילן או מעבר הנהר או נפל עליו גל של אבנים אף שאין שם שופר אחר אלא הוא אינו עולה באילן ואינו שט על פני המים ואינו מטלטל את האבנים כדי להביאו

ואין חותכין אותו כדי לתקנו אפילו בדבר שאין בו רק איסור דרבנן כגון מגל. וע"י א"י מותר לעשות כל אלו שהם רק שבות ואמירה לא"י ג"כ שבות ולא גזרו שבות דשבות במקום מצוה:

לה אם השופר הוא חוץ לשנים עשר מיל לא יביאנו משם אף ע"י א"י ובשעת הדחק שאין לו שופר אחר יש להתיר אף בזה ואם א"י הביא שופר אף מחוץ לי"ב מילין מותר לתקוע בו אף שהובא בשביל ישאל ויוצא לכתחלה אף אותו הישראל שהובא בשבילו ומ"מ אם יש שם שופר אחר ראוי לתקוע יותר בהאחר אא"כ השופר שהובא הוא של איל וזה שיש לו אינו של איל תוקע בזה שהובא לפי ששל איל מצוה מן המובחר. ומ"מ אף שישראל שהובא בשבילו יוצא בו לכתחלה מ"מ אין לתקוע בעצמו מטעם שכתבנו במודר הנאה שנהנה כשתוקע בעצמו רק אחר תוקע והוא יוצא בו שמצות לאו ליהנות ניתנו. ואם אין שם אחר שיתקע לו מותר לתקוע בעצמו גם כן ואם הובא ביום ראשון מותר לתקוע בו בשני בכל ענין:

לו אף שמותר לתקוע בשופר זה שהביאו א"י מחוץ לתחום מ"מ אסור לטלטלו ברחוב העיר שאינה מתוקנת במבואות שלה בצה"פ או בשדה חוץ לארבע אמות אם לא בעיר המוקפת חומה או ערי הפרזים שתיקנו המבואות כדינם בצורת הפתח או בחצר ומבצר שידוע שהוקף לדירה מותר לטלטלו בכולו:

לז ישראל ששלח שופר לעיר אחרת ע"י א"י קודם ר"ה ונתעכב הא"י בדרך והביאו בר"ה מחוץ לתחום אם ידעו בני העיר שישלחו להם שופר מותרים לטלטלו ולתקוע בו אף אם הובא בר"ה מחוץ לי"ב מיל ואם לא ידעו מזה והובא להם מחוץ לתחום אין לטלטל שופר זה ואף לתקוע בו אם אפשר למצוא שופר אחר. ואם הוא שעת הדחק שאין להם שופר אחר יש להתיר בכל ענין (ע' מ"א סי' תקטו ובא"ר):

לח א"י שעשה שופר בי"ט אם עשה אותו מקרן שלו מותר לתקוע בו אבל אם עשאו מקרן ישראל אסור לטלטלו אף לתקוע בו ואפי' עשאו ביום ראשון של ר"ה אסור לטלטלו ביום שני של ר"ה כדין ביצה שנולדה ביום א' שאסורה ביום שני ומ"מ אם אין להם שופר אחר כלל בין ביום ראשון ובין ביום שני אע"פ שאין חיובו רק מדברי סופרים יש לסמוך על דעת המתירין נולד גם בי"ט ומ"מ אם תקע בו תקיעות תשר"ת תש"ת תר"ת שהם עיקר החיוב והניחו מידו שוב אין לו לטלטלו וכל זמן שאוחזו בידו יכול לתקוע בו כל התקיעות שהוא צריך לתקוע בו על הסדר עד מאה קולות.

לט כל אותן שופרות שאמרנו בהם שהם פסולים לתקוע בהם הם פסולים בין ביום א' בין ביום שני.

מ יכול ליתי בתוך השופר מים או יין כדי לצחצחו אף ביו"ט אבל מי רגלים אף בחול אסור מפני הכבוד כבודו של המקום ב"ה שלא יהיו המצות בזויות עליו ולכן אף אם התוקע מוחל על כבודו אסור:

סימן תקפז

א **דין התוקע לתוך הבור או לתוך חבית גדולה. והשומע מקצת תקיעה שלא בחיוב**: התוקע לתוך הבור או לתוך הדות והוא בנין שתחת הקרקע כגון מרתף או לתוך המערה אותן העומדים בתוך הבור והדות והמערה יצאו והעומדים בחוץ אם קול שופר שמעו יצאו ואם קול הברה שמעו לא יצאו ואם המרתף בנוי רובו למעלה מן הקרקע אע"פ שמקצתו תוך הקרקע גם העומדים בחוץ מסתמא קול שופר שמעו ויצאו ובכל זה יש להחמיר שלא לסמך על שמדומה לו ששמע קול שופר ויש לתקוע שנית כדרכו ולא יברך עליו אם לא שברור לו ששמע קול הברה אז יש לברך שנית. אבל אם תוקעין בביהכ"נ והוא עומד בריחוק מקום מביהכ"נ ולפי הבחנתו שמע קול שופר יכול לסמך על זה כיון שבמקום שתוקעין אין שם ערבוב קול וא"צ לשמוע תקיעות שנית כלל:

ב התוקע לתוך חבית גדולה אף העומד בתוך החבית לא יצא וצריך לתקוע שנית בלא ברכה ואצ"ל העומד בחוץ ואם ברור לו ששמע קול הברה יברך גם כן כאשר נתבאר בס"א:

ג אם התחיל לתקוע בבור ועלה חוץ לבור וגמרה אם הוציא ראשו קודם לא יצא ואם הוציא השופר קודם ואח"כ הוציא ראשו יצא ואותן העומדים בבור מתחלת התקיעה ועד סופה אע"פ שלא יצאו חוץ לבור רק התוקע לבד הוא שעלה במשך התקיעה וגמרה חוץ לבור יצאו:

ד השומע מקצת תקיעה שלא בחיוב כגון קודם שעלה עמוד השחר ומקצתה בחיוב אע"פ שבאותו מקצת לבד הוי שיעור תקיעה או שאמר לתוקע כמתעסק בלבד כוון דעתך להוציאני ידי חובתי ומשך בה שיעור תקיעה לא יצא ומ"מ אם בא לתקוע שנית יש לו לחזור לשמוע הברכה ממי שלא יצא כלל עדיין כיון שי"א שאם יש במה שתקע בחיוב שיעור תקיעה יצא אעפ"י שתחלת התקיעה לא היה בחיוב. וה"ה אם שמע מקצת התקיעה קול הברה כגון שהיה התוקע בבור והוא עומד בחוץ ובאמצע התקיעה יצא התוקע מן הבור וה"ה אם התוקע עומד חוץ לבור מתחלה ועד סוף והשומע עומד בקצת התקיעה תוך הבור ובמקצתו חוץ לבור יש לומר שכיון שבמקום התקיעה אין בלבול אין

קול שופר מתבלבל בואו לבור ואפשר שגם בזה הבל הבור מבלבל הקול הבא מחוץ לבור ולכן יש לתקוע שנית בלא ברכה או יש לו לשמוע הברכה מאחר שלא יצא עדיין כלל:

סימן תקפח

א **עיקר זמן מצות תקיעה ודיניה:**
זמן תקיעת שופר ביום ולא בלילה ומצותה לכתחל' משעת הנץ החמה ואילך שאז יוצא ודאי מכלל ספק לילה ובדיעבד אם תקע משעלה עמוד השחר יצא ואם שמע מקצת תקיעה קודם שעלה עמוד השחר ומקצתה אחר שעלה עמוד השחר אף שהיה שיעור תקיעה במה שתקע אחר שעלה עמוד השחר לא יצא כמ"ש בסי' שלפני זה:

ב שיעור תחלת הנץ החמה הוא שעה אחת קודם יציאת הגוף השמש על הארץ ולכן מן הדין בערך שעה קודם יציאת גוף השמש על הארץ הוא תחלת הנץ ויוצא אף לכתחלה אבל מ"מ מצוה מן המובחר שלא לתקוע בתחלת היום רק אחר שלש שעות על היום אם הוא תוקע ביחיד ואף בצבור מוטב לתקוע אחר שלש שעות (מחזיק ברכה). ואחר תפלת שחרית וקריאת התורה. ומי שהוא צריך לדבר לשמוע התקיעות קודם שלש שעות ביחיד אם הצבור ממהרים ויגיעו קודם שלש שעות לתקיעות שופר יראה לדקדק לתקוע גם כן בשעה שהצבור תוקעין אם לא שהוא אנוס ואינו יכול להמתין עד שעת התקיעות בצבור. ואסור לאכול קודם תקיעת שופר. ומי שלבו חלוש ואין דעתו מיושב' לתקוע ולהתפלל עד שיטעום יעשה קידוש ויאכל כזית לעקיך בכדי שיהיה במקום סעודה ואח"כ ישתה מעט קאווי או טייא ומ"מ יש להם לעשות בצנעא מפני המון עם שלא יקילו ביותר:

ג שמע תשע תקיעות בט' שעות ביום ואפי' הם מט' בני אדם ותקעו על הסדר שלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי לאותו בבא יצא אף שתקע תר"ת תש"ת תשר"ת או תש"ת תר"ת תשר"ת כיון שלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי בכל בבא בפ"ע יצא. ואם הפסוק בקול שאינו ראוי לאותו בבא עיין לקמן סי' תק"ץ:

ד זה שאמרנו שאם הפסיק בין תקיעה לתקיעה יצא לא נאמר אלא אם הפסיק שלא מחמת אונס אבל אם הפסיק מחמת אונס ושהה כדי לגמור כל הבבא לא יצא וצריך לחזור ולתקוע בלא ברכה ואם הפסיק מחמת שנתקוטטו עם אחר ה"ז כהפסיק שלא מחמת אונס כיון שבידו שלא להתקוטט כמבואר בסי' ס"ה:

ה יראה לי אם התחיל לתקוע ומי רגליו שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר לתקוע מראש להלן על הסדר ואם תקע בשעה שהמים היו שותתין או אפי' מצא צואה במקומו יצא מ"מ יש לו לחזור ולתקוע בלא ברכה:

ו זה שאמרנו שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא אם שמע בינתיי' קול שופר שאינו ראוי לאותה בבא כגון באמצע סדר תש"ת שמע מתוקע קול תרועה או באמצע תר"ת שמע קול שברים צריך לחזור ולשמוע על הסדר ומ"מ אין לו לתוקע שתוקע שנית להוציא אותו לברך על תקיעות אלו. ואפי' אם שמע קול שופר הראוי לאותו בבא כגון ששמע תקיעה תרועה תרועה תקיעה בסדר תר"ת או שני פעמים שברים בסדר תש"ת או שני פעמים שברים או שני פעמים תרועה בסדר תשר"ת יש לו לשמוע שנית ובלא ברכה ואפי' ביום שני של ר"ה יש לעשות כן:

ז שמע ט' תקיעות מט' בני אדם שתקעו כולם כאחד לא יצא שאין כאן פשוטה לפניו ופשוטה לאחריו וצריך לחזור ולתקוע בברכה אם היה הפסק בינתיים ומ"מ ידי תקיעה אחת יצא ואם שמע אח"כ שברים כו' על הסדר יצא ולפי שי"א שגם ידי תקיעה אחת לא יצא יש לו לחזור לראש ולשמוע גם תקיעה הראשונה על הסדר ובזה שכבר שמע כל התקיעות על הסדר כשתוקע שנית מחשש תקיעה ראשונה יתקע בלא ברכה. תקעו כאחד על הסדר אפי' א' תוקע בחצוצרות השומע מהם יצא כיון שחביב לו מצות שופר נותן דעתו על שמיעת קול שופר (עיין פר"ח) ומ"מ התוקע בחצוצרות לא יצא אע"פ שגם הוא שומע מאחרים התוקעים בשופר ויש לו לחזור ולשמוע קול שופר ובלא ברכה:

ח היה זה צריך פשוטה ראשונה וזה צריך פשוטה אחרונה תקיעה אחת מוציאה את שניהם ואם התוקע משך התקיעה הרבה ויש בה שיעור שני תקיעות וכיון להוציא את זה בתחלת התקיעה ולא בסופה ולאחר בסוף התקיעה ולא בתחלתה לא יצא ואם התוקע דעתו להוציא מי שיכוון לצאת רק השומעים כיוונו אחד דעתו לראש התקיעה ולא לסופ' והשני כיון לבו לסופ' ולא לתחלתה יש להם לחזור ולשמוע בלא ברכה וכמו מי ששמע מקצת תקיעה שלא בחיוב והיה שיעור תקיעה במה שבחיוב המבואר בסימן שלפני זה:

ט י"ט של ר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר כלל ואפי' קטן לא יתקע בו להתלמד בין הגיע לחינוך בין לא הגיע ואסור לטלטל השופר אם לא לצורך גופו להשתמש בו איזה תשמיש או הצריך למקומו וביו"ט של ר"ה שאינו חל בשבת אסור להשתמש בו תשמיש אחר לפי שהוקצה למצותו ואם חל ר"ה יום ה' ויום ו"ו אין להשתמש בו בשבת שאחריו כמבואר בסימן תרס"ה שיש אוסרין משום הכנה:

י כשחל בשבת שאין תוקעין או אחר שסיים המפטיר ברכות ההפטרה אומרים יקום פורקן כו' ומי שברך כו' כמו בכל שבתות השנה. ואין מזכירין נשמות ואין אומרים אב הרחמים רק אחר שסיים מי שברך מנגן הש"ץ פסוק אשרי יושבי ביתך. ואם יש מילה אז מלין אחר אשרי קודם יהללו משא"כ כשחל בחול שאז מלין קודם תקיעת שופר כאשר

נתבאר לעיל. ויש מי שכתב שגם בשבת יש למול קודם אשרי שיהא המילה סניף לתורה וגם שלא יהא הפסק בין אשרי לקדיש שקודם ש"ע שאמירת הקדיש הוא על הפסוקים של אשרי:

סימן תקפט

א **מי הם הראוים לתקוע שופר ודין חרש שוטה וקטן ונשים**:
כל שאינו חייב בדבר אינו מוציא הרבים י"ח ולכן מי שפטור ממצות אינו תוקע להוציא את הרבים:

ב חרש שוטה וקטן פטורים ואפי' חרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא שכיון שאינו שומע אינו חייב במצות שופר אבל שומע ואינו מדבר מוציא הרבים י"ח ואפי' לכתחילה יכול לתקוע ואחר מברך ומוציא השומעים בברכתו:

ג סומא חייב במצות תקיעה ולכן הוא מוציא הרבים י"ח ויש חוששין לסברת האומר שסומא פטור מכל המצות ואין ממנין אותו לכתחילה ומ"מ אם כבר מינוהו אין לסלקו מחמת זה אעפ"י שנמצא בקי לתקוע כמוהו ואם היה מוחזק לתקוע כל שנה וסלקוהו מחמת חשש דעה הנזכר ולא נמצא בקי כמוהו יחזירוהו למינויו וה"ה אם היה פקח בשעה שנתמנה ונסתמא שאין ראוי לסלקו מחמת זה. ומי שהחזיק לתקוע שופר ואינו מתפלל כל השנה עם הצבור צריך לסלקו שתקיעת שופר השוו חז"ל לכניסת כ"ג לפנים שהוא בא לזכרון וזה פורש מן הצבור [ברכי יוסף]:

ד כיון שהקטנים פטורים אין להביא לבהכ"נ תינוקו' בעת תקיעת שופר שקרוב שיבלבלו דעת השומעים ואם אי אפשר להניחם בבית יקחו הנשים אצלם בביהכ"נ שלהם כיון שהנשים פטורים מן הדין ומ"מ אותן קטנים שהגיעו לחינוך מצוה להביאם ולאיים עליהם שיטו אוזן לקול שופר כדי לחנכם במצות:

ה אע"פ שקטן פטור ואינו מוציא אחרים מ"מ אם רוצה לתקוע לעצמו אין מוחין בידו ואפי' הגיע לחינוך מותר לאביו או אפי' לאחר לומר לו שיתקע אף אחר שכבר שמע בביהכ"נ כדי לחנכו במצו' אבל כשר"ה חל בשבת אם הקטן לוקח שופר ותוקע מוחין בידו כיון שקול נשמע לרבים ויבואו לתקוע בשבת ב"ד מצווין להפרישו ובמקום מוצנע שאין הקול נשמע לרבים אפשר שמותר אפי' לומר לו לתקוע כדי לחנכו. ויש להחמיר. אבל חרש ושוטה אם תקעו מעצמם אין מוחים בידם. אבל מ"מ אין לומר להם שיתקעו ומכ"ש לתת שופר בידם שיתקעו אפי' בר"ה שחל בחול:

ו זה שאמרנו שהקטן אינו מוציא את הגדול אפי' הגיע לחינוך אינו מוציא אפי' בי"ט שני שהוא מדרבנן כמבואר בסי' תרפ"ט לענין מגילה:

ז קטן שאינו מוציא את הגדול י"ח אעפ"י שנעשה בן י"ג שנים שלמות אינו מוציא עד שידעו בו שהביא שתי שערו' אחר י"ג שבדבר חיוב תורה אין סומכין על חזקה כיון שהגיע לכלל שנים הביא סימנים ואפילו למי שכמותו שכבר הוא בן י"ג וספק אם הביא שתי שערות אינו מוציא ועיין בסי' נ"ה שם מבואר עקרי הדינים לענין קטן. ויש להחמיר בזה אף בי"ט שני של ר"ה אם אפשר באחר. וכל זה לענין להוצי' את היחיד אבל לענין שיהא תוקע לצבור להוציאם י"ח יש לחזור אחר תוקע שהוא בן שלשים שנה ושאר מדות שכתבנו בסי' תקפ"א לענין תפלה ועכ"פ צריך שיתמלא זקנו כדין שליח צבור המבואר בסי' נ"ג:

ח נשים פטורות לפי שהוא מ"ע שהזמן גרמא ואינה מוציאה את האיש שהוא בן י"ג אע"פ שאין ידוע אם הביא שתי שערות וכן עבדים שאינם משוחררים פטורים ואין מוציאים אחרים י"ח:

ט אנדרוגינוס מוציא את מינו אנדרוגינוס שכמותו טומטום אפילו מינו אינו מוציא:

י מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא אפילו עצמו וצריך שיתקע בן חורין להוציאו והתוקע להוציאו יכול לברך אעפ"י שהתוקע כבר יצא:

יא אעפ"י שנשים פטורות ואין מוציאות אחרים יכולות לתקוע להוציא את עצמן ורשאים לברך כמו שנוהגים לברך על כל מ"ע שהזמן גרמא ויכולין לברך שהחיינו ג"כ:

יב מי שתוקע לנשים להוציאם י"ח והתוקע כבר יצא י"ח אין לברך להם רק הם יברכו בעצמם ברכת השופר וברכת שהחיינו ואם אין יכולו' לברך להם רק הם יברכו בעצמם ברכת השופר וברכת שהחיינו ואם אין יכולו' לברך יתקע להם בלא ברכה ויש מחמירים שלא לתקוע לנשים אם הוא יצא כבר [פר"ח] ולכן מוטב שיתקע להם בשעה שתוקעין בבה"כ ומברך לעצמו ויוצאים גם הם אבל אין לתקוע להם קודם שתוקעין בבה"כ אם הוא בתוך שלש שעות הראשונות על היום שהוא עת דין וכמבואר בסי' תקפ"ח ותקצ"א ואם אין לו שופר אחר לתקוע בעת שתוקעין בבה"כ וצריך לתקוע אחר תקיעות דמיושב בסה"כ אזי יכוון שלא לצאת בתקיעות ששומע בבה"כ וכשתוקע אח"כ בשביל הנשים יכוין לצאת י"ח ויכול לברך ומ"מ כששומע אח"כ בבה"כ תקיעות דמעומד על סדר תפלה בבה"כ בתפלת מוסף אינו חשוב הפסק בהליכה מביתו לבה"כ בין התקיעות שתקע בביתו לתקיעות אלו ששומע בבה"כ בתפלת מוסף לפי שתקיעות דמיושב ודמעומד נחשבים למצוה אחת והמפסיק באמצע מצוה א"צ לחזור ולברך וכמ"ש סימן תקצ"ב

ואם האשה יולדת או חולה ואינה יכולה לברך וגם קשה לה להמתין עד שעת תקיעות בה"כ יתקע לה מיד בלא ברכה ואין לו לכוון שהוא לא יצא בתקיעות אלו כדי שיהיה יוצא י"ח בתקיעות בה"כ בברכה לפי שיש לחוש להמחמירין שזכרי שבשביל להוציא הנשים לבד אין לו לתקוע.

יג המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה ודוקא כשהוא תוקע מאליו להוציאו ואפי' אם המודר אומר כל הרוצה להוציאני י"ח יתקע אין זה נעשה שלוחו בכך אבל אם אמר לו המודר תקע והוציאני או שאומר כל השומע קולי יתקע להוציאני אסור ואם אמר קונם תקיעותיו של פלוני עלי אסור בכל ענין ועיין לעיל סי' תקפ"ו ובכל אלו אם עבר ותקע לו יצא בדיעבד אפי' שעבר על בל יחל. ונראה שאעפ"כ יש לו לחזור אחר שמיעת תקיעות מאחר כיון שיש סוברים שהמודר לוקה א"כ הר"ז מצוה הבאה בעבירה:

יד המתעסק בתקיעת שופר כדי להתלמד ולא ע"ד כוונה לצאת י"ח לא יצא י"ח וכן השומע מן המתעסק לא יצא וכן התוקע לשורר ולא נתכוין לתקיעת מצוה לא יצא. נתכוון שומע לצאת י"ח ולא נתכוון התוקע להוציאו או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת לא יצא י"ח עד שיתכוון שומע ומשמיע:

טו מי שתקע ונתכוון לצאת כל השומע תקיעתו ושמע השומע ונתכוון לצאת י"ח אף על פי שאין התוקע מתכוון לפלוני זה ששמע תקיעתו ואינו יודעו יצא שהרי נתכוון להוציא לכל מי שישמענו. לפיכך מי שהיה מהלך בדרך או יושב בתוך ביתו ושמע תקיעות משליח צבור יצא אם נתכוון לצאת שהרי ש"ץ מתכוון להוציא הצבור י"ח ואף אם עומד בריחוק מקום מביהכ"נ אם לפי הבחנתו שמע קול שופר ולא קול מעורבב יכול לסמוך ע"ז כמו שנתבאר סימן תקפ"ז:

טז זה שאמרנו במהלך בדרך צריך שיתכוון לצאת יש הפרש בין עובר לעומד שאם היה מהלך בדרכו ועבר לפני ביהכ"נ ושמע קול שופר ושכח עתה אם היה לו כונה לצאת י"ח לא יצא וכן מי שהיה עומד בתוך ביתו אין כאן חזקה שכיוון אבל אם היה מהלך וכשהגיע לביהכ"נ עמד שם ושמע קול שופר אעפ"י שאינו זוכר אם כיוון לצאת או לא חזקה שכיוון לצאת וכן מי שהיה עומד בביהכ"נ ואינו יודע אם כיוון בשעת התקיעות לצאת אם לאו חזקה שכיוון ואפי' אם יודע שלא כיוון לבו בשעת תקיעות לצאת רק שמע בסתם אלא שבא מתחלה לביהכ"נ ע"ד לצאת י"ח עם הצבור סתמו כפירושו וכנתכוון לצאת דמי. אבל אם בא לביהכ"נ בסתם ובשעת התקיעות ג"כ לא כיוון לבו לא יצא:

סימן תקצ

א **סדר הראוי לתקיעת שופר ודיני התקיעות ושיעור התקיעות**:
כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בר"ה תשע והם תקיעה תרועה תקיעה תר"ת תר"ת ולפי שתרועה האמורה בתורה נסתפק לנו אם הוא ענין יללה שנקרא עתה אצלינו תרועה או היא גניחה שאנו קורין עתה שברים או שמא תרועה שאמרה תורה היא שניהם יחד נוגח וסופו מיילל וכשעושה שניהם יחד נקרא בלשון תורה תרועה וכדי לצאת מידי כל ספק תיקנו חכמים שיתקעו תקיעה שברים תרועה תקיעה שלש פעמים ושוב יתקעו תקיעה שברים תקיעה שלש פעמים ושוב יתקעו תקיעה תרועה תקיעה שלש פעמים:

ב שיעור התקיעה למעלה אין לה שיעור ויכול למשוך התקיעה ולהאריך בה כפי רצונו בין בתשר"ת או בתש"ת תר"ת אבל שיעור התקיעה למטה יש בה חילוק דעות ויש לנהוג כאשר יתבאר:

ג שיעור אורך התקיעה הפשוטה בין לפניה בין לאחריה יש לעשו לכתחלה בסדר תשר"ת בשיעור י"ח כחות כל שהוא והם נקראים בלשון הפוסקים י"ח טרומיטין ובדיעבד אף אם לא האריך התקיעה רק כשיעור ט' כחות יצא ובפחות מזה ל"י וצריך לחזור ולתקוע:

ד שיעור התקיעה בסדר תש"ת די שיעשה לכתחלה כשיעור ט' כחות ובדיעבד אם עשה תקיעה כשיעור ששה כחות יצא ופחות מזה צריך לחזור ולתקוע:

ה שיעור התקיעה בסדר תר"ת הוא גם כן לכתחלה כשיעור ט' כחות ובדיעבד די בשיעור ג' כחות ופחות מה צריך לחזור ולתקוע:

ו שיעור השברים בסדר תשר"ת יש מי שאומר שהשלשה שברים צריך ליזהר לעשות כל שבר פחות מג' כחות שאם יהיה בשבר כשיעור ג' כחות יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה. וי"א ששיעור שלשה שברים כשיעור ט' כחות ופחות מזה לא יצא ונראה שלכתחלה יש לנהוג כן לעשות כשיעור ט' כחות ובדיעבד יצא אם האריך בכל שברים כשיעור וא"ו טרומיטין או קרוב לזה:

ז אם האריך בשבר אחד מהג' שברים יותר מג' כחות עד י"ח כחות יצא בדיעבד כיון שעומד בסדר תשר"ת שהתקיעה שיעורה כשברים ותרועה ואין לסמוך ע"ז כ"א בדוחק גדול. ואם האריך יותר מי"ח צירך לחזור ולתקוע ואם לא האריך כ"כ רק עד ט' כחות יצא:

ח זה שכתבנו בתקיעות מיושב אבל בתקיעות מעומד שבסדר התפלה לפי מנהג רוב המקומות לתקוע תשר"ת לבד למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות כאשר יתבאר בסי'

תקצ"ג אז אם האריך בשבר אחד כשיעור ט' כחות צריך לחזור ולתקוע בכל ענין. ונראה דאף שלא היה צריך לחזור ולתקוע רק תש"ת לא יעשה כן רק יחזור ויתקע תשר"ת:

ט אם בסדר תש"ת האריך בשבר אחד יותר מג' כחות עד ט' כחות יצא בדיעבד ואם האריך כט' כחות אף בדיעבד לא יצא:

י אם בסדר תשר"ת קיצר התקיעה משיעור י"ח כחות ובשברים האריך כשיעור ט' כחות לא יצא ידי חובת המצוה וצריך לחזור ולתקוע:

יא וכן אם בסדר תש"ת קיצר התקיעה כשיעור ט' כחות ובשברים האריך בשבר אחד בשיעור ששה כחות ג"כ לא יצא:

יב השלשה שברים בין בסדר תשר"ת בין בסדר תש"ת יש לו לתקוע לכתחלה בנשימה אחת ובדיעבד אם עשה שני שברים והפסיק בנשימה יתקע עוד שבר אחד ומצטרף אם לא הפסיק ביניהם בקול אחר כמו שיתבאר:

יג לכתחלה יש לו לתקוע השלשה שברים מלבד הקול ארוך קצת אשר עושין בסוף השברים כמו שעושין בסוף התרועה ובדיעבד אם לא עשה רק שני שברים וקול ארוך קצת בסוף מחשבין הקול במקום שבר הג' ויזהר שלא יהא הקול ההוא ארוך בשיעור ששה כחות בין אם עשה [ג'] (שני) שברים מלבד הקול בין אם עשה שני שברים ומצטרף הקול לשבר ג' שאם הקול ארוך כששה כחות יש לחוש שנכנס לכלל תקיעה:

יד לכתחלה אין לתקוע יותר משלשה שברים ואם תקע ד' או ה' אין לחוש בדיעבד ויצא:

טו סדר תשר"ת שאנו תוקעים היום בשביל ספק שמא תרועה שאמרה תורה הוא שברים ותרועה יחד שתחלתו גונח וסופו מילל כמבואר בסעיף א'. י"א שלפיכך צריך לעשות שברים ותרועה בנשימה אחת שהרי שניהם יחד נקראים תרועה ואם לאולא יצא י"ח תשר"ת. ומ"מ לא יעשה בלי הפסק כלל אלא יפסיק מעט ולא יעשה הפסק נשימה בינתיים. וי"א שאין לעשות בנשימה אחת אלא בשתי נשימות ומ"מ לא ישהה בהפסקה יותר מכדי נשימה בין השברים לתרועה. ויש נוהגין לעשות קצת בנשימה אחת וקצת בב' נשימות הנוהגים כן יש להם לעשות בתקיעות מיושב בנשימה אחת ובתקיעות מעומד שהם הסדרים יעשה בב' נשימות אבל לא להיפך במקום שהמנהג לתקוע תשר"ת למלכיות ותש"ת לזכרונות ותר"ת לשופרות וכן במקומות שנהגו לתקוע בכל סדר רק תשר"ת לבד כאשר יתבאר בסי' תקצ"ב. אבל לפי מנהג קצת אנשי מעשה שיתבאר שם שנוהגים לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות יכול לעשות ג"כ להיפך שיתקע תקיעות מיושב בגב' נשימות ותקיעות מעומד בנשימה אחת:

טז ברוב המקומות במדינות אלו נוהגים לעשות בב' נשימות וכבר נתבאר שאעפ"כ אין לשהות במפסקה יותר מכדי נשימה ולכן יש לתוקע למהר לעשותם תכופים והמקרא ימהר לקרוא שברים תרועה בדבור א' ואם המקרא שוהה קצת בקריאתו לא ימתין התוקע על הקריאה ויעשה התרועה תיכף לשברים כל מה דאפשר. והנוהגים לעשות בב' נשימות אין להם לשנות לעשות בנשימה אחת וכן הנוהגים לעשות בנשימה אחת אין להם לשנות מנהגם לעשות בב' נשימות:

יז שיעור התרועה בין תשר"ת בין תר"ת י"א שהוא ג' כחות כ"ש ולכן די כשיעשה שלש טרומיטין וי"א ששיעורה ט' כחות צריך לעשות ט' טרומיטין ולכן יש לעשות ט' טרומיטין בכל תרועה ובדיעבד אם לא עשה בתקיעות מיושב ט' יעשה בתקיעות דמעומד ואם לא יכול לעשות כן על כל פנים יראה לעשות כן בסדר א' כדי לצאת ידי הדעה הב' והשלש טרומיטין או הט' טרומיטין צריך לעשותם בנשימה אחת ואם עשה שני טרומיטין והפסיק בנשימה ועשה עוד טרומיט א' לא יצא:

יח תקיעה אחרונה בין של תשר"ת או תש"ת או תר"ת דינה כתקיעה ראשונה לכל דבר:

יט אם תקע תר"ת בנשימה אחת יש לחזור ולתקוע ולעשות הפסק כדי נשימה בין התקיעות להתרועה ויראה שאם הפסיק מעט אף על פי שלא היה כשיעור נשימה יצא:

כ אם כשבא לתקוע תשר"ת תש"ת האריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת כשיעור ב' תקיעות כדי שתעלה לתקיעה אחרונה של תשר"ת ולתקיעה ראושנה של תש"ת אותה תקיעה פסולה ולא עלתה לו כלל וצריך לחזור ולתקוע תשר"ת ואח"כ תש"ת וכן הדין בתקיעות תש"ת תר"ת כשהאריך בתקיעה אחרונה של תש"ת כשנים בכדי לצאת בה גם תקיעה ראשונה של תר"ת צריך לחזור ולתקוע תש"ת תר"ת כדינו:

כא אם בא לתקוע ג"פ תשר"ת והאריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת א' לצאת בו גם ידי חובת תקיעה ראשונה של התשר"ת שאחריו ג"כ לא עלתה לו וצריך לחזור לתשר"ת הראשון (עיין מ"א שהשיג על הלבוש) וכן הדין בג"פ שתש"ת או ג"פ תר"ת:

כב אם התנה מתחלה שבתקיעה אחרונה מסדר תשר"ת האחרון יצא בו י"ח תקיעה ראשונה שבתש"ת שאחריה ולא שיעלה לו מחצית לזה ומחצית לזה אלא הוא מתנה שאיזה סדר הנכון יצטרף לו תקיעה זו שאם סדר תשר"ת הנכון תצטרף לתקיעת תשר"ת ואם סדר תש"ת הוא הנכון תצטרף התקיעה להיות תקיעה ראשונה מסדר תש"ת שאחריו יצא וכן הדין בין תש"ת לתר"ת ומ"מ לכתחלה אין לעשות כן אלא צריך לתקוע לכל סדר תקיעה בפני עצמו ובדיעבד יצא כשהתנה על הדרך שכתבתי בין אם האריך בתקיעה זו שהתנה עלי' כשתים או לא:

כג אם טעה בסדר תשר"ת שאחר שתקע שני שברים טעה והתחיל להריע אע"פ שנזכר מיד ועשה שבר אחד יש לו לחזור לתקוע שלשה שברים בנשימה אחת כדינו ואפי' אם התחלת התרועה שעשה וגם השבר הא' שתקע אחר התחלת התרועה הי' הכל בנשימה אחת עם השני שברים שעשה תחלה אין לו לסמוך ע"ז כיון שאין הפסד בדבר אם יתקע שלשה שברים תכופים בלא הפסק שלא קול תרוע בינתיים ומכ"ש אם אחר שעשה הב' שברים התחיל בתרועה וגמר כל התרועה שאין מועיל שיתקע שבר אחר גמר התרועה בין אם עשה בנשימה אחת או לא. ומ"מ נראה דאם לא גמר כל התרועה ותקע עוד שבר אחד והשלים כל התשר"ת א"צ לחזור ולתקוע שנית אבל אם גמר כל התרועה ואח"כ הוסיף שבר שחסר מתחלה אע"פ שכבר השלים התשר"ת צריך לחזור ולהתחיל מן השברים ולתקוע כדינו וגם נראה דדוקא בתקע שני שברים הדין כן אבל אם לא תקע רק שבר א' וטעה והתחיל להריע ונזכר והוסיף שני שברים אז אע"פ שלא גמר כל התרועה וגם כבר השלים תשר"ת זה צריך לחזור ולהתחיל מן השברים כמו בגמר כל התרועה:

כד זה שאמרנו אם טעה והריע באמצע השברים צריך לחזור ולתקוע שנית אינו רק שתקיעת שברים אלו הפסיד וצריך לחזור ולעשות שברים אחרים אבל התקיעה שקדמה לו לא הפסיד אלא אם טעה בשברים שבסדר תשר"ת יחזור לתקוע שברים תרועה תקיעה והם מצטרפין להתקיעה שתקע קודם השברים שטעה בהם:

כה כבר ביארנו למעלה בסעיף י"ב שאם הפסיק בנשימה בין השברים יצא בדיעבד אבל אם הפסיק יותר מכדי נשימה אע"פ שהפסיק בשתיקה אין מועיל לו השלמה כי אותו הקול שעשה והפסיק אח"כ נתקלקל ולכן צריך לתקוע מחדש כדינו בלא הפסק. וכן הדין בהפסיק בשתיקה באמצע התקיעה או התרועה. ויראה שאין שיעור לדבר אלא כשהוא יותר מכדי נשימה ולאוזן השומע נראה כשני קולות מפורדין הרי נפסד הקול ההוא ונתקלקל:

כו זה שאמרנו שלא הפסיד תקיעה ראשונה הוא כשהיה הטעות בסדר תשר"ת אבל אם היה הטעות בסדר תש"ת או תר"ת כגון שהיה צריך לתקוע תש"ת ותקע תקיעה שברים כדינו ושתק והפסיק ושוב תקע שברים אחרים ואפילו שבר אחד וכן בתקיעת תר"ת אחר שהריע התרועה תקע שבר אחד או שתקע תקיעה ושוב תקע שבר אחד ואחר כך הריע התרועה הצריכה לו השבר הזה שעשה למותר הוי הפסק והפסיד גם תקיעה ראשונה וצריך לחזור ולתקוע כסדר התש"ת או התר"ת:

כז אף בסדר תשר"ת אם הקדים התרועה לשברים לגמרי שתקע תרש"ת לא יצא והפסיד אף התקיעה הראשונה וכן בסדר תש"ת או תר"ת אם הריע שתי תרועות זו אחר זו ותקע

תשר"ר או תר"ר לא יצא והפסיד גם תקיעה ראשונה. ואם תקע תשרר"ת או תרר"ת תקיעה אחרונה עולה במקום ראשונה וחוזר ותוקע שר"ת או ר"ת וכמ"ש בסעיף למ"ד:

כח בסדר תשר"ת אם תקע תקיעה שברים תרועה ושוב תקע שברים ותקיעה ג"כ לא יצא והפסיד גם תקיעה ראשונה ומכ"ש בתש"ת שהפסיק בתרועה בין תקיעה לשברים או בתר"ת אם תקע שברים בין התקיעה לתרועה ואפילו שבר א' לא עלתה לו כלל:

כט בסדר תשר"ת או תש"ת או תר"ת שעשאם כדין אלא שהפסיק באמצע ועשה יבבא א' או ב' שהוא כח א' או שני כחות כל שהוא אין זה הפסק ודוקא שבר שהוא קול ארוך קצת מפסיק אפי' שבר אחד ונראה שגם בזה הפסיד הסדר וצריך לחזור ולתקוע סדר אחר. ודוקא בתשר"ת ותקע ב' שברים והתחיל להריע ונזכר כמבואר לעיל כיון שמה שהריע מתוך השברים הוא מעין התרועה שיש לו לתקוע והרי זה כהתחיל להריע ולא עלה קולו יפה שמריע שנית ונחשב הכל לתקיעה אחת. משא"כ אם תקע התרועה כדינו והפסיק בשתיקה ועשה קול או ב' קולות קצרים שהוא מיותר לגמרי הרי זה הפסק אבל אם תקע ושוב עשה קול או שני קולות קצרים והפסיק בשתיקה חוזר לעשות התרועה כדינו ותקיעה ראשונה לא הפסיד:

ל זה שאמרנו כשתוקע באמצע הסדר תקיעה שא"צ הוא הפסק לא נאמר אלא בתוקע התקיעה ההיא ומכוון בה לשם מצוה אבל אם אותה התקיעה היתירה שתוקע באמצע הסדר לא תקע אותה לשם מצוה רק במתעסק בלבד אינה פוסלת הסדר ומ"מ יש להחמיר בזה ג"כ ולחזור ולתקוע הסדר ההוא:

לא זה שאמרנו שאם הפסיק בקול אחר חוזר לראש אז אם כבר תקע תקיעה אחרונה לא הפסיד אותה ועולה לו משום תקיעה ראשונה וגומר משם ואילך על הסדר. ואם לא נזכר עד שעומד בסדר אחר כגון שכבר עמד בתש"ת ונזכר שטעה בסדר א' שמן הג' תשר"ת גומר כל הג' תש"ת שעומד בו ואח"כ חוזר ותוקע התשר"ת שטעה בו אעפ"י שהפסיק בין תקיעת הג' תשר"ת במה שתקע הג"פ תש"ת אין בכך כלום:

לב כבר ביארנו שתוקעין תקיעה דמיושב ג"פ תשר"ת וג"פ תש"ת וג"פ תר"ת ואם תקע שני תש"ת או שני תר"ת כהוגן וטעה בשלישי לא הפסיד השנים הראשונים אלא צריך לחזור להאחרון שטעה בו:

לג באלו שאמרנו בהם אם טעה חוזר הוא בין אם טעה בתקיעות דמיושב דהיינו מה שתוקעין קודם מוסף ובין בתקיעות דמעומד שהם אותן תקיעות שבתוך תפלת מוסף שתוקעין למלכיות זכרונות שופרות לפי שעל התקיעות דמיושב עשה הברכות ולכן

צריך לעשותם כהוגן תקיעות דמעומד ג"כ יש לחזור אם טעה כיון שהם עיקר אבל אם טעה בתקיעות שתוקעין אחר התפלה להשלים מאה קולות אין בכך כלום:

לד השומע קול שופר לצאת בשמיעה זו ושמע באמצע קול שופר שאינו ראוי לאותו בבא או קול הראוי לאותו בבא נתבאר לעיל סי' תקפ"ח:

לה אם תקע בצד הרחב של השופר לא יצא וסימן לדבר מן המצר קראתי:

לו אחר שתוקעין ג"פ תשר"ת נוהגים העולם לומר יה"ר הכתוב במחזורים וכן אחר תש"ת וכן אחר תר"ת ואין להאריך יותר מן הנוסח ההוא שלא לעשות הפסקה יתירה בין הברכה לתקיעות ויש ליזהר שלא להוציא בפה שמות המלאכים המוזכרים שם ביה"ר רק יכוון בלבו לבד:

לז אחר שגמרו כל התקיעות מתחיל הש"ץ המתפלל מוסף פסוקים אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון בניגון המיוחד לו והעם עונין אחריו פסוק זה ויש נוהגים לומר ג"כ הפסוקים שאח"ז בשמך כו' כי תפארת כו' והחזן אומר הפסוקים והעם אחריו ואחר כך מתפלל הש"ץ אשרי יושבי כו'. ואחר כך אומר יהללו ומחזירין הס"ת למקומו ואומרים הקהל מזמור לדוד הבו לה' בני אלים כו'. ובשעת חזרה להיכל אומרים ובנוחה יאמר ודין מילה ומי שבירך לחולה נתבאר בסי' תקפ"ד:

לח מנהגינו שקודם הקדיש אומר הש"ץ בלחש תפלה מתוקנת וכתובה במחזורים הנני העני ממעש כו' ויש נוהגין לומר תפלות ויה"ר אחרים שמבקש ומחלה שיקובל תפלתו ולא יהיה בה שום כשול וסי' רע לשולחיו ח"ו ולא יבושו ע"י שליחותו ויזהר לאומרה בכוונה עצומה מעומק הלב ובבכיה רבה. ומקרוב נהגו להרים קולם לפעמים באמצע התפלה והיה"ר במקום שיש איזה התעוררות כדי לעורר לב העם היושבים ודוממים עד שיגמור הש"ץ תפלתו ומ"מ אין לו להאריך הרבה בזה משום טורח הצבור והפסק הרבה בין אשרי להקדיש אלא יאמר בהתלהבות נמרץ ובזריזות וטוב מעט בכוונה כי' וגם יאמר בלחש איזה פסוקים אחר גמר הבקשה שיהיה הקדיש סמוך להם ואח"כ יתחיל לנגן הקדיש בניגון המיוחד לו ויאמר ג"כ לעילא לעילא כמו בשאר התפלות:

סימן תקצא

א הצבור מתפללין בלחש תפלת מוסף תשע ברכות ואין להם לסמוך על מה שישמעו מהש"ץ שיאמר התפלה בקול רם. ואפי' בדיעבד לא יצא בתפלת הש"ץ כיון שבאמירת הש"ץ הוא מפסיק הרבה באמירת הפיוטים וגם הש"ץ יתפלל עם הצבור בלחש כדי להסדיר את תפלתו להוציא מי שאינו בקי. ועכשיו שנהגו להפסיק בתפלה שבקול רם

באמירת הפיוטים אף הש"ץ לא יצא בדיעבד אם לא התפלל בלחש ואם טעה בתפלת הלחש צריך לחזור ולהתפלל כדין יחיד שטעה שאין לו לסמוך על מה שיחזור התפלה בקול רם כיון שהיא מופסקת:

ב המנהג להתפלל תשע ברכות שהם אבות וגבורות וקדושת השם וקדושת היום וכולל פסוקי המלכיות ושוב אומר פסוקי זכרונות וברכתם ופסוקי שופרות וברכתם ואח"כ אומר עבודת והודאה וברכת כהנים דהיינו ברכת שים שלום הרי תשע ברכות:

ג גם בתפלת מוסף אומרים זכרנו ומי כמוך והמלך הקדוש וכתוב ובספר כשאר תפלות ואם חל בשבת אומר באתה בחרתנו ביום השבת הזה וביום הזכרון הזה זכרון תרועה כו' וא"א באהבה כמו שנתבאר בסימן תקפ"א:

ד אחר כך אומר ומפני חטאינו ואין אומרים ואין אנו יכולים לעלות וליראות ולהשתחוות לפניך שא"ל זה אלא בשלש רגלים שחייבים בראי' ככתוב שלש פעמים בשנה יראה כו' אלא אומרים ואין אנו יכולים לעשות חובותינו כו':

ה צריך לומר ואת מוספי יום הזכרון הזה נעשה כו' כי במלת יום הזכרון נכלל גם ר"ה וכוללין שעיר דר"ה ושעיר דר"ה במלת מוספי וכן מסיימין ושני שעירים לכפר. ואפילו ביום שני של ר"ה אומרים ואת מוספי אע"פ שאין מעברין אלול לעולם. ואם טעה ואמר את מוסף אע"פ שכבר חתם הברכה צריך לחזור לראש הברכה ודוקא ביום א' אבל ביום ב' א"צ לחזור אפילו לא חתם הברכה ומכ"ש שאין צריך להחזיר לש"ץ אם טעה ביום ב' (שלמי חגיגה) וגם בארץ ישראל אומרים ביום שני את מוספי (עיין ברכי יוסף):

ו מנהגינו להזכיר פסוקי קרבנות מוספין של ר"ה שהם במקום הקרבת הקרבנות אבל לא פסוקי ר"ח רק אומר פסוקי ר"ה ואח"כ אומר ומנחתם כו' ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתן מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד ומנחתה לריח ניחוח אשה לה' ואח"כ מתחיל עלינו כו' ובקצת קהלות באשכנז נוהגין לומר ושעיר לכפר מלבד עולת החודש ומנחתה ושעיר לחטאת ונסכיהם כמשפטם ושני תמידים כהלכתם וכל מקום יעשה כמנהגו:

ז אם חל בשבת יאמר מפי כבודך כאמור וביום השבת כו' זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור ובחודש השביעי כו' ישמחו במלכותך כו' זכר למעשה בראשית. ואח"כ עלינו. ומלבד עולת החודש יש לומר קודם ישמחו כדי שלא להפסיק בין אמירת הפסוקים שעליהם אמר וקרבן היום כאמור וכן יש לו לש"ץ בחזרת התפלה לעשות כן:

ח אחר שסיים פסוקי הקרבנות או בשבת אחר שסיים ישמחו מתחילין לומר עלינו לשבח כו' ככתוב בתורתך ה' ימלוך לעולם ועד כו' שהוא התחלה פסוקי העשרה מלכיות

ואומרים על הסדר הכתוב בסידורים ואף שמן הדין אין צריך לומר רק ג' פסוקים מלכיות של תורה וג' של כתובים וג' של נביאים מ"מ אם רצה להוסיף עליהם רשאי:

ט אם לא התחיל בשום פסוק רק אמר ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד ובתורתך כתוב לאמר וכן כתוב בדברי קדשך וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים יצא בדיעבד וא"צ לחזור אבל לכתחלה יש לו לומר כל הפסוקים אבל אם התחיל בשום פסוק ולא אמר כלום רק אחד או שנים לבד צריך לחזור ולומר אותו סדר שדולג בו פסוק א' או ב':

י משלימין על הסדר פסוקים עוד פסוק של תורה שיהיו יו"ד פסוקים למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות והסדר של שופרות משלימין בפסוק וביום שמחתכם כו' ואם השלים בנביא יצא. ועשרה פסוקים אלו שאומרים לכל סדר אין אומרים בהם שום פסוק של פורעניות של ישראל וכן אין לומר פסוק זכרונות של יחיד אך כבר נהגו לומר על הסדר הכתוב בסידורים ואין לשום אדם לשנות לומר פסוק אחר או להשלים בנביא והמשנה ידו על התחתונה:

יא בסדר זכרונות נוהגין לומר ועקידת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור. ואם אמר לזרע יעקב יצא ובמקומות שנהגו כן לכתחלה יש להם על מה שיסמוכו:

יב לא יתפלל ביחיד תפלת מוסף של ר"ה עד אחר שלש שעות על היום, אבל תפלת שחרית יכול להתפלל מקודם ביחיד כיון שהוא שעה שהצבור מתפללין ולכן בזה"ז שנהגו בכל תפוצות ישראל להתפלל בר"ה בהשכמה יזהר מאד להתפלל בשעה ראשונה שאח"כ בודאי כבר התפללו הצבור ואף שעדיין אומרים פיוטים אין זה קרוי שעה שהצבור מתפללין ואם ימתין עד אחר ג' שעות יעבור זמן ק"ש שא"א לצמצם לקרות ק"ש בסוף שעה ג' ולהתפלל מיד לכן אם מתפלל ביחיד יהיה זהיר להתפלל בשעה ראשונה ואם לא עשה כן יזרז עצמו שיתפלל עכ"פ בשעה שני' (ועיין סימן תקפ"ד סעיף י"ד) וכן בשאר ימות השנה יש לו ליזהר בקיץ שלא יתפלל ביחיד בשעה ראשונה שאז בודאי אין הצבור מתפללין ובחורף יש לו ליזהר להקדים להתפלל טרם יעברו שני שעות מן היום שאז בודאי כבר התפללו בכל המקומות ואם נתאחר עד אחר שני שעות מכל מקום בשביל זה אין לו למנוע מלהתפלל כיון שעדיין לא עבר זמן התפלה. אלא שלכתחלה יהיה זריז כדי שיתפלל בשעה שהצבור מתפללין. ועיין בסי' צ':

יג בכל מדינות אלו נהגו שלא לתקוע בתפלת הלחש כלל רק מתפללין על הסדר בלי הפסק רק מקצת יחידי סגולה הבאים בסוד ה' נוהגים שהש"ץ כשמגיע לסיום ברכת מלכיות תוקע תשר"ת תש"ת תר"ת וכן בסיום ברכות זכרונות וכן בסיום ברכת שופרות ושוב בחזרת הש"ץ בקול רם תוקעין כמו כן וקודם קדיש שלם עם תתקבל שבסיום חזרת

התפלה תוקעין תשר"ת תש"ת תר"ת להשלים מאה קולות עם הצ' תקיעות של מיושב ולחש וחזרה וכשתוקעין בלחש אומרים היום הרת עולם גם בתפלת הלחש אבל אין אומרים ארשת בתפלת לחש והיחידים שגיעו לסיום הסדר של מלכיות ממתינין עד שיגיע הש"ץ לשם ויתקע וכן בשאר הסדרים ואם יש יחידים שמאריכים יותר מהש"ץ ולא הגיעו לסיום הסדר והש"ץ מתחיל לתקוע יש להם לשתוק ולכוין אזניהם לתקיעת הש"ץ ולא יאמרו היום הרת עולם במקום שעומדים שם עד שיגיעו לסיום ברכת הסדר ואז יאמרו היום הרת עולם ואם הש"ץ טועה בתקיעתו אסור להם לשוח ולגעור בו ואפילו לא שמעו תקיעות דמיושב אלא אחר גמר התפלה יחזרו ויתקעו אותו סדר שטעה בו כדרך שנתבאר בסימן תק"צ ודיו:

סימן תקצב

א **סדר תפלת מוסף בקו"ר וסדר התקיעות והפסק בתקיעות:**
מחזיר הש"ץ התפלה ואין לשמש להכריז שתיקה יפה וכו' כדרכו בשאר פעמים לפי שאינו מצורך התפלה כ"כ ואין לו להפסיק בין התקיעות והש"ץ עם הצבור אומרים פיוטים כל מקום לפי מנהגו ופותחין הארון למלך עליון ולונתנה תוקף כו' ואין לפרש עילום שמך ואומרים סדר קדושה וכשמתחילין הפיוט הראשון מסדר קדושה סוגרין הארון ושוב חוזרין ופותחין לתפלת האוחז ביד. ונוהגים כשמגיע הש"ץ לעלינו לשבח פותחין הארון הקודש והש"ץ מתחיל לנגן עלינו והצבור אומרים ג"כ כ"א בלחש וכשמגיע לואנחנו כורעים אזי הצבור אומרים ואנחנו כורעים ובשעת אמירה הם כורעים ומשתחוים אבל אין נופלים על פניהם רק ביוה"כ בסדר העבודה ולכן לא נהגו לשטוח עשבים על הרצפה בר"ה כמו ביוה"כ לפי שבר"ה אין נופלים על פניהם רק כריעה והשתחויה לבד (עיין במג"א ס"ס קל"א) וגם הש"ץ כורע על ברכיו לארץ במקום עמידתו אבל אסור לעקור ממקומו בשעת התפלה כדי שיוכל ליפול ולכרוע ולכן נוהגין לעמוד רחוק מעט מן העמוד כדי שיוכל ליפול על ברכיו בלי שום עקירה ממקומו ומנגן קצת בתיבת ומשתחוים ומודים וכשמגיע לתיבת מלך אזי הצבור מתחילין לעמוד ואומרים ג"כ לפני מלך כו' עד ואין עוד אומרים איזה פסוקים הכתובים במחזורים. והש"ץ בכדי שלא יצטרך לעקור רגליו כשיעמוד העומדים אצלו מסייעים אותו שיוכל לעמוד מבלי עקירת רגליו ואומר ג"כ עד ואין עוד ואחר שעומדים מכריעתם סוגרין הארון:

ב אח"כ מתחיל הש"ץ לנגן היה עם פיפיות והוא תפלה השייך להש"ץ אך נהגו כשמגיע הש"ץ ואתה מן השמים תשגיח כו' הצבור אומרים ג"כ עמו ואין למחות בידם ואח"כ

פותחין הארון והש"ץ אומר אוחילה שהוא נתקן לש"ץ ואין לצבור לומר עמו רק יטו אוזן להש"ץ וכאשר מסיים צורי וגואלי סוגרין הארון ומתחיל אנסיכה כו' שהוא פיוט השייך לסדר מלכיות ואומרים הש"ץ והצבור יחד ואח"כ חוזר הש"ץ לסדר התפלה ומתחיל על כן נקוה לך כו' עד ויום הזכרון ותוקעין תשר"ת ואומרים היום הרת עולם וארשת ובשת א"א ארשת ואח"כ אומרים הפיוט של זכרונות ואח"כ מתחיל הש"ץ אתה זוכר כו' ותוקעין תשר"ת ואומרים היום הרת עולם וארשת ואח"כ הפיוט של שופרות והש"ץ אומר אתה נגלית ותוקעין תשר"ת ואומרים היום הרת עולם וארשת ובכל תקיעות של שלשה סדרים אלו צריכין התוקע והשומעים לעמוד בשעת תקיעות ובדיעבד אם ישבו יצא:

ג בשעת התקיעות אסור לשוח ואפילו לרוק אסור ומכ"ש להשמיע קול בפיהוק או בנחירת הגרון שמבלבל גם האחרים השומעים ואם צריך לרוק יבליע בכסותו כמ"ש סימן צ"ז:

ד (אף שלא בשעת התקיעות ממש) אין לתוקע ולצבור לשוח שיחה שלא לצורך התקיעות והתפלות בין התקיעות דמיושב למעומד ואם שח מדברים אחרים שאינם צורך התקיעות והתפלות אע"פ שגוערין ומשתקין אותו ברמיזות מ"מ א"צ לחזור ולברך:

ה בין הברכה שעל התקיעה לתקיעה לא יפסיק כלל אפילו מה שהוא צורך התקיעות והתפלות אם לא מה שהוא מוכרח לדבר כגון שצריך לצוות להביא שופר אחר וכיוצא בו שהוא הכרח למצות התקיעה בעצמה אבל אם שח מענין אחר אפילו מענין התפלה צריך לחזור ולברך ואפילו אם לא שח התוקע רק השומע שרוצה לצאת בברכת התוקע שח בין הברכה לתקיעה אינו יוצא בברכה וצריך לברך לעצמו לצאת ידי חובת הברכה:

ו אם שח באמצע התקיעות בין שברים לתרועה אף על פי שדיבר מעסק התקיעות והתפלות לא יצא וצריך לחזור ולתקוע אותו סדר:

ז אם מתפלל ביחיד לא יפסיק לתקוע על סדר הברכות כמו שנוהגים בצבור ואפי' יש לו אחר מי שיתקע לו אלא יכוין שישמע אותם קודם שיתפלל מוסף כדי לערבב השטן שלא יקטרג עליו בשעת תפלתו וא"צ לתקוע לו שנית:

ח כבר נתבאר בסימן תקפ"ה שקצת מקומות אין נוהגים לדקדק שיתקע תקיעות דמעומד אותו תוקע שתקע במיושב אלא הסדרים מכבדים לאחר לתקוע. ויש מחלקים הסדרים עצמם. ובמקומות שנוהגים שהתוקע מיושב תוקע גם על הסדר כיון שנתנו לו לתקוע תקיעות דמיושב זכה גם בתקיעות שעל הסדר ברכות ואין יכולין להעביר המצוה ממנו אם לא שהוא רוצה למחול:

ט נוהגים שהתקיעות שעל סדר ברכות אין עולים על הבימה רק המקרא והתוקע עומדים במקומם ובקצת מקומות נוהגים לתקוע גם התקיעות שעל סדר הברכות על הבימה כדי שיהא נשמע היטב לכל הצבור והתוקע עולה על הבימה קודם שמתחילין מוסף ועומד שם עד סוף התפלה (עיין בעט"ז סימן תקפ"ה) ומ"מ נראה שהמקרא יכול לעמוד במקומו:

י אחר שגמרו לתקוע על סדר ברכות שופרות ואמרו היום הרת עולם וארשת והש"ץ מתחיל רצה וכו' מתחילין הכהנים לעקור רגליהם והלוים יוצקים על ידיהם והש"ץ אומר ותערב כו' והכהנים עולים לדוכן אם ר"ה חל בחול והש"ץ אומר שים שלום כו' היום תאמצנו כו' והכהנים אין חוזרים למקומם עד סיום המברך אע"י בשלום או עושה השלום:

יא הנוהגים לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות אז כשמסיים הש"ץ התפלה קודם שמתחיל הש"ץ לנגן קדיש תתקבל עולים המקרא והתוקע על הבימה ותוקע תשר"ת תש"ת תר"ת ג"פ שהם למ"ד תקיעות ואחר כך מנגן הש"ץ תתקבל ואומרים אין כאלהינו ועלינו וקדיש יתום ואז תוקע תשר"ת תש"ת תר"ת ומסיים תקיעה גדולה ובזה נשלמו מאה קולות ואז המקרא והתוקע יורדין מעל הבימה לחזור למקומם והש"ץ מתחיל אנעים זמירות ואומרים שיר של יום ואח"כ אומרים מזמור פ"א למנצח על הגתית לאסף מזמור הרנינו כו' ואם חל ביום ה' שכבר אמרוהו בשיר של יום א"צ לאמרו שנית ואח"כ אומרים אדון עולם והצבור מתכוונים לפקוד את הש"ץ והמקרא ותוקע בפקידות שלום ואומרים להם אשר כח וכן לכהנים כשחוזרים למקומן מן הדוכן והוא כהחזקת טובה על הברכה או התפלה והתעסקות במצוה כללית השייך לצבור נגד זה הצבור חפיצים בברכה לברך אותם ויוסיפו אומץ כח בעבודת השם. ואשר הוא לשון אומץ וחיזוק בלשון הכתוב אשרו חמוץ ויש אומרים יאשר כח והכונה אחת היא אלא שאלו אומרים לנוכח אשר כח והאומרים יאשר הוא בלשון נסתר כדרך שנוהגים בלשון לעז כשמדברים למכובד אומרים בלשון נסתר. ופוקדין איש את רעהו לשלום ומברכים הבנים כמו בשאר יו"ט אבל אין אומרים זה לזה לשנה טובה תכתב כאשר אמרו בערבית לפי שכבר הוא אחר שלש שעות שעבר זמן כתיבה לצדיקים ואין מדרך המוסר שיאמר לחבירו כן שאז נראה שמחזיקו לבינוני שניתן לכתוב עד יוה"כ. ונפטרים לבתיהם לשלום ונהגו שלא לילך בר"ה לבית חבירו להקביל פניו כמנהג ריעים האהובים בשאר יו"ט ואף לילך להקביל פני החכם מארי דאתרא אין הולכין בר"ה ומ"מ

אם יש פנאי שיקבל פני אביו ואמו ולהתברך מהם יש לו לעשות ומכ"ש אם יודע שהם נהנים מזה ורוצים בכך:

יב הנוהגים לתקוע בתקיעת סדרים רק תשר"ת לכל סדר ואין בידם רק ""ב קולות הם נוהגים לתקוע אחר התפלה עד תשלום מאה קולות ועיין לקמן סימן תקצ"ו ואם טעה בתקיעות אלו אין בכך כלום (עיין מג"א ס"ס תק"ץ) ויש נוהגים לתקוע ההשלמה קודם אנעים זמירות ויש שמשלימין אח"כ ויש מחלקים אותם וכל א' יחזיק במנהגו:

סימן תקצג

א **דין אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו**:

ברכות של ר"ה שהם ברכות מלכיות זכרונות שופרות מעכבות זו את זו שאם אינו יודע כולם לא יאמר מה שיודע מהם אלא לא יאמר כלום ומ"מ יש לו להתפלל תפלת מוסף דהיינו שיאמר פסוק המוספין וכוללו בתוך ברכת קדושת היום כשאר מוספי יו"ט:

ב התקיעות מעכבות זא"ז שאם אינו יודע לתקוע רק מקצת הסימן לא יתקע כלום אבל תשר"ת תש"ת תר"ת אין מעכבים זא"ז ואם ידע לעשות א' או שנים עושה מה שהוא יודע ויתקע בלא ברכה ואם הוא יודע לעשות כולם אף אם אינו יודע לעשות בתשר"ת השברים תרועה בנשימה אחת מ"מ יעשה התשר"ת בלא נשימה אחת אבל אם אינו יכול לתקוע שברים תרועה קרובים זה לזה אם לא בהפסק יותר מכשיעור נשימה באופן שהוא מופרד לגמרי אין לו לתקוע תשר"ת כלל:

ג אם יודע לתקוע תשר"ת או תש"ת או תר"ת שאז ממילא יודע כולם אלא שאינו יכול לעשות כולם לפי שהוא חלוש או שאחר שיתקע בבא אחת יקחו השופר ממנו אז יתקע תשר"ת לבד בלא ברכה. ואם יודע שני בבות ויודע שצריך לתקוע שני בבות אלא שאינו יודע האיך תוקעים אזי יתקע אותם הבבות שיודע בלא ברכה:

ד הברכות אין מעכבין את התקיעות והתקיעות אין מעכבין את הברכות ואיזה מהם שיודע יעשה:

ה אע"פ שיש לו לתקוע קודם שיתפלל מוסף ויאמר סדר הברכות מ"מ אם הקדים התפלה ותקע אח"כ יצא אבל אם אמר הברכות שלא כסדר שהקדים זכרונות למלכיות או שופרות לזכרונות לא יצא וצריך לחזור ולומר על הסדר:

ו בתקיעות אם הקדים תש"ת או תר"ת לתשר"ת או תר"ת לתש"ת יצא בדיעבד אבל אם בסימן אחד הקדים אחד לחבירו כגון שעשה תרש"ת או תת"ר לא יצא כמ"ש בסימן תק"צ:

סימן תקצד

דין התפילות והתקיעות אם א' מוציא חבירו:

יחיד שלא תקע חבירו תוקע לו להוציאו ידי חובתו ועיין לעיל סימן תקפ"ה סעיף ו' בדין ברכות התקיעה אבל יחיד שלא התפלל ברכות מלכיות זכרונות ושופרות אין חבירו יכול להתפלל להוציאו אע"פ שזה אינו בקי ואפילו אם היו ט' אנשים אין אחד מהם נעשה ש"ץ להוציא האחרים שאין ש"ץ מוציא בפחות מעשרה ויש מי שסובר שאם אחד אין יכול להתפלל חבירו יכול להוציאו בתפלתו ולכן נכון הדבר שזה הבקי יתפלל והאחרים יאמרו אחריו מלה במלה:

סימן תקצה

א **דין מי שאינו בקי בתקיעות ובסדר מוסף:**

מי שאינו בקי בתקיעות ולא בדר מוסף ולפניו שתי עיירות באחת בקיאין בתקיעות ולא בתפלת מוסף ובאחת בקיאין בתפלת מוסף ולא בתקיעות הולך למקום שבקיאים בתקיעות אפילו אם של מוסף ודאי ושל תקיעות ספק ואף ביום שני של ר"ה יש לעשות כן אם אותן שבקיאים בתקיעות אין יודעין רק סדר אחד ילך שם שזה ג"כ בכלל ספק אך דוקא אם יודע שאותו סדר הוא ידוע להם בודאי אבל אם מסופק שמא אין יודעין כלל או שמסופק אם יש להם שופר וברור לו שעכ"פ אין יודעין יותר מסדר אחד ואותן שיודעין תפלת מוסף שאע"פ שתקיעות מוסף הוא מן התורה וברכות הוא מד"ס. מ"מ מקום התקיעות הוא ס"ס שמא אין יודעין כלל או אין להם שופר ואת"ל יודעין כיון שעכ"פ אין יודעין יותר מסדר אחד הרי הוא ג"כ ספק שמא אינו יוצא ידי חובתו בזה. וכיון שבמקום שיודעין הברכות יצא ידי ודאי דרבנן ומקום התקיעות יש ס"ס יש לו לילך לקיים ודאי דרבנן:

ב אם יכול לילך למקום שמתפללין ויש שהות ביום שישמע אח"כ תקיעות במקום שתוקעין ילך תחלה למקום שמתפללין ומקיים שתי המצות שכל היום כשר לתקיעה משא"כ אם ילך תחלה למקום שתוקעין אף שיש שהות ביום שיוכל להגיע למקום שיודעין הברכות והם ימתינו עד ביאתו ויהיה יוצא בתפלתו מ"מ יתאחר אחר שבע שעות על היום ותפלת מוספין אין לאחרה לכתחלה עד אחר זיי"ן שעות אבל אם יכול להגיע לשם קודם זיי"ן שעות ילך תחלה למקום שתוקעין לפי שנכון יותר שישמע התקיעות קודם תפלה:

ג אם יש בעיר אחת שופר ורוצה לילך למקום שיודעין הברכות ולשלוח א"י שיביא לו השופר לשם והוא חוץ לתחום מותר לילך למקום שיודעין להתפלל הברכות ולשלוח א"י אחר השופר לפי שהוא שבות דשבות. ואף שאם לא היה הולך למקום שמתפללים היה יכול לילך בעצמו למקום שתוקעין מ"מ היה צריך לדחות הברכות שהם דרבנן ויש לדחות שבות דשבות במקום מצוה דרבנן ואם יש בידו לילך מעיו"ט ולהגיע ביו"ט במקום שיש שופר ואם ילך למקום שמתפללים ויצטרך להביאו לשם ע"י א"י יהיה חו לי"ב מילין שהוא שבות גמור ילך למקום שתוקעין אע"פ שלא יוכל להתפלל שאז יהיה אנוס בדרבנן בשב ואל תעשה משא"כ כשישלח אחר שופר יעבור על שבות דרבנן בקום ועשה:

סימן תקצו

א **דין שופר לאחר התפלה ודין הקבורה ואנינות ואבילות בר"ה:**
כבר נתבאר שלאחר סיום התפלה נהגו לתקוע עוד להשלים מאה קולות ויש מי שכתב שלבסוף מריעין תרועה גדולה בלא תקיעה ואין אנו נוהגים כן רק בסיום תקיעה אחרונה של השלמת מאה קולות המקרא אומר תקיעה גדולה. והתוקע מאריך בה יותר משאר תקיעות. ואח"כ יש להצניע השופר ואין לתקוע עוד בחנם וקצת אנשים שרוצים להראות כחם ולוקחים השופר ותוקעים הרבה לא יפה הם עושים וראוי לגעור בהם ואפילו מי שרוצה להיות תוקע ביום שני אין לו לתקוע ביום ראשון להתלמד וכן אין לתקן השופר ע"י נתינת מים או יין או נחירה בפה לצורך מחר כי קדוש היום ואין לעשות בו הכנה לצורך מחר:

ב כיון שאין צריך לתקוע בו אין להוציא לכרמלית ואפילו מחצר לחצר במקום שאין ערוב אין להוציאו שלא לצורך כלל אבל מ"מ מותר לטלטלו שאף ע"פ שאסור להשתמש בו תשמיש חול לפי שהוקצה למצותו כמ"ש סימן תקפ"ח מ"מ לא הוקצה כל היום מטלטול שאם יבא מי שעדיין לא שמע תקיעות יתקע בו שהרי כל היום כשר לתקוע:

ג אע"פ שגדול אין לתקוע שוב יותר מ"מ מותר לומר לקטן שיתקע אפילו הגיע לחינוך מותר כדי לחנכו במצות אבל בר"ה שחל בשבת אין להניח לקטן לתקוע בין הגיע לחינוך בין לא הגיע כמ"ש בסימן תקפ"ח:

ד חדשים מקרוב נהגו קצת שתוכפים תפלת מנחה לתפלת מוסף ואף שרוב הצבור הולכים לביתם לסעוד סעודת יו"ט הם נשארים בבית תפלה ומתפללין מנחה כדי שיהי' להם עת פנוי לאכול בלי חפזון ולתור להם מנוחה עד עת תפלת ערבית ולא יפה הם

עושים כי לעומת זה הם יוצאים בחפזון להתפלל מנחה בהבלעה ואם כי יש שכוונתם רצויה לפי שלפעמים מתאחרים מאד בתפלת מוסף עד סמוך למנחה קטנה שהוא מתחלת שעה עשירית וחוששין שאסור לאכול סמוך למנחה אך תקנתם קלקלתם שהרי הם ממשיכים התחלת אכילתם עד סמוך לערב ואין לאכול בי"ט א' מן המנחה ולמעלה שהוא עיו"ט שני (כמ"ש המג"א סי' תקכ"ט) ולכן אין ראוי לפרוש מן הצבור כי ברוב עם כו' ואם אירע לפעמים שמתאחרים בזמן סעודה סמוך למנחה קטנה יש להם על מה שיסמוכו ומכ"ש אם עדיין אינו סמוך למנחה קטנה ואם יתפללו מנחה יגיע זמן מנחה קטנה שיש להתחיל בהיתר ולאכול מיד ולהתפלל מנחה אח"כ ולא יעשו אגודות:

ה אם יש ברית מילה ויש שהות ביום מצוה שילכו שמה הסנדק והמוהלים ובעלי כיבודין לעשות שמה קידוש ולאכול כזית מפת כסנין כי סעודת מצוה הוא ויאמרו שמה הרחמן הוא כו' כדי לברך הילך הנימול והמטפלים במצוה אבל אין עושין סעודה ממש שלא יבא להקל ראש בקדושת יום וגם כי בשאר יו"ט נהגו שלא לעשות סעודת ברית מילה:

ו מת המוטל לקברו אם הוא ביו"ט ראשון יתעסקו בו עממין וכן אם מת ביו"ט שני של ר"ה דינו כשאר יו"ט שני שאם אי אפשר בעממין עושין ע"י ישראל ופרטי הדינים מבואר בסימן תקכ"ו:

ז זה שהמת מוטל עליו לקברו שהוא מהמחוייבים להתאבל עליו חל עליו דין אנינות קודם קבורתו אפילו ביום ראשון כיון שהוא רוצה לקברו בו ביום על ידי עממין ואסור בשר וביין ופטור מק"ש ותפלה ותקיעת שופר וכל מצות האמורות בתורה ואינו מצטרף לעשרה וגם אסור ללמוד וכ"ש לעלות לתורה [ועיין במג"א סימן תקפ"ח] ואע"פ שיש שם מתעסקים אחרים ורוצה להחמיר על עצמו אינו רשאי [עיין בט"ז סימן ע"א ובא"ר שם] ואם חל בשבת או שאינו רוצה לקברו בו ביום ע"י עממין אין האנינות חל עליו ביום זה ומותר בכל הדברים וגם יוכל לומר קדיש על אביו ואמו קודם הקבורה כששאר אבילים אין מוחין בידו. ואם צריך להחשיך על התחום להכין צרכי קבורה חל עליו אנינות משעה שמחשיך:

ח בד"א ביום ראשון אבל ביום שני אע"פ שאין רוצה לקוברו בו ביום חל עליו האנינות דיו"ט שני כחול הוא לענין קבורת המת אך אם או אפשר לקוברו ביום ההוא מחמת איזה אונס לא חל עליו דין אנינות [עיין מג"א סימן תקמ"ח]:

ט אם מת ביום א' ואינו קוברו עד יום ב' אז ביל ב' חייב בק"ש ותפלה וקידוש וכל המצות עד שיאיר היום:

י אף במקום שחל עליו אנינות אינו אלא עד שמתחילין להשליך עפר על המת ואז אם עדיין לא עבר זמן ק"ש יקרא ק"ש ואם לא עבר זמן תפלת שחרית שהוא חצי שעה אחר חצות [עיין א"ר סימן ע"א] יתפלל שחרית אבל ברכות השחר לא יאמר כיון שבשעת חובתם היה פטור:

יא במדינתינו שיש כתפים מיוחדים להוציא המת אז לאחר שעסקו הקרובים בצרכי קבורה ומסרוהו לכתפים אפילו קודם שהוציאוהו מהבית מסתלק האנינות ומותרים בבשר ויין וכ"ש שחייבים בשאר המצות [עיין דגול מרבבה ביו"ד סימן שמ"א] ולכן בר"ה יש למהר לעסוק בצרכי קבורה ולמסרו לכתפים כדי שיוכל לקרוא ק"ש ולהתפלל ולקיים מצות היום בשופר וכל זמן שהוא אונן כששומע ברכה אינו עונה אמן אחריו [ויש עוד פרטי דינים הרבה מבוארים במקומם בא"ח סימן ע"א תקמ"ח וביו"ד סי' שמ"ב]:

יב יש להוציא המת לבה"ק מיד אחר תפלת שחרית קודם קריאת התורה ואז ימציאו בני אדם שילכו ללוותו ואם לא הוציאוהו קודם קה"ת יש להוציאו אחר כך קודם התקיעות אבל אחרי התקיעות דמיושב אין להפסיק בין תקיעות דמיושב למעומד ואם יש אוננים שלא יוכלו לשמוע התקיעות ותפלת מוספים בצבור אם יש כתפים מיוחדים דהיינו נושאי המטה שכבר התפללו ימסור להם ויהיה מותר בכל ואם לאו הרי אסור לתקוע ולהתפלל עד שיקברו המת ויתקע ויתפלל מוסף אח"כ ביחיד ואף שהוא כבר אחר ז' שעות בדיעבד מתפלל תפלת המוספים כל היום:

יג נפלים שנהגו להסיר ערלתן בצרור או בקנה אסור לעשות כן ביו"ט ואפילו מבן למ"ד ולמעלה שמסירין ערלתו ביו"ט שני של גליות (כמ"ש במג"א סימן תקכ"ו) מ"מ ביו"ט שני של ר"ה אסור:

יד תינוק הנולד בין השמשות וביו"ט שני של ר"ה יש ספק אם הוא בן ח' ימים או בן ט' ימים אסור למולו אע"פ שיש מתירין ביו"ט שני של גליות (עיין ש"ך יו"ד סי' רס"ו):

טו ר"ה מבטל אבילות שבעה שאם נהג אבילות שעה אחת לפני ר"ה בהגיע ר"ה בטל אבילות שבעה ומכ"ש שר"ה מבטל אבילות שלשים ואם מת לו מת ביום א' דר"ה אע"פ שנקבר בו ביום לא עלה לו ומתחיל למנות מים שני דר"ה ומ"מ אין אבילות נוהג בו אע"פ שעולה למנין ז':

סימן תקצז

א **סדר הנהגות סעודת היום דר"ה ודין תענית בר"ה**:

כשיוצאין מביה"כ או ביהמ"ד יש לצאת בנחת ולא בהמוני עם הרצים יצאו דחופים

ומבוהלים כאילו רוצים להיות מעשרה ראשונים היוצאין מביהכ"נ ויש שמתקנין כליהם באנעים זמירות או סמוך לו מלפניו שיהיה הכל מוכן לרוץ אוחר מביהכ"נ כמבואר בסי' צ' וק"ו ביום הקדוש הזה שאין להראות שנהגו בכבדות ויתנו פ"פ למקטריגין וכן אמר הנביא ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל. ולכן אעפ"י שהיום רד מאד ועת האוכל גש הלום כל ערום ביראה יעשה בדעת להראות בעצמו כאילו יצא בדימוס בדינו מלפני המלך שמח וטוב לב וילך וישוב לביו בשובה ונחת ואם יש קצת פנאי שיוכל ללמוד אפילו ענין קצת ילמוד ומכ"ש אם יש לו שיעור קבוע אחר התפלה כמבואר בסי' קנ"ה ואחד המרבה כו':

ב אע"פ שמאריכים הרבה בתפלות ותקיעות ופיוטים ונמשך עד אחר חצות היום שאסור בשאר יו"ט מ"מ בר"ה שעומדים לבקש על נפשם מותר ומ"מ אין להתענות לגמרי בר"ה אלא אוכלים ושותים ושמחים לפי שמובטחים שיצאו בדימוס בדינם. אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם:

ג קודם הסעודה יקדש על כוס של יין ואינו אומר פסוקים קודם רק וידבר משה כו' וברכת בפה"ג (כ"כ בסידור ר"י עמדין) ואם חל בשבת אומר פסוקים קודם כמנהגו בכל שבת ואע"פ שאם אחר הקידוש שותה עוד רביעית יין ג"כ חשוב קידוש במקום סעודה כמבואר בסי' רע"ג מ"מ בר"ה לא יעשה כן פן ישתה וישתכח תוקף קדושת היום ויברך ברכה אחרונה על היין אם שתה רביעית ויטול ידיו ויסעוד מיד אחר הקידוש ואם צריך לנוח מעט ואינו נוטל ידיו לסעודה מיד יאכל מיני תרגימא מה' מינים לצאת ידי קידוש במקום סעודה ויברך אחריו ברכה אחת מעין ג' ויכלול בזה גם ברכה אחרונה שעל היין ג"כ ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן וזכרנו לטובה ביום הזכרון הזה. ואם חל בשבת יאמר רצה והחליצנו ביום השבת הזה וזכרנו כו' ונודה לך על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל פה"ג:

ד טובלין פרוסת המוציא בדבש ואומרים יה"ר כו' ע"ד המבואר בסי' תקצ"ג ושאר דברים הנזכרים שם לאכול בר"ה לסימן טוב יש להם מקום לאכול גם בסעודה זו אם יש לו ורוצה ושם נתבאר בענין אכילת דגים ויש לעשות תבשיל נוסף כמו שעושין בכל יו"ט כיון שי"א שצריך שלש סעודות גם ביו"ט יחשב במקום סעודה ג' כמבואר בסי' תקכ"ט אבל אם חל בשבת אין לסמוך על זה אלא יחלוק סעודתו לשנים כמבואר בסי' רצ"א וינוח מעט בין שני הסעודות ויאמר מזמור לדוד ה' רועי כו' ואם זמנו בהול וא"א לו לחלק סעודתו או ששכח לעשות כן יש לו לאכול מיני תרגימא מה' מינים שי"א שיוצא בכך כמבואר סימן רצ"א ואין לו לסמוך שיצא סעודה ג' בעסק התורה. ואם שכח בסעודה

ג' רצה ויעלה ויבא אינו חוזר אפילו על של שבת ואם לא פתח הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן כו' וכבר נתבאר שאין לאכול לשבעה במילוי הכרם וגם יש לו למעט בשיה ובשיחה כל מה דאפשר רק יהיו כל דבריו בדברי תורה ויראה וקדושה ואף בזה לא ימשוך הרבה ויקיים מה שנאמר חטוף ואכול כו' ומיד שיגמור סעודתו יטול ידיו מים אחרונים ולא יפסיק בינם לבהמ"ז וכבר נתבאר ס"ס תקפ"ג שיש מי שאומר שאם שכח יעלה ויבא אינו חוזר לראש שי"א שמצוה להתענות בר"ה וכמו שיתבאר ומ"מ אם עדיין לא פתח הטוב והמטיב אומר בא"ה אמ"ה אשר נתן ימים טובים כו' ואינו חותם כמו בר"ח וי"א שאף בסעודת היום אם שכח ולא נזכר עד שפתח הטוב והמטיב חוזר לראש ואם לא פתח עדיין אומר בא"י כו' וחותם ג"כ ואינו אומר ימים טובים לישראל לששון ולשמחה כשאר י"ט רק יאמר ימים טובים לישראל את יום הזכרון הה בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון, ואין אומר קודם החתימה ודברך אמת ואם חל בשבת נתבאר שם סי' תקפ"ג:

ה יש אומרים שמצוה להתענות בר"ה והרבה סוברים שמצוה לאכול בר"ה ומי שנוהג עצמו להתענות בר"ה אין מוחין בידו. ויש מקומות שקבלה בידם שאם רגיל להתענות בר"ה ומשנה רגילתו שלא להתענות אינו משלים שנתו ולכן אפי' אם מי שנוהג כן הוא בעל ברית ביום זה או שאר סעודת מצוה אין לו לשנות רגילתו אך מי שאינו ירא לנפשו א"צ להתענות כל ימיו רק שצריך התרה כמו שאר נדר וכן עשה גדול אחד מעשה:

ו מי שנוהג להתענות בר"ה אין לו להיות יושב ובטל בעת שבני אדם נכנסין לאכול סעודתן אלא ילמוד או יעסוק בתפלה ותחנונים ויהיה כולו לה'. ואין לו לאפות ולבשל לאחרים רק אם היא אשה שיש לה בעל ומשועבדת לו לאפות ולבשל בשבילו או אפילו משרת או משרתת בבית אחרים שמשועבדת לכך יש להם להתיר ואין להתיר כ"א מחמת צורך גדול:

ז ביו"ט שני של ר"ה שחל בע"ש אז מי שנהג להתענות בו אסור אף לאפות ולבשל לעצמו לצורך שבת אף שהניח עירוב תבשילין בעי"ט. ומ"מ אחרים אופין ומבשלין לו ויש מתירין בזה אף לאפות ולבשל בעצמו לצורך שבת ואין לסמוך להתיר כ"א לצורך גדול:

ח המתענה פעם אחת בר"ה ת"ח אם היה ביום ראשון צריך להתענות שני הימים כל ימיו ואם היה ביום שני יתענה כל שנה ביום שני בלבד וא"צ למיתב תענית לתעניתו אפילו אם התענה בר"ה שחל בשבת כיון שי"א שמצוה להתענות בר"ה. ומי שאינו ירא לנפשו מחמת הקבלה המבואר בסעיף ה' א"צ להתענות כל ימיו וגם אם חלם ביום ראשון א"צ להתענות ביום שני. ואם התענה בשנה שאח"כ ושוב לשנים הבאות אינו רוצה להתענות

צריך התרה שהוא ג"כ כמו נדר אבל אם תיכף בשנה שאחריו אינו רוצה להתענות אין כאן נדר וא"צ התרה:

ט מי שאינו נוהג להתענות בר"ה וחלם לו חלום שהוא ספק אם הוא מהחלומות שמתענין עליהם בשבת כמבואר סי' רפ"ח אין לו להתענות אפי' אם חל ר"ה בחול וכ"ש אם חל בשבת ויש לו להטיב חלומו בפני ג' ואפי' בשבת כל שנפשו עגומה עליו:

י מי שהוא מתענה בר"ה יכול לעשות קידוש להוציא את בני ביתו שאין יודעין לקדש:

יא מי שראה חלום בליל א' דר"ה שמתענה ב' הימים מ"מ בלילה אין לו להתענות ויש לו לאכול כמו בשאר יו"ט שהוראת החלום אינו רק על תענית היום ולא על תענית הלילה:

יב מי שמתענה בר"ה מחמת מנהג או ת"ח ישמע קידוש מאחרים:

יג מי שמתענה ת"ח בר"ה אין לו להתודות על חטאיו:

יד מי שקיבל תענית או נשבע להתענות בר"ה אע"פ שבשאר יו"ט אין שבועה וקבלת תענית חל אם לא בכולל מ"מ בר"ה חל כיון די"א שמצוה להתענות בר"ה ולכן צריך התרה כמו נדר [אעפ"י שאין מתירין נדרי מצוה מ"מ בהא סמכינן ארוב הפוסקים שאין להתענות בר"ה] וגם אם נדר או נשבע בכולל שחל מן הדין אפי' בשאר יו"ט במקומות אלו שאין נוהגין להתענות בר"ה צריך להתיר נדרו ואם לא התירו צריך להתענות וא"צ למיתב תענית לתעניתו (ועיין סי' תק"ע וביו"ד סי' רט"ו ורל"ט). ומי שהיה לו קצת מיחוש והפצירו בו שיאכל אחר שיתקעו לו וקפץ ונדר שלא יאכל עד אחר יציאה מבה"כ ובהגיע הזמן שרצו העם לצאת בא החכם ודרש להם דברי כבושים כמו שעה או שתים הרי זה מחויב להמתין עד שיצאו ואם רוצה להתיר יתירו לו כדין נדרי' שהם לצורך י"ט:

טו במדינות אלו שמנהג שלא להתענות בר"ה אין להתענות בו גם אם הוא יום שמת בו אביו או אמו:

טז הנוהג להתענות בר"ה או מי שמתענה מחמת ת"ח אינו אומר ענינו בתוך תפלתו אך יאמר אחר תפלתו רבון העולמים כו':

סימן תקצח

א **סדר היום ודין תפלת מנחה ותשליך ואיסור הבערה לצורך הלילה:**

אחר שגמר ברכת המזון אע"פ שלפעמים עוד היום גדול ויש שהות לישן מעט עד תפלת המנחה אין לעשות כן ויחוש למה שאמרו הישן בר"ה גם מזלו ישן ואף שדבריהם נאמרו ברמיזה שמי שישן ואין מוסיף אומץ בתפלה גם מזלו שהוא המלאך המליץ עליו בשמים הוא אינו מלמד זכות עליו והחי יתן אל לבו כי עת לעשות לה' לא ינום ולא יישן וכ"ש

להיות יושב ובטל שהוא כישן וגרוע ממנו שעי"ז ראשו נמלא מחשבות רבות ולכן יהיה נזהר תיכף לברכת המזון לאכול מעט פירות ולברך עליהם להשלים ממה שחסר ממאה ברכות ואחר כך יפנה גופו ויפנה מחשבותיו ממחשבת חוץ ולילך בזריזות אל המקום שקבע בתפלתו ואם עדיין לא נקבצו הצבור ואין עומדין להתפלל מנחה עדיין ילמוד במקום שרגיל כגון משניות או ה' ר"ה מה שיכול ללמוד בלא עיון עמוק או יאמר תהלים ויש נוהגים בב' ימים של ר"ה להשלים תהלים ב' פעמים כמנין כפר וטוב מעט בכוונה:

ב בהגיע זמן תפלת המנחה יכוין לבו בכוונה גדולה כמו שאמרו חז"ל לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שאף אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה וגם כי יצחק תיקן תפלת המנחה וביום זה אנו מעוררין זכותו ולבא בגבורות וזכות עקידתו להפך מדת הדין לרחמים. ויש אומרים קודם התחלת התפלה פיוט ידיד נפש לעורר עצמו לאהבה ואח"כ מתחילין וידבר כו' ועשית כיון כו' וסדר התמיד והקטורת כו' ואומרים רבון העולמים כו' אף שבשאר יו"ט אין אומרים לפי שהיום עת לחננה ואומר הש"ץ אשרי ובא לציון בניגון מנחת שבת וחצי קדיש שקודם התפלה ומתפללים בלחש ובקול רם כסדר תפלת ערבית ושחרית ואומרים אבינו מלכנו כמו בשחרית ומדלגין ג"כ אבינו מלכנו חטאנו לפניך וקדיש שלם ועלינו וקדיש יתום ואחר כך אומרים לדוד ה' אורי כו' וקדיש יתום והולכין כל הצבור לעשות סדר תשליך:

ג אם חל בשבת אז אחר ובא לציון אומרים ואני תפלתי ומוציאין ס"ת ואומרים בריך שמיה כו' ואין אומרים י"ג מדות ותפלה של שעת הוצאת ס"ת והש"ץ אומר גדלו וקורין שלשה בפ' האזינו וא"צ לדקדק לחלקה כדרך שהיו מחלקים במקדש דק בשעת קריאת ס"ת בשחרית בשבת שחל לקרות בו פרשת האזינו אבל במנחה שקודם לו או בב' וה' אין לחוש כמבואר בסי' תכ"ח ונוהגין שהכהן מסיים הכו גודל לאלהינו והלוי מסיים עשך ויכוננך וישראל מסיים ואין עמו אל נכר ואחר שמחזירין הס"ת למקומו אומר חצי קדיש ואחר התפלה א"א אבינו מלכנו וגם א"א צדקתך צדק רק אחר התפלה אומר הש"ץ קדיש שלם:

ד נוהגין לילך אחר מנחה לנהר או באר וקורין הליכת תשליך ע"ש שאומר שם הכ' ותשליך במצולות ים כו' וזה סדרו הולכין לנהר שמחוץ לעיר שיש בו דגים חיים ואם אין שם הולכין לנהר סתם או באר וטוב אם הם מחוץ לעיר ויש לילך אחר מנחה קודם שקיעת החמה ואומרים שמה הפסוקים מי אל כמוך כו' ככתוב בסידורים ונוהגים ללילך אף אם כבר שקעה החמה עד הלילה ומנערים שם שולי הבגדים והוא לרמז בעלמא ליתן

לב להשליך החטאים ולחפש ולחקור דרכים מן הוא והלאה שיהיו בגדיו לבנים ונקיים מכל חטא:

ה אף אם חל יום א' בשבת אין מבטלים סדר זה (עיין בשו"ת שבות יעקב ח"ג) אך צריך ליזהר שלא ישאו אצלם שום דבר חוץ לעירוב ואף אם חל בחול והולכין לנהר שיש בו דגים לא יקחו עמהם פת או דבר אחר לזרוק לדגים כמבואר בהל' יו"ט סי' תצ"ז.

ו אין הולכין רק ביום הראשון של ר"ה ואם לא היה אפשר לילך ביום ראשון הולכין ביום שני. ויש מקומות נוהגים שאם חל בשבת יום ראשון הולכים ביום שני:

ז אע"פ שנהגו לילך אחר מנחה מ"מ אם משער בעצמו שאחר מנחה לא יהיה לו פנאי ללכת ילך קודם מנחה וכן כשרוצים לילך לנהר שחוץ לעיר והעיר דלתותיו נעולים בלילה יכולים לילך קודם מנחה:

ח צריך ליזהר שלא להבעיר אש או להדליק נר או שאר דברים לצורך הלילה רק אם הוא צריך לשעתו וכמו שאר יו"ט של גליות ואע"פ ששני ימים של ר"ה קדושה אחת אין אומרים כן רק להחמיר ולא להקל כמכו שיבואר בסי' ת"ר ומ"מ מותר להביא נרות מביתו לביהכ"נ (עיין א"ר סי' תק"א) ולהדליק נר בביהכ"נ או אפילו בביתו סמוך לחשיכה שהיא נהנה בו מיד מותר ואין לתקן פתילות ועששיות ביו"ט אחר מנחה וכן להעמיד נרות של שעוה לצורך הלילה אסור כמבואר סי' תקי"ד וכן אין לחפש הס"ת מיו"ט לחבירו כלומר להעמיד הס"ת היום לצורך קריאה של מחר משום הכנה [עיין מג"א ס"ס רס"ז]:

סימן תקצט

א **דין תפלת ערבית ליל ב' ואם חל בשבת ודין טבילת מצוה והדלקת הנרות**:

כשחוזרין הצבור מהליכת תשליך לבית התפלה ועוד לא הגיע זמן תפלת ערבית חלילה להם להקל ראש לישב בטל וגם ירחיק עצמו מחברת ריעים לשוח יחד שאף שנדמה להם שהם מדברים מענין היום והם דברי יראה א"א שלא יומשך מענין לענין של חול ושחוק וקלות ראש ולה"ר ומכ"ש שלא ליקח מקטרתו בידו להיות מעלה עשן כמעשהו בחול כי אף מי שנוהג להקל בשאר יו"ט להעלות עשן הטוטין אף ביום ראשון יש לו לפרוש מזה בשני י"ט של ר"ה ויש מי שכ' שלא לעשן ביו"ט ראשון ולהקל לצורך ביום שני וכן אני נוהג אבל בר"ה יש לבעל נפש לפרוש מזה בשני הימים אם לא שיש צורך גדול לרפואה. אלא כ"א יהיה עסוק בשלו ללמוד או לומר תהלים הכל לפי מה שהוא אדם:

ב יש לאחר קצת בהתחלת ערבית לפי שצריכים להבעיר אש הבערה לצורך בישול ועיניהם נשואות אל התחלת תפלת ערבית בביהכ"נ ואצ"ל כשחל בשבת שיש לאחר קצת תפלת ערבית עד שיצא מכל ספק וידע שהוא ודאי לילה:

ג הש"ץ מתחיל ברכו בניגון כמו אתמול וכן שאר התפלה הכל כדאתמול רק שאם הוא במוצאי שבת אומרים בתפלה ותודיענו כמו בשאר יו"ט ואותן שנוהגים לומר אחר התפלה קודם קדיש לדוד מזמור כו' אומרים גם בליל שני ואחר התפלה פוקדים איש את רעהו לשלום כמו בשאר יו"ט ואין אומרים לשנה טובה תכתב:

ד אם חל יום ראשון בשבת ואז יום שני הוא מוצאי שבת יש לו לשמש הכנסת להתפלל בכניסת הלילה ביחיד ויאמר ותודיענו בכדי להדליק נרות של יו"ט וגם הצבור יאותו לאורם להתפלל ולומר ותודיענו מתוך הסידור שאין בקיאין בהם בע"פ. ואם יש א"י יצוה להא"י להדליק קצת נרות להאיר לקהל ויתפלל השמש עם הצבור ואחר סיום תפלתו ידליק כל הנרות של ביהכ"נ שהם לצורך יו"ט:

ה מי ששכח לומר ותודיענו בתפלה א"צ לחזור ומ"מ אסור במלאכה האסורה בשבת קודם שיקדש ויבדיל אלא צ"ל תחלה ברוך והמבדיל בין קודש לחול בין ישראל כו' בין קדושת שבת כו' ברוך המבדיל בין קודש לקודש [עיין במג"א סי' רצ"ט ובא"ר] וכן יש ללמד הנשים שצריכים לבשל לצורך הלילה ואינן יודעות להתפלל שיאמרו כן בלילה קודם עשיית מלאכה:

ו אם שכח לומר ותודיענו בתפלה וקודם שקידש והבדיל על הכוס טעם דבר מאכל או עשה מלאכה האסורה בשבת צריך לחזור ולהתפלל לומר ותודיענו ולקדש ולהבדיל על הכוס כדינו:

ז כששכח לומר ותודיענו כיון שהתחיל ותתן לנו ה' אלהינו שוב אין להחמיר על עצמו לחזור ולומר ותודיענו אבל כשסיים תפלתו ורוצה להחסיד על עצמו להתפלל שנית בתורת נדבה רשאי. אך יהיה זריז וזהיר ויאמר בנפשו שיוכל לכוון תפלתו מראש ועד סוף שאל"כ קרינן ביה למה לי רוב זבחיכם כו' [עיין ס"ס רצ"ד וס"ס ק"ז]:

ח במקום שנוהגים לקדש בביהכ"נ מקדשין בליל שני ג"כ ומותר להכין יין לקידוש תיכף אחר שאמר ברכו ואפילו כשחל יום א' בשבת ולא התפלל וגם לא אמר המבדיל:

ט הנשים מדליקין הנרות לכבוד היום ומברכות עליהם להדליק נר של יו"ט ושהחיינו ויש להם ללבוש בגד חדש קודם הדלקה ותכוון לצאת בברכת שהחיינו זו כמ"ש בסימן שאח"ז לענין קידוש ואם אין לה בגד חדש ותרצה ליקח פרי חדש יש לה להדליק סמוך לקידוש ממש כדי שתאכל אח"כ הפרי מיד. אם אין לו אשה או שהיא יולדת בשבת

ראשונה שיש נוהגים שהבעל עצמו מדליק ידליק הוא ויברך ברכת הדלקה ויקדש מיד וברכת שהחיינו של הקידוש עולה לו:

י יש נשים שמדליקין בכניסת הלילה קודם הליכה לביהכ"נ ואף אם אירע ליל טבילתה לא תדליק מבע"י קודם שתלך לבית הטבילה וכמ"ש בע"ש אלא תמתין עד שתבא מבית הטבילה ותדליק ויש שאין מדליקין עד ביאתן מביהכ"נ כיון שצריכים להמתין עם הדלקה עד הלילה. ומכ"ש אם חל במוצ"ש ובין כך יתחילו הצבור תפלת ערבית ולכן הם מתפללים עם הצבור ואח"כ מדליקין ונכון לעשות כן ובפרט באם חל במ"ש שטוב שיתפללו קודם ויאמרו ותודיענו בתפלה קודם הדלקה. ואם צריכים להדליק קודם צריכים לומר המבדיל בין קודש לקודש כמ"ש למעלה אבל בליל ראשון של יו"ט נוהגים להדליק בעוד יום קודם הליכה לביהכ"נ כמו בע"ש:

יא יש ליזהר שלא להדליק אותן נרות ופתילות שנכבו ביום א' של ר"ה שעי"ז הוכנו יותר להדלקה ולכן מי שמכין נרות שידליק אותם בליל א' ויכבם ע"י א"י ושוב ידליק אותם בליל ב' כמו שנוהגים על הרוב לעשות כן בביהכ"נ יש לו להדליק אותם מעיו"ט שתדלק ראש הפתילה ויכבנה שאז כבר הוכנה להדלקה מעיו"ט ואז אף אם ידליק אותם ביו"ט ראשון ויכבם מותר לחזור ולהדליקם ביום ב' שאין הכנה זו מיום א' רק מעיו"ט ואם לא עשה כן יכול להדליק מצד השני שעדיין לא הודלק:

יב לפידים שנשארו מיום ראשון שכבו אין לחזור ולהדליקם לצורך ביו"ט שני אם לא שירבה עליהם עצים אחרים ויבטלם ברוב ובלבד שלא יגע בהם אבל יכול להפוך בהם אחר שנתבטלו ברוב ואם אין לו עצים אחרים והוא צריך ללפידים אלו לבשל לצורך יו"ט יש לסמוך להתיר [עיין סי' תק"א וסי' תקס"ד]:

יג אשה שאירע טבילתה בליל יו"ט שני של ר"ה אזי יש לה לחוף ולסרוק ולשטוף במים חמין מעיו"ט ולקשור שערותיה שלא יתבלבלו ויזהר שלא ידבק בה שום דבר עד שעת טבילה ובשעת טבילה תעיין ותבדוק היטב כל גופה ושערותיה שלא יהיה דבר חוצץ ותדיח בית הסתרים במים חמין שהוחמו אפילו ביו"ט ויש מחמירין במים שהוחמו ביו"ט ומכ"ש שאין להחם ביו"ט לצורך טבילה של לילה ולכן יש לראות שיהיו שם חמין מוכנים מעיו"ט כי לא נהגו לרחוץ קודם טבילה בצונן ובפרט במקום שער ואם יש שם חמין שהוחמו בהיתר רשאי הוא ליקח אותם לרחוץ בהם בית הסתרים ולכן אם חל ר"ה ביום ה' וביום ו' וטבילתה חל בליל שבת יש לה ג"כ לחוף מעיו"ט ולעשות כמשפט כתוב ביו"ד סי' קצ"ט ואם חל טבילתה כמ"ש תלוי במנהג שאם נהגו גם בזה

לחוף מעיו"ט אין לשנות מנהגם ובמקום שלא נהגו אין להחמיר עליהם לחוף מעיו"ט אלא די להם בחפיפה שתעשה קודם טבילה במוצאי שבת:

סימן תר

א **דיני קידוש ושהחיינו בליל ב' ודין ביצה שנולדה ביו"ט ודין הכנה מיו"ט לחבירו:** כשיבא לביתו מביהכ"נ לא יעשה קידוש מיד עד שידע שהכל מתוקן לסעודה ויהיה יכול ליטול ידיו לסעודה ולא יפה עושין מקצת בעלי בתים שמפסיקין בין קידוש לסעודה בהרבות שיחה או להעלות עשן וכיוצא בו כי אז אף ידי קידוש לא יצא אלא כשיודע שלא יוכל לאכול מיד אזי ימתין עם הקידוש ויאחז צדיק דרכו והלוכו בקודש שלא להפסיק מדברי קדושה וילמוד או יעיין בספרים המדברים בקדושת היום עד שיגיע עת האוכל יקדש ויאכל מיד ואם הוא צמא לשתות או איזה צורך אחר שצריך לקדש מיד אזי ישתה אחר שתיית הקידוש עוד רביעית יין או יאכל מיני תרגימא שחייב עליהם ברכה מעין ג' ויצא בזה ידי קידוש במקום סעודה:

ב אם ליל שני במוצאי שבת אין אומרים פזמונים והזכרות אליהו כדרך שאר מוצאי שבת משום כבוד יו"ט (עיין סימן רחצ"ה ובתוספת שבת שם) ומקדש יקנה"ז פירוש ברכת פה"ג וקידוש וברכת מאורי אש וברכת המבדיל כו' בין קדושת שבת כו' ואח"כ ברכת שהחיינו ואע"פ שנוהגים בקידוש של שבת ובהבדלה לומר בעמידה אבל יקנה"ז יש לו לומר בישיבה [עיין אלי' זוסא וא"ר סי' רצ"ו] וכן בכל מוצ"ש או יו"ט לא ישתה מכוס שמבדיל עד שישב אפי' אינו ת"ח ומכ"ש אם הוא ת"ח שגנאי הוא לת"ח שיאכל או ישתה עד שישב:

ג מי שאין לו יין וצריך לקדש על הפת יאמר יקנה"ז ג"כ על הפת ואם יש לו בעיו"ט כוס של יין אחר יקדש בו לילה ראשון של ר"ה שהוא ליל שבת ג"כ ויאמר יקנה"ז בליל שני על הפת:

ד הש"ץ שאומר יקנה"ז בבה"כ יכוין שלא לצאת בזה ואומר יקנה"ז בביתו ובברכת מאורי אש יכוון לצאת בבהכ"נ וידלג בביתו ברכה זו ובני ביתו שלא יצאו מברכין לעצמן ברכה זו כי בלא זה נוהגין שאין סומכין על המבדיל ומברכין כ"א לעצמו:

ה לפי שי"א דשני י"ט של ר"ה שהוא קדושה אחת אין לומר שהחיינו בליל ב' ולכן יש לחוש ללבוש בגד חדש או להניח פרי חדש בשעת הקידוש ויכוין שיצא בברכת שהחיינו זו על לבישת הבגד או אכילת הפרי גם כן ואם אין לו בגד או פרי אעפ"כ יאמר שהחיינו כי העיקר כדעת הסובר דצריך לומר שהחיינו גם בליל ב' ואין זה נוהג רק בר"ה אבל

בשאר יו"ט שני של גליות אומר ברכת שהחיינו לכתחלה בלי בגד או פרי חדש כלל ששני הימים שני קדושות הם:

ו אם מניח פרי חדש לצאת בו מספק ברכת שהחיינו אז תיכף אחר ששתה מכוס של קידוש יברך על הפרי ברכה הראויה לה ויאכל מיד הפרי והעולם נוהגים שכ"א מבני בית נוטל מן הפרי חדש ומברך עליו ברכה הראויה וברכת שהחיינו ובאמת שאין צורך בדבר כי עיקרו לא בא אלא להסתלק מספק ברכה ואפשר שעושין כן לסימן טוב לחידוש השנה ויש ליזהר שהפרי יהיה נגמר בישולה ובמדינות אלו שאין ענבים מצוים ומביאים ממקומות אחרים ענבים ועל הרוב הם בוסר אין ליקח אותם שיש בהם משום ספק ברכה שאין ידוע אם הגיעו לפול הלבן וכל שלא הגיע מברך בפה"א כמ"ש בסימן ר"ב וגם שהם חמוצים עדיין ואין לאכול דברים חמוצים בר"ה וגם כי מה שלא נגמר פריו אינו סימן טוב וכמו שאמרו לענין נובלות ולכן יש ליזהר ליקח מה שנגמר פריו וטוב למאכל:

ז אותן הנוהגים ליטול ידיהם קודם קידוש ולקדש בין נטילת ידים להמוציא לא יאכל הפרי עד אחר שיאכל פרוסת המוציא מכל מקום יברך ברכת הפרי שאינו בא מחמת הסעודה:

ח אם יש לו תירוש חדש ויין ישן מצוה לקדש על היין ישן וגם התירוש יהיה עומד על השולחן ויתן עיניו בו בשעת ברכת שהחיינו ואחר ששותה מכוס של קידוש ישתה מן התירוש ג"כ וא"צ לברך עליו כלל שנפטר בברכת הגפן ושהחיינו שבשעת קידוש ומי שנוטל ידיו קודם קידוש אין לו לשתות מן התירוש עד אחר שיאכל פרוסת המוציא:

ט מי שכבר אכל ענבים אין מברך שהחיינו על התירוש וכן מי שאכל תירוש אין מברך שהחיינו על הענבים כמבואר בסימן רכ"ח [ועיין בא"ר שם] ולכן יקח בליל ב' דר"ה פרי אחר:

י אם דרכו לקדש קודם נט"י שאז אוכל הפרי אחר הקידוש אם אוכל כזית צריך ברכת אחרונה קודם נטילת ידים ואם אינו אוכל כזית א"צ ברכה אחרונה וצריך ליזהר כשאוכל ענבים שלימים עם הגרעינין שאז יש אומרים שאפילו על ענב גרגיר אחד וכן שאר פירות שלימים אפילו פחות מכזית צריך ברכה אחרונה ולפיכך צריך ליזהר שלא לאכול בריה דהיינו פרי שלימה פחותה מכזית כדי שלא לבא לידי ספק ברכה אחרונה. ולכן כשאין לו ענבים הרבה שיוכל לאכול מהם כזית יאכל הענב בלא הגרעין וטוב ליקח הגרעין קודם ברכה או למעך אותם שאז בטל מהם דין בריה:

יא מי שרוצה לצאת ידי הספק של ברכת שהחיינו ע"י לבישת בגד חדש אין לו לקנות בגד חדש מוכן בשלימות ולעכבו בידו ללבשו בליל ב' בשעת הקידוש לפי שמן הדין

כשקונה בגד חדש מוכן יש לו לברך בשעת קניית הבגד רק אם קנה מה שאינו ראוי ללבישה והוא נותנו לאומן לתפרו לעשות ממנו מלבוש והוא שמח בו כשלבשו שאז חיוב הברכה בשעת לבישה לכן אין לעשות לעצמו בגד של ארבע כנפות לפי שהציצית הוא צריך לעשות מעיו"ט ואז בשעת עשיית הציצית יש לו לברך כמבואר בסימן כ"ב אלא יעשה בגד אחר חשוב שיהיה שמח בלבישתו ויברך בשעת לבישה ברכת מלבוש ערומים כמ"ש סימן רכ"ב וברכת שהחיינו יכוון לצאת בקידוש אך אם הוא בגד שאינו חשוב כ"כ כגון חלוק ומנעלים ואנפלאות אין מן הדין לברך שהחיינו כמבואר סי' רכ"ג ואין זה מסלק הספק ברכה וצריך בגד חדש חשוב שהברכה הוא על ידי שמחת הלב שהוא שמח בלבישתו:

יב אם קנה בגד מתוקן ללבישה ולא בירך בשעת קנייתו יכול הוא ללבשו עתה לצאת ידי חובת הספק אלא שלכתחלה אין לעשות כן להשהות הברכה מאז עד עתה:

יג בשעת ברכת שהחיינו לא יכוון על הבגד או פרי חדש בלבד אלא יכוון על שמחת יו"ט שהגיע עכשיו ועל שמחת הבגד או הפרי שהגיע לו השמחה עכשיו:

יד גם בליל שני טובלי פרוסת המוציא בדבש ואומרים יה"ר כמו בליל ראשון וכן כל שאר ענינים של הסעודה האמורים בליל ראשון נוהגים בשני:

טו לפי ששני ימים של ראש השנה קדושה אחת וכאילו שניהם יום א' ארוך לפיכך ביצה שנולדה ביום ראשון של ראש השנה אסורה בשני וכן מה שניצוד או נתלש ביום ראשון אסור בשני אע"פ שבשאר יו"ט אינו כן לפי שבשאר יו"ט שני הימים שני קדושות הן:

טז א"י המביא בצים ביום ראשון ומסל"ת שנולדו מאתמול והא"י אינו יודע שנולד אסור ביו"ט לישראל מותר לסמוך עליו וכן אם הביא אותם ביום ב' ומסיח לפ"ת שנולדו מעיו"ט מותר לסמוך עליו אפילו אם יום א' של ר"ה חל בשבת:

יז א"י שהביא דורון לישראל דבר שיש במינו במחובר והביאו ביום א' של ר"ה אסור עד מוצאי יו"ט ב' ואפילו למי שלא הובא בשבילו ואפילו בטלטול ובמוצאי יו"ט צריך להמתין בכדי שיעשו כאשר מבואר בסימן תקט"ו ואם חל ר"ה ביום ה' וביום וא"ו והביא ביום ראשון אף ביל שבת אסור לאכלה וצריך להמתין במוצ"ש כדי שיעשו אבל דבר שאין במינו מחובר שהובא לישראל ביום א' של ר"ה מותר בשני אפילו למי שהובא בשבילו:

יח אפילו ספק נלקטו או נצודו היום אסור אם לא שניכר שלא נלקטו או ניצודו היום או שהא"י מסל"ת ופרטי הדינים בכל זה מבואר סימן תקט"ו:

יט בהמה העומדת לגדל ולדות או לחליבה ולא לאכילה אין לישראל לחלוב אותה ביו"ט לתוך כלי ריקנית ואם חלב אותה או אפילו חלבה ע"י א"י לתוך כלי ריקנית החלב אסור בו ביום. וביו"ט שני של גליות מה שנחלב בראשון מותר בשני אבל בשני י"ט של ר"ה אף מה שנחלב בראשון אסור בשני ואפילו בשבת שחל אחר יו"ט אסור. ואם חלבה לתוך כלי שיש בה אוכלין יש מתירין ויש אוסרין וראוי להחמיר. ואם הבהמה עומדת לאכילה אם רוצה לחלוב לתוך אוכלין אפילו ישראל מותר לחלוב והחלב מותר ביו"ט ולקדירה ריקנית אסור אפילו בעומדת לאכילה ונחלב ע"י ישראל. ואם א"י חולב לתוך קדירה ריקנית אף עפ"כ אסור בשני י"ט של ר"ה ובשבת שלאחריו ובשאר יו"ט אין אסור רק בו ביום לבד. ובהמות שאין מקפידין לאכול החלב כמות שהוא יש להקל בהם כדין בהמות עומדת לאכילה אבל אם מקפידין שלא לאכול החלב כמות שהוא ולקבץ חלב הרבה לעשות מהם גבינות זהו דין בהמה העומדת לחליבה. וסתם בהמות שבעיירות גדולות הם ע"ד לאכול החלב כמות שהוא ויש להקל בהם והחליבה לאוכלים הוא ע"ד זה שנותן פרוסת פת בכלי בענין שיהא חלב הרבה בפת שהחליבה היא באה לתקן הפת ואוכל הפת בו ביום ובזה מותר שאר חלב הנשאר בכלי ועיין סימן תק"ה וסימן תק"ו דאין לעשות גבינה וחמאה ביו"ט ומ"מ מותר לקלוט שומן הצף על פני החלב שקורין סמעטיני וכשיגיע סמוך לחלב יניח קצת סמוך לחלב עם החלב ואפילו אם חל בשבת מותר לעשות כן ודוקא כשצריך לו בו ביום ואם א"צ רק שחושש שיתקלקל ויופסד יכול לעשות ע"י א"י ודין עירוב תחומין בר"ה מבואר לעיל סימן תקפ"א ושם מבואר דין עירוב תבשילין בר"ה ע"ש ובסי' תקכ"ז סעיף כ"ב (ועיין סימן תקפ"ג שיש למנוע מתשמיש גם בליל ב' דר"ה אם לא שהוא ליל טבילה):

כ כבר נתבאר שאע"פ שלהחמיר אנו אומרים קדושה אחת היא מ"מ אין אומרים כן להקל ולכן אסור להכין מיו"ט לחבירו ואפילו לערוך השולחן ביום לצורך הלילה אסור ואין להצבור להתפלל ערבית עד שיהיה לילה ממש ואף אם לאיזה סיבה הקדימו הצבור להתפלל ערבית בביהכ"נ אין זה מועיל לחשבו לילה עד שיראו ג' כוכבים קטנים רצופים וביום המעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו:

סימן תרא

א **סדר תפלת יום שני דר"ה וכל דיני יום ב' דר"ה:**

סדר תפלת יום שני הוא כמו יום ראשון ומשכימין לביהכ"נ כמו ביום ראשון וכל הדברים

שביארנו סימן תקפ"ד ביום ראשון נוהגים בשני ואם חל יום שני בע"ש יש למהר קצת יותר משום כבוד שבת:

ב אם חל יום ראשון בשבת שאז מדלגין בפיוטים איזה דברים המורים שיש ביום זה תקיעות שופר כגון עמוסיך תוקעין כו' מסדרין אותם ביום שני ואם שכחו ביום הראשון ולא החליפו ואמרו על הסדר אעפ"כ יש להם לומר אותם הפיוטים ביום שני ג"כ ופותחין הארון לאתה הוא כו' ושאר פיוטים כרשום במחזורים ואומרים א"מ אף אם חל בע"ש רק במנחה א"א כשחל בע"ש. ומדלגין גם היום א"מ חטאנו לפניך וכן בא"מ למנחה כמו ביום א' ואח"כ מוציאין שני ס"ת ואומרים י"ג מדות ויה"ר ויש נוהגין לומר ביום ב' דר"ה ובכל יו"ד ימ"ת אחר י"ג מדות שיר למעלות אשא עיני כו' ופסוקים מלוקטים ככתוב בסידורים וקורין חמשה בפ' העקידה מוהאלהים נסה כו' עד סוף הסדר ולמפטיר קורין בס"ת השניה ובחדש הששביעי כו' כמו אתמול ומפטיר ע"ז בנביא ירמיה כה אמר ה' מצא כו' עד רחם ארחמנו נאום ה'. ואחר שמסיים ברכת ההפטרה אין אומרים יקום פורקן ולא מי שבירך לקהל ולא הזכרת נשמות רק מכינין עצמם לתקיעת שופר כסדר של יום ראשון:

ג המנהג במדינות אלו לברך ברכת שהחיינו בתקיעת שופר גם ביום ב' אף שחל יום א' בחול ותקעו אתמול וטוב ללבוש בגד חדש לתקיעת שופר ביום ב' כמו שנתבאר לענין קידוש ליל ב' ואם אין לו בגד חדש מ"מ יש לברך שהחיינו ויש מקומות נוהגין שלא לברך שהחיינו ביום ב' אם לא כשחל יום א' בשבת ובמדינות אלו אין לשנות המנהג:

ד תוקעין ומתפללין מוסף הכל כמו ביום ראשון ובתפלת הש"ץ בקול רם אינו אומר מסוד לפי שאין אומרים פיוטים בברכה ראשונה אלא הש"ץ מנגן עד מחיה המתים ומתחילין הש"ץ והצבור לומר מיד ונתנה תוקף כו' ואחר גמר התפלה אומרים ג"כ מזמור הרנינו כמו אתמול:

ה אע"ג כשחל יום ב' דר"ה בע"ש ונתאחרו בתפלת המוספין עד שלא יהיה שהות להתחיל לאכול קודש שעה עשירית יש לילך לביתו ולעשות קידוש ולאכול מיני תרגימא ולא יאכל סעודה קבוע מפני כבוד שבת כמבואר בסימן רמ"ט ואם ירצו יתפללו מנחה ויעשו קידוש אחר מנחה ויאכל לתאבון ומי שהוא איש חלש וקשה עליו להיות כל היום בלא אכילת קבע יכול לאכול רק ימעט מסעודתו כדי שיוכל לאכול בלילה לתאבון:

ו אם מתענה בשני מחמת מנהג או ת"ח צריך לעסוק בלימוד או בתחנונים ולא יבטל כמו ביום ראשון. ואם חל בע"ש אם מותר לאפות ולבשל על ידי עירוב תבשילין מבואר בסימן תקצ"ו:

ז אם חל בחול וקבע סעודתו אחר מנחה ונמשכה הסעודה בלילה אומר יעלה ויבא בברכת המזון ואם חל בע"ש וקידש עליו היום קודם שמברך ברכת המזון אף עפ"כ אינו אומר רק יעלה ויבא ולא רצה והחליצנו ואם מברך בהמ"ז על הכוס אינו טועם מן הכוס קודם שיקדש ואם חשכה לו באמצע הסעודה צריך להפסיק ופורס מפה ומקדש קידוש של שבת וגומר סעודתו ואז צריך להזכיר של שבת בבהמ"ז וגם של יו"ט (עי' בט"ז סי' קפ"ה) ופרטי דינים אלו נתבארו בסי' רע"א ולא הארכתי לפי שלכתחלה אין נכון לעשות כן לפי שיש דעות שונות ויש לו לברך בהמ"ז כשקידש היום ולהתפלל ערבית ולקדש ולגמור סעודתו של ליל שבת:

ח תפלת המנחה ביום ב' דר"ה כמו ביום הראשון רק שאם חל בע"ש אין אומרים אבינו מלכנו ואין עושין סדר תשליך ביום שני דר"ה רק אם לא היה אפשר בראשון אומרים סדר תשליך בשני ויש נוהגים שאם חל יום א' בשבת אומרים בשני כמו שנתבאר סימן תקצ"ב:

ט ליל מוצאי ר"ה שחל בחול מתפללין ערבית כשאר מוצאי יו"ט ואומרים זכרנו ומי כמוך והמלך הקדוש ואתה חוננתנו והמלך המשפט וכתוב כו' בספר חיים כו' ובקדיש כופלין לעילא בכל עשי"ת. ואם טעה באלו מבואר דינו בסימן תקפ"ב:

י מבדילין במוצאי ר"ה על הכוס ואין אומרים הנה אל ישועתי כו' רק ברכת הגפן וברכת המבדיל ואין מברכין על הבשמים ועל האש:

יא אם חל ר"ה ביום ה' וביום ו' מדליקין נרות קודם כניסת שבת ומברכין להדליק נר של שבת ואין אומרים לכו נרננה רק מתחילין מזמור שיר ליום השבת ויש נוהגין לומר מזמור לדוד הבו כו' ולכה דודי הראשון לבד ואחר כך בואי בשלום (והנוהגים לומר בשבתות ברנה ובצהלה אומרים גם היום כן אע"פ שנוהגין לאומרו גם ביו"ט של שבת ואז אומרים בשמחה ובצהלה מ"מ עתה כבר יצא יו"ט וא"ל רק ברנה ובצהלה) ואח"כ מזמור שיר ליום השבת כו' ובברכה מעין שבע אומרים המלך הקדוש כו' ואם טעה עיין סימן תקפ"ב. וא"א במה מדליקין אבל הנוהגים לומר מזמור לדוד ה' רועי אומרים גם בשבת זה:

יב אף בא"י שאין עושין כל המועדים רק יום אחד מ"מ יו"ט של ר"ה עושין שני ימים לפי שגם בזמן שביהמ"ק קיים היו נוהגים לפעמים שני ימים קודש כשנשתהו העדים ובאו מן המנחה ולמעלה:

יג קהל ששלחו לעיר אחרת להביא להם שופר ונתעכב השליח עד סוף יום ב' ור"ה היה ביום ה' וביום וא"ו וכשבא עם השופר כבר התפללו של שבת אבל היה עוד היום גדול

אם אין שם בקי לתקוע שלא קיבל עליו שבת עדיין אז יתקע מי שקיבל שבת בלא ברכה ולא יתקע רק תשר"ת תש"ת תר"ת ולא יותר ואם נמצא אחד שלא קיבל עליו שבת עדיין יוכל לתקוע בברכה אע"פ ששאר השומעים כבר קיבלו שבת ודוקא אם עוד היום גדול אבל אם כבר הוא בין השמשות אין לתקוע כלל:

סימן תרב

א **דיני צום גדליה ועשרת ימי תשובה ושבת תשובה**

בברכת המזון של כל עשרת ימי תשובה יש נוהגין לומר "הרחמן הוא יחדש" כו' כמו בראש השנה.

ב יום שאחר ראש השנה הוא יום תענית, לפי שנהרג בו גדליה בן אחיקם. והוא תענית ציבור לפי ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו, ועוד שהריגתו היתה סיבה לכמה צרות שארעו לישראל אחר כך. ואין מתענה אלא זכר מבן שלש עשרה שנה ויום אחד, ונקבה מבת שנים עשר ויום אחד. ואין צריך לקבל תענית בתפילת מנחה.

ג יש מי שכתב שגדליה נהרג בראש השנה ונדחה תעניתו ליום חול, ולכן יש להקל ליולדת שארע התענית, אף שבשאר תענית צבור נהגו להתענות כל זמן שאין להם חולשה ונתרפאו מלידתן, מכל מקום בזה שיש אומרים שלא נקבע בזמנו, יש להקל בחשש מועט. וכן אם ארע ברית מילה ביום זה, והבעל ברית קשה עליו התענית הרבה, מתפלל מנחה אחר שש שעות ומחצה ואוכל ואינו משלים תעניתו, לפי שיום טוב שלו הוא, כמבאר בסימן תקנ"ט לעניין תשעה באב שנדחה. ואין להתיר רק לאבי הבן והמוהל והסנדק, שהוא היושב על הכסא ותופס התינוק בין ברכיו, אבל המביא התינוק לבית הכנסת שקורין קוואטיר ושאר בעלי כיבודים אין להם היתר. ואף למוהל וסנדק אין להקל כי אם לצורך גדול, רק לאבי הבן, שהוא ידוע ומפורסם לכל שיום טוב שלו הוא, כמו שנאמר: "שש אנכי על אמרתך" כו' (תהלים קיט קסב. עיין באליהו רבה סוף סימן תקנט):

ד אם חל ראש השנה ביום חמישי וביום ששי, אז צום גדליה נדחה ליום ראשון, יש להקל ליולדת תוך שלושים בפשיטות, וכן לבעל ברית ביום המילה אחר תפילת מנחה. או אם ארע פדיון הבן, האב והכהן לא ישלימו (עין באליה רבה סוף סימן תקנט בשם המעדני יום טוב), ויעשו הפדיון ביום, והסעודה לקרואים יעשה בלילה. אבל אם לא נדחה, גם האב והכהן צריכים להשלים אף על פי שעושין הפדיון ביום:

ה נוהגים שלא לעשות נישואין בימים אלו. ומכל מקום אם מחמת איזה אונס וסיבה אירע שעשו נישואין ביום צום גדליה, אם הוא נדחה, מותרים החתן והכלה לאכול אחר שיצאו מחופתן. אבל בתוך שבעת ימי המשתה אין להקל:

ו מי שקשה עליו להתענות, ורוצה לשתות קודם שיעלה עמוד השחר משתה קאווי או טיי, צריך להתנות קדם שישכב לישון שיהא מותר לשתות עד שיעלה עמוד השחר. וגם לאכול מותר על ידי תנאי, אלא שיש להחמיר באכילה. ואין לרחוץ פיו בשחרית אחר שעלה עמוד השחר. ואם לא רחץ בהשכמה, והוא רגיל לרחוץ פיו בשחרית והוא מיצר קצת, יכול לרחוץ פיו. וטוב שיהיה פחות מרביעית, וגם יכפוף צווארו שלא יזובו המים לגרון. ואם רוחץ פיו בדבר שאין טוב לשתיה כגון בחומץ, וחוזר ופולט, מותר. ואם אין לו צורך כל כך, יש להחמיר גם בזה. ואם רוצה לטעום ביום התענית דבר מאכל לידע אם יש בו מלח או תבלין ולחזר ולפלוט, אפילו פחות מרביעית, אסור:

ז כל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים משכימין לומר סליחות ותחנונים, וביום הראשון שהוא צום גדליה משכימין קצת יותר, לפי שהוא יום תענית ציבור יש להרבות בתחנונים יותר. ומוסיפים לומר קצת חרוזים מפיוט "זכור ברית אברהם" כו'. ומתפללין תפילת שחרית, והש"ץ אומר "עננו" אחר ברכת "גואל ישראל" קודם "רפאנו", וחותם: "ברוך אתה ד' העונה לעמו ישראל בעת צרה". ואם אמר "העונה בעת צרה" ועדיין הוא תוך כדי דבור, יכול לחזור ולומר "העונה לעמו ישראל", ואם אחר כדי דבור אין מחזירין אותו. אבל הציבור אין אומרים "עננו" בתפילת שחרית, רק במנחה:

ח ש"ץ שגמר "גואל ישראל" ושכח ולא אמר "עננו", אף על פי שכבר התחיל ברכת "רפאנו", אלא שנזכר קודם שהתחיל לחתום "ברוך אתה ד' רופא" כו', חוזר ואומר "עננו" כו', ואחר כך חוזר ואומר ברכת "רפאנו" מתחילתה. ואם אמר חתימת "רפאנו" ונזכר קודם ברכת השנים, אינו חוזר ל"עננו", אלא אומר על הסדר עד "שמע קולנו" כו' "ריקם אל תשיבנו", "עננו ה' כו' בכל עת צרה וצוקה כי אתה שומע תפילת" כו' "ברוך אתה ד' שומע תפילה":

ט אם שכח גם ב"שומע תפילה" ונזכר קודם שעקר רגליו, יאמר אחר סיום "שים שלום", "עננו" כו', בלא חתימת הברכה. וקודם לזה אין לו להפסיק. ואם טעה ואמר "עננו" קדם שאמר "ראה נא", יאמר "ראה נא" כו' ויחזור ויאמר "עננו" במקומו הראוי לו:

י אין לומר "עננו" בחזרת הש"ץ כי אם כשיש שם בבית הכנסת עשרה שמתענים, ומן הסתם יש עשרה, כיון שהוא אחד מארבעה צומות. ואם אנשים בה מעט, ויש מהם שאין מתענים מחמת חולי, או שידוע שלא ישלימו התענית לפי שיום טוב שלהם הוא כמו

שנתבאר לעיל, אין לש"ץ לומר "עננו". ואם לא היו עשרה בשעת אמירת "רפאנו" ובאו אחר "רפאנו", אומרה בברכת "שומע תפילה", ואם באו אחר "שומע תפילה" אומרה אחר "שים שלום" בלא חתימת ברכה, כמו שכתבנו לעיל בשכח, והוא הדין בזה:

יא אחר שגמר הש"ץ התפילה, אומרים "אבינו מלכנו". ובמקום שנוהגים לומר אחר תפילה הוידוי, "אשמנו" כו' "אל ארך אפים אתה" וי"ג מידות, אומרים כדרכה, ואחר כך אומרים "אבינו מלכנו", ונופלין על אפים ומתחננים. ואם חל ביום חמישי, אומרים אחר "אבינו מלכנו", "והוא רחום" כו'. ואפילו בבית האבל, שאין אומרים "והוא רחום" ותחנון, מכל מקום אומרים "אבינו מלכנו" (עיין אור זרוע ואליה רבה סימן קלא):

יב אם יש ברית מילה בבית הכנסת, שאין אומרים וידויים "והוא רחום" ותחנון, אף על פי כן אומרים "אבינו מלכנו" בגמר התפילה בקול רם. ואומרים חצי קדיש אחר "אבינו מלכנו". ואם חל ביום חמישי אומרים אחר כך "אל ארך אפים" וכו':

יג ב"אבינו מלכנו" אומרים "חדש עלינו", ו"אבינו מלכנו קרע" כו'. ומן "אבינו מלכנו קרע" עד "אבינו מלכנו הצמח" כו', הש"ץ מתחיל והציבור עונין אחריו כל "אבינו מלכנו" בפני עצמו:

יד מוציאין ספר תורה וקורין שלושה אנשים בפרשת "ויחל", כמנהג בשאר תענית ציבור. ואף אם חל ביום שני, דוחין פרשת השבוע וקורין "ויחל". ונוהגים כשמגיע ל"שוב מחרון אפך" כו', הקהל אומרים בקול רם. וכן כשמגיע להי"ג מידות, אומרים הקהל בקול רם, "ה' ה'" עד "ונקה", וכן ב"וסלחת" כו' "ונחלתנו". ובכל אלו יש להקורא ומי שעלה לתורה לשתוק, ואחר שיסיימו הקהל יקרא הקורא כדרכו, וזה העולה לתורה עמו בלחש, כי הקהל אומרים פסוקים אלו דרך בקשה, אבל הקורא והעולה אין רשאים לקרות דרך בקשה (עיין באליה רבה סימן תקסו). ויש נוהגים לומר בשעת הוצאת ספר תורה י"ג מידות ו"יהי רצון" שאומרים בראש השנה. וכן בכל עשרת ימי תשובה, בצום גדליה ובשני וחמישי בשעה שמוציאין לקרות. רק בשבת תשובה אין אומרים י"ג מידות ו"יהי רצון", רק "בריך שמיה" כמו בשאר שבתות:

טו אין קורין לעלות לספר תורה, רק מי שבדעתו להתענות ולהשלים. ואם חל ביום שני או ביום חמישי, שבלא זה היו קורין בתורה בפרשת השבוע, אף על פי שעתה קורין "ויחל", יכול לעלות אף מי שלא יתענה וישלים (עיין מגן אברהם סימן תקס"ו וצריך עיון). ומכל מקום בלא צורך אין לעשות כן, ומוטב שיעלה מי שיתענה וישלים, ואף אם חל ביום חמישי. ודווקא לעלות לקרות לתורה, אבל להגביה ולגלול הספר תורה אין להקפיד, ויכולים לכבד ההגבהה וגלילה אף למי שלא יתענה:

טז אם יש שם כהן אלא שאין מתענה, יצא הכהן מבית הכנסת, ויקרא ישראל המתענה. ואם יש שם כהן אחר, אין לו לצאת לבטל שמיעת קריאת ספר תורה. ואם חושש שיקראו לו לעלות, יאמר לחזן שלא יקראוהו:

יז מי שקראוהו לעלות לתורה, שסבורים שיתענה, והוא יודע שלא יתענה, אם חל בשני וחמישי יעלה, ואם לאו, יאמר שלא יתענה היום ולכך אינו עולה, ויקרא אחר. ואם הוא יודע בעצמו שאינו יכול להתענות ויצטרך לאכול בצנעה, ובוש לומר ברבים שלא יתענה, יכול לעלות, כי גדול כבוד הבריות. אבל בקריאת ספר תורה במנחה לא יעלה, כמו שנתבאר בסעיף כ"ח:

יח אם יודע בעצמו שלא יתענה, לא יהיה ש"ץ היום, כי אינו יכול לומר "צום תעניתנו". ואם ארע שנעשה ש"ץ, אז לא יאמר "עננו" בין "גואל" ל"רופא", רק יאמר ב"שומע תפילה" כיחיד. ולא יאמר "ביום צום תעניתנו", רק יאמר "עננו ביום צום התענית הזה". ואם אין שם ש"ץ אחר, רק זה שאינו מתענה, יכול להיות ש"ץ לכתחילה ולומר ב"שומע תפילה": "עננו ביום צום התענית הזה", כי מוטב לעשות כן מלבטל אמירת קדיש וברכו בציבור:

יט אם חל בשני וחמישי, אומר הש"ץ בגלילת הספר תורה "יהי רצון מלפני אבינו" כו' והזכרת נשמות, כמו בכל השנה. ואם חל בראשון או ברביעי, אין אומרים "יהי רצון" ולא הזכרת נשמות, רק אם יש יאהר צייט מזכיר נשמתו. ומחזירין הספר תורה למקומה ואומרים "אשרי" "ובא לציון" כו', "לדוד ה' אורי":

כ בצום גדליה מתחילין לומר תהלים לפני העמוד, ואומרים כל הימים שבין ראש השנה לערב יום כיפור, לבד משבת, שהם חמישה ימים, בכל יום ספר אחד או שלושים קפיטל (פרקים). ומי שלא אמר יום אחד, ישלים בפני עצמו ביום שאחריו, בכדי לסיים כל תהלים קודם ערב יום כיפור:

כא אף מי שהוא בעל משא ומתן, נכון שבימים אלו ימעט במשא ומתן, רק בדרך עראי, ויעשה תורתו קבע כמו שנתבאר בסימן תר"ג. ומכל שכן ביום זה, שהוא יום תענית ומיתת צדיקים, שאין לזוז מבית הכנסת או בית המדרש אם לא לדבר הכרחי וצורך גדול. ויש לתת צדקה ביום התענית, ויש משערין מה שהיה אוכל ביום זה ונותן לעניים:

כב אף מי שאי אפשר לו להתענות על פי רופא מומחה, חייב לברך תחילה וסוף (ועיין סימן תריח וסימן קצו וסימן רד). מכל מקום יאכל בצנעא, גם לא ינהג עידונין בעצמו, רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו. וכן מי שהותר לו לפי שיום טוב שלו הוא, מכל מקום לא יאכל למעדנים ולהיות שותה שיכור, כי די לו בזה שכל העולם כלו רעב והוא שבע:

כג אם שכח ואכל, אף על פי שאכל כזית או יותר, מכל מקום מיד כשנזכר צריך להפסיק, ואפילו אם כבר לעסו צריך לפלוט, וישלים שאר היום בתענית. ומכל מקום אין צריך לשלם יום אחר בתענית ציבור, רק אם רוצה להתענות לכפרה. וגדול אחד ציווה למי ששכח ואכל בתענית ציבור, שיתענה שני וחמישי ושני. ומי שקשה לו התענית ולא יוכל להתענות שני וחמישי ושני, יש לו לפדות בממון, והעשיר יש לו ליתן לפי עשרו (עיין סימן שלד וסימן תקסח). וכן מי שאי אפשר לו להתענות על פי ציווי הרופאים בקיאים, מהנכון לפדות בממון. אבל מי שאינו חולה באופן שיהיה מצווה מפי בקיאים שלא להתענות, רק שהתענית קשה לו וכואב, חלילה לו להקל לעצמו לפרוש מן הציבור ולפדות התענית, אפילו על ידי ממון הרבה, והעושה כן הוא פורץ גדר, ועל כיוצא באלו נאמר: "ותהי עוונותם על עצמותם" (יחזקאל לב כז):

כד מי ששכח ואכל כזית פת, חייב לברך ברכת המזון, אבל מכל מקום אם יש שם אנשים אחרים שאכלו בהיתר – אין מזמנין עליו לומר ברכת הזימון, רק כל אחד מברך לעצמו. אבל אם אכל במזיד באסור, אם לא אכל רק כזית אבל לא כדי שביעה, אין מברך אחריו; אבל אם אכל כדי שביעה, חייב לברך אחריו ברכת המזון. ולפי שישראל קדושים לא נחשדו לקלקל מעשיהם להזיד ולהרשיע, ובפרט בימים קדושים אלו שעסוקים בתשובה ותענית, אף השוגג אינו מצוי, לכן לא הארכתי בדינים אלו:

כה מקדימין קצת תפילת מנחה יותר משאר ימים, לפי שצריך לקרות בתורה ולומר "אבינו מלכנו" ואחר כך נפילת אפים, ואין נפילת אפים בלילה. ומתחילין פרשת הכיור ופרשת התמיד וקטורת כמנהגם, ואחר כך מתחילין אשרי, ואומר הש"ץ חצי קדיש, ובמקום שנוהגים לומר בעשרת ימי תשובה י"ג מדות ויהי רצון אומרים עתה במנחה גם כן. וקורין שלשה בפרשת "ויחל" כמו בשחרית, רק בשחרית השלישי קורא בתורה ואינו מפטיר בנביא, ובמנחה קורא השלישי במפטיר, ואחר שגמר השלישי לקרות בתורה מגביהין הספר תורה לגלול אותה, והמפטיר אומר ההפטרה בברכותיה. ומפטיר בישעיה "דרשו ה' בהמצאו" כו'. ובברכות ההפטרה שלאחריה מסיים ב"מגן דוד", ואומר הש"ץ "יהללו" כו', והצבור אומרים "הודו" כו' "לדוד מזמור לה' הארץ" כו', ומחזירים הספר תורה לארון ואומרים "ובנוחה יאמר", ואומר הש"ץ חצי קדיש, ומתפללים תפילת מנחה בלחש, וכל אחד אומר "עננו" בברכת "שמע קולנו", כשמגיע ל"כי אתה שומע" כו' אומרים "עננו" כו' "בכל עת צרה וצוקה" כו' "כי אתה שומע תפילת" כו' ולא יחתום בברכת "העונה בעת צרה", כי לא נתקן ברכה רק לש"ץ. ולאחר "אלהי נצור" קודם שיעקור רגליו יאמר: "רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך בזמן שבית המקדש" כו',

ככתוב בסידורים. ומי שנוהג להתענות יו"ד ימי תשובה אין צריך לקבל תענית, כמו שנתבאר סימן תקפ"א, ומי שאינו מתענה כל עשרת ימי תשובה רק שרוצה להתענות יום מחר, צריך לקבל תענית וככה יעשה: כשמגיע ל"שמע קולנו" יהרהר בלבו שרוצה להתענות מחר, וקודם "אלהי נצור" יאמר: הריני בתענית מחר, יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת. ושאר פרטי הדינים עין סימן תקפ"ב:

כו אם שכח מלומר "עננו" וכבר עקר רגליו, אין צריך לחזור ולהתפלל, וטוב שיכוון לתפילת הש"ץ בקול רם מלה במלה. ואם לא עקר רגליו, אומר לאחר תפילתו בלא חתימה רק עד "בכל עת צרה וצוקה", ואומר אחר כך "רבון כל העולמים כו' יהיו לרצון" כו'. אבל קודם סיום תפילתו אין לו להפסיק ולומר "עננו" אף על פי שנזכר תיכף כשסיים ברכת "שומע תפלה" קודם רצה, לפי שזה הפסק בתפילה:

כז הש"ץ חוזר התפילה בקול רם, ואומר "עננו" בין "גואל ישראל" ל"רפאנו" כמו בשחרית, ואם שכח – נתבאר דינו למעלה. "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה" כו', "שים שלום", ואומר "אבינו מלכנו" ונפילת אפים. ובמקום שנוהגין לומר וידוי "אשמנו" ו"אל ארך אפים אתה", אומרים זה אחר סיום השמונה עשרה קודם "אבינו מלכנו". ואם נתאחרו בתפילה, שאחר שיאמר "אבינו מלכנו" כבר יהיה חשכת לילה, יש להקדים נפילת אפים, לפי שאין נפילת אפים בלילה. ואם לא עשו כן, או שבסיום התפילה כבר נעשה לילה, יש לומר תחנון בלא נפילת אפים. ואם עדיין אין לילה לגמרי, רק בין השמשות, מותר לומר בנפילת אפים (עיין ט"ז סימן קלא ומגן אברהם ואליה רבה שם). ומכל מקום אם אפשר לומר קודם בין השמשות על ידי שידלגו "אבינו מלכנו" ולאמרו אחר כך, יש לעשות כן:

כח בתפילת המנחה יש לדקדק יותר שיהיה ש"ץ שהוא מתענה. וכן אם קורין לעלות לתורה מי שלא התענה, לא יעלה אף אם הוא בב' וה':

כט אחר נפילת אפים, אומר הש"ץ קדיש שלם, ואומרים "עלינו" וקדיש יתום, ואחר כך "לדוד ה' אורי" כו' במקום שנוהגין לאומרו אחר תפילת המנחה. ואחר כך מתפללין ערבית. ואף במקום שנוהגין להקדים תפילת ערבית קודם צאת הכוכבים, מכל מקום אם עוד היום גדול, שאף אחר שישלימו ערבית עדיין לא יהיה צאת הכוכבים והשלמת התענית, יש להמתין קצת, בכדי שעל כל פנים בעת יציאה מבית הכנסת יהיה צאת הכוכבים. כי ההמון עיניהם נשואות אל גמר התפילה להברות אחר התענית, ואין מדקדקין בצאת הכוכבים, ותענית צבור צריך השלמה. ומכל מקום אין לאחר ביותר, משום טרחת הצבור, שהרבה אנשים שהתענית קשה להם, ובפרט מעוברות ומיניקות,

ותענית צבור אין צריך תוספת, רק תענית של יום הכיפורים לבד צריך להמתין מעט אחר צאת הכוכבים. לכן יראו שלא להקדים ושלא לאחר, רק לשער שביציאה מבית הכנסת יהיה השלמת התענית ויגיע עת האוכל:

ל בתפילת ערבית אין אומרים "עננו", ולא באלהי נצור "רבון כל העולמים", שכבר אמרו במנחה. ואם שכח לומר "עננו" במנחה, אין לומר בערבית, לפי שאין זה יום תענית, שכבר פנה היום. אבל "רבון כל העולמים" באלהי נצור יוכל לומר בערבית:

לא מי שהתענה ביום שני דראש השנה, והתענה גם בליל מוצאי ראש השנה כדי שיעשה עם צום גדליה שני ימים רצופים, אזי לא יאכל עד שיבדיל על הכוס הבדלת יום טוב. ויאמר ברכת היין וברכת "המבדיל" כו'. ואם יוכל לשמוע מוצאי יום טוב הבדלה מאחר ויכון לצאת בו, יעשה כן, כמו שנתבאר בסימן תקפ"א סעיף ל"ו:

לב גם בכל שאר הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים משכימין ואומרים סליחות. וכבר כתבתי בסימן תקפ"א, שאם השכימו קודם אור היום, צריכין ליטול ידיהם ג' פעמים כשיאור היום בלא ברכה. ואומרים אבינו מלכנו ערב אחר תפילת מנחה ובבוקר, ואפילו כשיש מילה באותן הימים ואין אומרים תחנון, מכל מקום אומרים אבינו מלכנו (ועיין לעיל סעיף כ"ז ובסימן תר"א סעיף י"א י"ב י"ג מדיני אבינו מלכנו). ובמנחת ערב שבת אין אומרים אבינו מלכנו, ומכל שכן בשבת עצמו. ובסליחות אומרים שלשה פעמים וידוי של "אשמנו", רק בערב יום כיפור אין אומרים הוידוי רק פעם אחת:

לג אין נותנין חרם בשביל שום דבר עד אחר יום הכיפורים, וכן אין משביעין אדם בבית דין עד אחר יום הכיפורים. אך מכל מקום מצוה לשפוט בין איש ובין רעהו להציל עשוק מיד עושקו ולהוציא הגזלה מיד הגזלן:

לד מי שאינו בעיר ותובעין אותו לדין, אין קובעין לו זמן שיבוא לדין, מתחילת תשרי עד אחר עבור חג הסוכות, ואין לקבול בבית הכנסת בימים נוראים אפילו על בני כפרים הבאים למנין, אלא קובעין להם זמן שיבואו אחר הרגל. ואם קבעו זמן לנתבע שיבוא אחר הרגל ולא בא, קונסין אותו. ואם נראה לבית דין שאם לא ידונו מיד יהיה דחיה ורמאות בדבר, דנין לאלתר. ויש מקומות שנהגו שאם התחילו לדון קודם תשרי, קובעין זמן אף קודם הרגל, והיכא דנהוג נהוג:

לה אם הנתבע בעיר, מחויב לדונו מיד, וכן מותר לדיינים לדון בין איש ובין רעהו כשהבעלי דינין רוצים לבוא מעיר לעיר, זולת בערב יום טוב. ואף בערב יום טוב מותר בזמן הזה לדון בדיני ממונות בדרך אקראי לפעמים, אבל אין קובעין בית דין שישבו הדינים בקביעות בערב שבת ובערב יום טוב (עיין חושן משפט סימן ה):

לו הרבה נוהגים להתענות בימים הללו שבין ראש השנה ליום כיפור, וקורין אותם תענית של עשרת ימי תשובה. אף על פי שאינם אלא חמשה ימים חוץ מערב יום כיפור שאין מתענין, ותענית של יום הכיפורים הם ששה, מכל מקום הם משלימין אותן בד' ימי הסליחות שקודם ראש השנה, כמו שנתבאר סימן תקפ"א. ומי שקשה לו להתענות לפני ראש השנה, ומכל מקום רוצה להתענות בין ראש השנה ליום כיפור וחושש שלא יעלה לו יו"ד ימים, יוכל לחשב שיעלו לו שני ימים של ראש השנה, שגם כן מחמת אריכות התפילה נחשבו לתענית עשרת ימי תשובה, שאין משלימין. וגם אכילת ערב יום כיפור, שנחשב כאילו התענה תשיעי ועשירי. אבל מכל מקום לכתחילה אין לסמוך על זה מי שרוצה שיעלה לו תענית יו"ד ימי תשובה, ויש לו להתענות קודם ראש השנה כמבואר סימן תקפ"א. ואם רגיל להתענות לפני ראש השנה ועתה אינו רוצה להתענות, וכן בימים שבין ראש השנה ליום כיפור, הוא צריך התרה. אבל אם אירע ברית מילה, יכול לאכול בלא התרה אף אם קיבל במנחה התענית, שעל פי המנהג קיבל. ועיין שאר הדינים בעניין זה סימן תקפ"א:

לז בשבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים אסור להתענות בו, אף אם חל בו צום גדליה, אלא צום גדליה נדחה, ומכל שכן כשחל ביום אחר. וסדר התפילה בשבת זה כמו בשאר שבתות, רק שמוסיפין בו "זכרנו" ו"מי כמוך" "וכתוב" "ובספר", ואומרים "המלך הקדוש" ו"עושה השלום" במקום שנוהגים לומר כן בימים אלו. ואומרים כן בכל התפילות. ובתפילת ערבית בברכת מגן אבות אומרים: "המלך הקדוש שאין כמוהו" כו'. ואומרים בסיום תפילת שחרית: "לדוד ה' אורי וישעי" כו' במקום שנוהגין כך, כמו שנתבאר סימן תקפ"ה:

לח קריאת התורה בשבת זה, לפעמים "וילך" ולפעמים "האזינו". שאם חל ראש השנה ביום ב' או ביום ג', מחלקים נצבים וילך, וקורין "נצבים" קודם ראש השנה, ופרשת "וילך" קורין בשבת זה שבין ראש השנה ליום כיפור, ו"האזינו" קורין בשבת שבין יום כיפור לסוכות; ואם חל ראש השנה ביום ה' או ביום שבת, קורין נצבים וילך קודם ראש השנה, ו"האזינו" בשבת זה שבין ראש השנה ליום כיפור. ואם קורין בפרשת "וילך", אז יכולים לסיים בכל מקום שירצה כדי להוסיף על שבעה קרואים, במקום שנהגו להוסיף. אבל אם הקריאה בפרשת "האזינו", אזי מחלקים פרשיותיה כדרך שהיו מחלקים אותם במקדש, וסימן ה' ז' י' ו' ל' ך', והוא ראשי תיבות: "האזינו". "זכור". "ירכיבהו". "וירא". "לולי כעס". "כי ידין". כך נוהגין במדינות אלו. ויש מדינות נוהגים: "לו חכמו". "כי אשא" [עיין שיורי כנסת הגדולה]. והשביעי קורא מסוף השירה עד סוף

הפרשה. ובמקומות שנוהגים להוסיף, מחלקים מן "ויבא משה" ולהלן, אבל קודם לזה אין מחלקים, אפילו אם יש חיובים בבית הכנסת בשבת זה:

לט בקריאת התורה של ב' וה' ומנחה של שבת אין חוששין לחלק בדרך זה. וכבר כתבתי בסימן תקצ"ח, כשחל יום ראשון דראש השנה בשבת, בקריאת המנחה, שקורין "האזינו" כהן לוי ישראל, איך מחלקין הפרשה. והוא הדין אם חל ביום אחר, או בב' וה', יש לחלק על סדר זה. ויש מקומות נוהגים גם במנחה של שבת וב' וה' קורין ה' ז' י' (עיין שיורי כנסת הגדולה ופרי חדש סימן תכח). ובמדינות אלו נוהגין כמו שכתבתי:

מ בין שקורין "וילך" בשבת זו, בין שקורין "האזינו", מפטירין בנביא סוף הושע "שובה ישראל", ומדלגין משם לנביא יואל וקורין "תקעו שופר בציון" כו', עד "ולא יבשו עמי לעולם". ויש שמוסיפין עוד בפסוקי מיכה "מי אל כמוך" כו'. ועל שם ההפטרה קורין שבת זה "שבת שובה", ויש לקרות להפטרה זו איש חשוב. ואחר כך אומרים "יקום פרקן" ו"מי שברך", ומזכירין נשמות ואומרים "אב הרחמים", כמו בשאר שבתות:

מא המנהג בכל תפוצות ישראל, שרב העיר דורש באותו שבת ברוב עם, והרבה דיברו מזה בספרים שיהיה הדרוש בהתעוררות תשובה ודברי תוכחת מוסר. ומכל מקום גדולי הדור וחסידי עולם מדור דור נהגו לדרוש בסלסול ופלפול במשא ומתן של הלכה. ואם כי לא עליהם תהיה תלונותם של המדברים בזה, אף הם לא אמרו אלא כנגד המשחיתים דרכם ואחזו שער בשער נימא בחבל בפלפולים של הבל, ונפשם עיפה לאורגים קורי עכביש, פרחם מק ושרשם יבש, ולא באלה חלק דורש טוב לעמו, נאה דורש ונאה מקיים מסברא יושר דברי אמת, ולכוון ההלכה לתלמיד, ומשיאה על גבי חברתה לחדד בה התלמידים, והדברים מצד עצמם כנים ואמתיים, חזקים כראי מוצק על אדני יסוד מוסד. ואם עושים מערכה על הדרוש, וקו אמתי יקשרו בחלון חכמתם במקום שאינו יורד לאמת השחי ופותח כיון, עושים כונים למען הראות גודל תפארת התורה, כמו שדרשו חז"ל (חגיגה ג ב): "דברי חכמים כדרבונות" (קהלת יב יא) ככדור של בנות כו', ויעשה כלם אגודה אחת, ואף כי דרך חול – היום יוקדש בכלי שמוציא האומן למעשהו, ויצר אותו בחרט ויעש בו ציצים ופרחים וגביעות משוקדים משוחים בששר, והחכם עיניו בראשו אל זה יביט, אל תמונתה וטוב מצבה, אם שיווה פנים שלא יראה ולא ימצא בה סידוק וקרני חגבים, כי זה תכלית שלמותם ויפי הציורים, אין בהם הכשר ויתרון רק תהיינה לחן ולכלילת יפי ויקר דמים בעיני החפץ לקחתה.

מב וכזה יעשה החכם הדורש, ישים המדבר פניו אל עקרי הדברים ושרשם שיהיו נכוחים וישרים מיוסדים אל אדני סברות אמיתות ויעש מטעמים כאשר אהב דרך דרוש,

ולמען ישמע העם בדברי שכל וחידודים, ובזה יעיר להם אוזן לשמע בלימודים (על דרך שאמרו חז"ל (אסתר רבה א ח): רבי עקיבא היה יושב ודורש, והיה העם מתנמנמים. ביקש לעוררן, אמר: אשה אחת היתה במצרים כו'), ולהלהיב לב החושקים לעלות ולאחוז בסנסני החכמה ולחשוב מחשבות, אולי יהיו עתידים לחדש כמותו, וגם ישמח לב התלמידים המתאוים לסלסל ולפלפל, אוהבי לטעון ולפרוק, ועל ידי זה יתרחב לבם ביתר שאת וישוטטו רבים ותרבה הדעת. וכל חכם לב אשר לכל תכלית הוא חוקר ישכיל ויבין, כי לא המדרש הוא עיקר, והנה זה בא להראות הדר גאונו והשמים בינו לבינו, כי אם לכף זכות ידונו, כי הוא ממשיך פרפראות לכבוד קונו. וגם מוטל על החכם שיהיה שומר פיו ולשונו להשיב לשואלו דבר בלשון רכה ורוח נכאה, ושלא לדבר קשות ולאחויי בישות, אלא ישיבם מה שישאלו בפנים יפות, אף חובב ואיש נבוב ילבב.

מג וגם אלה לחכמים, יודעי בינה לעתים, שיהיה הדרש מענייני יום הכיפורים ותשובה, ולא יקבע הדרוש בסדר נשים נזיקין או אפלו בסדר קדשים, אם אינו עניין שהתלמידים רגילים ובקיאים בהם, אלא ידרש בעניינים שיש להם ידיעה בתחילה בגופי הלכות, וזה גורם שיתנו לב להבין ולהשכיל כאשר ידרוש כמין חומר, ויערב להם מנחת האומר הבא מן החדש, וישמעו אמריו כי נעמו. ומנהג חכמים, כאשר כלה לדבר במשא ומתן של הלכה, הם דורשים מקרא והגדה, ויגלו אזנם למוסר והתעוררות תשובה. והמאריך במדרשים ואגדות לסלסל ולפלפל בהם, אף שהם דברים של טעם ומתוקים לחיך, אין זה דרך ישר לפני איש בעל ההמון, אשר נפשו אוותה לשמוע דבר אגדה ומוסר. וכאשר בא כן ילך ומאומה אין בידו, ואף אם הדורש מבליע בנעימה קצת דברי יראה למוסר, הם מתבטלים ברוב דברים ושומע אין לו מאת העם, כי אחרי שיודע בנפשו שאין המקרא נדרש לפניו, הוא מסיח דעתו ומבקש לו חבר ויצא לשיח שיחה בטלה על המחיה ועל הכלכלה ואנשי לצון יפיחו, ודברי נבלה בחצרות אלהינו יפריחו, ואיש את רעהו מפיו אל פיו יגיח בסוד שיח, זה לזה מנעימים. ועל הדורש הזה קורא המקרא: "ושחת דבריך הנעימים" (משלי כג ח), אלא ישכיל בדרך תמים, כי לא עת האסף היום דרושים עמוקים ורחבים, רק לטייל קצרות בדרשות ואגדות ומעניין תשובה ומוסר וריצוי המידות, ויסביר פנים בדברים ערבים לאוזן שומעת ובלשון נקיה וקלה, ואחריו כל אדם ימשוך ויטו אוזן לשמוע, וסימן לדבר: "שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר", והרמז מובן. והעושה כן ישא ברכה וימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, וכמו שאמר הכתוב: "מוכיח אדם אחרי חן ימצא" (משלי כח כג):

מד נוהגים לדרוש בשבת זו שחרית קודם קריאת התורה. ובקהלות גדולות שיש בתי כנסיות ובתי מדרשות הרבה, ויש טורח צבור לאנשי כנסת הגדולה שהרב דורש שמה שיהיה מתונים עד אשר יאספו אספה מבתי כנסיות ובתי מדרשות אחרים הרוצים לבקש תורה מפי הרב, וגם כי יש מתאחרים בתפילתם, לכן נוהגים לדרוש במנחה אחר שאומר הש"ץ "ואני תפלתי", ומקדימים לעמוד ולהתפלל מנחה משאר שבתות השנה בכדי שיעור שאחר הדרשה יהיה שהות לקרות ולגמור התפילה ולילך לביתו לקיים סעודה שלישית. והחכם עיניו בראשו, שלא להאריך עד סמוך לבין השמשות, שעל ידי זה יוכל להיות שיהיה ביטול מצות סעודה ג'. ואין לסמוך ולומר שיש קיום סעודה ג' בדברי תורה כמו שכתב המגן אברהם סימן תמ"ד. ומי שיודע שביתו רחוק ולא יגיע לביתו קודם בין השמשות, יחלק סעודתו של שחרית לשנים כמו שנתבאר סימן רצ"ג:

מה כשמסיים לדרוש אומרים קדיש דרבנן, ואפילו אם אין שם אבל יאמר מי שאין לו אב ואם. ומוציאין ספר תורה, וקורין שלשה בפרשת האזינו או בפרשת וזאת הברכה. וכבר כתבתי שיש שקורין גם במנחה ה' ז' י', האזינו. זכור. ירכיבהו. ואנו אין נוהגים כן. ונוהגים שהרב עולה לתורה אף כשהדרוש במנחה. ומי שדירתו רחוקה ורוצה להתפלל ביחיד כדי שיוכל להגיע לביתו לקיים סעודה שלישית, לא יתפלל בבית הכנסת בסוף הדרשה, שלא יהיה בכלל "מסיר אזנו" כו' (משלי כח ט), וגם אסור להקדים תפילתו לתפילת צבור. ומכל שכן שלא להתפלל ביחיד בעת קריאת ספר תורה. אלא ילך חוץ לבית הכנסת ויתפלל שם. אבל אין חיוב לעשות כן, כי על ידי זה יבטל תפלה בצבור וקריאת ספר תורה וקדיש וקדושה, אלא יתפלל בבית הכנסת עם הצבור וילך לסעוד אצל שכן קרוב. ואם הוא אי אפשר בכך, אז הוא אנוס ואונס רחמנא פטריה, וגם כי יוכל לסמוך שמקיים בדברי תורה:

מו אומרים צדקתך צדק אפילו כשחל ערב יום כפור למחרתו, ואין אומרים לא פרק ולא ברכי נפשי:

מז בתפילת ערבית של מוצאי שבת זו אין אומרים "ויהי נעם" "ואתה קדוש", לפי שחל יום הכיפורים בשבוע זו. ואם ראש השנה יום ה' ויום ו',שאז יום הכפורים בשבת, אומרים "ויהי נעם" "ואתה קדוש" במוצאי שבת זו (וכן כתב יעב"ץ סימן י"ט):

מח נוהגים שאין מקדשין הלבנה בימים אלו עד מוצאי יום הכיפורים, ואפילו במוצאי שבת וכבר עברו ז' ימים מעת לעת. ומי שחושש לאיזה אונס שיהיה לו אחר יום הכיפורים שלא יוכל לקדשה, אז יוכל לקדשה קודם יום הכיפורים:

מט יסדר שולחנו בפרוסת מפה במוצאי שבת כדי ללוות את השבת, ויאכל על כל פנים כזית פת. ואף על פי שבשאר ימים אינו מסדר שולחנו, רק מקיים סעודת מוצאי שבת במיני תרגימא או פירות, מכל מקום בימים אלו יש להדר כל מצוה ומצוה ביתר שאת. ואם הוא מאחר בסועדה שלישית לתוך הלילה, יאכל קצת בלילה ויכוין במחשבתו שתעלה לו במקום סעודה רביעית, ומכל מקום יאחז דרכו לאכול אחר הבדלה מיני תרגימא או פירות. ומי שמתענה הפסקה, שאוכל סעודה שלישית מבעוד יום ומפסיק, אז יטריח להכין סעדה זו לאחרים, וילמוד המאמרים והדינים המדברים מסעודה זו של מוצאי שבת [עיין באליהו רבה סימן ש' בשם של"ה]:

סימן תרג

א **דין עשרת ימי תשובה, ונרות יום הכיפורים, ודין ליל ערב יום הכיפורים**

אף במקומות שאין מחמירין בפת אינו יהודי ויש אנשים שאין נזהרים בהן, מכל מקום ביו"ד ימי תשובה צריך ליזהר ולאפות בביתו או ליקח מבית ישראל. ואם אין שם אופה ישראל וגם אי אפשר לו לאפות בביתו, אזי יש לו להכשיר התנור שהאינו יהודי אופה בו הפת שקנה ממנו, והוא על ידי שישליך לתוכו קיסם בשעת הבערה, או ינער האש מעט. ופרטי דינים אלו מבוארים ביורה דעה סימן קי"ב. ומי שהולך בדרך ואין לו פת של ישראל, ויודע שלא ימצא פת של ישראל תוך ד' מילין, מותר לאכול פת אינו יהודי אפילו בימים אלו:

ב יזהר שאם יקנה מן האינו יהודי עיסה מגולגלת, שלא יפריש חלה ויברך, שגלגול אינו יהודי פוטר, והברכה הוא לבטלה, רק אם יקנה קמח מן האינו יהודי אז חייב בחלה.

ג יש מן חסידים ואנשי מעשה שמחמירין על עצמם לאכול חולין בטהרה בימים אלו, והעושה כן צריך לחזור אחר דגן שלא נפל עליו מים והוכשר לטומאה, והקמח יהיה נילוש במי פירות, וכשרוצה לשתות ישוח וישתה מהנהר ומעיין וישתה, שלא יגע בהם ויטמאם. ואין לעשות כן, רק מי שכל מעשיו בקדושה וטהרה ונוהג בפרישות יתירה, ובאם לאו גם זה הבל ורעות רוח ויוהרא, וכל אדם אינו חייב אלא כשיעורו:

ד יש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב ממעשיו הרעים בימים אלו, וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאית, כי יותר מתחרט כשיודע שעשה עבירה מאם אינו יודע, ולכן קרבן אשם תלוי הוא צריך להיות ביוקר מקרבן חטאת. והרבה דיני תשובה וסדרי תשובה כתבו הראשונים והאחרונים, ואין קונטרס זה מכילתו. ויש ללמוד שערי תשובה לרבינו יונה, וספר הישר המכונה לרבינו תם, וגם בספרי מוסר של האחרונים

יכיר כל איש לעצמו מה שליבו חפץ ומרגיש בעצמו שיתפעל מחמת זה להתעורר בתשובה. ומכל מקום לא יקבע בזה כל לימודו כי אין בצע מהרבות העיון בזה יותר מדאי, כי כאשר יורגל בזה לא יתפעל מזה כלל, ודוגמתו ברפואות בחולי הגוף, כן הוא בחולי הנפש, רק יש ללמוד מעט בכל יום בספר מוסר, עד שירגיש בעצמו כי באו אל קרבו לקרבו לעבודת הבורא ולהשיבו אל אביו שבשמים. ועיקר לימודו ישים במסכת יומא ופירושיה, שיהא רגיל ומכיר בעבודה, ואמרו חז"ל כל העוסק כו'. ובשולחן ערוך ונושאי כליו למען ידע כדת מה לעשות. ומי שזכה והגיע לגדר העיון האמיתי להסביר פנים בהלכות ודינים, ואין צריך לומר אם לומד בתלמידים הגונים שעורים קבועים, אין לו לבטל מהם, ואין לך מצוה גדולה מזו, וכמו שאמרו חז"ל: אין לו לקודשא בריך הוא בעולמו רק ד' אמות של הלכה (והא דאמר רב לתלמידיו: במטותא מנייכו לא תיתו קמאי ביומי ניסן וביומי תשרי כו', הא טעמא קאמר, דלא תטרדו במזונייכו כולי שתא, לפי שבחדשים אלו היו מכינין פרנסת השנה, מה שאין כן אנן לדידן). וגם יש ללמוד להבין ולהשכיל פירוש התפילות והפיוטים והסליחות שבימים אלו, לידע מאי מוציא מפיו. ומכל שכן אם הוא ש"ץ בימים אלו, שהוטל עליו חובה לעשות כן. ובאם בעל נפש הוא ובא בסוד ה', ילמד גם כן נסתר בסתר והצנע לכת, וההתבודדות הוא סגולה גדולה להשגה, אבל הלומד ברבים ובפרהסיא דברי קבלה כדברי תורה, בדוק ובחון שלא יזכה לאורה:

ה במקום שמצוי שם מוכרי אתרוגים, נוהגין אנשי מעשה להיות זריזין מקדימין לקנות להם אתרוגים יפים ומהודרים וכן להכין להם לולבים והדסים לצורך מצות החג, וכל איש לפי הונו ועשרו יכבד ה' ממה שחננו, וזכות מחשבת המצוה היקרה הזאת שהוא מצרפה למעשה תכריע אותו לכף זכות ביום הדין הקדוש, לזכות לו החתימה, אם לא שיודע בבירור שאחר יום הכיפורים ימצא לקנות מינים יפים ומהודרים ביתר שאת. וכל ערום יעשה בדעת:

ו מלמדי תינוקות ובחורים חלילה להם לבטל בזמן הזה סדר לימודם, כאשר בעוונותינו הרבים דשו בו רבים בעיתים הללו, נרפים הם נרפים שלא לפקח על צרכי התלמידים, וקוראין לו ומכנים לו שם בין הזמנים, ומפנים לבם לבטלה, ומימי הסליחות עד אחר החג אינו מביא וקורא כדרכו, לראות את עצמו להיות מתוקן לעתיד לבוא להרחיב גבולו בתלמידים, ועושה לו מהלכים בין העומדים לבקש אצל הבעלי בתים, להללו ולשבחו כי שיח לו שיחת ילדים, יודע דרך לעשות להם לימודים, ועל ידי זה הם רואים סימן ברכה ויפה בלימודים, כי שבח אין להם ומעות יש להם, וקונה אוהבים ברצי כסף ושחדים,

יבוא בהרבה צדדים, לחרוך רמיה צידם. וגדול עוונם מנשוא, שאם בחיי הגופות כך הוא עושה כוונים, למלאכת שמים על אחת כמה וכמה שלא ישנה עתים ויחלף זמנים ויעמול לרוח, ואיך באלו פנים ישפוך שיח ותחנונים, ומה יעשה כי יפקוד עליו עון אבות על בנים אשר הוציא זמנם לבטלה, ויום לשנה יחשב ויעלה בחשבונו, ולא באלה חלק האיש אשר נגע יראת ה' בלבבו, יוסיף אומץ בימים אלו ללמוד עם התלמידים בשקידה רבה, אחד גדולים ואחד קטנים. ומי שמרגיש שנפשו עיפה ותש כחו מצום העשרת ימי תשובה ולכן אינו יכול להסביר פנים כראוי, אף אם היה רגיל להתענות יו"ד ימי תשובה, יש לו להתיר הנדר על פי שלשה ויאכל וישתה כדי צרכו בכדי שלא למעט במלאכת שמים. ואם אינו עושה כן, עליו הכתוב אומר: "הכזה צום אבחרהו יום ענות" כו' (ישעיהו נח ה). ואם הנערים בני דעת להבין מוסר השכל, יש לו למלמד ללמוד עמהם בכל יום קצת בספר מוסר, לעורר לבם ליראה את השם הנכבד והנורא, כי השם יתברך בוחן כל עשתונות צעיר ורב, וכי קרוב יום אשר בריות בו יפקדו לחיים וחלופו לטוב ולהפכו, ועת לחננה להשמיע קולם במרום בתפילה ובתחנונים, שיזכו בדין המה ואבותיהם ואמותיהם לחיים טובים ולשלום. ואם דבריו יעשו רושם בלב הנערים ויפילו תחינתם בכוונת הלב, יגדל כח תפילתם וזעקתם שהוא הבל שאין בו חטא, לתת עוז ותעצומות לתפילת הצבור שתעלה מסילה ישרה, ותחשב לו לצדקה, ועליו נאמר: "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" (דניאל יב ג):

ז ביום שלפני ערב יום כיפור משכימין קצת יותר משאר הימים, לפי שאומרים אז סליחות של י"ג מידות "אזכרה אלהים" כו' שחיבר ר' אמתי כמו שכתב בספר חסידים, ואומרים אותה בבכי ובכוונה רצויה ביותר. ואותן נרות של שעוה שעושין להדליק בבית הכנסת ביום הכיפורים, נוהגים הנשים לעשות אותם ביום הזה. ואם חל ערב יום הכיפורים ביום א' אין לעשות הנרות בערב שבת מפני כבוד שבת, אלא יש להקדים עשייתן ליום ה'. ויש לעשות נרות יפים, כמו שכתוב: "באורים כבדו את ה'" (ישעיהו כד טו), ולחזור אחר שעוה יפה ופתילות יפים, ומי שאפשר לו יעשה משעוה לבנה, שהוא נאה ומהודר ודולק יפה. והקונה חוטי פתילות מנשים שאננות שאומרים שהקיפו בהם הבית עולם יצא שכרם בהפסדם, אחרי שדרכם ליקח חוטים גרועים ומוקצים שבפשתים או קנבוס, ואינו דולק כראוי וברצותו מסכסך. ואם רצונו לקחת כל שישנו בהקפה, יכין ליקח חוטים יפים וטובים לפתילה. ונוהגין להתחנן בעת שעושין הנרות, ואין לבטל המנהג או להלעיג עליו על זה, כי מנהג ישראל תורה היא, ויסודתו בהררי קודש:

ח נהגו שכל איש שהוא נשוי עושין נר בשבילו לבית הכנסת ליום הכיפורים, אבל אשה אפילו אלמנה אינה עושה בשביל עצמה. ואם היא רוצה לעשות נר בשביל עצמה הרשות בידה. והנר הזה שעושין בשביל חיים קורין אותו נר הבריא [דאס גיזונדי ליכט], ואין עושין רק נר אחד לבד לאיש ולאשתו, ובשביל הבנים והבנות אין נוהגים לעשות כלל אפילו הם גדולים, כל זמן שאינם נשואים. ומלבד הנר הזה עושין גם כן נר בשביל אביו ואמו שמתו וקורין אותו נר נשמה, ועושין גם כן נר אחד, בין אם מתו שניהם, בין אם לא מת רק אחד. ונר הזה שקורין נר נשמה, גם אשה אלמנה עושה אותו בשביל אביה ואמה שמתו או שמת אחד מהם. ונר הבריא נוהגין לעשות נר גדול, ונר נשמה עושין קטן, ונכון לעשות שעל כל פנים יהיה דולק והולך עד מוצאי יום הכיפורים. ויש נוהגין ליקח נר הבריא לבית הכנסת, ונר נשמה מניחים בביתם להיות דולק שמה, כדי שיהיה לו נר דולק כשיבוא לביתו בלילה אחר התפילה. ואין ראוי לעשות כן, רק יקחו כל נרות של מצוה לבית הכנסת:

ט הנותר מן הנרות נוהגין כל אחד לוקח לביתו במוצאי יום הכיפורים, כמו שנתבאר בסימן תרכ"ח. ואנשי כפרים שאין להם מניין שבאין לעיר, ומביאין נרות שלהם לבית הכנסת, יש תקנה מקדמונים שיניחו הנותר מן הנרות באותו בית הכנסת שהיו דולקים שם ביום הכיפורים. ואם בן הכפר עושה שני נרות, יניח האחד במקום שהדליק, והשני יקח עמו וידליק שם במקומו שמתפלל שם ביחיד:

י אף במקומות שנוהגים שלא להרבות באשמורת ערב יום הכיפורים בסליחות, וכמו שנוהגים במדינות אלו, ואין נופלים על פניהם באשמורת, מכל מקום במנחה שלפני ערב יום כיפור אומרים תחנון בנפילת אפים. והנוהגים שלא לאכול בשר ויין ופירות, רק בימים אלו שאין אומרים תחנון, מותרים לאכול בלילה זו של ערב יום הכיפורים; אבל קודם הלילה אסור אף על פי שהתפלל ערבית. ואם נדר בפירוש שלא לאכול בשר ויין, רק בימים שאין אומרים בהם תחנון, אסור אפילו בלילה ממש. ובמקומות שנוהגים להרבות בסליחות באשמורת ערב יום כיפור, אפילו לא נדר בפירוש, רק שנוהג כן שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים שאומרים בהם תחנון, אסור בלילה זו, שכיון שנוהגים להרבות בסליחות, הרי אין מחזיקין הלילה שלפני ערב יום כיפור, רק כשאר ימות החול:

סימן תרד

א סימן תרד-תרה – דיני סליחות וסדר הכפרות ומצות אכילה ואיסור תענית בערב יום הכיפורים

בערב יום הכיפורים באשמורת הבוקר במדינתינו אין מרבים בסליחות, ואין אומרים הווידוי אחר "שמע קולנו", רק פעם אחת, ואין אומרים "אל ארך אפים" ולא נפילת אפים, ומסיימים "כי לך לבד הרחמים והסליחות" והש"ץ אומר קדיש. ומי שהוא אבל לא ילך לבית הכנסת לומר סליחות:

ב סדר הכפרות שנוהגין לעשות הוא מנהג ותיקין. ולוקחין תרנגול זכר לזכר ותרנגולת לנקבה, ואם האשה מעוברת, אזי לוקחין ג', שתי תרנגולות ותרנגול, היינו לעצמה תרנגולת, ובשביל העובר שיש ספק אם זכר או נקבה לוקחת תרנגול ותרנגולת. ואם אינו מצוי כל כך די בשנים, דהיינו תרנגול ותרנגולת, שהתרנגולת תעלה כפרה לשניהם. ומי שאין ידו משגת ליקח לכל אחד מבני ביתו בפני עצמו, יכול ליקח תרנגול אחד לשני זכרים או תרנגולת לשתי נקבות. ובוחרים בתרנגולים לבנים, על דרך שנאמר "אם יהיו גו' כשלג ילבינו" (ישעיהו א יח), אבל אין לחזור בפירוש אחר לבנים דווקא ולקנותם ביוקר, שזה כעין דרכי אמורי, אלא כשיזדמן לו לבן או שקנה אותו בין אחרים, יבחר בו יותר מבאחר:

ג באשמורת הבוקר של ערב יום הכיפורים לוקח כל אחד כפרתו ואומר הפסוקים, "בני אדם כו' מצאתי כופר". ומסבב הכפרה סביב לראשו ואומר: "זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי", ובראשי תבות ח'ת'ך' שהוא שם של מלאך הנרמז ב"החותך חיים" כו' ובסופי תיבות של "פותח את ידך" כו'. וכך יעשה ג' פעמים. וכשמסבב לאחר אומר "זה חליפתך" ושאר נוסחאות, ככתוב בסידורים. ואחר הסיבוב סומך ידו עליו ונותנו מיד לשוחט לשחטו מיד. וטוב שתהיה השחיטה באשמורת הבוקר אחר הסליחות שאז הרחמים גוברים. ולכן יש לבעל הבית להזמין אבוקה, דהינו נר שיש בו ב' פתילות, והפתילות במקום האור יהיו פרודות, והשלהבת שלהם נוגעים יחד, ואפילו של שעוה צריך ב' נרות קלועים או מדובקים יחד היטב כדי לשחוט אצלו, לפי שאין שוחטין בלילה כי אם לאור האבוקה. ויש ששוחטין הכפרות אחר תפילת שחרית [עיין אליה רבה]:

ד הסמיכה הוא על הראש, ולא על הצואר ולא על הצדדים. ומכל מקום לא יהיה בדעתו לשם קרבן כלל, רק שעושה כן דוגמת קרבן. מכל מקום לא יקח דבר הראוי להקרבה, כגון תורין ובני יונה, אפילו אם אין תרנגולים מצויים. ולכתחילה יש ליקח תרנגול, הנקרא "גבר". ואם אינו מצוי, יוכל ליקח אווז או שאר בעלי חיים שאינם ראויים להקרבה, ויש אומרים אפילו דגים. ובימים הקדמונים היה מנהג ליקח עציץ עם זרעים ולהחזירו סביב לראשו בערב יום כפור, ואומר "זה חליפתי". והמנהג שלנו ליקח לזכר תרנגול שאינו מסורס:

ה כשהוא מסבבו סביב לראשו, יחשוב שהוא חייב מיתה וזה נכנס חליפתו. ולכן הוא זורקו מידו לארץ כדין סקילה, ומה שהשוחט תופסו אצל הצואר ושוחטו ומחרכין אותו באש, או מה שמבשלין אותו על ידי האור, הוא דגמת שריפה הרג וחנק. ואין לאדם טועה מדרך השכל להיות סבור שכן הוא, שזה נכנס תחתיו להיות נידון על מקומו ארבע מיתות בית דין, רק שעל ידי זה יתעורר האדם לתשובה וישים אל ליבו כי הוא היה ראוי שיעשה לו כן. ולכן יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (איכה ג לט) וישוב אל ד' וירחמהו. וכן כתבו הראשונים על טעם הקרבן הבא על השוגג. וגם יש כאן זכר לעקידת יצחק, שעל כל אבר שהקריב אברהם מן האיל אמר: זה תחת אבר פלוני של בני (עיין לבוש ואליה רבה):

ו יש נוהגין לטבול קודם שעושין הכפרות. ויש לומר הפסוקים עם כונה גדולה ותחנונים. וכשהוא רוצה לעשות סיבוב לאחרים שאין יודעין, או לילדים, יש לו לעשות סדר כפרתו תחילה, כמו שאמרו (יומא מג ב): יבוא זכאי ויכפר כו'. אך אם הוא רוצה לעשות תכף לסמיכה שחיטה, והשוחט לא יתעכב אצלו עד שיעשה הסיבוב להם גם כן, יוכל לעשות להם תחילה, שאין כאן דבר מעכב כפרה, רק הכל לדוגמא כנ"ל:

ז מנהג מדינותינו שהשוחטים נעורים כל הלילה, והולכין לכל אחד ואחד אחר חצות הלילה עד אור היום. ולכן מחויב השוחט להכין לו כמה סכינים בדוקים, וגם יראה לישן מקודם כדי שלא יתעלף. ובעת השחיטה יראה לבדוק סכינו כל פעם, ולא יסמוך על מה שבדק תחילה על סמך שיבדקנו. והרבה מכשולים באים על ידי זה, מחמת שכל אחד רוצה להיות ראשון לעשות כפרה, כי הוא עליו כמשא ורוצה להיות פוטר ראשית, והרצים יצאו דחופים, זה מושך אילך כו', ומקול המונם ראשו נמלא עד שאין לו כוונה לשחיטה, רק על דרך הרגל. ומזה יצאו מכשולים גדולים, ואין האשמה על השוחט, רק על הפוחזים עליו. ויש שחורקים עליו שן, מדוע אחרו פעמיו לבוא, וגורמים לעצמם להיות כפרה סוררה, ואומר לנפשם: זה חטאתם וזה פרים תמורת כפרה, ולא די שאין עושין כפרה, אלא עולה להם לשם חובה. על כן כשבא השוחט, יקח אותו בסבר פנים יפות, ויאמר לו לנוח מעט מרתיחתו וטרדת הדרך, ויוכל לבדוק סכינו בדעת מיושבת כדת, ועושה מעשה שחיטה בישוב הדעת כראוי ונרצה לו לכפר עליו. ויש אנשי מעשה נוהגין שלוקחין יום או יומים קודם יום הכפורים סכין של שחיטה ובודקין אותו יפה, או שמוסרין אותו לשוחט שיבדקנו יפה, וחוזר ונוטלו ממנו ומצניעו, ואחר כך מוסר להשוחט הסכין ושוחט בו. וטוב שמכל מקום יבדוק אותו גם עתה קודם שחיטה, כי כל היד המרבה לבדוק הרי זה משובח. ואם הוא שעת הדחק, שצריך לשחוט כפרות

הרבה ואין הזמן מספיק לבדוק בכוונת הלב כדין י"ב בדיקות, וקרוב הדבר שמחמת הנחיצה לא ידקדק היטב בבדיקה, ואם שוחט בביתו – באין הרבה שלוחים למקום הזה עם כפרות, ואם שוחט בבית הבעל הבית, באו גם כן מבעלי הבתים הסמוכים. וזאת העצה היעוצה, שעל כל פנים אחר שחיטת כל העופות של בעל הבית אחד, יבדוק טרם ילך השליח עם העופות, כדי שיתברר לו אם נמצא סכינו יפה, שאסור לאכול קודם הבירור, ואם נמצא פגום, יטריף כל העופות של הבעל הבית הזה. ומכל מקום אין צריך לשלם, אף על פי ששוחט בשכר, כיון דלא אפשר בענין אחר (כן כתב א"ז בשמ"ח סימן י"ח). ולקמן בסעיף שאחר זה אבאר עוד בזה:

ח במקום שרוצים לשחוט, יתן תחילה שמה אפר כירה נגוב, שהוא נפרך ואינו דבוק יחד. ואם יש שם, במקום שרוצה לשחוט, עפר נגוב כתוש שהוא נפרך ואינו דבוק יחד, יכול לשחוט לתוכו, רק יזמינו בפה, שיאמר קודם השחיטה: עפר זה יהיה לצורך כיסוי הדם. ולפי שהגיע העת שראוי לחבב המצוה, נוהגים השוחטים בבואם לאיש נכבד שהוא עמית בתורה, מכבדין אותו במצות כיסוי הדם והוא מברך: אשר קדשנו במצוותיו וציונו על כיסוי הדם בעפר. ויאמר הבי"ת של בֶּעפר בניקוד סג"ל. ומי שעושה המצוה פעם ראשונה מברך שהחיינו גם כן (עיין ביורה דעה סימן י"ח ובדברי אדוני אבי זקני בתבואות שור שם). ואחר השחיטה מיד יבדוק הסימנים אם נשחטו רובם. ובדיקת הסימנים די לאור הנר, אם יכול להבחין בטוב אם שחט כהוגן, ולכן אף שזה שהיה תופס האבוקה בידו בעת השחיטה נעתק משם ונשאר שם נר, יכול לבדוק הסימנים לאור הנר. ואם יכול לכוון לבדוק בין שחיטת כל עוף ועוף, טוב הדבר. ואם מחמת הנחיצה אין הזמן מספיק לבדוק בכוונה ובמתון, על כל פנים אחר גמר שחיטת כל העופות שביד שליח אחד, יבדוק בכוונת הלב ובמתון שתים עשרה בדיקות, כדי שלא ילך השליח קודם הבירור. ואם הרבה שלוחים עומדים שם, יודיע אותם שלא ילכו עם העופות לביתו, רק עד שיראו שבדק הסכין ושתק, לפי שאסור לאכול קדם הבירור. ואם לא הודיע אותם מקודם, ורואה שאחד חוטף והולך לביתו, יש לשוחט לרמוז לו שימתין עד שיבדוק (כן כתב אדוני אבי זקני בשמ"ח ביורה דעה סימן י"ח סעיף י"ב עיין שם, ולכן כתבתי שאם אינו יכול להפסיק בדיבור מחמת ברכת השחיטה שאסור להפסיק, ירמוז לו). ועתה אין מדקדקין בזה, לפי שהשוחט יודע מאיזה בעל הבית הוא השליח, ואם ימצא פגום ישלח להודיעו. אבל אם אינו יודע מאיזה בעל הבית הוא – הוא מחויב לעכבו, שלא ילך קדם הבדיקה:

ט יש לבעלי בתים להיות זהירין במקום שיש חוק העיר, והוא מוטל על בני המדינה לחוק לתת מה משחיטת בהמה או עוף, והשוחט אין לו לשחוט בלי רשיון מהחוכר, בין שהוא על בני המדינה או מתיקוני העיר והוא פאכט או טאקסי, אף אם בעת הזאת שזמנו בהול אין השוחט יכול לדקדק אחריו שלא לשחוט רק מנין הראוי, מכל מקום יקיים בנפשו "שארית ישראל" כו' (צפניה ג יג) ולא ישקר באמונתו, אף אם יכול למצוא לנפשו אמתלאות של היתר, ואף בחול אסור. ומכל שכן בעת הזאת, שיש לנקות עצמו מכל שמץ ואף לוותר משלו. ואין צריך לומר במקומות שמצודות החרם פרוסה ותקנות הקהל שיהיה שחיטתו נבלה, שאין להכניס עצמו אפלו בספיקות ספיקות הרבה:

י יש לכל אחד להעריך דמי שיווי הכפרות ששפך דמם לכפר במכסת הנפשות ביתו, ויחלק דמי השיווי לעניים. שאם יתן הכפרות עצמן לעניים, יש לחוש שיתביישו, שיבואו לידי כך שיאמר: זה נתן עוונותיו על ראשו ושלחן אלי. ואם עני הרגיל אצלו ויודע בו שלא יתבייש בתתו לו, יכול לתן לו מהעופות עצמם, שלפעמים נהנה יותר, שהוא הנאה קרובה שאין צריך לטרוח, וגם כי לו תהיה צדקה באותו דבר עצמו אשר עשה ביום הזה לכפר. ומי שפודה אותן ויש בידו דמי מעשר שלו, לא יפדה בהם, רק ממעות שלו של חולין:

יא דבר מצוי הוא, מחמת שיש לכל אחד הרבה עופות וממהרין למרוט הנוצות, אין מנקים הנוצות קטנים מאד לקחתם וסומכין על החירוך, ועל ידי זה צריך לחרכם הרבה על האור ומשהין במקום אחד, וכן לא יעשה, אלא צריך להעביר על האש במהירות קצת אנה ואנה, כדי שלא יתחמם מחמת האור ויפרוש הדם שבו ממקום למקום, ומכל שכן במקום בית השחיטה שיש דם בעין, וכמבואר ביורה דעה סימן ס"ה:

יב זורקין הבני מעיים של הכפרות על הגגות או בחצר, מקום שהעופות יכולים לקחת משם, וגם הכבד בכלל:

יג בבוקר השכם מתפללין תפילת שחרית, ואין אומרים מזמור לתודה, ולא ווידוי ונפילת אפים ולא למנצח, ולא אבינו מלכנו, רק אם חל יום הכיפורים בשבת, שאז אין אומרים אבינו מלכנו בכל התפילות של יום הכיפורים עד נעילה, אזי אומרים אותו ערב יום הכיפורים שחרית. ואותן שאומרים סדר קרבנות בכל יום ואחר כך היהי רצון, לא יאמרו היהי רצון אחר קריאתן, כי אם אחר קרבן עולה, ויכוין בקריאתו כקורא בתורה. וכל מי שאינו אומר הפרשיות, רק במשנה איזהו מקומן אומר יהי רצון אחר כל משנה כנדפס בסידורים, לא יאמר היום רק אחר משנת עולה [עיין בשמ"ח לאורח חיים סימן י"א]:

יד נוהגין לילך על קברי צדיקים ומרבין בצדקה, והכל מנהג יפה. וכבר כתבתי עניין הליכה על הקברים בסימן תקפ"א. ואין להרבות בתחינות, רק מה שמיוסד מהקדמונים, שהרי אין אומרים היום תחנון לפי שחשוב כיום טוב. ואין אומרים צידוק הדין בערב יום כיפור אפילו בלילה, אף במקום שנוהגין לומר צידוק הדין כשקוברין בלילה:

טו מצוה לאכול בערב יום הכיפורים ולהרבות בסעודה, ויש למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות. ואסור להתענות בו אפילו תענית חלום. ומי שהוא ירא ומפחד, יכול להתענות עד סעודה המפסקת שאחר המנחה. ואם אינו מתענה היום כלל, יש להתענות אחר יום הכיפורים. ואם חל ערב יום הכיפורים באחד בשבת, ובשבת שלפניו התענה תענית חלום, שצריך למיתב תענית לתעניתו אחר השבת, אין לו להתענות ערב יום הכיפורים, אלא ידחה עד אחר עבור המועד:

טז מי שהתענה ערב יום הכיפורים מחמת תענית חלום כל היום, או מחמת שנדר בפירוש, או שנשבע בכולל, כמו שנתבאר סימן תק"ע, צריך להתענות אחר המועד תענית לתעניתו. ויש מי שכתב שצריך להתענות שני ימים רצופים, לפי שאמרו חז"ל, שכל האוכל בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי (יומא פא ב), ולכן מי שמתענה בו צריך להתענות שני ימים רצופים. ויש להקל בזה, ודי לו בזה בתענית יום אחד:

יז מי שנשבע להתענות בערב יום הכיפורים ולא כללו בשאר ימים, אין השבועה חלה, שהרי נשבע לבטל שבועת התורה, שמן התורה מצוה לאכול בערב יום כיפור. ומכל מקום יש להחמיר להתיר השבועה. מי שנדר להתענות סך ימים חוץ מיום טוב, גם ערב יום כיפור בכלל יום טוב ואין צריך התרה (ועייקסימן תק"ע):

יח נוהגים לאכול בשר בסעודת שחרית. ומי שאפשר לו לא יאכל בשר בהמה, כי אם בשר עוף. ויכול לאכול בסעודת שחרית מאכלים מתובלים בבשמים וכרכום, וגם מצוה לאכול דגים. ויש למנוע מלאכול מאכלי חלב חמין וביצים ושום, לפי שהם מרבים זרע, ודברים המרבים זרע אין לאכול כל היום, ולכן אין לשתות יין ישן. וקאווי או טייא עם חלב אין להקפיד. ונוהגים בסעודה זו לטבול פרוסת המוציא בדבש. ויש להזמין על שולחנו עניים הגונים, שהוא סגולה להיות שולחנו כפרה, ומכל שכן שראוי לעשות כן בסעודה המפסקת:

יט מי שנוהג שלא לאכול בשר בימות החול, אין ערב יום כיפור בכלל. וכן אם גזרו הציבור שלא לאכול בשר ב' או ג' ימים בשבוע, אין ערב יום הכיפורים בכלל. אבל מי שנדר שלא לאכול בשר סך ימים ואירע ערב יום הכיפורים, אסור, ואם רוצה לאכול צריך התרה. ובסעודה המפסקת יבואר דינו לקמן:

סימן תרו

א **דין שיפייס אדם לחבירו בערב יום הכיפורים, ודין טבילה בערב יום הכיפורים**
עבירות שבין אדם לחבירו, אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו. ואפילו לא הקניטו אלא בדברים. ולכן, אף על פי שגם בשאר ימות השנה מחוייב לפייס למי שפשע נגדו, מכל מקום אם אין לו פנאי, הוא ממתין לפייסו ביום אחר; אבל בערב יום הכיפורים מחוייב לילך אצלו בעצמו לפייסו, ולא ישלח תחילה אמצעי, שירצה לקבל פיוסים. ואם קשה עליו לילך בעצמו תחילה, או שיודע שיותר קרוב הפיוס על ידי איש אמצעי שיתווך ביניהם, יכול לעשות על ידי אמצעי. ואם אינו מתפייס בראשונה, יחזר וילך פעם שניה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו שלושה אנשים, ויפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר. ואם אינו מתפייס בשלוש פעמים, שוב אינו זקוק לו, רק יקח עמו עשרה אנשים ויעמידם לפניו, ויאמר לפניהם שביקש ממנו מחילה והוא אינו רוצה למחול, ומה לו לעשות עוד? ואם רוצה לפייסו יותר משלושה פעמים – רשאי, אם אין שם בזיון תורה. ואם הוא רבו, צריך לילך אצלו כמה פעמים, עד שיתפייס:

ב המבקש מחילה מחבירו, צריך לפרט מה שחטא לחבירו ועל זה מבקש מחילה. ואם יודע שחבירו מתבייש מזה כשיפרט החטא, אזי לא יפרט אותו. ומי שהוא מבקש מחילה מרבים בכלל, אינו יוצא אם יודע שעשה לאיזה יחיד בפרט:

ג אם זה שחטא לחבירו אינו מתעורר לילך לזה לבקש מחילה, יש לו להאיש העלוב להמציא עצמו אצל אותו שחטא, לבקש ממנו מחילה:

ד המוחל לא יהא אכזרי מלמחול, אם לא שמתייראה שיגיע לו איזה רעה כשימחול, או שמתכוון לטובת המבקש ממנו מחילה. ומי שאינו מעביר שנאה ביום הכיפורים, אין תפילתו נשמעת. ואם אחד הוציא שם רע על חבירו, אין צריך למחול לו, כי שמא יש מי ששמע השם רע שהוציא זה, ולא שמע מהפיוס, ולא יצא ידי חשד. ומכל מקום מידת חסידות וענוה למחול לחבירו אף אם הוציא עליו שם רע:

ה אם מת האיש שחטא לו, מביא יו"ד בני אדם ומעמידם על קברו ואומר: חטאתי לאלקי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו, והם ישיבו: מחול לך, מחול לך, מחול לך. ויש לו לפרט החטא. ויש לו לילך יחף. ואם קבר המת חוץ לשלוש פרסאות ממקום שדר בו החוטא, אין צריך לילך בעצמו לשם, רק די שישלח שליח לשם, והשליח יקח עשרה אנשים וילך על קברו ויבקש מחילה בשם המחרף, ויאמר: הנני שליח פלוני, מודה ברבים ששלחני פלוני. אם הוציא שם רע על אחד ומת, יעשה כן, שיש לומר אם היה חי, היה מוחל:

ו תקנת קדמונים הותקנה שלא להוציא שם רע על המתים, ולכן צריך לעשות תשובה על שעבר התקנה. וגם אל יקל בעיניו לחזור אחר יו"ד לבקש ממנו מחילה. אבל אם לא הוציא עליו שם רע, רק דברי חרופים לבד, אין צריך לילך על קברו, כיון שלא ביישו רק לאחר מיתה. ולכן יבקש ממנו מחילה אחר שחרפו:

ז מי שחירף לאחד ופגם בכבוד אבותיו, אף על פי שרצה למחול על כבוד שלו, אין בידו למחול מה שפגם זה בכבוד אבותיו, וצריך לבקש מחילה מהם על הדרך שנתבאר. ופרטי העניינים בזה, עיין בים של שלמה בבא קמא, ובשולחן ערוך חושן משפט סימן תכ"ו:

ח חייב כל אדם לטהר את עצמו בערב יום הכיפורים ולטבול, שיהיה טהור מטומאת קרי, וגם לשם תשובה, ולכן אפילו נערים ובתולות שהם בני מצוה יש להם לטבול. ויש לדקדק בחציצה יותר מבשאר טבילות שטובלים הזכרים בכל ימות השנה, שאין מדקדקין בה כל כך. ולכן טרם שנכנס לבית המרחץ, יטול ציפורניו. ואם ציפורני רגליו גדולים, יש ליטול גם אותן, ולפי שאין ליטול ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד, ולכן יש ליטול ציפורני רגליו ביום שלפניו, כמבואר בסימן ר"ס. ואם לא עשה ציפורני רגליו מאתמול, יש לנקות העפרירות שתחת הציפורנים. וגם יחצוץ שיניו, שלא יהיה בין השינים דבר חוצץ. ויכנס למרחץ וירחץ עצמו במים חמים, שיהא גופו נקי, ויסרוק שערותיו במסרק. ואנשי מעשה שנהגו שלא לסרוק הזקן במסרק, יפרידו השערות בנחת ביד במה דאפשר. ואחר כך יטבלו במקוה של מ' סאה טבילה אחת, ואין מברכין על הטבילה, גם אין צריך לומר וידוי במקוה. ויש נוהגים לומר במקוה, ויש להם לעטוף בסינר, או לחבק בידים היטב זה על גבי זה שלא יהא לבו רואה את הערוה. ומכל מקום יזהר שלא להזכיר את השם. וטובל ג' פעמים. ואפילו אם טבל קודם יום הכיפורים ולא ראה קרי, או אפילו באשמורת קודם הכפרות, יש לו לחזור ולטבול עתה קודם תפילת המנחה:

ט אשה ששימשה תוך שלושה ימים, צריכה לכבד ביתה בחמין, שלא תפלוט שכבת זרע. ודווקא שלא היה סמוך לטבילתה, שאז רגילות להתעבר, ויש לחוש שתשחית זרע ההריון; ומכל מקום יש לה לטבול בערב יום הכפורים:

י מותר להטיל מים חמים במקוה שתפיג צינתן. ומי שהטבילה במים קשה לו, או שאין שם מקוה ארבעים סאה, יש לו לשפוך על גופו תשעה קבין מים; ויש לו להטפיח כפות רגליו במים, ואחר כך ישפכו על ראשו וגופו תשעה קבין. ובעת שפיכת המים עליו, יש לו לעמוד זקוף ושתי ידיו מונחים נגד לבו, ולא ידחק אותם בחיבוק הרבה, רק ברווח קצת, כדי שיבואו המים גם שם. ויזהיר לשופכים עליו שישפכו כנגד גופו ממש:

יא שיעור תשעה קבין, שהוא שיעור חמשה עשר קווארט פוליש. ויש אומרים שהוא ששה עשר קווארט ורביעית קווארט. ולפי דעת קצת אנשי מעשה שמדדו באצבעות, מצאו שיעור רביעית של קידוש הוא חלק אחד ששה בקווארט שלנו, ורביעית הוא ביצה ומחצה. ולפי זה, כיון שתשעה קבין הוא מאתים ושש עשרה ביצים, צריך עשרים וארבעה קווארט לשפיכת תשעה קבין. ובשעת הדחק שאין לו כלים מחזיקים כל כך, יש להקל בשמונה עשר קווארט:

יב אלו הט' קבין יכולין להיות שאובין בכלי. ואין מטהרין כשיטבול בתוכם כמו במקוה, רק טהרתם דרך שפיכה על ראשו וגופו. ומכל מקום, אם נכנס חציו למקוה, ולא הרכין ראשו לטבול חצי גופו אשר בחוץ, רק שפכו עליו מלמעלה ט' קבין, מועיל לטהר. ודווקא אם המקוה כשרה, שיש בה ארבעים סאה; אבל אם אין בה ארבעים סאה, בין שטבל כולו בתוכו, או חציו בטבילה וחציו בשפיכת ט' קבין, לא נטהר, שדין ט' קבין לטהר אינם רק דרך שפיכה על גופו, ולא דרך טבילה, בין שהיו המים בכלי או בקרקע. ואם היה במקוה מ' סאה, אפילו אם הם שאובין, אם היה בקרקע וטבל בתוכם, טהור, אבל אם היו בכלי אינו מטהר:

יג הט' קבין ששופך עליו – אין צריך שיהיה כולם בכלי אחת, אלא אם הם אפילו בשני כלים או בשלושה כלים מצטרפין. וצריך שיתחיל לשפוך השני קודם שיפסיק לשפוך הראשון, וכן אם הוא בג' כלים, צריך שיתחיל השלישי קודם שיפסוק הקילוח מהשני, וכן אם מערין עליו שלושה כלים בבת אחת. אבל אם מפסיק בינתיים, אין מצטרפין. וכן אם הם מחולקים בארבעה כלים, אף שמערה בבת אחת או שמתחיל לשפוך עד שלא יפסוק הקילוח, אין מצטרפין:

יד אפילו אם מערה מכלי אחד שיש בו ט' קבין, צריך שיהיה יכול לשפוך ממנו בלא הפסק באמצע. ואם הכלי הוא כבד הרבה, או שיש בו בליטה גדולה, וכשמהפכין אותה לערות ממנה היא נסמכת על הבליטה ונפסק הקילוח עד שחוזרין ומהפכין אותה על פיה, אין זה מועיל לטהר, ששפיכת הט' קבין צריך שיהא המים ניגרים על האיש בלא הפסק בינתים:

טו מי שנטמא טומאת קרי וטבל קדם שהטיל מים, לא עלתה לו טבילה וצריך לחזור ולטבול שנית אחר הטלת מים. ובכל זה אין חילוק בין אם ראה קרי לאונסו, או שהוא בעל קרי מחמת תשמיש:

טז אם מת לו מת שמחויב להתאבל קודם ראש השנה או במוצאי ראש השנה, שבערב יום הכיפורים שחרית כלה אבילות שבעה, ואין עליו רק אבילות שלושים, מותר לרחוץ

בחמין משום שלא יהא דבר חוצץ בטבילה, ולטבול אחר כך מחצות היום ואילך. אבל אם מת לו מת בימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, ובערב יום הכיפורים יש עליו אבילות שבעה, אף על פי שיום הכיפורים מבטל אבילות שבעה, מכל מקום בערב יום הכיפורים עדיין לא בטל ממנו דין אבילות שבעה, כגון שלא לישב על ספסל וכיוצא, עד שתחשך, רק לרחוץ ולטבול מותר סמוך לחשיכה, דהינו שעה אחת או שתים קודם הלילה, אף קודם תפילת המנחה. ויש מקילין שמותר לאכול סעודה המפסקת על הספסל:

יז כל טבילות אלו שטובל בערב יום הכיפורים, אף על פי שהם מצוה, אינו מברך עליהם:

סימן תרז

א **סדר תפילת המנחה, והווידוי במנחה, ונתינת הצדקה בבית הכנסת**

אחר שטבל, לא יעשה שהות בבית המרחץ כי קדוש היום. וילך לביתו וילבש בגדים נקיים, ונוהגים ללבוש בגדי שבת, וילך מיד לבית הכנסת לתפילת מנחה. ומתפללין תפילת מנחה בעוד היום גדול, בזמן מנחה גדולה או סמוך לה, לפי שמאריכין הרבה בתפילת המנחה ובווידוי, ואחר כך צריך לחזור ולשוב לביתו לאכול סעודה המפסקת, לכן מקדימין אותה:

ב נוהגין שבעת הליכה לתפילת מנחה לבית הכנסת כל אחד נושא עמו הנרות של שעוה אשר נעשו לכבוד היום, אף על פי שאין מדליקין אותן אלא קודם הלילה, מכל מקום מביאין אותן עכשיו, מפני שיש שהות לתוחבם בחול ולהעמידם כראוי שלא יפלו, לא כן אחר המנחה, שזמנו בהול, שאפשר שמחמת המהירות והערבוב יהיו מטין ליפול, ויבוא מזה בלבול התפילה ביום הקדוש:

ג ברוב המקומות שבמדינות אלו נוהגים, שמחלקים צדקה לעניים בדרך הליכה לבית הכנסת לתפילת המנחה, גם בעזרה שלפני בית הכנסת יושבין גבאי צדקה של בית הכנסת ושאר צדקות שבעיר, ושם יתנו צדקות איש כמיסת ידו. והגבאים אין להם לדקדק עם הנותנים, ולקבל מהם בסבר פנים יפות. ולא יפה עושים הנוגשים צדקה בעת הזאת ועושין פלילות עמהם, ולפעמים יש דיחוי בדמים באמרם: מה זה לפני איש כמוך, וכיוצא בזה, והנותן מתבייש ברבים. וחלילה לעשות כן, במקום צדקה צעקה, כי אף על פי שאמרו: "גדול המְעַשה", אין לעשות רק ביחידות ולא ברבים, "והיה מעשה הצדקה שלום" (ישעיהו לב, יז). ויש נוהגים, שגם החזנים ובעלי תפילות מעמיד כל אחד קופתו, וכל אחד נותן לפי ערכו; והטעם, כדי שיתפללו עליהם בלב שלם. ואף שבעוונותינו

הרבים בזמנים הללו, שאין הדור דומה יפה, ואדרבה לפעמים נמשך קטטה או על כל פנים שנאה בלב כשאין הנותן נותן בעין יפה, שלפי אמדן דעת הש"ץ או הבעל תפילה עצר זה נדבתו הראויה, אף על פי כן, הואיל וכבר נהגו, מי יפר? ומה טוב היה לנהוג שיהא הקופות מכוסות, לבל יודע לאיש אשר יפיל מהם אל תוכו, ויבטח בשם ה' אשר אין מעצור כו' (שמואל א יד, ו). וזריזין מקדימין לעצמם, לעשות רשימה אשר חפצם לחלק לכל אחד מהצדקות והקופות העומדים שמה, ומוסר הפתקא עם המעות ליד הגבאי שהוא יחלק לכל הקופות כפי הרשום, בכדי שלא יצטרכו להתעכב שמה הרבה, וגם שלא יבואו לידי שכחה:

ד גם לתפילת המנחה ראוי לבחור ש"ץ הגון, שיש בו מידות האמורות בסימן תקפ"א שראוי להתפלל בימים נוראים. ויש לו להתעטף בטלית, אף אם נוהגים להתפלל מנחה לפעמים שלא בעטיפה:

ה יש מאנשי מעשה נוהגים לומר מזמור ק"ז, "הודו לה'" כו', וידיד נפש קודם התפילה, כמו בערב שבת. ואחר כך מתחילין סדר הקרבנות וקטורת, כמו בשאר תפילות מנחה, ואומר "אשרי", חצי קדיש. ומתפללים הציבור תפילת י"ח עד "אלהי נצור", ואומרים פסוק "יהיו לרצון" כו', ואחר כך מתחילין הווידוי: "אלהינו ואלהי אבותינו תבוא לפניך" כו', "אלהי עד שלא נוצרתי כו' וחלאים רעים", ואחר כך יאמר "אלהי נצור" כו' עד גמירא. והש"ץ חוזר התפילה עד "המברך את עמו ישראל בשלום" או "עושה השלום", ואינו חוזר הווידוי, רק מיד אחר סיום התפלה אומר בלחש "יהיו לרצון", ואומר קדיש שלם ועלינו וקדיש יתום, ואחר כך אומרים "לדוד ה' אורי" במקום שנוהגים לאומרו אחר המנחה. ואין אומרים תחנון ולא "אבינו מלכנו", בין שחל יום הכיפורים בחול, בין שחל בשבת:

ו אם היחיד מאריך בתפילתו, והש"ץ הגיע לסדר קדושה, אף על פי שהוא עומד באמצע הווידוי יכול להפסיק לענות קדושה או מודים עם הציבור. ואם לא אמר "יהיו לרצון" קודם התחלת הווידוי, יאמר "יהיו לרצון" במקום שהוא עומד ויענה קדושה (ועיין סימן קכב):

ז אחר גמר כל תפילת מנחה, כל הקהל לוקים ל"ט מלקות. אף על פי שאינם מלקות ממש, יש תועלת בזה, שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו. והנלקה לא יהיה עומד ולא יושב, אלא מוטה ושוחה על ברכיו, ופניו לצפון ואחוריו לדרום. ויש ליקח רצועה של עגל, ואף על פי שאינה רחבה טפח, שאינו רק לזכרון למלקות. ונהגו שהנלקה

אומר וידויים בשעה שנלקה, והמלקה אומר "והוא רחום יכפר עון" כו' שלושה פעמים שהם ל"ט תיבות, נגד ל"ט מלקות:

ח סדר הווידוי על פי אל"ף בי"ת, ככתוב בסידורים, הכל אומרים אותו בשוה. ומי שידע בעצמו שחטא חטא פרטי, כיון שהוא אומר הווידוי בלחש, נכון לפרט החטא, ויתודה עליו במרירות הלב ובדמעות שליש. ואם החטא הוא אחד מהחטאים המפורשים בהווידוי, אזי כשיגיע למקום הזה בסדר הווידוי – יתמרמר עליו ביותר. אבל בקול רם אין לו להתוודות בחטא פרטי, שנאמר: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" (תהלים לב, א), אם לא שהחטא מפורסם, יכול להתוודות עליו בקול רם אם ירצה:

ט עוונות שהתוודה עליהם ביום הכיפורים שעבר ולא שנה בהם, אף על פי כן יכול לחזור ולהתוודות עליהם בערב יום הכיפורים וביום הכיפורים זה, והרי זה משובח, שנאמר: "וחטאתי נגדי תמיד" (תהלים נא, ה):

י בשעת אמירת הווידוי כשמזכיר החטא, יכה באגרוף על החזה או על הלב, כלומר: אתה גרמת לי שאחטא:

יא צריך לומר הווידוי מעומד, ולא ישחה כמו במודים. וכן ביום הכיפורים כשחוזרים ואומרים הווידוי בשעת חזרת הש"ץ התפילה, גם כן צריך לעמוד. ואפילו במקומות שאינם חוזרים הווידוי עם הש"ץ, רק שומעין ממנו לבד, צריך לעמוד בעת אמירת הש"ץ הווידוי. ועיקר הווידוי מן "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו, אשמנו" כו' "תעתענו". ואין לדבר בשעת הווידוי, ואפילו באמצע אמירת "על חטא" אין לו להפסיק, רק לקדושה ומודים פוסק אפילו עומד באמצע "אשמנו", וכמו שנתבאר בסעיף וא"ו:

יב סדר הווידוי יש לומר בנוסחא הכתוב בסידורים. ואין לשנות הנוסחא בשביל שיש להקדים הקל לחמור וכיוצא, רק כל אחד יאמר כנוסח מדינתו, ולא יוציא עצמו מהכלל, כי בימים קדושים אלו [ה]עיקר לכלול תפילתו בתוך תפילת ציבור ושלא לפרוש מהם; וזה הבא לשנות, הרי תפילתו עושה רושם לעצמו, והיא מוצאת מכלל תפילת הציבור, ואף בימות החול אין לעשות כן. אלא יכלול תפילתו והתוודותו על חטאיו בכלל הציבור, ונאמר: "הן אל כביר ולא ימאס" (איוב לו, ה), ונאמר: "פדה בשלום נפשי" כו' "כי ברבים היו עמדי" (תהלים נה, יט):

יג לפי שגבאי צדקה ובעלי תפילות והעם העומדים בעזרה לקחת נדבות מאת העם הנכנסין, על הרוב אין יכולים להתפלל עם הציבור בראשונה, ומתאספים להתפלל אחר שיגמרו הראשונים תפילתם, יש להם להמתין עד אחר שיעשו סדר המלקות ויצאו הראשונים מבית הכנסת, ואז מותר להש"ץ לעמוד אצל העמוד במקום הקבוע להש"ץ.

ואם רוצים למהר תפילתם בעוד שהראשונים בבית הכנסת, אין לש"ץ העובר לפני התיבה שנית לעמוד לפני העמוד, רק ישנה ויעמוד להתפלל במקום אחר. וגם יש ליזהר שלא להתפלל תפילה חטופה בשביל שצריכין למהר לסעודה המפסקת וללכת לבית הטבילה אחר כך, כי מוטב לבטל הטבילה שנית ולהתפלל התפילה במתון ובכוונת הלב כראוי:

יד מנהג לשטוח עשבים בבית הכנסת בערב יום הכפורים סמוך לכניסת הלילה, לפי שהציבור צריכין ליפול על פניהם במוסף באמירת העבודה כשאומרים "ונופלים על פניהם", ואסור לאדם ליפול על פניו במקום רצפת אבנים. ולכן מכינים העשבים בערב יום הכיפורים, והמה צבורים ומונחים בקרן זוית או מקום מיוחד עד אחר הליכת הציבור מתפילת המנחה לביתם, ואז מפזרים השמשים העשבים בכל הבית הכנסת. (ועיין לקמן סימן תרכ"א בסדר העבודה. ועיינבמגן אברהם סימן קל"א ס"ק כ"ב, דבראש השנה ב"עלינו" אין נופלים על פניהם, ולכן אין צריך לשטוח עשבים עיין שם):

סימן תרח

א **דיני סעודה המפסקת ותוספת יום הכיפורים**

אחר שיוצאים מבית הכנסת מתפילת המנחה ובאים לביתם, אין לעשות שהיה כלל. רק יהיו זריזים לערוך השולחן ולאכול, וטובלין פרוסת המוציא בדבש, ואוכלים מאכלים קלים, ואין לו לאכול מאכלים קשים להתעכל כדי שלא יהיה שבע ומתגאה כשיתפלל. ונוהגין לאכול בשר עוף, ומי שאין לו בשר עוף רשאי לאכול בשר בהמה. ואסור לשתות מדברים המשכרים, שלא ישתכר חס ושלום ותהיה תפילתו תועבה. וגם אין לו לאכול אכילה גסה, וגם אין לו לאכול דברים המרבים זרע, כגון מאכלי חלב חמה וכיוצא כמבואר סימן תר"ה שאין לאכול אותם אפילו בסעודת שחרית. ונוהגים שאין אוכלים דגים בסעודה זו. וכן אין לאכול דברים המחממים את הגוף, כגון מאכלים המתובלים בבשמים וכרכום, שלא יתחמם גופו ויבוא לידי קרי. וכן לא יאכל שומשמין, מפני שמעלה גרה. ומתר לשתות שיכר או קאווי או טייא. ויש להזהיר שיאכלו לחם על כל פנים כזית בתוך שיעור אכילת פרס, דהיינו שלש ביצים, מאחר שרוצין לברך ברכת המזון, ואם לא יאכל כזית בכדי אכילת פרס מן הלחם, יהיה ברכת המזון לבטלה (וגם בכל השנה יש ליזהר מזה, אך עתה לפי שאוכלין בחפזון לפעמים, ויש שממעטין באכילה שלא יקשה להם התענית אחר כך, יוכל להיות שעל ידי זה ימעט מהיות כזית בכדי אכילת פרס, לכן כתבנו להזהיר בזה). ועיין במגן אברהם סימן רי"ד, ומה שאכתוב

בהלכות חג הסכות בעזר ה' יתברך. ומי שנדר שלא לאכול בשר, או שגזרו הציבור, עיין לעיל סימן תר"ה:

ב אחר גמר הסעודה אומר שיר המעלות. ונוהגין לומר בכוונה עצומה ובבכיה, בהעלות על לבו כי עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו, ועדיין לא שבנו שיבת ציון. וכן בברכת המזון שיש בו בקשות עצומות על ירושלים ובניין בית המקדש, לחיים טובים ופרנסה טובה, ועל ביאת מבשר צדק משמיע ישועה ונחמה, ושאר בקשות שיש בהן חיי נפש, שיש לאמרם בכוונת הלב בהתעוררות רב, לחלות ולחנן למלך המשפט לפני בוא יום הגדול והנורא שחותם כל אדם בו והכל הולך אחר החיתום. ויפה שעה אחת בתשובה ותחנונים. ויתעוררו מליצי יושר יבואו ויגידו צדקתם ויכריע הכף לזכותו, שיצא ביום הקדוש בדימוס בדינו:

ג צריך להפסיק לאכול קודם בין השמשות כדי להוסיף מחול על הקודש. ותוספות זה אין לו שיעור, אלא קודם בין השמשות שזמנו [מהלך] אלף ות"ק אמה קודם הלילה והוא בערך רביעי שעה, צריך להוסיף מחול על הקודש מעט או הרבה. והמנהג להפסיק מאכילה כשיעור שעה קודם לילה, כיון שצריך (שעות) [שהות] לברך ברכת המזון ולברך הבנים ולילך לבית הכנסת, לפי מה שנוהגים להתחיל "כל נדרי" מבעוד יום. ומכל שכן הנוהגים לטבול אחר הסעודה. וגם כי יש מקומות שהחכם דורש מעט ואומר דברי כבושים לפני התחלת "כל נדרי", ויש שמוציאין הספרי תורה לפני "כל נדרי" כמו שיתבאר סימן תרי"ט, ולכך יש להפסיק מאכילה שיעור גדול שיספיק לכל זה. ויש מחמירים שצריך להפסיק ב' שעות קודם הלילה, ולא נהגו כמותם אף המדקדקים על עצמם:

ד נשים שאוכלות ושותות עד בין השמשות, והם אינם יודעים שמצוה להוסיף מחול אל הקודש, אם יודע שאף אם ימחה בידם לא יקבלו ממנו, אין למחות בידם; מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ואם יש בידו למחות בחזקת היד, שבעל כרחם צריכין לשמוע לו, צריך למחות בידן (ועיין לקמן סעיף ז):

ה יזהרו להדליק הנרות קצת קודם בין השמשות, וכן שאר מלאכות אסור לעשות עד בין השמשות וצריך להפריש קודם כדי להוסיף מחול על הקודש מן התורה, אך אין בזה חיוב כרת אם אוכל או עושה מלאכה ממש עד בין השמשות ממש:

ו אם הפסיק מאכילה ושתיה בעוד היום גדול, ובדעתו שאם ירצה לאכול יאכל או ישתה עוד אחר ברכת המזון, יש להתנות כן בפירוש שאינו מקבל הצום מיד, וכן לעניין מלאכה. ועל כל פנים יתנה כן בלבו. ואם קבל בלבו שמקבל עליו התענית, אין לו לאכול

אחר כך. ומכל מקום אם קבל בלב קודם פלג המנחה, דהיינו שעה ורביע קודם הלילה לפי ערך שעות זמניות, אין קבלה זו כלום ויכול לחזור ולאכול. אבל אם אמר בפירוש שמקבל עליו התענית, אף שאמר קודם פלג המנחה, אסור:

ז זה שאמרנו בנשים אוכלות ושותות בתוספת יום הכיפורים אין מוחין בידם כשיודע שאין מקבלין, כן הדין בשאר איסורים שאינן מפורשים בתורה, אף על פי שאסור מן התורה מדרשת חז"ל. אבל כשהאיסור מפורש בתורה ורואה מי שעובר עליו, חייב להוכיחו ולומר לו חומר האיסור, שאולי אף על פי כן ישמע לו; ואין צריך לומר שאם יש בידו למחות בחזקת היד, שצריך למחות בו. ולכן בערב יום כיפור כשהגיע הזמן בין השמשות ספק לילה, ורואה שהנשים אוכלות ושותות, אף שיודע שאין מקבלין ממנו אין לו לשתוק, רק יוכיחם בפה מלא ולאיים עליהם באימת יום הדין הקדוש, אולי יטו אוזן לדבריו. ואין צריך לומר אם בידו למחות בחזקת היד ולכוף כאגמון ראשם ולהכריחם שישמעו אליו, שהוא צריך למחות בידם בתחילה בפה רך, ואם לא יטו אוזן – ידבר אתם קשות; ואם לא ישמעו לקול הראשון והאחרון, ירדה אותם בעונשין במה שבידו לרדותם עד ישובון מאון ויפרשו מלאכול. שהרי גוף האיסור של אכילת יום הכיפורים הוא מפורש בתורה, ואף שבין השמשות אינו רק ספק לילה, מכל מקום ספקו חמור כוודאי:

ח זה שאמרנו שאם יודע שלא ישמע אליו לא יוכיחנו, לא נאמר אלא באם החוטא שוגג; אבל אם הוא מזיד ועובר בסתר, יוכיחנו בסתר. ואם רוצה לעבור בגלוי, יוכיחנו מיד, שלא יתחלל שם שמים. ומחוייב להוכיחו עד שינזוף בו החוטא ויתקוטט עמו, לאמר "מי שמך לאיש שר ושופט" וכיוצא בו בחרופים וגדופים ונאוצים; ומכאן ואילך אינו מחוייב להביא עצמו לידי הכאות או קללות, ועל זה נאמר: "אל תוכח לץ פן ישנאך" (משלי ט, ח). ויש עוד חילוקי דינים בעניין תוכחה, בין תוכחה פעם אחת או כמה פעמים, ובין תוכחה לרבים או ליחיד, ואי אפשר לפרוט כי רבים המה. ויצא הגבול מעניין יום הכיפורים שאנו עסוקים פה, לכן לא כתבתי כאן ויתבארו בקונטרס אחר, משם תדרשנו:

סימן תרט

א **סימן תרט-תרי – הדלקת נרות ולבישת הקיטל**

נוהגין במדינות אלו שלא להטמין חמין מערב יום כיפור לצורך מוצאי יום כיפור, בין אם חל בחול בין אם חל בשבת, לפי שהוא כמכין ביום כיפור לחול. ואפילו בערב יום כיפור קודם חצות אין לעשות הטמנה זו:

ב נוהגין במדינות אלו להדליק בבית נרות על השולחן ביום הכיפורים כדרך שמדליקין בשבת. ויש מקומות שנוהגין שלא להדליק בליל יום הכיפורים; ואם יש לו נר בבית, חייב להדליק גם בבית ששוכב בו, ואם חל בשבת, אף במקומות אלו חייב להדליק. ובמקום שמדליקין ביום הכיפורים, יש לנשים לברך גם כן "אשר קדשנו במצותיו וציוונו להדליק נר של יום הכיפורים". ומברכין אחר הדלקה, וכדי שיהיה עובר לעשייתן משימין היד לפני הנר אחר הדלקה מיד ומברכין, ואחר כך מסלקין היד (עיין סימן רסג). ולעניין ברכת שהחיינו ושאר דינין בהדלקת הנרות, עיין לקמן סימן תרי"ט:

ג אם חל להיות בשבת, מברכין "אשר קדשנו במצותיו וציוונו להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים". ועל הנרות שמדליק בבית הכנסת אין לברך עליהם:

ד אין להדליק קודם פלג המנחה, שהוא שעה ורביעית קודם הלילה לפי חשבון שעות זמניות שהיום חלוק לי"ב חלקים [שעות]. ואם הנר דולק מבעוד יום, יכבנו ויחזור וידליקנו לצורך יום הכיפורים, ומכל שכן אם חל בשבת שצריך לעשות כן:

ה האשה מדלקת ומקבלת יום כיפור בהדלקה, וכן אם האיש מדליק, ואסורים בכל הדברים שאסורים ביום הכיפורים אחר הדלקה אם לא בהתנה בתחילה. ואפילו בתנאי בלב סגי. ואין להתנות כי אם לצורך. ומכל מקום יש לומר שמותרים בנעילת הסנדל אף אם לא התנה כלל. ויתר הדינים בדיני הדלקה עיין סימן רס"ג:

ו אף במקום שנהגו שלא להדליק בבית, מדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ובמבואות האפלים ועל גבי חולים, ונוהגין בכל מקום להרבות בנרות בבית הכנסת. ומנהג עשיית נרות לבית הכנסת מבואר בסימן תר"ג סעיף ח'. ונוהגין ליקח פתילות עבות לנרות בית הכנסת כדי להרבות אורן, ונוהגין ליקח שם אינו יהודי שילין שם כל הלילה בעזרת בית הכנסת או במקום שמתפללין שם, לשמור הנרות להעמידם כשיפלו, שלא יבא לידי דליקה חס ושלום. ומכל מקום יש למחות ביד המצווים ביום הכיפורים לאינו יהודי להדליק נר הנכבה או ליקח שעוה הנוטף או לכבות איזה נר, רק אם עושה כן בעצמו אין למחות בידו. ומי שכבה נרו ביום הכיפורים יחזור וידליקנה במוצאי יום הכיפורים ולא יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא, וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יום הכיפורים נרו, לא הוא ולא אחר:

ז נוהגים להציע בגדים נאים בבית הכנסת, וכן נוהגים להציע השולחנות והמיטות כמו בשבת:

ח נוהגים לקרות ביום הכיפורים לאור הנר, ואפילו ביחיד, מפני שאימת יום הכפורים עליהם, עיין בסימן רה"ע:

ט נוהגים ללבוש בגדים לבנים נקיים ביום הכיפורים, דוגמת מלאכי השרת, וכן הנשים נוהגות ללבוש לבנים לכבוד היום. ומכל מקום לא יקשטו עצמם בתכשיטין שמתקשטין בהם שבת ויום טוב, משום אימת יום הדין. ויתבאר עוד בסימן תרי"ט:

י ואפילו מי שלובש עצמו שק כל השנה משום תשובה, אסור ללובשו ביום הכיפורים:

יא נוהגים אנשים ללבוש הקיטול, שהוא לבן ונקי, וגם לפי שהוא בגד מתים ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר. ולכן גם האבל תוך למ"ד או תוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול ללבוש הקיטול ביום הכיפורים. ונהגו בעת הנישואין שעושין הקיטול לחתן מייפים אותו ועושין בו עטרה של כסף על בית הצואר, לפי שלובשין אותו ביום הקדוש וגם ביום טוב של פסח בשני הלילות הראשונים. וכן היו נוהגין מלפנים, לעשות הבית הצואר מעוטר בעטרה של כסף. וזה מקרוב שעושין של זהב, או מקצתה כסף ומקצתה זהב, למען הראות תפארת גדולתם, ולא ידעו שיש סמך מן התלמוד שלא ללובשו זהב. ולכן ראוי להחזיר עטרה ליושנה להיות נחפה בכסף. וכן הנשים הלובשות לבנים ביום הקדוש הזה אין מעטרין אותם בזהבים, ומנהג ישראל תורה הוא:

יב מי שצריך לילך לבית הכיסא ליפנות, לא ילך לבוש בקיטול וצריך לפושטו מעליו, מאחר שהוא בגד מיוחד לתפילה (ט"ז סימן כא). אבל אם אין צריך לגדולים, רק לקטנים להשתין לבד, נראה שמותר. ואף אם נכנס לבית הכיסא קבוע להשתין מיושב, אין צריך לפושטו. גם אין נוהגין לפשוט הכובע לבן שבראשו, אף שצריך ליפנות לגדולים. ומי שיש עמו בבית הכיסא כובע של חול ורוצה להחמיר גם בזה, אין מזניחין אותו:

סימן תריא

א דין מדברים האסורים ביום הכיפורים, ודין עירובי תחומין, ועירובי חצרות, ודליקה ביום הכיפורים

יום הכיפורים, לילו כיומו לכל דבר. ומה הם הדברים האסורים בו? אכילה, שתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המיטה. ואין איסור כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתיה, אבל על השאר אין חיוב כרת עליהם, רק אסורים מן התורה. ואף בין השמשות של ערב יום הכיפורים ומוצאי יום הכיפורים אסור בכל אלו:

ב כל מלאכה שחייבים עליה בשבת, חייבים עליה ביום הכיפורים, וכל שבשבת פטור אבל אסור, גם ביום הכיפורים כן; אלא שבשבת זדונו בסקילה, ויום הכיפורים זדונו בכרת. וכל שאסור לטלטלו בשבת, אסור לטלטלו ביום הכיפורים. וכן אסור לחמר אחר בהמה ביום הכיפורים, בין שהיא שלו בין שהיא של אחר. ואם היא בהמה שלו, הוא

מצווה על שביתת בהמתו אף על פי שאינו מחמר אחריה. ומי שהיה בא בדרך וקדש עליו היום, צריך לעשות כדרך שנתבאר בסימן רס"ו:

ג אסור לילך ממקום ששבת ביום הכיפורים יותר מאלפים אמה, שהוא תחום שבת. ואם אינו יודע השיעור, ישער לפי מהלך אלפיים פסיעות בינוניות, וכל פסיעה ופסיעה נחשב כאורך שני מנעלים, מנעל אחד במקום מצב הרגל ומנעל שני בין רגל לרגל. ואם צריך לילך למקום אחר ביום הכיפורים שהוא רחוק יותר מאלפיים אמה, הרי זה צריך לערב ברגליו, דהיינו שילך לסוף התחום או לתוכו, שיהיה שם בין השמשות של יום הכיפורים ולהחשיך שם, ויכוון לקנות שביתה שם; ומותר לחזור לביתו אחר כך, ושוב יכול לילך אלפיים אמה ממקום שהחשיך שם בין השמשות, כמו שנתבאר בסימן ת"ט. אבל בפת אינו יכול לערב ביום הכיפורים. ומותר לערב ברגליו אפילו אם צריך לדבר הרשות, ומכל שכן אם צריך לילך למניין או לצורך מילה וכיוצא בו:

ד עיירות שאינן מתוקנים בצורת הפתח ולחי וקורה כדינו כדי שיהיה מותר להכניס ולהוציא בשבת, גם ביום הכיפורים אסור להכניס ולהוציא. וכן אם היו מתוקנים, אלא שלא עירבו עירובי חצרות כמבואר בסימן שס"ו, אסור להכניס ולהוציא מבית לחצר ומחצר לבית. ואפילו בבית אחד, אם שניהם דרים בשני חדרים סמוכים זה לזה, אסור לטלטל מזה לזה, וצריכים לעשות עירוב חצרות כדרך שנתבאר בסימן שס"ו. ונראה שאין לעשות עירוב חצרות בערב יום הכיפורים, רק בשבת הקודם לו:

ה במקום שאסור לטלטל מחמת שמחוסר תיקון מחיצות או העירוב, אין רשאין לילך בשני חגורות זה על גבי זה אם לא כשמלבוש מפסיק ביניהם (עיין סימן שא סעיף לו). וגם אין לילך במקל, אפילו סומא, רק חיגר או חולה שעמד מחליו, שאי אפשר לו ללילך זולתו ואינו נוטלו אלא להחזיק עצמו. אם לא שהוא הולך במקום שיש חשש שיפול בלא מקל, כגון שירדו גשמים והוא מקום מדרון ומשופע, או בחורף כשצריך לילך על קרח וגליד, שמפחד שיפול אם אין המקל למשען לו. ואף במקום שיש עירוב אין לילך במקל בידו, רק אדם חשוב שנושאו לכבוד. וגם אדם חשוב יש להחמיר כשאינו לצורך גדול:

ו אם חס ושלום נפלה דליקה ביום הכיפורים, יש לנהוג כמבואר בסימן של"ד לעניין שבת. ומותר להציל סעודה אחת לצורך הלילה מבית שהדליקה בו ולא יותר; ושאר הקרובים ויראים שתגיע להם הדליקה יכולים להציל מה שירצו. ואם יש איזה צורך לעשות איזה מלאכה בשביל חולה שיש בו סכנה או יולדת וכיוצא בו, מותר אף ביום הכיפורים שחל בשבת, על הדרכים שנתבארו בהלכות שבת:

סימן תריב

א **דין שיעור אכילה ושתיה, ודין טעימה, ובליעת הרוק**
האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה, והוא פחות מכביצה מעט, חייב. ומשערין כביצה בלא קליפתה (עיין דגול מרבבה). ושיעור זה שווה לכל אדם, בין לננס, בין לעוג מלך הבשן:

ב כל האכלין מצטרפין לשיעור זה, אפילו מלח שעל הבשר וציר שעל ירק, שהם מכשירי אוכל, הרי הם כאכלין לענין הצירוף. אבל אכילה ושתיה אינם מצטרפים:

ג אכל וחזר ואכל, אם יש מתחילת אכילה ראשונה ועד סוף אכילה אחרונה כביצה בלא קליפתה בכדי אכילת פרס, מצטרפין; ואם לאו, ששהה יותר מכדי אכילת פרס, אין מצטרפין. ושיעור אכילת פרס, ארבעה ביצים; ויש אומרים כשלוש ביצים שוחקות. ויש לילך בזה להחמיר, כמו שנתבאר בזה סימן תרי"ח. ופרוש שוחקות, שאין משערין מצומצם אלא בגודל מעט:

ד הא דבעינן כשיעור, היינו לחיוב כרת או חטאת, אבל אסור מן התורה אפילו בכל שהוא. ומכל מקום יש נפקא מינה מדינים שכתבנו, לעניין הדינים שנתבארו בסימן תרי"ח לעניין חולה שיש בו סכנה, שמאכילין אותו מעט מעט, ולהמתין בין אכילה לאכילה בכדי אכילת פרס, לכך צריך שידע השעור שחייבים עליו מן התורה. ושיעור השהיה בין אכילה לאכילה ועיקר הדינים יתבארו בסימן תרי"ח:

ה לאכול אכלים שאינם ראויים לאכילה, או אכילה גסה, כגון מיד על אכילה שאכל ערב יום הכיפורים, עד שקץ במזונו, אף על פי שפטור, אבל אסור לעשות לכתחילה:

ו אסור ביום הכיפורים לטעום שום דבר, אפילו בפחות משיעור, ולהפליט, ואפילו אם יודע שיוכל לעמוד על עצמו שלא יבלע כלום. וכן אסור לרחץ פיו בשחרית, ואפילו במעט מים. אסור ללעוס עצי קינמון ושאר בשמים ועץ מתוק ללחלח גרונו ולהפליט (עיין סוף סימן תקסז). אבל מותר להריח בשמים ועשבים המריחים, וטוב לעשות כן לכתחילה למלאות מניין מאה ברכות, כמו שיתבאר לקמן סימן תרי"ט:

ז מותר לבלוע הרוק ביום הכיפורים, ויש מחמירין. ומי שיוכל לעשות כן בקל, לעמוד בעצמו שלא יבלע הרוק, יש לו להחמיר. ויש לו ליזהר כשהוא רוקק בבית הכנסת, לדרכה ברגליו, או מכסהו בגמי. ואם אירע לו בשעת התפילה בלחש שצריך לרוק, יבליע בכסותו, היינו בגד התחתון בעניין שלא יהיה נראה, או בחתיכת בגד שלו שקורין פאטשיילע (מטפחת), או יזרקנו לאחוריו או לשמאלו, אבל לא לימינו, ומכל שכן בפניו אסור:

ח ומי שאינו נוהג חומרא זו לבלוע רוק, אף אם נוהג כל השנה בכדי למנוע הרקיקה לועס שורש מתוק שקורין לאקריץ, שזה מועיל למנוע שלא ירוק תדיר, מכל מקום אסור לו לעשות כן בערב יום כיפור קודם כניסת יום הכיפורים, לפי שיישאר המתיקות בפיו, וכשבולע הרוק בולע המתיקות:

ט שיעור שתיה להתחייב עליו, כמלוא לוגמיו, דהיינו שיסלקנו לצד אחד בפיו ויירא כמלוא לוגמיו, והוא פחות מרביעית באדם בינוני. ומשערין בכל אדם, הגדול לפי גודלו והקטן לפי קוטנו, כשנראה כמלוא לוגמיו חייב. ועל כל פנים הוא יותר מחצי רביעית. אבל אסור לשתות אפילו כל שהוא, ואפילו לרחוץ פיו אסור. וכל המשקים מצטרפין לכשיעור להיות חייב עליו. ואם שתה והפסיק וחזר ושתה, אם שהה מתחילת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כשיעור רביעית, מצטרפין להיות חייב עליו. ויש אומרים ששיעור השתיות בכדי אכילת פרס, כשיעור האכילות. ונפקא מינה לעניין חולה, כאשר יתבאר בסימן תרי"ח:

י יש ליזהר שלא ליגע ביום הכיפורים באכלין ומשקים שהם ראויים לאכילה ולשתיה, פן ישכח ויאכל וישתה מהם. ואם צריך ליתן האכלים ומשקים לקטנים שאינם יכולים ליטול בעצמם, רשאי ליתן להם. ואם אפשר לצוות לנער או נערה שלא הגיעו לכלל חיוב תענית שהם יתנו לקטנים, טוב לעשות כן:

סימן תריג

א **דין איסור רחיצה ביום כיפור, ודין המטיל מים או עשה צרכיו**

אסור לרחוץ ביוה"כ בין בחמין בין בצונן. ואפי' להושיט אצבעו במים אסור ואם הי' ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה או שנטף דם מחוטמו מותר לרוחצם שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג ומ"מ צריך ליזהר שלא ירחוץ אלא מקום המטונף ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ המקומות המטונפים כ"א בפני עצמו מותר ליכנס למים לרחוץ את כל גופו בפ"א בכדי להסיר הלכלוך שעליו. וכשרוחץ מחמת טינוף יכוין שאינו להנאה רחיצה רק להעביר הלכלוך:

ב אם הזיע הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר כיון שאינה רחיצה של תענוג ומי שאינו איסטניס וא"צ לרחיצה זו כ"כ יש לו להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה כמו שאסור לסוך בשמן להעביר הזוהמא כמבואר בסי' שאח"ז:

ג נוטל אדם ידיו שחרית כדרכו בכל השנה ג"פ אלא שצריך ליזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו ולא יכוון להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה השורה על הידים

ופניו לא ירחץ כלל ואפי' אם הוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים נהגו להחמיר ואפי' ברחיצת עינים שהוא קצת רפואה נהגו להחמיר. ולרפואה גמורה מותר לרחוץ במקום שאין איסור משום רפואה בשבת ע"ד שנתבאר בסי' שכ"ח. ואם פניו מלוכלך קצת או שיש לו לפלוף ע"ג עינו יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ במקום הלכלוך או בכדי להעביר הלפלוף. רק יזהר שלא לרחוץ רק מקום המלוכלך לבד (כ"כ הב"ח והביאו העט"ז) ואסור לרחוץ פיו ביוה"כ כמו שנתבאר בסי' תקס"ח שאפי' בכל ת"צ אסור למכ"ש ביוה"כ ואפי' לרחוץ את פיו בדבר שאין טוב לשתי' כגון חומץ אסור:

ד אם הטיל מים אף שלא שפשף הניצוצות או עשה צרכיו אע"פ שלא קינח מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו בכדי לומר אשר יצר בנקיון כפים ומ"מ בליל יוה"כ אחר התפלה לכתחלה יש לו לקנח או לשפשף שעי"ז הוא מותר ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו שהרי זה כמו שידיו מלוכלכות ויוצא בזה ידי ספק לפי שי"א שבלא קנוח ושפשוף אין לו לרחוץ ביוה"כ בשביל אמירת א"י ודי לו כשיקנח בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי ואף שאין נוהגין כן בכל השנה ובכדי לומר אשר יצר נוטלין לידים במים דוקא מ"מ ביוה"כ שיש בו איסור רחיצה שלא לצורך תפלה יש להחמיר בזה. ולכן יש לשפשף ולקנח. אבל בלילה קודם התפלה וכן ביום שהוא עסוק כל היום בתפלות אף לכתחלה מותר וא"צ לקנח ולשפשף ומותר ליטול ידיו עד קשרי אצבעותיו.

ה זה שאמרנו הוא בבהכ"ס עראי אבל אם נכנס לבהכ"ס קבוע ועשה צרכיו אף לכתחלה א"צ לקנח ולשפשף שהרי הנכנס לבהכ"ס קבוע צריך ליטול ידיו מפני רוח רעה השורה עליהם והרי זה כדין נט"י שחרית ומ"מ אין לו ליטול ג"פ כ"א פ"א עד קשרי אצבעותיו והנוהג בכל השנה ליטול ידיו אחר יציאתו מבהכ"ס ג"פ יכול ליטלו גם היום כדרכו אבל מ"מ לא יטול רק עד קשרי אצבעותיו:

ו אפילו אם קנח ושפשף אין ליטול רק עד קשרי אצבעותיו ואם נתלכלכו ידיו ע"י הקינוח והקינוח למעלה מקשרי אצבעותיו רוחץ גם שם להעביר הלכלוך ואינו חושש וכן מה שאמרנו שלא ליטול ידיו רק פ"א או ג"פ ע"ד שנתבאר בסעיף שלפני זה לא נאמר רק אם מתנקה מהלכלוך ברחיצה של פ"א או ג"פ אבל אם אין זה מספיק להעביר הלכלוך שופך וחוזר ושופך כמה פעמים עד שיעביר הלכלוך ואינו חושש אך אם ע"י רחיצה פ"א עתיד הלכלוך שיעבור ע"י שינגב ידיו במפה ויקנח היטב במפה את ידיו אין לו לעשות רחיצה יותר מהצורך כלל:

ז אם נכנס לבה"כ קבוע ולא עשה צרכיו שם ויצא. לא יטול ידיו ביה"כ אם נשארו נקיים כבתחלה רק יש לו לנקותם בצרור או בכותל לפי שהיה במקום המטונף שמא נגע באיזה דבר ויצא מלבו ואם לבו תהוה עליו בשביל שאינו נוטל רשאי הוא ליטול כדי שיוכל להתפלל בדעה מיושבת:

ח כהנים העולים לדוכן נוטלים ידיהם אע"פ שהם טהורות דכל רחיצה שאינו מכוון בה לתענוג מותרת ביוה"כ ויש להם ליטול עד הפרק. ובמקומות שנוהגים שגם הלוים אשר יוצקים מים על ידי הכהנים הם נוטלין ידיהם תחלה גם הלוים מותרים ליטול אף ביום הכיפורים:

ט הבא מן הדרך ורגליו כהות מותר לרחצם במים לפי שאין מתכוון לרחיצה של תענוג:

י ההולך לבית המדרש או להקביל פני אביו או פני רבו או מי שגדול ממנו בחכמה או לצרכי מצוה יכול לעבור במים עד צוארו בין בהליכה בין בחזרה ובלבד שלא יוציא ידו מתחת שפת חלוקו ולהגביה שולי חלוקו על זרועו והוא שלא יהיה המים רדופים שאם היו רדופים שוטפים והולכים בחוזר אף בחול אסור מפני הסכנה אפי' אם אינם מגיעים אלא עד המתנים:

יא כשהולך לקבל פני חכם שהתרנו דוקא אם הוא גדול ממנו בחכמה אבל אם הם שוים אסור. וכן הרב אסור לעבור במים לילך אצל תלמידו ואם א"א לתלמידו לבא אצלו והתלמיד צריך לרב לשאול ממנו מותר להרב לילך אצלו:

יב זה שאמרנו שמותר לעבור במים לא אמרו אלא לעבור בגופו במים בפני עצמו אבל לעבור בספינה קטנה אסור אפילו אם א"י הוא מוליכה והוא בענין שא"צ לעשות מלאכה אסורה אפ"ה אסור ומכ"ש שאסור לשוט ממש בלא ספינה (עיין בא"ר כאן ובסימן רמ"ח):

יג ההולך לשמור פירותיו מותר לעבור במים בהליכה משום הפסד ממון אבל לא בחזרה:

יד כל זה שהתרנו לעבור במים לצורך מצוה או הפסד ממון אין להתיר אלא כשאין לו דרך אחר אבל אם יש לו דרך אחר שיוכל להקיף ביבשה ע"פ שצטרך להרבות בהלוך יותר יש לו לילך דרך יבשה וירבה בהילוך מלילך דרך הנהר שיש בו משום איסור רחיצה. וגם יש לחוש שיטבלו בגדיו במים וקרוב הדבר שיבא לידי סחיטה:

טו אסור להצטנן בטיט לח אם הוא טופח ע"מ להטפיח (ר"ל שהטיט לח כ"כ עד כשמניחין אותו על דבר אחר הוא מתלחלח מכחו) ואסור להצטנן בכלים שיש בהם מים. ואפילו הסרים שאין לחוש שישפוך מהם על ידיו בין של חרס בין של כסף ומיני כלי מתכות ואם הכלים רקים מותר ויש להחמיר בכלי חרס אפילו רקים וכן בפירות:

טז אסור לשרות מפה מבע"י ולעשותה כמין כלים גנובים ולהצטנן בה ביוה"כ שמא לא תגנב יפה ויבא לידי סחיטה אבל מותר לקנח ידיו במפה בעיו"כ ולמחר מעבירה ע"ג עיניו שבזה אין חשש סחיטה:

יז כלה כל שלשים יום משנשאת תרחץ פניה ביוה"כ כדי שלא תתגנה על בעלה:

יח מי שראה קרי ביוה"כ אם הוא לח מקנחו במפה ודיו ואם יבש הוא או שנתלכלך רוחץ המקומות המלוכלכים בו לבד ומתפלל ואסור לרחוץ גופו או לטבול וכן לשפוך על גופו ט' קבים אע"פ שבשאר הימים הוא רגיל בכך לטבול לקריו או לשפוך ט"ק מ"מ אסור לעשות כן ביה"כ:

יט אם הגיע זמן טבילה של אשה בליל יוה"כ אסורה לטבול אבל אם הגיע זמן לבישת לבנים ביוה"כ וצריכה לרחוץ מעט קודם לבישה בין ירכותיה בחמין שהוחמו מעיו"כ מותרת גם לא תרחץ בבגד כ"א ביד שלא תבוא לידי סחיטה:

סימן תריד

א **דין איסור סיכה ואיסור נעילת הסנדל ביום הכיפורים**:

אסור לסוך ואפי' מקצת גופו ואפי' אינו אלא להעביר הזוהמא אבל אם הוא חולה אפי' אין בו סכנה או שיש לו חטטין בראשו ומחמת זה הוא סך מותר:

ב אסור לנעול סנדל ואפי' על רגל א' [עיין בעט"ז בשם הרמב"ם שכ' דאסור כמו שאסור להושיט אפילו ידו אחת במים] או מנעל של עור אפי' קב הקוטע וכיוצא בו אפי' של עץ ומחופה עור אסור ואפי' מקצתו מחופה עור ואפילו רק השוליים של עור אסור (עיין בסימן תקנ"ד סק"ז בט"ז ובמג"א ס"ק ט"ז בשם משפטי שמואל) ויש מחמירין אפי' בשל עץ לבד אבל בשל גמי או של קש או של בגד או של שאר מינים מותר לצאת בהם ומ"מ בלא שום צורך כלל יש להחמיר שלא לצאת באנפלאות של בגד ואם הוא מפונק קצת וקשה לו לעמוד על הארץ יחף מותר לצאת בהם לעת הצורך אפי' לר"ה וכ"ש במבוי שאינה מעורבת אבל לנעול מנעל ממש אפי' לצורך מצוה אין להתיר ואם הוא איש מצונן שמזיק לו לילך יחף מותר לו לילך בסנדל שאין לו עקב ומותר לעמוד ע"ג כרים וכסתות של עור אפי' בקשי' שלפעמים יש לו כאב ברגל ויש שהצינה מזיק לו אך בשעת התפלה שמתפללים בעמידה אסור לעמוד על שום דבר שנראה כמתגאה:

ג החי' כל שלשים תנעול הסנדל וכן החולה אעפ"י שאין בו סכנה ואם אין בו צורך כ"כ יש להחמיר (עיין א"ר שדעת הב"ח לאסור אף שכנה"ג מתיר' ויש ראי' לדברי הב"ח ע"ש) וכן מי שיש לו מכה ברגליו ומותר לנעול אם מצוין שם עקרבים או שאר דברים הנושכים.

ד אם ירדו גשמים ויש בארץ רפש וטיט ורוצה לילך לבהכ"נ או שהולך מבהכ"נ לביתו ואף שהולך באנפלאות יש לו צער לילך ברפש וטיט מותר לילך במנעל במקום שיש רפש וטיט ומ"מ יש לו לנעול סנדל בלא עקב ולא מנעל או יהפוך ימין לשמאל אם יש חילוק בין ימין לשמאל ובמקומות שאין שם רפש וטיט ואינו איסטניס דהיינו איש מצונן ילך יחף וישמור רגליו שלא יציג אותם במי גשמים ואם בדרך הלוכו נטנפו רגליו רשאי לרחצם במים להעביר הלכלוך במבואר בסי' תרי"ג ואפי' מי שבא בדרך ביוה"כ אסור לנעול מנעל ואפי' אם הולך ברחובות שיש שם א"י וילעיגו עליו ויש מתירין בכיוצא בזה בט"ב מ"מ ביוה"כ שאסור לנעול מנעל מן התורה אין מקום להתיר בשביל זה:

סימן תרטו

א **דין איסור תשמיש המטה ביוהכ"פ ודין הרואה קרי**:
אסור בתשמיש המטה ואסור ליגע באשתו בין ביום ובין בלילה כאלו היא נדה ויש לנהוג בה כל דין נדה שלא ירבה דברים עמה (ועיין ביו"ד סי' קצ"ט דשם איתא ברים המרגילים לערוה שהוא שחוק וקלות ראש ונראה דביוה"כ אפי' שאר דברים אסור משום קדושה היום ומכ"ש בלילה יש לאסור הנגיעה לגמרי ע"ש) ולא יושיט מידו לידה שום דבר אפי' בדבר שהוא ארוך ולא יקבל מידה או ע"י זריקה ג"כ אין לעשות וכן אסור לישב עמה על ספסל ארוך המתנדנד ואינו מחובר לכותל ושאר דינים המבוארים ביו"ד סי' קצ"ה:

ב לא יישן עם אשתו במטה אחת אפי' כ"א בבגדו ואין נוגעים זה בזה שהמטה רחבה ואפי' יש לכל א' מצע בפ"ע:

ג הרואה קרי בליל יוה"כ ידאג כל השנה. ויפשפש במעשיו ויעשה תשובה גמורה. ויתמיד בעסק התורה ומצות וג"ח וירחמו עליו מן השמים ואסור לו לטבול לקריו ביוה"כ רק רוחץ במקומות המלוכלכים כמו שנתבאר לעיל ס"ס תרי"ג ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן עוה"ב:

סימן תרטז

א **דין הקטנים מתי יתחילו להתענות ביוהכ"פ**:
הילדים שאין צריכין להתענות כאשר יתבאר לפנינו מותר להאכילם בידים אם אין הקטן יכול ליטול בעצמו כמ"ש לעיל ס"ס תרי"ב ורחיצה וסיכה אין רשאי בעצמו בידיו אפי' בצונן לפי שגם הוא נהנה מן הרחיצה וסיכה אבל ע"י כלי מותר כגון לשפוך עליהם מים או שמן מתוך כלי מותר ומכ"ש שמותר ליצוק מים או שמן לתוך כלי והם רוחצין

בעצמם אבל לרחוץ התינוק בחמים אסור לעשות בעצמו כ"א ע"י א"י שהוחמו אתמול ועדיין הם חמין אבל לצוות לו להכין ולהחם חמין לצורך רחיצת התינוק אסור:

ב אף הילדים שא"צ להתענות אסור לנעול להם סנדל לפי שאין חוששין כ"כ אם לא ינעלו [ר"ל לפי שילדים רגילים בלא"ה לילך לפעמים יחף בלי מנעלים וכיון שלא יצר צעדם בלכתם בלי מנעלים אין לנעול להם היום וטוב לחנכם בזה] וכן במקום שאין רגילים הילדים ברחיצה וסיכה יש לחנכם בזה שלא ירחצו או יסוכו היום בין ע"י כלי בין ע"י א"י ואפי' פחות מבן תשע ובמקום שדרכם לרחוץ הילדים או לסוכם אף עפ"כ יותר מבן תשע שמחנכין אותם באכילה כמו שיתבאר יש לחנך אותם גם ברחיצה וסיכה שלא ירחצו כלל:

ג החיוב מן התורה להתענות ביום הכיפורים הוא משהגיע לכלל גדלות דהיינו הזכרים בני י"ג שנים ויום א' והנקיבה בת י"ב שנה ויום א' אם הביאו שתי שערות הרי הם כגדולים לכל המצות ומחוייבים להתענות ולהשלים מן התורה ואם לא הביאו ב' שערות אפי' בדקו אותם קודם שהגיעו שני גדלות ונמצאו שערות ודם חשובים שומא ושוב אחר שני גדלות בדקו ומצאו אותם שערות עצמן שאז פטורין מה"ת מ"מ מחויבי' להתענות ולהשלים מדברי סופרים ואם הילד הוא רך וכחוש יש להקל שא"צ להשלים אבל אם לא בדקו קודם הפרק רק אח"כ ולא נמצא שערות בענין שיש לחוש שמא הביאו שערות בזמן גדלות ונשרו אז אפי' ברך וכחוש אין להקל וצריך להשלים אם לא שיש לחוש שמחמת כחושותו מזיק לו התענית שיבא לידי סכנה ח"ו ויש לשאול את פי רופא נאמן כמו שנתבאר בסי' תרי"ח והכל לפי ראות עיני המורה ובשאר תענית אין להחמיר כשאין רואין שני שערות מחשש שמא נשרו שיאן חיוב להתענות בהם אלא מד"ס שמקילין בספיקא:

ד מי שנולד ביוה"כ כשימלא לו י"ג שנים והביא ב' שערות מחויב להתענות ביוה"כ מן התורה. ואפי' נולד בהש"מ שבין יוה"כ למוציא יוה"כ מחויב להתענות ולהשלים ואם לא הביא ב' שערות והוא רך וכחוש או חולה קצת יש להקל שלא ישלים:

ה קטן הבריא בן ט' שנים שלימות ובן יו"ד שלימות מחנכין אותו לשעות כיצד היה רגיל לאכול בב' שעות מאכילין אותו בשלש היה רגיל לאכול בג' מאכילין אותו בד' לפי כח הבן מוסיפין אותו לענות בשעות וה"ה לקטנה הבריאה מחנכין אותה מבת ח' שנים ואילך וי"א דגם לענין חינוך זה של תענית שעות הזכרים והנקיבות שוים (עיין בדברי הרא"ש שמחלק בין זכר לנקיבה לשעות החינוך ובפרקי משניות להרמב"ם כ' שהם שוים וכעת אין בידי הרמב"ם והטור ושאר אחרונים לעיין על בוריו של דברים

הללו). וקטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו ביוה"כ כדי שלא יבא לידי סכנה אפי' אם רוצה להחמיר על עצמו מוחין בידו ואפי' נקיבה אין להניחה להתענות פחות מבן ט' (בנלע"ד שהרי דעת הרמב"ם דנקיבות וזכרים שוים בזה ובזה שהטעם משום סכנה פשיטא דבמלתא דרבנן ובפרט בחשש סכנה יש לילך להקל):

ו החיוב זה שאמרו שחייבים לחנך התנוקות לא חייבו אלא את האב שמחויב לחנך בנו ובתו אבל האם אין חיוב לחנכם ואם נוטלין מעצמם אינה מחויבת ליטול מידם ולהפרישם אבל אסור להאם להאכיל אותם בידים כשהגיע לכל שנים שהדין נותן שצריך לחנכם וכן אחר אסור ליתן להם בידים ואם האם רוצה להחמיר לעצמה ולהפרישם הרי זו משובחת:

ז בן י"א בין זכר בין נקיבה י"א שצריכים להשלים מד"ס ויש חולקין ובזה"ז סומכין על המקילין:

סימן תריז

א **דין מעוברות ומניקות לענין תענית יוהכ"פ**:

עוברות ומניקות מתענות ומשלימות ביוה"כ:

ב עוברה שהריחה ריח מאכל ומתאוה לאכול ופניה משתנות או שאמרה צריכה אני אעפ"י שאין פניה משתנות לוחשין לה באזנה שיוה"כ הוא אם נתקררה דעתה בכך בזכרון זה מוטב ואם לאו תוחבין לה מזלג ברוטב ונותנין לה לתוך פיה ואם לא נתקררה דעתה נותנין לה מעט רוטב פחות מכשיעור ואם לאו מאכילין אותה עד שתתישב דעתה:

ג כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו מסוכן הוא אם לא יתנו לו לאכול ממנו ג"כ ע"ד שכתבנו בס"א שבתחלה תוחבין לו מזלג כו'. במקום שמאכילין העוברה או כל אדם שנשתנו פניו אין חילוק בין המאכל דבר מותר באכילה או אסור רק אם יש לפניו מאכל כזה שמותר יש להאכילם של היתר ואם לא יספיק להם של היתר מאכילין גם של איסור עד שתתישב דעתם:

ד יולדת תוך ג' ימים לא תתענה כלל ביוה"כ ואפי' אומרת איני צריכה מאכילין אותה ואומרין לה אכלי ואין אומרין לה יוה"כ היום ומ"מ יש להאכילה פחות מכשיעור בכל פעם כאשר יתבאר בסי' תרי"ח. מג' ועד ז' ימים אם אמרה צריכה אני מאכילין אותה ומכאן ואילך הרי היא ככל אדם וימים אלו אין מונין מעל"ע כגון אם ילדה בז' בתשרי בערב אין מאכילין אותה ביוה"כ אם לא אמרה צריכה אני אע"פ שלא שלמו לה שלשה ימים עד יוה"כ בערב משום דכיון דנכנס יום רביעי ללידתה מיקרי אחר ג' ואם יש חשש

קצת סכנה שהאשה חולה בטבעה המקיל בזה שלא תתענה בתוך ג' ימים שלמים מעל"ע לא הפסיד:

ה יולדת משלשה ועד שבעה שאין מאכילין אותה עד שתאמר צריכה אני אז אם אמרה צריכה אני הוא שמותר ליתן לפניה אפי' כשיעור ואומרים לה שיוה"כ ולכן אם אתה יודע שיש לך סכנה אם תאכלי פחות מכשיעור אכול כמו שאת צריכה ואם יספיק לך פחות מכשיעור אל תאכלי:

סימן תריח

א **דין חולה שצריך לאכול ביוהכ"פ ושיעור אכילה ושתי**:

חולה שצריך לאכול אם יש שם רופא בקי אפי' אם הוא א"י שאומר שאם לא יאכילו אפשר שיכבד עליו חליו אנו חוששין שמא יבא לידי סכנה ומאכילין אותו על פיו וכן אשה מומחת נאמנת בזה אפי' אם יש רופא ישראל מכחיש אותו או את האשה ואומר שאין צריך סומכין עליהם ומאכילין אותו ואפילו החולה אומר אינו צריך והרופא אומר צריך סומכין על הרופא ואפי' אם החולה הוא רופא מומחה אנו אומרים שמא מטורף הוא מחמת חליו (כן כתוב במשבצות זהב ע"ש) ואם החולה אומר צריך אני אפי' מאה רופאים אומרים אינו צריך שומעים לחולה שהלב יודע מרת נפשו ואפי' הרופאים אומרים שהמאכל יזיק לו שומעין לחולה ואפילו אומר סתם צריך אני לאכול ואינו אומר שאם לא יאכילוהו יסתכן למות והיינו כשיודע שהיום יוה"כ ואפ"ה שואל תנו לי לאכול מאכילין אותו בסתם אם אינו יודע שהיום יוה"כ מודיעים לו שהיום יוה"כ ואם הוא אומר אעפ"כ תנו לי לאכול או חזור ואומר איני יכול לסבול מחמת חולי שלא לאכול וכיוצא בזה מאכילין אותו. ונראה פשוט דאפי' אומר מתחלה איני צריך ושוב חוזר ואומר צריך דמאכילין אותו דלאו כל העתים שוות ולכן גם כשאינו אומר צריך עד ששואלין אותו וכשנותנים לו לאכול הוא אוכל נראה דשפיר דמי ובספר נפשות שומעין להקל. רופא אחד אומר צריך ורופא אחד אומר אינו צריך או שהם שנים כנגד שנים והחולה אינו אומר כלום מאכילין אותו אבל אם החולה ורופא א' עמו אומרים שאינו צריך ורופא אחד אומר צריך או שהחולה אינו אומר כלום ורופא א' אומר צריך ושנים אומרים שא"צ אין מאכילין אותו. ואם הרופא שאומר שצריך הוא מופלג בחכמה חוששין לדבריו להאכילו אפי' ב' אומרים אינו צריך:

ב יש מי שאומר שאם הם שוים א' אומר צריך ואחד אומר אינו צריך או שהם שנים כנגד שנים האומר שא"צ הוא בקי יותר מהאומר צריך ומופלג בחכמה שומעין לו (שלא)

להאכיל ויש חולקין וס"ל דגם בזה יש להקל ומאכילין אותו והמיקל לא הפסיד ומ"מ צריך שיהיו אלו האומרים צריך מומחים מוחזקים אלא שהאחרים בקיאים ומופלגים בחכמה יותר אבל אותם שהם רופאים פשוטים אין בדבריהם כלום נגד הרופאים מומחים ומובהקים והדבר תלו בראות עיני המורה בבקיאותם ובעיונם בענין הזה שיש שתענית יוהכ"פ קל בעיניו ולכן אינו נותן לבו להתבונן היטב ואומר מותר:

ג אם שנים אומרים צריך אפי' מאה אומרים אינו צריך. ואפי' אם החולה ג"כ אומר א"צ מאכילין אותו. מאחר ששנים אומרים צריך תרי כמאה ואם אותם המרובים הם בקיאים יותר והם גדולים בחכמה ובמנין נגד האומרים צריך ויש בהם מופלג בחכמה חוששין להם ואין מאכילין אותו (כן נראה ואפשר דגם הרמ"א מודה בזה שלא כ' דינו דאפי' קצם יותר בקיאין מקצתם אלא בשניהם שוים ע"ש):

ד אם החולה ורופא א' או ב' עמו אומרים שצריך אפי' מאה אומרים שא"צ ואפילו בקיאים יותר ויש בהם מופלג בחכמה מאכילין אותו ואין חוששין לומר שמה שהחולה אומר צריך אני הוא לפי שמאמין לרופא או לרופאים שאומרים צריך:

ה אם החולה אומר א"צ והרופא מכיר החולי אלא שאומר שהוא מסופק אם יסתכן ע"י התענית מאכילין אותו ואם הרופא אומר אינו צריך והחולה אומר איני יודע אין מאכילין אותו שרוב חולים אינם יודעין ובקיאים בחולי שלהם. ואם החולה מבין בעצמו שהוא רופא דינו כרופא אחד אומר אינו צריך ורופא אחד מסופק ומאכילין אוו ואם ב' רופאים אינו צריך וב' רופאים מסופקים אין מאכילין אותו:

ו ואם הרופא אומר שאינו מכיר החולי הרי הוא כאדם דעלמא ואין דבריו לא מעלין ולא מורידין אך אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב בנ"א שאצלו שהוא מסוכן אם לא יאכל מאכילין אותו:

ז אם הרופאים אומרים אם לא יאכל ודאי ימות ואם יאכל שמא יחיה מאכילין אותו אם לא שהוא מסוכן ביותר שהוא קרוב למיתה והוא רוצה להחמיר על עצמו:

ח יש מי שאומר שא"צ רופא מומחה דכל ב"א חשובים מומחים קצת ואם הוא אומר שמכיר באותו חולי יש להקל ולהאכיל על פיו אך מ"מ אינו נאמן להכחיש המומחה אפילו להקל. וכשמאכילים העוברה או החולה מאכילים אותו מעט מעט כדי שלא יצטרף לכשיעור הילכך מאכילין אום כשני שלשי ביצ' בינונית ואח"כ כשמפסיק לאכול וצריך ליתן לו עוד ישהו אחר אכילה זו מעט בענין שעכ"פ לא יגיע לשיעור פחות מכביצה שהוא השיעור להתחייב על אכילתו ביוה"כ כמבואר בסי' הרי"ב בענין שיהי' שהות מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה שני' כדי אכילת פרס שהוא כדי אכילת

פת ד' ביצים ואם א"א לשהות כשיעור ארבעה ביצים ידקדק לשהות עכ"פ כשיעור אכילת פת כשיעור שלש ביצים שוחקות:

ט כשצריכים ליתן לחולה לשתות בודקין בחולה עצמו כמה הוא כדי שיסלקנו לצדדים ויראה כמלא לוגמיו שזה שיעור שתי' שחייבים עליו ביוה"כ כמ"ש סי' תרי"ב ומשקין לו בפחות משיעור זה וישתו כשיעור שתי' בין תחלת שתי' ראשונה עד סוף שתיה שניה כשיעור אכילת פת כארבעה ביצים או כג' ביצים ועכ"פ צריך לשתות כדי שיעור שתיית רביעית וה"ה בעוברה שהריחה משקה ומתאוה לשתות יש לנהוג כן כמ"ש לעיל בסי' שלפני זה:

י זה שאמרנו באכילה ושתי' לדקדק לתת לו פחות מכשיעור בכל פעם ויפסיק בינתיים לא נאמר אלא אם ידוע שיספיק לו אכילות או שתיות אלו מעט מעט אבל אם אמדוה שלא יספיק לו האכילה או השתי' עד"ז או שהחולה אומר שלא יספיק לו או שמסופקין בדבר אם יספיק או לא מאכילין אותו כל צרכו מיד. ונוהגין שנותנין לפני העוברה או החולה כל שיעור שצריך לאכול ואומרים לו יוה"כ הוא ואם אתה יודע בעצמך שלא יזיק לך האכילה של פחות פחות מכשיעור תעשה כן ואם לאו תאכל כל הצריך לך שלא תסתכן ואף בשלא אמרו הרופאים שלא יספיק לו השיעור אלא אמרו סתם שצריך להאכילו עושין כן:

יא אם ידוע בעיוה"כ שחולה זה יהי' צריך להאכילו ביוה"כ פחות פחות מכשיעור יש להכין כלי קטן שאינו מחזיק רק כשני שלישי ביצה או מעט יותר כפי מה שנתבאר שיתן לתוכו מה שיהי' מאכילו וכן כלי קטן שמחזיק פחות מרביעית מיוחד לשמו שלא יצטרך לשער מאומד הדעת שבקל יוכל לטעות ליתן לו יותר או פחות (שאף אם ירצה להחמיר ליתן לו פחות בענין שלא יפול ספק שמא הוא יותר גם זה מקלקל לענינו דזימנין דאתי לידי סכנה מחמת זה ולכן יכין לו מדה כמדתו. ולא יצטרך לשער באימוד הדעת):

יב מי שאחזו בולמוס והוא חולי הבא מחמת רעבון וסימנו שעיניו כהות ואינו יכול לראות מאכילין אותו עד שיאורו עיניו ואם אין שום מאכל של היתר מאכילין אותו מאכל של איסור ואם יש כאן ב' מיני אוכלין האסורים והא' חמור מחבירו מאכילין אותו הקל הקל תחלה כיצד תרומה חמורה מטבל וטבל חמור מנבלה ונבלה משביעית ולכן כשיש לפנינו טבל ונבלה מאכילין אותו נבלה תחלה ואם לא הספיק לו מאכילין אותו גם הטבל וכן כל כיוצא בזה בד"א שהי' הטבל טבול מאתמול וגם הנבלה נתנבלה מאתמול מאכילין אותו נבלה תחלה אבל אם לא נתמרח הכרי מעיו"כ או לא ראה פני הבית עד יוה"כ שלא נעשה טבל עד יו"כ ואין איסור טבל חל על יוה"כ והנבלה נתנבלה

מאתמול ואיסור יו"כ חל על נבלה מדין איסור כולל מאכילין אותו טבל תחלה אך אין הפרש זה כ"א כשאחזו בולמוס ביוה"כ אבל בשאר ימות השנה לעולם מאכיין אותו נבלה תחלה:

יג אם יש לפנינו כרי של דגן שחייב בתרומה ומעשר מה"ת והוא של טבל ויש בידינו להפריש התרומה והמעשר וישאר החולין ויספיק לו החולין לבד מפרישין התרומה והמעשר ונותני' לו החולין לאכול ואפי' נזרע בעציץ שאינו נקוב שאין חל עליו איסור טבל מה"ת מפרישין תרומה ומעשר תחלה אבל אם הוא מעט ולא יספיק לו החולין לבד מוטב שלא יפריש כלל וליתן לו הטבל כמות שהיא שהוא אינו קדוש כתרומה ואם היא של ירקות שאין עליו איסור טבל רק מדרבנן אין מפרישין כלל ביוה"כ משום שאסור להפריש היום ומאכילין אותו הירקות כמות שהן בטבלן:

יד אם צריך להאכילו בשר ויש בהמה שצריך לשחטה ובשר נבלה יש מן המוכן עיין סי' שכ"ח שמוטב לשחוט אם לא שיתאחר ע"י השחיט' והחולה צריך לאכול לאלתר ואם החולה מפקח על עצמו כגון שאין שם אחרים ויודע בעצמו שלא יהי' קץ באכילת נבילה מוטב שיאכל או יאמר לעכו"ם לנבל ולא ישחוט הוא עצמו בידו שהוא איסור כרת:

טו במקום שהדין נותן שהחולה מותר לאכול והוא אינו רוצה חסידות של שטות הוא וע"ז נאמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש ואל תהי צדיק הרבה ולכן אין לשמוע לו ומאכילין אותו בע"כ:

טז כשמאכילין את העוברה או את החולה על פי הרופאים שאומרים שצריך ושואלין לחכם המורה איך לנהוג בזה צריך להשיב מיד כדת מה לעשות וגם כששואלין אותו בגוף הדין אם רשאי להאכילו או לא והוא צריך לעיין בספרים לא יעשה שהיות בענינים אחרים כלל רק יפנה עצמו מיד לעיין בזה להשיב שואלו דבר כי יכול להיות בשהות מעט נפש הוא חובל ולכן יש לו למורה להיות דינים אלו שגורים בפיו שלא יצטרך לשהות בעיון בספרים ואם יזדמן שאלה והמורה צריך לעשות שהות לעיין בזה ועומד אצלו איש חכם ובקי שיודע הדין על בוריו שמותר להאכילו או ההנהגה בזה אין לו לחלוק כבוד להרב ולהמתין עד שישיב אלא אומר הוא להשואל התשובה מיד משום פקוח נפש:

יז חולה שאכל ביוה"כ ונתיישב דעתו בענין שיכול לברך בהמ"ז צריך להזכיר יוה"כ בבהמ"ז שאומר יעלה ויבא בברכת בונה ירושלים ואם חל בשבת אומר רצה והחליצנו ובוצע על שתי ככרות ויש שמקיל בכל זה שאפי' יעלה ויבא א"צ שלא תיקנו אלא במקום מצוה באכילתו ומכ"ש שיאן לומר רצה והחליצנו כשחל בשבת וגם א"צ לבצוע על שתי

ככרות ולכן אם יש טורח להחולה רשאי להקל בזה אבל קידוש אין לו לעשות אף אם ירצה דיש לחוש לברכה לבטלה וכן יש לנהוג לנערים שאוכלים ביוה"כ וכן היולדת שאינה מתענה כמבואר בסי' תרט"ז ותרי"ז שיאמרו יעלה ויבא ואם חל בשבת יאמרו רצה בבהמ"ז [ועיין במג"א סי' פ"ח] ואם אכל ביוה"כ ושכח יעלה ויבא או שהיה עליו לטורח לומר יעלה ויבא אז קודם שיאמר ברכת הטוב והמטיב יאמר ברוך שנתן ימים קדושים לעמו ישראל את יוה"כ ואינו חותם [עיין בסי' קפ"ח במג"א ועיין לעיל סי' תקפ"ג סעיף ד']:

סימן תריט

א **סדר הנהגת ליל יוהכ"פ וסדר התפלות וקרה"ת**:

אחר אכילת סעודה המפסקת כמו שנתבאר בסימן תר"ח אם דעתו לאכול ולשתות עוד אחר בהמ"ז שעוד היום גדול י"ל בפה שאינו מפסיק לגמרי ובדעתו לאכול ולשתות עוד כמו שנתבאר שם ואח"כ יאמר שיר המעלות בשוב כו' וא"ל על נהרות בבל ונוטלים לידים מים אחרונים ואף מי שאינו נזהר בכל השנה במים אחרונים עכשיו יעשה כן לתוס' נקיה וטהרה ויתנה בלבו שאינו קובע זה לחובה לנהוג תמיד כן ואח"כ מברכין בהמ"ז בכוונה עצומה וכל שום בעל בכי יש להוריד דמעות ולהשמיע קול בכיות באמרו רחם נא ובונה ירושלים כו' הרחמן הוא כו' ויתן אל לבו כי בעו"ה עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו ועתה עת לחון ולהעתיר לה' על גאולתנו ופדות נפשנו והזמנת פרנסתינו בריוח וברחמים וחיים ושלום וכל טוב והמשכיל יבין איך קבעו חז"ל בבהמ"ז תפלה קצרה ויכלול בזה כל מיני טובות שבעולם הן לגופו הן לנפשו ונהגו שאם יש שלשה בעה"ב מברך ברכת הזימון על הכוס ואחר בהמ"ז ישתה מן הכוס שיעור רביעית ויברך אחריה ברכה אחרונה:

ב נהגו שהאב והאם מברכין את בניהם טרם לכתם לבהכ"נ ומעתרים בברכה זו ג"כ שיחתמו לחיים טובים ושיהיה לבם נכון ביראת ה' וישום בלבבו אהבתו ויראתו בלב שלם וכ"א כפי מערכי לבו ושינון לשונו שופך תחנונים בבכי ובדמעות שליש למען יקים ד' את דברו ויקובל תפלתו ויעתר אל ה' וירצהו ואגב זה מעוררים הבנים והבנות שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמרו ולחזק לבבם לתוה"ר כי בעת ההיא מורך בלבבם מאימת הדין והדברים עושין רושם ונכנסים ללב ביושר ורבים הולכים גם לקרוביהם אנשים של צורה וחסידים ואנשי מעשה שיברכו אותם ובמקשים מהם שיתפללו בעדם ביום הקדוש בנשאם תפלה בעד השארית הנמצאת לפקדם ולהזכירם לטובה ויש

להקדים לעשות כן בעוד היום גדול שבעת אשר היום פנה לערב ראוי שיהיה לבם נכון לקבל קדושת היום בהשקט וישוב הדעת:

ג יש נוהגין שהולכין עוד הפעם לטבול קודם הליכה לבהכ"נ כדי לקבל עליו קדושת היום בטהרה אך צריך שיהיה עוד היום גדול ולכך יש קצת שנמנעים מלטבול קודם כניסת הלילה מתוך שזמנו בהול שהוא לפנות ערב שמא יומשך תוך זמן האיסור ולא ירגיש בדבר וכל איש הישר בעיניו יעשה ובלבד שיכוין לבו לשמים:

ד הנשים מדליקין נרות בבית על השולחן הערוך ומברכים עליהם אקב"ו להדליק נר של יוה"כ וברכת שהחיינו כמו ביו"ט ואם חל בשבת מברכים להדליק נר של שבת ויוה"כ ושהחיינו ובמקומות שלא נהגו להדליק בבית כשחל יוה"כ בחול מ"מ כשחל בשבת מדליקין ואין מזכירין בברכה של יוה"כ רק להדליק נר של שבת וגם אין לברך שהחיינו. והנרות שמדליקין בבית ומברכין עליהם לא ידליק במקום אחר ואח"כ ישים אותם על השולחן אלא בתחלה ישימם במקומם ואח"כ ידליקם:

ה אח"כ הולכים לבהכ"נ ונוהגים ללבוש הקיטול בבית ולילך לבהכ"נ כדי שגם בדרך הלוכו לא יזוז מזכרונו שהוא הולך לקבל קדושת היום באימה [ועיין לעיל בסימן תר"י סעיף י"א] וגם הולכים במנעלים לבהכ"נ וכשיגיע לבהכ"נ יחלוץ מנעליו וישלח לביתו ואם ידוע שיהי' צריך להם ביוה"כ לילך במקום טיט ורפש יוכל ללכת בהם לבהכ"נ ויניחם שם במקום מוצנע שלא יראו משום כבוד בהכ"נ ואין ליגע בהם כ"א על ידי מפה:

ו במקומות שלא נהגו לערב ע"ח בבהכ"נ ומערבין בכל ע"ש והמנהג שם שהשמש שואל לצבור בע"ש ערבתם אז בעיו"כ ג"כ יש לו לשאול ערבתם אף כשחל יוה"כ בחול שגם ביוה"כ נוהג ערובי חצירות כמ"ש סימן תרי"א סעי' ד' וצריך לשאול כן מבע"י שאם שכח א' יהיה יכול להגיע לביתו קודם בהש"מ וצריך להדליק הנרות בבהכ"נ מבע"י קודם זמן תוספות יוה"כ שהוא אסור במלאכה מה"ת וזמן תוס' יוה"כ מבואר לעיל סימן תר"ח ואין חיוב מוטל על כל איש אלא מי שירצה מדליק ורשאים להדליק נרות שבבהכ"נ במקום זה ולהניח אותם אח"כ במקום אחר ומי שמדליק נרות שבבהכ"נ ובדעתו לטלטל אותם או למחוט ראש הפתילה יש לו להתנות שאינו מקבל עליו יוה"כ בהדלקה זו ואפי' לא התנה בפה רק בלב די בכך ונוהגים שאחר מנחה תולין לפני הארון פרוכת לבן של משי ורקמה לכבוד היום ולא יהי' מרוקם עליו צורות (עיין ביו"ד סי' קמ"א שאפילו צורות המותרות אין לצור בבהכ"נ שנראה כמשתחוה להם וא"כ מכ"ש לפני הארון שאין לתלות פרוכת כזה):

ז ילבש הטלית מבע"י ויברך להתעטף ואם הוא בהש"מ אין לברך ושוב א"צ להסיר הטלית ממנו כ"ז שהוא ניעור בלילה ואם ירצה להסירו אחרי גמר תפלת כל הדרי ורוצה לומר שירות ותשבחות ותהלים בלא טלית הרשות בידו ואם חוזר ולובשו אין לברך עליו עד שיאיר היום:

ח נכון שטרם כניסת יוה"כ יאמר בלחש הוידוי קצרה אשמנו כו' לפי שהוא התחלת הכפרה ליכנס ליום הכפורים בתשובה והוא עיקר מצות תשובה מן הדין. ומה שתיקנו להתוודות במנחה לפי שחששו שמא תטרף דעתו עליו שישתכר בסעודה ולא יוכל להתוודות אח"כ ולכן לא הטריחו הצבור להתוודות שנית בכניסת היום עד שיתפלל ערבית ויתוודה בתפלתו ומ"מ כל יחיד יוכל לחוש לעצמו שמא מעת המנחה עד עתה נכשל באיזה עבירה ח"ו ותועיל לזה הוידוי הזה אבל אין לנהוג כן בצבור שנראה כמוסיף על דברי חז"ל:

ט נוהגין שהרב שבעירו או הזקן וחשוב שבצבור אומר קודם התחלת הש"ץ כל נדרי דברי כבושים ואין מאריך בדרוש רק מקצר ועולה בדברים של תוכחת מוסר כדי לעורר לב הצבור כי קדוש היום לכפרת עונות ומי האיש אשר יאמר זכיתי לבי נטהרתי מחטאתי חטאת נעורים ועת לחננה על המחיה ועל הכלכלה וקיבוץ גליות ויתן את קולו בבכי וישמעו אחיו לעלות את המדומע לעורר רחמים ועת רצון הוא להענות ביום הקדוש הזה וטוב שהחזן יאמר קודש כל נדרי בלחש בקשות המתוקנות בלשון יחיד לבקש על עצמו לפני השם שתקובל תפלתו:

י במדונות אלו נוהגים בהרבה מקומות קודם כל נדרי מוציאין הרבה ס"ת מארון הקודש ואנשי מעשה לוקחין הס"ת בחיבוק ונישוק ומבקשים מחילה וסליחה על שפגמו בכבוד התורה ויש אומרים פסוק אור זרוע כו' ומאמר מהזוהר קם ר"ש הכתוב בקצת סידורי' בבכי ובתחנונים וכל מקום יעשה כמנהגו ואח"כ מחזירין הס"ת למקומם ואח"כ הולכין שני אנשים מחשובי הקהל ועומדים אצל החזן א' מימינו וא' משמאלו. והחזן ואלו השנים אומרים בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה ע"ד המקום וע"ד הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינים. ויש מקומות שנוהגין לומר להתפלל את העבריינים ובמדינתנו נוהגין לומר עם העבריינים ואין לשנות ואומרים כן ג"פ והשנים עומדים עד אחר שיאמר החזן ברכו כו' ועונין ברוך כו' והולכין למקומם ואם חל בשבת שאומר מזמור שיר ליום השבת קודם ברכו יכולים לחזור למקומם בתחלת אמירת מזמור שיר לביום השבת:

יא הש"ץ מתחיל לנגן בניגון המתוקן ומקובל מימי קדם כל נדרי עד לא שבועות כו' בקול נמוך קצת ואעפ"כ יהיה בענין שיהיה נשמע לאוזן הצבור ופעם שנית מגביה קולו יותר ובפעם הג' עוד יותר וב' האנשים אין להם לומר עמו בקול רם רק בקול נמוך מקול הש"ץ וכן לכל הצבור יש לכ"א לומר בלחש כל נדרי עם הש"ץ ובלבד שלא יבלבל דעת החזן והצבור ויש לומר הנוסח הכתוב במחזורים אף שיש כמה נוסחאות אין לש"ץ לשנות מנוסח המחזור הנהוג במדינה ההוא ונוהגים לומר כל נדרי מבע"י ואומר הש"ץ ג"פ ונסלח כו' וכשמסיים בשגגה אומרים הצבור ג"פ ונהגו לומר בקול רם ושוב מתחיל החזן סלח נא כו' פ"א והצבור עונין אחריו ויאמר ה' סלחתי כדברך ג"פ גם החזן יאמר עמהם פסוק זה. וממשיך בכל נדרי ובאמירת פסוקים אלו עד הלילה ואם לפעמים נמשך תוך הלילה אין להקפיד בזה כ"כ ואל ישנה אדם ממנהג העיר בניגונים לפי שמבלבלים דעת הקהל ואל ישנה בפיוטי שדרכם לומר במקום ההוא. אף שהחזן הוא ממדינה אחרת שמנהגם הוא בנגונים או בפיוטים אחרים לא ישנה דבר ממה שמנהג המקום הזה שמתפלל עתה:

יב אחר שסיים כל נדרי והפסוקים קודם שיאמר ברכו יאמר החזן בקל רם ברכת שהחיינו בלא כוס וגם הצבור יאמר כ"א שהחיינו בלחש ולא יהיה דעתו לצאת בברכת הש"ץ ויש לו למהר לסיים הברכה שמברך לעצמו כדי שכשיסיים הש"ץ הברכה יאמר אמן ומ"מ יש להש"ץ ליזהר שיכוין להוציא הצבור מי מהם שירצה לצאת בברכתו. ויש להזהיר לנשים שנוהגות לומר שהחיינו בשעת הדלקת נרות בבית שלא יאמרו שנית ברכת שהחיינו בבהכ"נ אלא ישמעו מש"ץ ויענו אמן:

יג אם חל בשבת החזן מתחיל מזמור שיר ליום השבת כו' ואומרים אחריו קדיש יתום כמו בכל שבת ויש לומר מזמור שיר לאחר ברכת שהחיינו ולא קודם לו. ובמקומות שנהגו כשחל יו"ט בשבת לקבל שבת במזמורים לכו נרננה ופיוט לכה דודי כמו בכל שבת. ויש שאין אומרים בי"ט שחל בשבת רק מזמור לדוד הבו לה' בני אלים וחרוז ראשון ואחרון מן לכה דודי מ"מ כשחל יוה"כ בשבת אין אומרים כלל רק מזמור שיר ליום השבת לבד וכן אחר התפלה א"א במה מדליקין ולא מזמור לדוד ה' רועי כו' אף שנוהגין לומר בכל שבת מזמור זה אף ביו"ט שחל להיות בשבת מ"מ ביוה"כ שחל בשבת א"א אותו כאשר יבואר במקומו:

יד אחר ברכת שהחיינו כשחל בחול או כשחל בשבת אחר מזמור שיר ליום השבת ואמירת קדיש אחריו מתחיל הש"ץ לומר ברכו בהמשכה בנעימה קדושה לכבוד קדושת היום והצבור עונין אחריו ברוך כו' בכוונה עצומה ומחשבה קדושה לקבל קדושה יתירה

מעצומו של יום הקדוש הזה ויש מקומות שנוהגין להתחיל ביו"כ והוא רחום כו' אף שאין אומרים אותו בשבת ויו"ט ביו"כ אומרים אותו שהשעה צריכה לכך לכפר עון ולא ישחית ומ"מ א"מ קודם והוא רחום פסוקי מזמורים ולא קדיש כמנהג שאר הימים רק מתחילין והוא רחום אך במדינתנו נהגו שלא לומר והוא רחום כלל רק מתחילין ברכו כמו בשבת ויו"ט ואין לשנות:

טו בק"ש אומרים הכל ביחד שמע ישראל בקול רם כמשפט שאר הימים ואח"כ מתחיל החזן וכל הקהל עמו בקול רם בשכמל"ו וכן למחרתו בשחרית יום הכפורים אומרים בשכמל"ו בקול רם וברכת ק"ש או' בכוונה עצומה ובפרט ברכת השכיבנו שכולה בקשות עצומות אומרים בבכי ובתחנונים כי הוא שעת רחמים ועת רצון וכל המכוין לבו מובטח שאין תפלתו חוזרת ריקם ובסיום הברכה אחר ושמור צאתינו אומרים ופרוס עלינו כו' אף שבקצת מקומות בשבת א"א ושמור צאתינו ואחר ובצל כנפיך תסתירנו אומרים ופרוס כמבואר סי' רס"ז מ"מ ביוה"כ י"ל עד אחר ושמור צאתינו אם לא כשחל בשבת י"ל כמו בשאר שבתות השנה ואחר שמסיים החזן ברכת ופרוס אומרים הקהל כי ביום הזה יכפר [וכ' בלבוש סימן תקפ"ה שאין בזה הפסק בין גאולה לתפלה שפסוק זה הוא זכרון גאולה אמתיות גאולת הנפש ואין לך גאולה אחריתא יותר מזו] ואם חל בשבת אומרים תחלה פ' ושמרו ואח"כ כי ביום הזה כו' ויש נוהגין לומר ופרוס עלינו כו'. בעמידה ויאמר ביום הבית רפויה מכל הכף בחולם:

טז הגיע עת לעמוד בתפלה יתן אל לבו לפני מי הוא עומד להתפלל ותוקף קדושת היום לטהר מכל חטא ועון ופשע ולכן צצריך לטהר עצמו ולהסיר מלבו כל מחשבות והרהורים שבעולם ויתפלל במחשבתו למי שיודע מחשבות שיכין לבו להתפלל בכוונת הלב. כמ"ש הכתוב תכין לבם תקשיב אזניך ומתפללין הצבור בלחש ז' ברכות ומה טוב אם יכול להתפלל בלחש ואם אינו יכול לכוון דעתו אם יתפלל בלחש נתבאר לעיל ואומרים בברכה ראשונה וזכרנו ובשניה מי כמוך ובשלישית הוא ברכת אתה קדוש אומר ובכן תן פחדך עד המלך הקדוש כמו בר"ה ואם שכח להזכיר א' מאלו נתבאר לעיל ואחר כך אומרים אתה בחרתנו כו' את יום הכפורים הזה וי"א את יום צום הכפורים הזה ואם חל בשבת אומרים ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום השבת הזה ואת יום הכפורים הזה למחילה ויש שנוהגין אף כשחל בחול אומרים באהבה את יום הכפורים הזה אין למחות בידם ואומרים ולמחול את כל כו' החית של ולמחול בחולם והכ"ף של כל בקמץ. ואין אומרים באהבה קודם מקרא קודש ובמקומות שנוהגין לומר באהבה מקרא קודש אין לשנות או"א יעלה ויבא ואין מזכירין בו רק של יוה"כ ולא של שבת.

ואחר כך אומר או"א מחול לעונותינו ביוה"כ הזה ואם חל בשבת אומר ביום השבת וביוה"כ הזה כו' לפני ה' תטהרו קדשנו במצותיך וא"א או"א רצה אף כשחל בשבת [כיון שהוא יום תענית אין רצון במנוחה עיין לבוש] אבל אומרים והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו כו' [ואין מסיים כי אתה אלהים אמת כו'] ובחתימה אומר ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולח מלך על כל הארץ מקדש ישראל כו' ואם הוא שבת חותם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים ואח"כ אומרים רצה ומודים כו' ואומר וכתוב וכן בספר ואם שכח מבואר בסי' תקפ"ח וקודם אלהי נצור אומרים הוידוי ואף שכל הש"ע אומרים בשחי' כמ"ש בסי' תקפ"ב מ"מ בהווידוי יש לכפוף יותר כמו במודים מן אבל אנחנו חטאנו עד וע"ח שא"ח עליהם ד' מיתות ב"ד. ואומר עחש"ל בתשומת יד בשין שמאלית:

יז אם שכח ולא הזכיר בתפלה של שבת אין מועיל מה שיכוון לברכה של מעין שבע שאומר הש"ץ אלא צריך לחזור ולהתפלל כל התפלה כסדרה:

יח אחר שגמרו הש"ץ והצבור התפלה בלחש יש נוהגין שהש"ץ מתחיל לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה כו' ואם חל בשבת מתחיל הש"ץ ויכולו מ"א כמו בשאר שבתות ואומר המלך הקדוש שיאן כמוהו ואין מזכירין בו של יוה"כ ובמקום שנוהגין לומר לדוד מזמור אומרים אותו ג"כ בשבת אחר שסיים הש"ץ מקדש השבת וא"א במה מדליקין ובמקום שנוהגין לומר במקום ב"מ מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר כו' אין אומרים אותו היום ואח"כ מתחיל הש"ץ יעלה תחנונינו כו' ולפזמון כי הנה כחומר פותחין הארון ואחר שסיים לכל קוראיך סוגרין אותו ואומרין הכל על הסדר הכתוב במחזורים ואפילו כשחל בשבת אומרים כל הסליחות והתחנונים כמו בחול וכשמגיע לפיוט כי אנו עמך כו' נוהגין החזנים להנעים בקול וכי בווידוי אשמנו מנגן בקול בכיות לעורר הלבבות והקהל עונין אחריו בכוונה עצומה ובקבלת הלב שלא ישובו עוד לכסלה ואח"כ אומרים הווידוי הגדול וזכור רחמך ואח"כ אם חל בחול אומרים א"מ ואחר כך אומר הש"ץ קדיש שלם בניגון ואומרים עלינו קדיש יתום. ונהגו שהש"ץ מנגן אנעים זמירות בניגון יפה לכבוד היום וגם יש שמוסיפין אח"ז קודם שנפטרים לבתיהם מנגן איש אחד א"ע על הבימה וכל חרוז עונין הצבור אחריו. ויש שנוהגין לומר בצבור הד' מזמורים הראשונים שבתהלים שיש בהם ש"ו תיבות והד' מזמורים כמנין ש"י כמנין קרי ומסוגל שלא יבוא לידי קרי ולכן אומרים כל הצבור ביחד והיתום אומר קדיש וברוב המקומות א"א אותם בצבור רק היחיד כשרוצה לישן אומר אותם ויש נוהגין לומר הד' מזמורים בצבור ואומרים אחריהם קדיש ואח"כ מנגן המנגן אדון עולם עד לי ולא אירא. ובזה תם ונשלם סדר תפלת הערב:

יט יש שעומדים על רגליהם כל הלילה וכל היום ואף מי שעושה כן אין לו לעמוד כל הלילה אלא בשעת ס' תפלת ערבית אבל העומד כל הלילה אע"פ שאומר תהלים ושירות ותשבחות עם האנשים הנעורים שמה מ"מ יצא שכרו בהפסדו שמחמת שאינו ישן כל הלילה מתנמנם כל היום בשעת התפלות וכלל הענין מי שא"י בעצמו שלא יזיק לו העמידה שיתנמנם בשעת התפלה או שלא יוכל לכוין כראוי עבירה הוא בידו ואפילו לעמוד ביום אם יזיק לו העמידה שיהא עיף ויגע ולא יוכל לכוין כראוי. ומי שעושה כן ונוהג פ"א ובדעתו לעשות כן כל ימיו אם דעתו לחזור שלא יעשה כן ביוה"כ אחר צריך התרה:

כ אפילו שכבר נהג לעמוד אין עליו חיוב שיעמוד בלא סמיכה ורשאי לשעון ולסמוך על איזהו דבר אם נחלש:

כא הנוהגים לעמוד יזהרו בעצמם מה שכל אדם מחויב ליזהר שלא ישהו נקביהם ויעברו על בל תשקצו ונשים אין להם לעמוד כלל (שהטעם הוא להיות דוגמת המלאכים ואסמכוה אמדרש שהביא הטור מה המלאכים אין להם קפיצין והנשים אין יכולין להדמות כמ"ש סימן תר"י וכל יתר כנטול דמי כי יוכל להיות שיזיק להם לכן יש להם למנוע מזה) (עיין מ"א וא"ר בשם ס' מטה משה):

כב נהגו הרבה להיות נעורים בלילה ביוה"כ בבהכ"נ או בבהמ"ד ואומרים שם שיר היחוד של כל השבוע אף שא"א שם כל השנה ואח"כ מתחילין לומר תהלים ויש שא"א כלל שיר היחוד רק מתחילין תהלים ועומד אחד לפני התיבה ואומר יה"ר הנדפס שם קודם אמירת תהלים והוא יה"ר המיוחד לחול ואומרים אותו בחלוף פסוק אחד הש"ץ ופסוק אחד הצבור אך נהגו שהצבור אומרים כ"א בלחש הפסוק של הש"ץ וכל להיפך הש"ץ אומר בלחש הפסוק שאומרים הצבור ואחר כל ס' אומרים יה"ר של חול ק"י. והש"ץ יהיה איש הגון ומדברו נאוה ובעל בכי לעורר הצבור בעת אמירת היה רצון:

כג יש אומרים תהלים בכל יום ומחמת רגילותם או' אותו בע"פ ואין לעשות כן כי דברים שבכתב אין אתה רשאי לאומרם בע"פ וגם כי החוש והנסיון מעיד שאינו דומה האומר מתוך הכתב רואה הוא מה שלפניו החזק הוא הרפה ובפרט באותיות ב' ג' ד' כ' פ' ת' שעיניו רואות אם בדגש או לא משא"כ האומר בע"פ שבלי ספק שמשתבש הרבה ומחליף דגש ברפה ורפה בדגש ואין מבחין לקרוא בכל מקום מה שנקוד פתח או צירי כתיקונו וכל האתנחתות וכל ירא שמים יש לו לחזור אחר ספר תהלים שנדפס בדיוק בנקודות ובטעם האתנחתא ויתן אותו על יד איש יודע ומבין מחשכי הטעות הדפוס

שרגילין להיות הן חסר הן יתיר או בשינוי הנקודות ויאמר מתוך הספר וידקדק לומה במתון להשגיח על הניקוד ותהי' אמירתו מקובלת ורצוי ביושר:

כד כבר בארנו שיש נוהגין ללון בבה"כ ולומר שם תהלים ושיר היחוד ושאר שירות ותשבחות ויש לומדים משניות מס' יומא עם פי' ועיין של"ה שיש ללמוד גם כן המאמרים בסוף יומא המדברים ממעלות התשובה ומ"מ אין להם להיות נעורים כל הלילה כאשר ביארנו רק יש להם לישן קצת ומי שאינו רוצה לומר שירות ותשבחות אין לו לישן שם כלל וגם החזנים המתפללין כל היום לא יהיו נעורים כל הלילה כי יש שמאבדים קולם כשאינם ישנים. ומי שלן בבהכ"נ ואומר שירות ותשבחות ורוצה לישן ישכב מרחוק מן הארון הקודש מצד מערב או בעזרת נשים כשאין שם נשים ובבתי מדרשות שלנים שם תמיד עכ"פ יש להרחיק עצמו מן הארון שמא יבא לידי נפיחה וטרם ישכב יקרא ק"ש כמו בשאר לילות:

כה תלמידי חכמים העוסקים בתורה בבהכ"נ ומשמיטים עצמם מלומר עם הצבור הפיוטים והסליחות ובקשות לא יפה הם עושים (כ"כ הכנה"ג בשם ריא"ז פ"ק דברכות והביאו ג"כ בא"ר):

כו יש נוהגין לקחת עמם מיני בשמים להריח בהם כדי להשלים מאה ברכות:

כז טרם ישכב יש לו לאדם להכין לעצמו כליעם מים וגם כלי ריקן שיטול ידיו לתוך הכלי ויעמיד אותו סמוך לו או מראשותיו כדי שמיד שיעור משנתו יטול ידיו שלשה פעמים בסירוגין אך יזהר שלא יטול כדרך שהוא נוטל כל השנה רק עד סוף קשרי אצבעותיו והפנים לא יחרץ כלל ואפילו העינים לא ירחץ רק אם יש לו לפלוף בעין שאינו יכול להסירו בלא לחלוח מים ואם ניעור ואין לו מים יוכל לומר מודה אני לפניך אף קודם הנטילה שאין בו הזכרת השם ואח"כ ילך פחות פחות מד"א עד הגיעו למים וירחץ בנקיון כפים וכשלובש הטלית קטן ועדיין לא האיר היום לא יברך עליו. מי שחלם לו חלם רע בשעת השינה כשיעור משנתו ויזכור החלום יאמר החלומות שוא ידברו וגם ילך ויטיב אותו בפני שלשה אנשים אוהבים כאשר נדפס בסידור ואין צריך להתענות למחרת יום הכיפורים תענית לתעניתו:

כח כשישכב יזהר שלא יכסה עצמו בכרים וכסתות המחממין את הגוף כי בקל יוכל לבא לידי קרי ר"ל ועכ"פ יהיו רגליו מגולות. ומי שראה קרי בשעת השינה אסור לו לטבול ביוה"כ ואיך שיתנהג ברחיצה מבואר סי' תרי"ג:

כט מנהג בכל תפוצת ישראל לעמוד בהשכמה מעט קודם שיאיר היום ויקום בזריזות וירחץ כפיו ויעשה צרכיו גדולים או קטנים עכ"פ וירחץ ידיו פעם א' עד קשרי אצבעותיו

ויאמר אשר יצר וברכה"ת ואם נוהג כל השנה ליטול ידיו אחר יציאה מבה"כ ג"פ רשאי גם היום לעשות כן כמבואר בסימן תרי"ג רק מי שהוא ש"ץ וצ"ל פסוד"ז אין לו לומר ברה"ת בביתו לפי שצריך לומר לפני העמוד להוציא מי שהיה ניעור כל הלילה שאינו רשאי לומר ברכה"ת:

ל אף מי שהיה ניעור כל הלילה יש לו ליטול ידיו כשיאיר היום ורשאי ליטול ידיו ג"פ אך לא יברך ענמ"י ולכן אם עמד בלילה ונטל ידיו יש לו ליטול ידיו שנית כשיאיר היום בלא ענט"י:

לא מי שהוא ש"ץ של פסוקי דזמרה יש לו להשכים קצת יותר כדי שיוכל לפנות עצמו כראוי וילך לבהכ"נ באימה וביראה ואם עדיין לא האיר היום כ"כ שיהא רשאי לברך על הטלית גדול ילבש הקיטול לבד ויאמר בלחש התחינות ובקשות המעוררים לב האדם לאהבה וליראה את השם הנכבד והנורא ואח"כ פותחין הארון הקודש ויתחיל לומר אנעים זמירות בניגון יפה בשפה ברורה ובנעימה והקהל יענו אחריו החרוז השני כנהוג אך אע"פ שדרכם לחטוף טרם יסיים הש"ץ היום יהיו מתונים עד שיסיים הש"ץ ויתבוננו כי השיר הה יהיה לפאר ולכבוד למלך הכבוד וכשמסיים יערב נא שיחי עליך כי נפשי תערוג אליך יש לו לכוין לבו כי נעוץ סופו בתחלתו שהתחיל לומר כי אליך נפשי תערוג ויעורר כחות הנפש באהבת השם שלא יהיה דובר שקרים ה"ו וסוגרין הארון ויתום אומר קדיש לעילא לעילא:

לב הש"ץ אין לו להתחיל אנעים זמירות עד יתאספו עקרי הבעלי בתים ונכבדי נועם המתפללים בבהכ"נ זה שיש מקפידים שיהיה בבהכ"נ בעת התחלת התפלה ויארע לפעמים שיבא מריבה ביום הקדוש ובפרט אם עדיין לא האיר היום ואם התחיל בעוד לילה יוכל להאריך באמירת אנעים זמירות ואדון עולם עד שיגיע להנותן לשכוי בינה יהיה נכון היום:

לג אחר אנעים זמירות או' שיר של יום ויאמרו אחריו קדיש יתום ומתחיל אדון עולם בניגון הרגיל וידוע ובמקומות שאומרים ג"כ יגדל אומר יגדל ג"כ בניגון זה והש"ץ אומר ג"כ ענט"י וברכת התורה בקול רם ובניגון הרגיל ושוב אומר הברכות הנותן לשכוי בינה וכל שאר הברכות הכל על הסדר כמו שבת עד הגיע לחרוז המלך היושב ומן המלך מתחיל ש"ץ אחר ואם רצון הצבור שא' יתפלל הכל מן אנעים זמירות עד סוף תפלת שחרית רשות בידם ובענין אמירת הברכה שעשה לי כל צרכי נתבאר בסימן תרמ"ו:

לד יש נוהגין שאחר שסיים ש"ץ הברכות עד הגומל חסדים טובים מתחיל היחיד לומר הברכות הנותן לשכוי בינה עד הגומל חסדים טובים בקול רם ונקהלים עליו קבוצת

הקהל לענות אמן אחריו ושוב מתחיל יחיד אחר וחוזרים חלילה עד תומם וגם החזן צריך להפסיק לשמוע ולענות אמן ואין לעשות כן שעי"ז נמשך הרבה על היום ולפעמים מהצורך למהר בתפלות ונכון שלא יאמרו הברכות רק שלשה או ארבע יחידי סגולה החשובים ושאר הקהל יאמר כ"א הברכות לעצמו בלחש כי בלא זה יש דעות הפוסקים שאין נכון לעשות כן אף מי שאינו נוהג בכל השנה לומר פ' עקידה יש לומר היום פרשת עקידה להזכיר זכות העקידה ומי שנוהג בכל השנה לומר פ' הקרבנות כאשר סיר אא"ז הגאון בס' בכור שור אין לו היום לומר רק פ' הרמת הדשן לבד ואם חל יוה"כ בשבת ונוהגין לומר בכל שבת פ' וביום השבת יכולין לאומרה גם היום:

לה יש אנשים אחרי שמוע הברכות מהש"ץ ויחידים איש לדרכו יפנו ויצאים לצורך עשיית צרכים או להקר וכיוצא אין להם לעשות שהות רק יהיו זריזים וממהרים לבא בכדי שיוכלו לומר פסוקי דזמרה עם הקהל כמו שאמר הכתוב ברן יחד כוכבי בקר. בפסוקי דזמרה כל מקום לפי מנהגו יש מתחילין אחר הקדיש דרבנן של איזהו מקומן מזמור שיר חנוכת וברוך שאמר ויש מתחילין הודו ויש יחידים שנוהגין לומר האדרת והאמונה קודם התחלת פסוקי דזמרה והיום אין להם לעשות כן מאחר שעתיד לומר עם הצבור בתוך הפיוטים האדרת והאמונה בקול רם:

לו אומרים בפסוקי דזמרה למנצח ומזמור שיר ליום השבת אך כשחל בחול ומנהג בבתי כנסיות שבשעה שהש"ץ אומר פסוקי דזמרה השמש מוציא הס"ת שצריך לקרות היום אל הבימה ונקרא חיפוש ס"ת ומעמיד הס"ת במקום קריאתה שלא יצטרך לגלול בשעת קריאתה ושוב מחזירה למקומה והוא נכון אך מה שעושי' כן בשעת אמירת פסוקי דזמרה אין זה נכון ויותר נכון להזהיר להשמש שיעשה זאת קודה"ת או עכ"פ קודם התחלת פסד"ז שאז עדיין הרבה מבה"כ אין קבועים במקומם אבל לאחר התלת פסוקי דזמרה כבר הם עומדים כ"א על מקומו ואומרים פסד"ז בכוונת הלב וע"י שהשמש פונה לסובב עם הס"ת והכל מסתכלין בה לעמוד מפניה ולנשקה נשיקה של חיבה וזה גורם בלבול הדעת וביטול הכוונה ולכן יש לעשות כמו שכתבתי ונוהגים לגוללה במפות של משי לבנים ולעטפם במעילים לבנים יפים לכבוד יום הדין ונוהגין לעשות של משי לבן נחפה בכסף או מעשה רוקם בחוטי כסף לפי כבוד הצבור וגדולתם:

לז יש לכל אדם להנעים קולו בפסד"ז לכבוד יום הקדוש ובפרט בשירת הים יש לומר בחשק נפלא והתלהבות גדול כידוע שהפליגו בשכר זאת וי"ל פסוק אחר פסוק עם החזן ולא יאמרו בערבוביא וכן נשמת יאמרו בכוונה עצומה והתעוררות רב וכשמגיע להמלך ישתקו כל הקהל וש"ץ השני יתחיל בחשאי וירים קולו במתון מעט מעט עד שיסיים

בקול גדול תיבת המלך כדי שיהיה נשמע במורא ואימה המלך יושב כמו בר"ה ולא יאמר היושב לפי שיושב הוא הוה וכן הוא לשון הפסוק במשלי ואומר בפי ישרים כמו בר"ה וכשמגיע הש"ץ לחי עולמים ועונים הצבור אמן אז יש לומר שיר המעלות ממעקים במקום שנוהגים לומר בכל עשי"ת ומי שהוא עומד באמצע פסד"ז בשעה שהצבור אומרים ממעמקים יכול לומר עם הצבור עם ירצה:

לח במקום שאומרים אותו יש לאמרו מעומק הלב בקול תחנונים ובמקום שלא נהגו לאומרו בכל עשי"ת אין להם לנהוג סלסול בעצמם לאומרו היום אלא גם היום לא יאמרו:

לט אחר ברכו פותחין הארון ומתחיל הש"ץ בא"י כו' הפותח לנו שערי רחמים כו' המאיר לארץ ואם חל בשבת אומרים הכלי ודוך אל אדון ואחר כך אומרים קדוש אדיר בעלייתו פסוק אחר פסוק ויש שהש"ץ מנגנים ומאריכים הרבה ועי"ז הם באים אח"כ לעשות חטיפה ואין נכו ואומרים והאופנים כו' וא"א והחיות ישוררו כמ"ש לעיל ואומרים אהבה רבה אהבתנו אף אותן הנוהגים בחול לומר אהבת עולם היום יש לומר אהבה רבה אף כשחל בחול ויש לכוין בה ביותר בברכת אהבה רבה ובאמרו כן תחננו ותלמדנו כו' למען לא נבוש כו' יש לו לחשוב שמתחנן גם על זרעו שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות:

מ כשמגיע לק"ש יש לכוין לסיים פסוק שמע עם הצבור כדי שיאמר בשכ"מ עם הצבור יחד בקול רם ואם הוא עומד בפסד"ז בשעה שאומרים ק"ש יש לו להפסיק ולענות עמהם פסוק שמע ובשכ"מ בקול רם אבל אם עומד באמצע בכת ק"ש לא יפסיק אלא אומר בקול רם במקום שהוא עומד כדי שלא יהיה חלוק מהצבור וכשיגיע לק"ש א"צ לומר בשכ"מ בלחש אלא יגביה קולו קצת כמו קריאת הפסוק שמע וראוי לכל אדם שיזרז עצמו באמירת פסד"ז וברכת קריאת שמע כדי שיאמר ק"ש ובשכמל"ו עם הצבור יחד:

מא אומרים ק"ש אמת ויציב על הסדר ויש מקומות שהש"ץ משמיע קול ברמה כשאומר ברום עולם מושבך ואח"כ מתפללים ש"ע בלחש ואומרים את יום צום כו' ואם חל בשבת אומרים את יום השבת ככתוב בתפלת ערבית. אחר סיום התפלה בלחש אומר הש"ץ ה' שפתי בלחש ומתיל בקול רם ברוך א"י כו' עד באהבה ומאריך קצת בניגון ידוע ומתוקן מקדמונים ואח"כ אומר הש"ץ אימך נשאתי כו' שהוא רשות להש"ץ ואומר בכוונת הלב שלא יהיה דובר שקרים ובהתעוררות רב ישפוך לב כמים באומרו במלאכות עמך כו' וישים אל לבו כי כל העדה אנשים ונשים וטף עיניהם תלוים בו כי יפיק רצון מהם לפדותם מדין ולפקדם בפקודת ישועה ורחמים וחיים ושלום וגם יזכור כי קרוץ מחומר כמוהו ואשמותיו גדלו עד שמים יערב לבו לגשת אל המלך ותשורה אין בידו להביא

ולבו המס ימס ויהיה' כמוהו כאין בעיניו כי אין לו על מי להשען כי אם על חסד אל כל היום ומן השמים ירחמו ויעתר אליו וירצהו:

מב יש אנשים שנכספה נפשם גם כן לומר פיוט אימך נשאתי כו' כי מעורר הלב ויכולים לאומרו עם כש"צ בלחש שלא יבלבל הש"ץ וגם ידלגו חרוז במלאכות עמך:

מג אם בעת שרוצה הש"ץ להתחיל כבר סיימו הרוב צבור את תפלתם ואף על פי כן יש הרבה מהצבור שלא סיימו את תפלתם המנהג שלא להמתין עליהם אף שאותן המאריכים בתפלתם הם אנשים חשובים משום טורח הצבור שיהיו יושבים ודוממים וגם כי יתערב מחשבתם וגם מחשבת הש"ץ כאשר יעמוד בטל ולכן יש לו להתחיל מיד ואין להאריך בניגון התחלה ובאמירת אימך נשאתי כיון שהרבה אנשים עוד עומדים בתפלה מתערב מחשבתם מחמת קול הש"ץ המצלצל באזנם ואין יכולים לכוין כראוי:

מד אומרים הש"ץ והקהל הפיוטים בסדר הכתוב במחזורים ואומרים בקדושה ממקומו הוא יפן ברחמים אף בשחרית של יוה"כ וכשמגיע לסוף יעלה ויבא כי אל מלך חנון ורחום אתה מתחילין סלח לנו כו' ואומרים סליחות ובמקומות שמאריכים בפסד"ז ובש"ע ועברו מן היום כמה שעות יש לחוש שלא יוכל להתפלל מוסף בזמנו כמו שיתבאר סי' שאח"ז יש לדלג בסליחות ואו' רק הראשונה וסליחה של י"ג מדות לבד וסליחה יום כפורים הוא זה ועקידה שופט הארץ וסליחה ואל תבא ואם לא יספיק בדלוג הסליחות לבד ידלגו גם הפיוטים האדיר בשמי עליות ע"ג ומתיל תושגב לבדך כו' ויש שמאריכים בפסד"ז ובתפלת לחש ביותר וא"א מן הפיוטים רק התפלות הידועים אתה הוא ושאר תפלות הידועים ובמקום שאין מאריכין כ"כ אין להם לדלגל רק האריכות שמאריכין בפיוט קדוש אדיר כו' ופיוט מורה חטאים כו' ועל ידי שהקהל ממתינין לש"ץ וש"ץ לקהל והש"ץ מנגן כל חרוז יש שהות הרבה טוב שיאמרו זה הש"ץ והצבור יחד ולא יהיה השעה דוחקתם שיצטרכו לדלג וגם יוכלו לומר במתון ויש שמחמת האריכות במקום שנוהגין לנגן או' שאר הפיוטים והוידוים בחטיפה יתירה ולא נכון הוא ויותר ראוי לדלג מלחטוף כי טוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה ובפרט הוידוים שאו' עם הש"ץ איך תועיל בוידוי ולבו לא נכון עמו הרי הוא או' ע"ח ש"ל בוידוי פה ויש בכלל זה שמתודה שלא התוודה רק בפה ולא בכוונת הלב וכשמתודה גם עתה ולא שם על לבו הרי הוא טובל ושרץ בידו ולכן צ:ל במתון ובפרט הוידו' כי אחר כוונת הלב הן הן הדברים:

מה אחר הסליחות אומר הש"ץ אלהינו כו' עד גמר התפלה ואין נשיאת כפים בשחרית מפני טורח הצבור:

מו אחר שסיים הש"ץ התפלה פותחין הרון ואומרים א"מ וכשמסיים א"מ סוגרין הארון ואם חל בשבת אין אומרים א"מ ואחר א"מ אומר הש"ץ קדיש תתקבל בניגון לכבוד היום ואם צריך למהר בשביל תפלת מוסף שיהיה בתחלת שבע אזי ידלג א"מ ובמקומות שנוהגין לומר לדוד ה' אורי אחר תפלת שחרית אומרים אותו קודם אין כמוך ואח"כ אומרים א"כ:

מז אחר שמסיים אין כמוך במקום שיש להם כלי קודש והסגן מכבד לאנשי' מכובדים שבצבור בהוצאת ס"ת ושימת הכתרים בראשם ושאר הצבור עדיין ממתינים קצת בשתיקה עד שיכבדו את כלם כדי שלא יהיה בלבול הדעת בעת הוצאת ס"ת ואמירת ב"ש שהוא עת רצון לשפוך תחנונים וראוי לכבד גם האורחים הראוים לכבוד כאשר כתבתי בהל' ר"ה ושם סי' תקפ"ד מבואר בענין עמידת ס"ת בבוקר על מקום הקריאה שקורין חיפוש וענין מכירת המצוה הנהוג בקצת מקומות מבואר שם היטב משם תדרשנו:

מח השמש המעמיד הס"ת בארון הקודש צריך להעמיד הס"ת שיוציאו אותה בראשונה נוכח פתח שער הארון הקודש כדי שהמוציא ראשון יפגע בה ראשון ולא יצטרך להעביר על המצות וגם שלא יחליף ויוציא השניה בראשונה והס"ת השניה יהיה מעט לפנים ממנה והראשון מוציא הס"ת הראשונה ומושיטה בימינו ליד ימין הש"ץ ומסתלק משם והשני מוציא הס"ת השניה ומחזיקה בידו ובשעת ההוצאה או' הצבור ויהי בנסוע כו' ואחר שהוציאו הס"ת או' הש"ץ בריך שמיה ואח"כ מתחיל הש"ץ ויעבור ה' ה' ואח"כ או' ה' ה' ג"פ וא"א שוב ויעבור ויש שאין מתחילין ויעבור גם בפעם ראשונה רק ה' ה' ג"פ ואח"כ יה"ר הכתוב בסידורים לאומרו בר"ה ויו"כ הועתק במחזור מהאר"י ז"ל ואין לומר הנוסחאות הארוכים הכתוב בקצתל מחזורים ואחר גמר היה"ר אומר ואני תפלתי כו' ואף אם חל בשבת או' היה"ר אף במקום שא"א בר"ה שחל בשבת מ"מ ביוה"כ שחל בשבת או' אותו:

מט אחר שסיימו הקהל היה"ר או' הש"ץ ש"י בניגון ואו' אחד הוא כו' קדוש ונורא אף שבשבת ויו"ט א"א ונורא בר"ה ויוה"כ או' ונורא ואו' גדלו כמו בשבתות השנה והש"ץ הולך עם הס"ת עד אל הבימה דרך ימין והמחזיק ס"ת שניה הולך אחריו עד שיגיע אל הבימה ומניח ס"ת הא' על השלחן והשניה מוסר לאיש אחר היושב שם על הבימה להחזיקה עד שיגיע הזמן לקרות למפטיר ולא יפה עושין מה שמוסרין הס' לנער מנוער שאין זה כבוד התורה וכמ"ש בשער אפרים שער יו"ד סעיף וא"ו אף בשבתות ויו"ט כשיש שני ס"ת ומכ"ש ביום הקדוש הזה שיש ליזהר ביותר שלא להקל בכבוד התורה

ושם כתבתי שעכ"פ יש למוסרה לכן דעת אף שאין נכבד כ"כ אם ראית שהתורה חביבי עליו בכדי לקרב לב המון לתורה:

נ מתחילין לקרות מתחלת סדר אחרי מות וקורין ששה אנשים ואם חל בשבת קורין שבעה כמו שמצוין במחזורים ואף שחל בשבת אין מוסיפין עולים יותר משבעה לפי שסיום קריאת העולים מכוונים לסיים בענין כפרה לכן אין לשנותם ואף במקום שמחמת רוב העולים יש ריוח מהעולים לצדקה לא נהגו להוסיף ומסיימין קריאת הששי או השביעי בפסוק והיתה זאת כו' ויעש כאשר צוה ה' את משה:

נא נוהגין אנשי מעשה למרר בבכי בעת קריאת הפסוק אחרי מות שני בני אהרן ולהוריד דמעות על סילוקן של צדיקים והוא סגולה לכפר עון שלא ימותו בניו בחייו והעיקר בזה שעי"ז יתן לב לשוב מעבירות שבידו והחי יתן אל לבו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר ואם בצדיקים כאלו פגעה בהם מדת הדין על חטא קל כאשר הגידו אך הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כמ"ש בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד וכן דחז"ל נורא אלהים ממקדשך א"ת ממקדשיך אלא ממקודשיך בשעה שהקב"ה עושה די במקודשיו מתירא ומתעלה ומתקלס ומה יעשו מלאי עון הלא המס ימס לבב אנוש אשר עצמו חטאיו ופשעיו רבו מלמנות ואשמתו גדלה לשמים והרי זה בכי יתן ויצטער על מיתת הצדיקים וגם ישתתף בצרת אהרן אביהם קדוש ה' כי תקראנה אותו כאלה ויתן מורך בלבבו לב האבן ויעתר אל ה' וירצהו וישוב אל ה' וירחמהו ותהיה תשובתו רצוי' ומקובלת ביותר בעת ההיא בזכות הצדיקים הללו:

נב צריך הקורא שיהיה זהיר בקריאתו בסדר עבודת היום שיהיה בשפה ברורה ולא ידלג איזה פסוק ולא יחסר אפי' תיבה אחת ואם אירע שדילג וקרא משם ולהלן והדלוג הוא חסרון מבפנים ומשתנה ע"י הבנת הענין בסדר העבודה נכון שיחמיר לקרות מתחלת הפסוק ההוא שעשה הדילוג שם בלא ברכה ואם קרא ששה ולא גמר הפ' עם המשלים בספרי שער אפרים שער ח' בדיני פ' המועדים מבואר הכל יפה ומשם תדרשנו:

נג אחר שבירך הכהן ברכה אחרונה קורא ללוי לעלות וקודם שיברך הלוי הש"ץ אומר מי שבירך לכהן ואו' בעבור שעלה לכבוד המקום ולכבוד יוה"ד. ואם מנדב לבהכ"נ או לבהמ"ד או לשאר צדקות או' בעבור שנדב כו' בשכר זאת כו' ויחתמהו בס' חיים טובים כו' וכן עושים גם בשאר חמשה עולים ויש מי שמדקדקין שלא לנדר ולנדב ביוה"כ ונותנים אותה הצדקה שרוצים לנדב בעיוה"כ או קודם לו ואז הש"ץ אומר בעבור שנתן כך וכך על בהכ"נ או בהמ"ד או לצדקה אחרת וישר הוא ובהרבה מקומות נוהגין שהעולה מצוה לעשות מי שבירך לב"ב ובניו וכן לקרובים ואוהבים ורעים ונודר לצדקה

עבורם ויכול לכלול כמה אנשים ויש מי שמסיימין במ"ש האחרון ולכל ההולכי' לבהכ"נ או לבהמ"ד ולכל המתפל' [ר"ל אותם שהם ש"ץ ועוברים לפני התיבה]. ואין להאריך הרבה בעשיית מי שבירך כמ"ש סי' תקפ"ד סעיף כ"א:

נד אחר שבירך העולה אחרון ברכה אחרונה מניחין הס"ת השניה על השלחן ואומר ח"ק בניגון מיוחד והש"ץ אומר מי שבירך למי שמכבדין אותו בהגב' וכן למי שמכבדין אותו בגלילה ואח"כ מגביהין וגוללין. בשעת הגלילה פושטין הס"ת השניה אשר העמידוה לקרות בה המפטיר וקורין בעשור לחודש עד ומנחתה ונסכיהם ומברך ברכה שאחריה ואו' הש"ץ מ"ש למגביה ולגולל ומגביהין וגוללין וכשמתחיל לגלול מתחיל המפטיר ברכת הפטורה וקורא בנביא ישעיה ואמר סולו סולו ואומר ברכת הפטורה לאחריה ובברכה על התורה אומר לקדושה ולמנוחה לעבוד ולתפארת ואם חל בשבת מזכיר של שבת ג"כ ואומר ועל יום השבת הזה ועל יום הכפורים הזה ומסיים ודברך אמת וקיים לעד בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויוה"כ ואם חל בשבת אומר מקדש השבת וישראל ויוה"כ. ויש מקומות שהמפטיר מסיים בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו כו' וכל מקום יעשה כמנהגו:

סימן תרכ

שיש למהר להתפלל מוסף קודם שש שעות ומחצה:

טוב לקצר בפיוטים בשחרית כדי למהר בענין שיתפללו מוסף קודם כלות שבע שעות על היום ולכתחלה ראוי להיות זהיר להתחיל תפלת מוסף קודם שש שעות ומחצה על היום לפי שבשש ומחצה הוא זמן תפלת מנחה גדולה שהיא תדירה יותר מתפלת מוסף ומ"מ אם אירע שנתאחר תפלת מוסף עד חצי שבע או אחר שבע יש להתפלל מוסף קודם ואח"כ מנחה:

סימן תרכא

א **דין מילה והזכרות נשמות וסדר תפ' מוסף וקרה"ת למנחה:**

אחר שגמר המפטיר הברכות מזכירים נשמות ואומ' אב הרחמים ואח"כ אשרי ואם חל בשבת אומ' יקום פורקן ומי שבירך לקהל ואח"כ מזכירין נשמות ונודרין צדקות בעד המתים ואף שיש מילה בבהכ"נ וסדר הזכרות נשמות והנהגתו תמצא מבואר היטב בשערי אפרים שער יו"ד סעיף ל"א ל"ב ל"ג ואח"כ או' אב הרחמים אשרי יושבי ביתך בניגון המיוחד כמו בר"ה ואם צריך לעשות מי שבירך לחולה יאמר אותו קודם יהללו

כשאוחז הס"ת ואומר בנוסח שאומר בחול ואף אם חל יו"כ בשבת אצ"ל שבת הוא מלזעוק שהרי הוא יוה"ד וזועקים ומתחננים כל היום:

ב אם יש מילה בבהכ"נ אומרים בסליחות של שחרית אחר והארץ אזכור פזמץ זכור ברית השייך למילה ואל תפר כו' ואם חל יוה"כ בשבת או' קודם גאל ישראל פיוט יום ליבשה כמו בשאר שבתת שיש בהם מילה ואם נמצא מקומות שנוהגין לומר יום ליבשה אף כשחל בחול אין למחות בידם ומלין קודם שאומר אשרי וכן נוהגים אצלינו ויש נוהגים למול אחר אשרי וכ"א יעשה כמנהגו. ואם הוא במקום שצריך לצאת מבה"כ שאין להם עירוב אין מלין עד אחר חזרת הס"ת למקומה משום בזיון ס"ת שלא להניחה ולצאת חוץ וכשחוזרים לבהכ"נ אומר קדיש שלפני מוסף ובמקומות שאין נוהגים שיאמר הש"ץ יה"ר קודם תפלת מוסף יש לומר איזה מזמור קודם אמירת הקדיש:

ג כשהולכין מבהכ"נ למול תינוק או מוהל או סנדק שמתפלל בבהכ"נ אחר וצריך לילך למקום שהתינוק שם וצריך לילך דרך רחוב שדרים שם א"י וא"א לילך מעוטף בטלית וקיטל אזי יסירם מעליו ויקחם תחת מלבושו העליון ובבואו למקום המילה ילבש אותם ויברך על עטיפת הטלית וכן בחזרה ובמקום שאסור לטלטל אז אם נוטל מחבירו טלית להתעטף בו לכבוד המצוה לא יברך עליו:

ד במקומות שנהגו שאם יש מילה בשבת אין מכבדין לשני מוהלים גם ביוה"כ אין לכבד לשני מוהלים אף כשחל בחול וכן מילה שלא בזמנו או נולד מהול או נולד בין השמשות אין מלין אותם שאפי' יו"ט אינם דוחים או שיש שני עורות זעג"ז וכן מי שלא מל מעולם או לא פרע מעולם אין להתחיל היום כמו שאסור בשבת ואם כבר מל פעם אחת מותר אפי' הוא אבי הבן ואותם שנהגו שלוקח משקה בפיו בשעת מציצה אסור לעשות כן ביוה"כ:

ה במקומות שאין עירוב ואסור לטלטל יזהר להכין האיזמל בבהכ"נ בעיו"כ אף כשחל בחול ואסור לרחוץ הסכין אחר המילה ואין להביא התינוק למקום איזמל אם לא הכינו בע"ש בבהכ"נ ואם האיזמל שם בבית התינוק אסור להוציא ולהביא לבהכ"נ דרך חצר שאינה מעורבת אפילו ע"י א"י ואף אם יא בבהכ"נ איזמל אסור שהרי הם יכולים למולו בביתו ויש מקומות שמקילין בזה להביאו לבהכ"נ ע"י א"י ואם רוצים שיהי' יד ישראל באמצע יוציאו מן הבית לרחוב שהוא כרמלי' ע"י א"י ושוב הישראל מטלטל התינוק פחות פחות מד"א ונותן לחבירו וחבירו לחבירו והאחרון שהוא אצל פתח בהכ"נ לא יכניסו לבהכ"נ אלא יתן אותו ג"כ לא"י ויכניסו הא"י לבהכ"נ. ועוד יש תקנה להביאו ע"י ישראל שהאשה שרצונה להוליך התינוק תושיט ידיה לתוך הבית שהתינוק שם ויתנו

התינוק על ידי' ותשהה ידיה שם בבית ונעשית כאלו נח במקום פטור ואז מותר להוליך התינוק לבהכ"נ:

ו אין לטלטל האיזמל בחנם אפי' בבית הכנסת קודם המילה כשאינו צורך המילה אם הניחו מידו ויש לחוש שמא יאבד יכול לטלטל להצניע בבהכ"נ אבל לא יוליכנו לביתו אפי' במקום שיש עירוב שזה טלטול שלא לצורך הוא כיון שיכול להצניעו בבהכ"נ שלא יאבד ואם רוצה להוליכו לביתו להצניעו לא יניח הסכין מידו אחר המילה שכל זמן שהיא בידו רשאי להוליכו לכל מקום שירצה ואם אין שם רק מוהל אחד והוא צריך לפרוע וע"כ צריך להניח הסכין מידו כדי לעשות הפריעה יתן אותו לידי חברו עד שיעשה הפריעה ויחזור ויקחנו מידו ויוליכנו לביתו ואם אפשר שחברו שלקח מידו הוא יוליכנו לביתו להצניע מוטב לעשות כן ורשאי למחוץ הדם כדרכו בחול. והנוהגים למצוץ ביין לא יזלפו בפה ולא במוך משום חשש סחיטה רק יזלפו ביד לבד ועיין לעיל סעי' ד':

ז מברכין ברכת המילה בלא כוס ובמדינתנו נוהגין לברך על הכוס ונותנים ממנו מעט לתינוק הנימול לשתות מלבד מה שנותנים ממנו לתוך פיו כשאומר בדמייך חיי ואם מלין אצל היולדת והיולדת חולה בענין שמותרת לאכול יכול להוציאה וגם אומר לה שתכוין לצאת בברכתו ותשתה ממנו והוא שתשמע הברכה ולא תפסיק בין שמיעת הברכה לשתיית הכוס:

ח הש"ץ מתחיל אשרי בקול רם בניגון שאו' בו אשרי העם יודעי תרועה קודם מוסף בר"ה ואחר שמסיים הצבור והש"ץ אשרי לוקח הש"ץ הס"ת השניה שקראו למפטיר ואוחזה בידו ואומר יהללו כו' והקהל עונין אחריו הודו ואומר לדוד מזמור ואם היה בזבת אומרים מזמור לדוד ומחזירין הס"ת לארון ואומרים ובנחה יאמר ואח"כ או' הש"ץ היה"ר לפני התיבה שנתקן להש"ץ ויש לומר באימה ובהכנעה בבכי ובתחנונים להתעורר הלב שהוא הולך לפני מלך גדול ונורא שימחול לאשר חטא ופשע ויקבל ברחמים וברצון את תפלתו וימחול על עמו ולבב איש בקרבו המס ימס בהעלתו על לב שבזמן שבהמ"ק היה קיים היה הכה"ג עוסק בעבודה בחיל וברעדה ומחשבה טהורה ונקי וכבד ה' חופף עליו כל היום ועתה בעו"ה שחרב בהמ"ק הוא נכנס במקומו לעתר ולרצות לכלות פשע ולהתם חטאת ואיך לא יקרע סגור לבו או אז יכנע לבבו הערל אם אבן נמוח ידכה וישוח בתפלותיו עד שיתפקקו כל חוליותיו ויהיו עיניו תלויות ומיחלות לרחמי שמים לתת נפשו בשאלתו ועמו בבקשתו ואל שדי יתן להם רחמים. ויש חזנים שיש להם קול ערב מגביהים קולם קצת באמירת יה"ר בשפה ברורה ובנעימה בקול בכיות לעורר לב העם

ועי"ז הצבור מתעורר יותר בתפלתם ואעפ"כ לא יאריך הרבה כי ע"פ הרוב בעת ההוא כבר הוא קרוב לשבע שעות על היום וצריך להתפלל מוסף קודם שבע כמו שביארנו. ושעות אלו הם שעות זמניות כמבואר בסי' רל"ג ורפ"ו:

ט מתפללים הצבור והש"ץ תפלת מוסף יוה"כ בלחש ואו' בה פסוקי קרבן מוסף ויש שא"א הפסוקים כמו שנתבארו סי' תקצ"א ובמדינתנו או'. ובגמר התפלה אומר אתה יודע והוידוים ככתוב בסידורים ובמי כמוך י"ל אב הרחמים אף מי שנוהג בערבית ובשחרית ומנחה לומר אב הרחמן:

י מתחיל הש"ץ התפלה בקול רם בניגון כמו התפלה של שחרית ואומ' מסוד כו' ונתנה תוקף וסדר קדושה והאוחז ביד ובכן תן פחדך ואומ' ויאתיו קודם ותמלוך ומפני חטאינו ובפסוקי מוסף כתוב במחזורים מלבד חטאת הכפורים כו' ויש שכ' שא"ל מלבד כו' אלא י"ל ושני שעירים לכפר. ואומר עלינו וכשמגיע לכורעים כל הצבור כורעים ומשתחוים ומותר לכרוע ולהשתחות על הרצפה אף אם אין שם עשבים שטוחות ואו' הצבור פסוקים כמו בר"ה ככתוב במחזורים ואחר הכריעה סוגרין הארון ואו' הש"ץ עד אין עוד ומתחיל הש"ץ היה עם פיפיות בנגון ובכוונה ואח"כ אומר סדר העבודה אמיץ כח ויש שנוהגים לומר סדר העבודה הנדפס בסידורים המתחיל אתה כוננת ומהראוי שכל אדם שיש לו לב להבין ילמוד קודם יה"כ פי' סדר העבודה שר"ל כגון אם ר"ל הפיוט א"כ ילמד קודם יוה"כ פירושו ואם דעתו לומר אתה כוננת אזי ילמוד סדר העבודה באשר"י יומא וילמוד בב"י סי' תרכ"א שהוא דורש ומגי' בסדר אתה כוננת שחיבר יוסי בן יוסי כ"ג:

יא יש לדקדק ולומר סדר העבודה בשוה עם הצבור כדי שיכוין הכריעות שכורעים בכהנים והעם בעת שהצבור העומדי' שמה כורעי' ויכרע עמהם משא"כ כשאומר לאט לאט ואם אמר במתון ולא הגיע שמה בעת אמירת הצבור י"ל עמהם אף שהוא לא הגיע עדיין שם ואם הצבור או' סדר אמיץ כח והוא אומר אתה כוננת וקשה לכוין אעפ"כ ידקדק לכוין כל מה דאפשר ואם לא הגיע יכרע עם הצבור:

יב בוידוי הכ"ג י"ל בראשונה אנא השם ואח"כ או' אנא בשם כפר נא וכשאומר לה' חטאת י"ל לאדני חטאת כבכל מקום שקורין להוי' אדני ואצ"ל להשם חטאת שלשון המקרא הוא אומר:

יג בוידוי י"ל חטאתי עויתי פשעתי כי חטא שוגג עון מזיד פשע מרד ויש להתוודות הקל תחילה:

יד כבר ביארנו בסימן תר"ז ששוטחין עשבים בבהכ"נ בעיו"כ קודם תפלה ולכן צריך לשטוח עשבים להפסיק בינם לרצפה לפי שנופלין ע"פ בעבודה ואפילו אין שם אבן

משכית רק קרקע עולם צריך הפסק ונוהגים לשטוח עשבים בכל בי כנסיות ובתי מדרשות אף שאין שם רצפת אבנים רק של לבנים ואו נסרים ואם לא הציעו עשבים בבהכ"נ או שיש עומדים במקום ריקן מעשבים יש להם לחוץ ולהפסיק בכנפי טליתם בין פניהם לקרקע וכל זה בנפילת כורעים שבעבודה שנופלים ע"פ אבל בנפילת כורעים שבעלינו א"צ עשבים ולא לחוץ בטליתו וכמו שכוריעם בר"ה שא"צ כלל:

טו הש"ץ אסור לו לעקור רגליו כדי שיפול על פניו בעבודה ויש למחות ביד העושים כן. ולכן יש להש"ץ בתחלה כשמתחיל הש"ע בקול רם לעמוד קצת רחוק מן התיבה שנופל על פניו בהטיה על צרו ושמש הכנסת מגביהו ומעמידו על רגליו בענין שלא יצטרך לעקור רגליו ממקומו:

טז מה שאומר והכהנים והעם כו' היו כורעים ונופלים ובאמירה זאת הצבור כורעים ונופלים ע"פ והיה להם לאמר גם ואנחנו כורים והכוונה שאנו עושין לזכר שאנו מדמין נפשינו במקום והכהנים והעם שהיו עושין כן בזמן המקדש וכן כשאומר חטאו עוו פשעו בני ישראל אנו מדמין נפשינו כאלו אנחנו אותם בית ישראל שהיו אז ומתחרטין על עונותיהם וגם אנו מתחרטין על עונותינו ויפה עושים המכים על לבם בדרך שעושין באשמנו:

יז אחר סיום העבודה מתחיל הש"ץ אלהינו כו' והכהנים עוקרים ממקומם ליטול ידיהם מהלוים ונוטלים נטילה גמורה עד הפרק ובמקומות שנוהגים שגם הלוים נוטלין ידיהם קודם שנותנים ע"י הכהנים גם הם רשאים ליטול ידיהם גם ביוה"כ רק לא יטלו אלא עד קשרי אצבעותיהם ולא יותר:

יח או' הש"ץ או"א ברכנו כו' ונושאים כפיהם ואומר היום תאמצנו ומסיימין התפלה ומנגן קדיש תתקבל שקורין סילוק קדיש לכבוד היום וא"א אין כאלהינו ולא פיטום הקטורת וגם א"א א"מ אף כשחל בחול:

יט אחר סיום הקדיש מוציאין ס"ת אחת וקורין שלשה בסדר אחרי מות בפ' עריות עד סוף הפרשה וא"א י"ג מדות ולא שמע ישראל רק אומר הש"ץ גדלו וא"א על הכל וקורין כהן לוי וישראל הוא המפטיר בנביא יונה ובמרך אחריו ומסיים מגן דוד וא"א על התורה ועל העבודה ומבואר בספרי שער אפרים:

כ אם דילג בפ' עריות אם נזכר קודם שבירך השלישי ברכה אחרונה יחזור לקרות ממקום שדילג להלן וקורא עד סוף הפרשה בין אם היה הדילוג בשני העולים הראשונים ובין אם היה הדילוג בקריאת השלישי ואם כבר בירך ברכה אחרונה יש לקורא לקרות בקול רם מקום הדילוג ואם דילג ענין שלם יש לקרות עוד עולה אחד שהוא יהיה המפטיר

ויתחיל לקרוא עמו ממקום הדילוג עד סוף הפרשה ויברך לפניה ולאחריה ואח"כ יאמר ההפטורה וברכותיה:

סימן תרכב

א **סדר תפלת המנחה ושצריך להשלים הק' ברכות ביוהכ"פ:**

א"א קדיש בשעת קריאת ס"ת במנחה שהשלישי הוא המפטיר וא"א ואשרי ובא לציון ולא ואני תפלתי אף אם חל יוה"כ בשבת והש"ץ לוקח הס"ת אחר הגלילה מיד ואומר יהללו כו' ואומר לדוד מזמור ומכניסין בארון ואומר ובנחה יאמר והולך לפני העמוד ואומר חצי קדיש ומתחילין להתפלל תפלת מנחה ויש נוהגים לומר תחלה פ' התמיד וקטורת ואח"כ אומר חצי קדיש וכן מנהגנו ונוסח התפלה בלחש כמו ערבית ושחרית עם הוידוים לבסוף ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת כמו בערבית ושחרית ומתחיל הש"ץ בקול רם התפלה והפיוטים וכשמגיע לכי אל מלך חנון ורחום אתה אם עוד היום גדול שיהיה שעות ביום להתחיל תפלת נעילה ביום או' סליחות ואחר גמר התפלה אומ' א"מ אם חל בחול ואם חל בשבת א"א א"מ וגם אין נוהגים במדינות אלו לומר צ"צ אף אם חל בשבת וא"א במרוצה כי טוב מעט בכוונה ואם אין שעות יש לדלג הסליחות לגמרי ואם היום רד יש לדלג גם הפיוטים וא"א עלינו וק"ל:

ב אין נושאין כפים בתפלת מנחה אף כשחל בחול רק אומר הש"ץ או"א ברכנו בברכה ושים שלום. וכהן שעבר ועלה לדוכן נושא את ידיו ואין מורידין אותו:

ג כדי להשלים מאה ברכות שבכל יום ביוה"כ יש לכוין ולשמוע אמירת הש"ץ הברכות וחזרת התפלה וברכות של קריאת התורה בפ' וברכות ההפטורת בפ' ואז לא נחסר רק ג' ברכות יש לו למלאותם ע"י שיריח בבשמים ג"פ ויברך ברכת הריח אך צריך להפסיק בינתיים זמן גדול שיהיה היסח הדעת ביניתיים וטוב שיריח בכל פעם ופעם בשמים אחרים אף שהם מאותו המין ומכ"ש אם יש לו ג' מינים כגון עצי בשמים ומיני בשמים אחרים ויברך תחלה על עצי בשמים ויפסיק בינתיים ושוב יברך על עשבי בשמים ויפסיק בינתיים ושוב יברך על מיני בשמים ואם חל בשבת שקורין ז' בתורת נתוספו עוד ב' ברכות ואין להריח רק פעם אחת:

סימן תרכג

א **דין תפ' נעילה וסדר דרשות החכם קודם התפלה:**

אחר סיום תפלת מנחה א"א עלינו אחר הקדיש של תפלה רק מתחילין אשרי ובא לציון

ובמקום שאומ' לדוד ה' אורי אחר המנחה אומ' לדוד קודם אשרי ואומר קדיש יתום ומתחיל הש"ץ של נעילה אשרי ובא לציון ובמקומות שנוהגין לומר במנחה אשרי ובא לציון א"א עתה קודם נעילה רק אשרי לבד:

ב זמן תפלת נעילה הוא כשהחמה בראש אילנות ואין להקדים להתפלל נעילה קודם פלג המנחה והמנהג ביותר שהתחלה תהיה עכ"פ ביום ממש וממשיכין התפלה לתוך הלילה ובמקום שדרך החכם לומר דברי כבושים ולערר לב העם שיכוונו לבם לאביהם שבשמים כי הוא מנהג ותיקין כי על הרוב מחמת חולשת התענית ועייפות נרפים העם בתפלת נעילה ובמשא כבד יכבד מהם והמשכיל בעת ההוא יקחם בדברים לשוב אל ה' בתשובה שלימה ומגלה אזנם למוסר באמירה נעימה כי תכלית כל העשי"ת הוא יוה"כ ותכלית יוה"כ הוא תפלת נעילה שהכל הולך אחר החתום ואדם להבל דמה איך יזכה בחתימה ולא יבא בידו מאומה תשורה להביא אל הקודש פנימה ואם החרש יחריש בעת הוא כעבד ישאף צל להשלים חוקו ולביתו הוא מהומה אך לריק יגע זה כמה ואם לא עכשיו אימתי יגיע עת רצון להענות ויזכה להבנות הנהרסות ולנטוע הנשמה והחלש יאמר גבור אני לעמוד לשרת עבודה תמה ודברים אלו וכיוצא בהם יעי' אזנם ויעוררו נפשם הרפה שיוסיפו אומץ בתפלת נעילה לשפוך לב כמים ותעל שועתם אל האלהים השמים:

ג המנהג שהרב או אדם חשוב אחר זקן וחכם יהיה ש"ץ לתפלת נעילה וטוב להעמיד אצלו שנים מחשובי העדה אחד לימינו ואחד לשמאלו רק שהחשובים אין רצונם לעקור ממקומם הקבוע להם לעמוד במקום שאין מקומם כי זה גורם עירבוב מחשבה בתפלה ולכן גם בשעת כ"ג שעומדים שם חוזרים למקומם אחר אמירת ברכו ואך אם ימצאו אנשים לעמוד כאן טוב הדבר לעשות כן על כל פנים בתפלת נעילה:

ד הש"ץ בתפלת נעילה יורד לפני התיבה ואומר אשרי ובא לציון ואם יש שם זקן אומר דברי כבושים כמ"ש אך לא בדרך דרוש רק דברי תוכחה וגם בזה יהיו דבריו מועטים רק איזה פסוקים שירמוז בהם להכין לבם בתפלה הנורא הזאת למען ייטב להם כמו שזכרנו למעלה ואח"כ יאמר הש"ץ תפלה הנני העני ממעש ולא יאריך בה ויתחיל קדיש יתגדל בניגון ידוע ומתוקן ומקובל מימי קדם ואחר גמר הקדיש יעמדו להתפלל תפלת נעילה בלחש ובכוונה עצומה ובמי כמוך י"ל מי כמוך אב הרחמים אף מי שאומר בשאר התפלות של עשי"ת אב הרחמן בנעילה יאמר אס הרחמים כמו בתפלת מוספים:

ה כבר כתבנו שראוי למהר ולהתחיל עכ"פ קודם שקיעת החמה ומחמת זה מדלגין הסליחות במנחה ולפעמים גם אבינו מלכנו ומכ"ש שיש לקצר בדברי כבושים ובקשות

שקודם התפלה ובעיירות קטנות או בכפרים שעושין מנין שבעלי תפלות שלהם אין מאריכין בתפלת שחרית מוסף מנחה ולפעמים אחר גמר תפלת מנחה עוד היום גדול ואם יתפללו נעילה מיד ישאר עוד מן היום ויש לחוש שיעסקו בדברים בטלים לפני תפלת נעילה או לאחריו אזי יראה איש חכם לומר לפניהם דברי כבושים עד יגיע זמן תפלת נעילה באופן שיגמרו אותה בכניסת הלילה ואם אין שם חכם אין להם לצאת מבהכ"נ לישב לנוח או לעמוד לפוש רק יאמרו איזה ספרי תהלים בצבור עד שיגיע זמן תפלת נעילה:

ו הגיע עת לעמוד בתפלה בלחש ובמקום כתבנו אומר חתמנו ובותתן לנו כו' אם חל בשבת אומר ותתן לנו את יום השבת הזה ואת יום צום הכפורים ושאר הנוסחא בתפלה מבואר הכל למעלה בתפלת ערבית ובמה שאומר אחר התפלה אחתה הבדלת כו' יאמר ותתן לנו את יום צום הכפורים הה בלבד ואין מזכיר בה של שבת לפי שאין בו חתימת ברכה אבל בהחזרת הש"ץ שאומר אתה הבדלת באמצע תפלה קודם או"א י"ל גם באתה הבדלת ותתן לנו את יום השבת הזה כיון שחותם אח"כ בברכה בא"י מקדש השבת וישראל ויום הכפורים (עיין בלבוש שכ"כ בטעמא דמלתא) ואם שכח הש"ץ ולא הזכיר של שבת באתה הבדלת אין מחזירין אותו אבל אם לא הזכיר של שבת כלל מחזירין אותו וכן היחיד שלא הזכיר בתפל נעילה של שבת כלל חוזר ומתפלל אבל אם הש"ץ בתפלת הלחש לא הזכיר של שבת אינו חוזר כיון שחוזר אח"כ התפלה בקול רם ומזכיר של שבת ומ"מ נראה דדוקא טעה אבל מה ששכח של שבת אין להחמיר בשביל זה שיחזור הש"ץ להתפלל משום טורח הצבור (וגם כי בטעות לא החליט בספר א"ר והניח בצ"ע):

ז כשמגיע לוכתוב יאמר וחתום ויאמר וחתום הואו בפתח וכן יאמר בספר חיים כו' נזכר ונחתם ואחר גמר תפלה עד המברך אע"פ בשלום מתחיל אתה נותן יד כו' ואינו חותם בברכה שכבר שלמו הז' ברכות ולכן באתה הבדלת אינו מזכיר של שבת רק אומר ותתן לנו את יום צום הכפורים הזה לפי שבתפלת יחיד אין חתימה ע"ז כמש"ל אחר שמסיים תפלת הלחש פיתחון הארון הקודש ומניח כך פתוח עד גמר התפלה בקול רם דהיינו עד הקדיש ומתחיל ש"ץ התפלה בקול רם בניגון ידוע עד זכרנו ומתחיל מסוד כו' עד קדוש אומר קדושת (כתר) כמו במוסף וכשמגיע בפיוט לחרוז היום יפנה אז אם כבר הגיע חשכת לילה לא יאמר יפנה אלא יאמר היום פנה השמש בא ופנה ואם עדיין לא יצרו כוכבים י"ל היום יפנה השמש יבא ויפנה ואם בשבת מזכיר בה של שבת באתה בתחרתנו וגם באתה הבדלת לפי שהש"ץ אומר אתה בדלת באמצע התפלה ויש שם חתימה כמו שנתבאר וגם בחתימה מזכיר של שבת אבל א"א או"א רצה במנוחתנו

כו' כמו שא"א בשאר תפלות ואין הכהנים נושאין כפיהם רק הש"ץ אומר או"א ברכנו בברכה ושים שלום כו' ואף שכבר הואר לילה אומרים זה ויש מקומות שנושאין הכהנים כפיהם בנעילה אם הוא עדיין יום ובמדינתנו אין נוהגים כן לפי שמסיימין בלילה ואין עבודה בלילה לכן אף אם אירע ששלמו ביום אין נושאים כפיהם [כ"כ הא"ר וכו' הטעם לפי שאינו שכיח כלל] ואומ' אחר התפלה אבינו מלכנו אפילו כשחל בשבת ואפילו הוא עדיין יום ובמקום כתבנו אומר חתמנו אף שכבר הוא לילה [לפי שאין הדין מסתלקת עד שיסיימו ישראל למטה את סדריהן] ונוהגים שהש"ץ אומר שמע ישראל פעם א' והצבור עונין אחריו פ"א ואח"כ אומר קדיש שלם בניגון של שמחה ואחר כך לוקחין השופר והש"ץ מקרא לפני התוקע. תקיעה והוא תוקע תקיעה אחת לבד ואפילו אם חל בשבת תוקעין תקיעה זו ואף אם עדיין לא יצאו הכוכבים והוא בין השמשות מותר לתקוע תקיעה זו אבל אם סיימו בעוד עדיין יום אין לתקוע תקיעה זו (עיין מג"א וא"ר) ויש מקומות נוהגין לתקוע קודם אמירת קדיש ואחר התקיעה עונים כולם לשנה הבאה בירושלים ואחר התקיעה אומ' קדיש עם תתקבל (עיין בלבוש לא נזכר זה רק לתקוע אחר אמירת קדיש שלם וכן בסידור ר"י עמדן):

ח אם סיים ש"ץ התפלה בעוד יום קצת יש למהר באמירת א"מ ושמע ישראל כדי שיוכל לומר גם קדיש תתקבל קודם צאת הכוכבים אבל אם סיים הש"ץ תפלתו בלילה אין קפידא בזה ורשאי לומר קדיש תתקבל בלילה ומ"מ אם אירע שסיים קרוב ללילה בענין שא"א לגמור א"מ קודם הלילה אין להקפיד בזה לומר אח"כ קדיש תתקבל אף שהוא לילה:

סימן תרכד

א **סדר מוצאי יום הכפורים.**

אחר סיום תפלת נעילה מתפללין תפלת ערבית של חול ואומר אתה חוננתנו בחונן הדעת ואחר סיום התפלה אומר קדיש תתקבל ואומר עלינו וקדיש יתום ואם חל בשבת אומר ויתן לך קודם עלינו ואין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש ואם השלימו סדר נעילה קודם צאת הכוכבים צריך להמתין בתפלת ערבית עד אחר צאת הכוכבים ואין להאריך בתפלת ערבית [לפי שיש אנשים חלושים ונשים מעוברת ומניקות שהתענית קשה להם הרבה וכ"כ בסידור ר"י עמדין ז"ל] אך מ"מ אין להתפלל בחטיפה ובמרוצה ויש לגעור בקצת אנשים שמתפללים בחטיפה רצים ושוב דחופים ומבוהלים בתפלתם וגומרים תפלתם בעוד שהצבור רובם עומדים בכדי לחטוף הנרות שלהם אף שמתכוונים לשם

מצוה להביאם לביתם בעודן דולקות כדי להבדיל ולברך על אור ששבת מ"מ אין זה כדאי לדחות התפלה וגם שמבלבלים עי"ז שאר אנשים העומדים בתפלה ויש לתקן שלא יקח שום אדם מהנרות הדולקים עד אחר ק"י שאחר עלינו וגם יזהרו שלא יקחו רק נר שלו ולא של אחר כלל שלא יצא שכרו בהפסדו ליקח של חבירו שהוא מקפיד עליו וגם הלוקח נר שלו לביתו לברך עליו על האור אין לו להחזיקו לעשות בו תשמיש של חול ויש לו להחיזרו ליד הגבאי להדליק אותם בשעת התפלה לפני העמוד מאחר שכבר הוקצה למצותו להדליקה בבהכ"נ והגבאי אין לו לעשות מנרות אלו הבדלות לכבוד שמחת תורה רק מן השעוה הנוטף ובמקום שנהגו לעשות הבדלות גם מן הנרות עצמם אין למחות בידם כיון שנהגו כן הו"ל כאלו התנו עליו ומ"מ אין לעשות בו תשמיש של חול ואפילו לעשות ממנו נר לי"צ אין נכון אם לא שהתנה כן תחלה:

ב צריך להוסיף מחול על הקודש דהיינו שימתינו מעט אחר צאת הכוכבים ותוך זמן הזה אסור באכילה וברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ומ"מ אין שיעור לדבר ולכן כיון שמתפללים אחר צאת הכוכבים שוב מותרים בכולם אף שעדיין לא הבדיל על הכוס רק באכילה ושתיה אסורים עד אחר הבדלה בין אם חל בחול בין אם חל בשבת:

ג יש מקומות שאין נוהגים להבדיל בבהכ"נ ואפילו שכשחל בשבת ונוהגין להבדיל בבהכ"נ מ"מ במוצאי יום הכפורים אין מבדילין ויש מתירין להבדיל בבהכ"נ וישתה מן הכוס מי שכיון לבו לצאת בהבדלה של בית הכנסת או יתנו לתינוקות לשתות ומ"מ אם נהגו שלא להבדיל אין לשנות מן המנהג:

ד נוהגין לקדש הלבנה מיד כשיוצאין מבהכ"נ כדי להתחיל במצוה מיד ולא קודם שהם שרוים בצער מחמת ימי הדין ובעוד שהם מעוטפים עדיין בטלית וקיטול בלב שמח ויש מקפידין שלא לקדש הלבנה מיד רק הולכין לביתם ומבדילין וטועמין קצת לסעוד הלב שלא לקדש הלבנה כשהוא מעונה ואין ראוי לכל אדם לעשות כן לפרוש מן הצבור רק מי שמרגיש בעצמו שמחמת חולשת הלב לא יכוין כראוי. ואם אין הלבנה זורחת כראוי אף שנתכסה בעב דק וקלוש שיכול לברך מן הדין אם [אין] הימים מעוננים שיש לחוש שמא לא יהיה אפשר לקדש אח"כ ואין דעתם נוחים לקדש עתה רשאין להמתין עד למחרתו:

ה אחר קידוש הלבנה פוקדין איש את רעהו בשלום וברכת שנה טובה בשמחה וטוב לב כמו ביו"ט והולכין לבתיהם ומבדילין על הכוס וכשחל בחול אין נוהגים לומר הנה אל ישועתי רק מתחילין בברכת היין ואין מברכין על הבשמים רק אחר ברכת היין מברכין בורא מאורי האש ואחר כך ברכת המבדיל ואם חל בשבת אומר הנה אל ישועתי ומברכין

גם על הבשמים אחר ברכת היין כמו בשאר מוצאי שבת ואם אין לו חוש הריח לא יברך על הבשמים אף אם רוצה לכוין להוציא בני הקטנים שהגיעו לחינוך או מי שאינו יודע:

ו במקום ששכר הוא חמר מדינה רשאי להבדיל על השכר אם הוא חביב עליו ויש מבדילין על מי דבש שקורין מע"ד שחביב להם כדי לרוות את הצמאון ואין נכון לעשות כן:

ז הנשים אין להם להבדיל בעצמם במוצאי יוה"כ אלא ישמעו הבדלה מן האנשים ואפי' כשחל בשבת ומכ"ש כשחל בחול שאין להם להבדיל בעצמם על הכוס ומ"מ יש להם לומר אתה חוננתנו וכן יכולים לומר הבדיל בין קודש לחול ומותרים לעשות אח"כ מלאכה כמו בשאר מוצאי שבת:

ח אע"פ שבמוצאי שבת א"צ לחזור אחר אור לברך עליו מ"מ במוצאי יה"כ צריך לחזור אחר האור לברך עליו [כן מבואר בסימן רצ"ח ועי"ש בט"ז ומג"א הטעם דמוצאי יה"כ בא להורות שזה יום קדוש משאר י"ט שנאסר בו להבעיר אור והוא כמו הבדלה להבדיל בין יום זה לשאר ימים כו' ע"ש] ועוד יש הפרש בין מו"ש למוצאי יוה"כ שבשבת מברכין על האור שהוציא עתה מהאבנים ואפי' אם הדליק נר אחר מאור זה וכן מברכין על הנר שהדליק ישראל מא"י אבל המוצאי יה"כ אפילו אם חל בשבת אין מברכין שאין מברכין אלא על האור ששבת מעי"כ ממש או על האור היוצא ממנו ונחלים ששבתו מעי"כ והודלק נר מהם מברכין עליו וכן נהגו להדליק מעששית של בה"כ לברך עליו [עיין בסימן קנ"ד דלהדליק מנר בהכ"נ לצורך מצוה שרי] ואם הודלק ביוה"כ בהיתר כגון לצורך יולדת או חולה ויש סכנה רשאי לברך עליו ואם אין בו סכנה אף שהודלק ע"י א"י אין לברך עליו:

ט אין לברך על נר של בהכ"נ שהודלק בבהכ"נ רק לכבוד ולכן כשמביא נר של בהכ"נ לביתו ידליק ממנו עוד נר אחד ויברך על שניהם יחד ואם אי אפשר להבדיל על שניהם ביחד מוטב להבדיל על נר אחד בלבד מלברך על נר של בהכ"נ לבד ונרות של בתי מדרשות שעשויה ללמוד אצלם והקבועים שמה משתמשין בהם יש לברך עליהם:

י יש מחמירין על עצמם לעשות ב' ימים יוה"כ ואין לנהוג בחומרא זו שיש לחוש שיבא ליד סכנה וגם יש עוד טעמים שאין לנהוג כן:

יא האנשים שמחמירי' לעשות ב' ימים יוה"כ צריכי' לנהוג כל דיני יוה"כ אסור במלאכה ושאר עינויים הנוהגי' ביוה"כ ומ"מ אין להם להתפלל רק כמו בחול ואפי' הם עשרה או מאה גם יניחו תפילין אך הפיוטים והסליחות רשאי לומר כרצונם ואמירת י"ג מדות

כאדם הקורא בתורה אך לא יאמרו הפיוטי' והסליחות באמצע התפלה רק אחר התפלה גם לא יקראו בתורה כלל ואפי' פרשת ויחל:

יב מי שעשה פ"א שני ימים אינו יכו לחזור וצריך לעשות כן כל ימיו משום דהוי כמו קיבל על עצמו בנדר ואם נתחרט ע"ז ואינו רוצה לעשות כן רשאי להתיר לעצמו בפני ג' ע"י פתח וחרטה ואם הותנה בפי' שאין עושה כן רק שנה זו ואין מקבל על עצמו שיעשה כן בכל שנה א"צ התרה (עיין במג"א בשם מהר"י דמדמי לנזיר דלא מהני תנאי המג"א הקשה עליו דלא דמי לנזיר ע"ש וכיון דדעת הפוסקים שאין לעשות כן נראה שאין להחמיר כלל היכי שהותנה):

יג האנשים העושים ב' ימים יה"כ וחל יה"כ ביום ה' אסורים להכין לעצמם צרכי שבת ביום וא"ו שהוא יוה"כ שלהם וצריכין לאכול מה שמבשלין האחרים לעצמם והוא שלא ירבו בשבילם ואפילו אם הישראל מבשל לעצמו הוא מכירו של זה אין גוזרין שמא לשנה הבאה ירבה בשבילו ואם בישל דבר שאי אפשר לאכלו חי כגון דגים וכיוצא אסור לאכול בשבת שיה"כ ושבת קדושה אחת הן ואם בישל א"י המכירו אפילו דבר שאפשר לאכלו חי אסור לזה לאכול שמא ירבה בשבילו. מי שמתענה ת"ח למחרת יה"כ א"צ להתענות כן כל ימיו:

יד נוהגים להשכים לבהכ"נ ביום שאחר יוה"כ ואין מתענין באלו הד' ימים שבין יוה"כ לסוכות אפילו יא"צ ואין נופלין ע"פ אבל למנצח ואא"א או' ויש מקומות שבערב סוכות א"א למנצח אבל אא"א או' ואם חל יום הכפורים בד' או בה' שאז יש שבת בין יה"כ לסוכות אין מזכירין נשמות וא"א א"ה ובמנחה א"א צ"ץ ובמ"ש א"א ויהי נועם וא"ק:

טו המדקדקים מתחילין במוצאי יה"כ בעשיית הסוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה ויש שמיד בליל יה"כ אחר שטועמין דבר הולכין להכין מקום לסוכה כדי להתחיל במצוה מיד ולמחרתו עוסקים בבנינה לתקנה כולה ואפילו אם הוא ע"ש שמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה ומי שקנה אתרוג קודם יה"כ אז במוצאי יה"כ יעיין בו אולי אירע בו איזה קלקול וגם זה הכשר מצוה ובענין הסוכה שכתבנו שימהר בבנינה בין יבין את אשר לפניו שאם מחמת שיהיה מהיר במלאכתו לא תהיה מתוקנת כראוי בהידור וחיזוק מוטב שיעשה במתון שיהיו ארבע דפנות כהלכתן ושיהיו עומדין כהלכתן בנוי ויופי וצביונן וקומתן. ואשר יראה ה' פעלו והדרו בהדרת קדש יזכה לישב בסוכה של לויתן אמן:

סימן תרכה

א **הלכות חג הסוכות, והרבה פרטי דינים מהלכות יום טוב**

יום ראשון של חג הסוכות הוא חל ביום שחל בו ראש השנה, שסימנו ב' ג' ה' ז'. ואם חל ביום ב' או ביום ג', יש שבת בין יום הכיפורים לסוכות, וקורין בפרשת האזינו. ומחלקין פרשיותיה כדרך שהיו מחלקין אותם במקדש, וסימנם ה' ז' י' ו' ל' ך': האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא, לולי כעס, כי ידין. כך נוהגים לחלקם במדינות אלו. ויש מקומות שאין מחלקין לולי כי ידין, רק מחלקים: לו חכמו, כי אשא. וקורין ששה עד סוף השירה, והשביעי קורין מסוף השירה "ויבא משה" עד סוף הסדרה. ובמקום שנוהגין להוסיף בשבת, מוסיפין אחר השירה מן "ויבא משה", אבל קודם לו בקריאת השירה אין מוסיפין כלל, רק קורין ששה על סדר הסימנים שכתבנו, אפילו אם יש חיובים אין לשנות. ובקריאת מנחה של שבת שלפני שבת זה של פרשת האזינו, שהוא שבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים, אין מדקדקין בכך לחלק על סדר הזה, וכן בב' וה' של שבת שקורין בו האזינו, אין מדקדקין בכך, אלא המנהג שהכהן מסיים "הבו גודל לאלהינו", והלוי מסיים "עשך ויכוננך", והישראל מסיים "ואין עמו אל נכר". ויש מקומות שגם במנחה ובב' וה' קורא על סדר ה' ז' י' ו', ובמדינות אלו נוהגין כמו שכתבתי:

ב כבר ביארנו, שבימים אלו שבין יום הכיפורים לסוכות – אין אומרים תחנונים, ואין מתענים בהם אפילו יארצייט. ואין לומר צידוק הדין, רק על חכם גדול בפניו. אבל חתן וכלה ביום חופתם מתענין אף בימים אלו, ובמקום שיש צורך להקל, כגון מיחוש, חולה ותשישות כח, המקל לא הפסיד:

ג אם בימים אלו חלם חלום שצריך להתענות עליהם, יתענה, ולמחר אין מתענה תענית לתעניתו אם הוא בחול. ואם חלם בשבת שבין יום הכיפורים לסוכות, צריך הוא להתענות למחר תענית לתעניתו. ואם חלם בליל יום הכיפורים, אפילו חל יום הכיפורים בשבת, ורצה להתענות יום אחד לבטל גזירת החלום, אין לו להתענות בימים אלו, ויקבל עליו להתענות יום אחד אחר המועד:

ד אין לעשות נישואין בערב החג. ואם יש צורך גדול בדבר, על כל פנים יהיה מהזריזין מקדימין, לעשות החופה קודם חצות, ויתחיל מיד הסעודה, בעניין שישלימו הסעודה קודם שעה עשירית על היום:

ה אם לא נראית הלבנה במוצאי יום הכיפורים עד לילה ראשונה של סוכות, יקדשו אותה אז, אפלו אם חל בשבת. ויש לקדשה מיד בצאת הכוכבים, ויאותו לאור הלבנה, ואחר כך יתפללו מעריב של יום טוב:

ו אם חל יום הכיפורים בחמישי, ולא נראית הלבנה עד ליל שבת, אין לקדשה בליל שבת, כיון שיש עוד זמן לקדשה במוצאי שבת או בליל שני. ואפילו אם חל ברביעי, שאין זמן לקדשה רק במוצאי שבת, יש להמתין. ומכל שכן אם גם בליל ט"ו שהוא ליל חג עדיין הוא זמנה, שיש להמתין, אם לא שהוא עת מעונן ואפשר קרוב שלא תראה עוד, מותר לקדשה בליל שבת:

ז בערב חג הסוכות לא יאכל מחצות יום ואילך, כדי שיאכל בלילה בסוכה לתיאבון, דומיא דאכילת מצה. ואם היה טרוד ולא היה יכול לאכול קודם חצות, מותר לאכול עד שעה עשירית, דהיינו עד שלוש רביעיות היום. ומיני תרגימא, כגון פירות וירקות ובשר וגבינה ביצים ודגים ומיני קטניות, מותר לאכול אף אחר זמן מנחה קטנה:

ח מצוה ללוש כדי שיעור חלה בבית, לעשות מהם לחמים ולאפותם בביתו ולבצוע עליהם ביום טוב. ואף במקום שנוהגין לאכול פת של כותים, מכל מקום ביום טוב יש לנהוג בקדושה יותר, והוא כבוד יום טוב. ואם אי אפשר לו לאפות בביתו, וצריך להוליך לנחתום אינו יהודי לאפות בתנורו, יזהיר להעוסק בזה שישליך קיסם בתנור, או לחתות האש מעט, כמבאר ביורה דעה סימן קי"ב (ועיין באורח חיים סימן תר"ג בשם הלבוש ומנהגים). ומנהג העולם שלא לאפות מערב יום טוב, רק לשין ואופין ביום טוב, משום שיותר עונג יום טוב לאכול פת חמה. ואם רוצה ללוש מערב יום טוב ולאפות ביום טוב, יש לו להזהר להפריש חלה ולשרפה מיד; שאם לא יפריש בערב יום טוב, אסור להפריש ביום טוב. ואם לש ואופה ביום טוב, מותר להפריש חלה קודם האפיה, אבל לא ישרפנה ביום טוב, אלא יניחנה בכלי ויכסנה, ובמוצאי יום טוב ישרפנה:

ט אסור לעשות מלאכה מזמן מנחה קטנה ואילך, דהיינו מתחילת שעה עשירית על היום. ובעל נפש יש לו להחמיר מזמן מנחה גדולה, דהיינו חצי שעה אחר חצות היום. וכל מלאכה שהיא אסורה בערב שבת מן המנחה ולמעלה, אסורה בערב יום טוב, ודין ערב שבת מבואר בסימן רנ"א. וכל היום מותר לתקן בגדיו וכליו וכל מה שצריך לו לצורך יום טוב. ומכל שכן אם היה צריך לתקן הסוכה, שלא הספיק לגמרה על מכונה עד זמן המנחה, יכול לתקנה. ואין לברך על עשיית הסוכה, אפילו בשעה שהוא רוצה לגומרה. וברכת שהחיינו היתה ראויה לברך כשהוא עושה לעצמו, וכן אם אחרים עושין לו היה ראוי שיברך בעל הבית שהחיינו בשעת גמר העשייה, אך אנו סומכים על ברכת שהחיינו שאומרים בשעת הקידוש. ואם לא קידש לילה הראשונה בסוכה ואחר כך אכל בסוכה, עיין סימן תרמ"א:

י אין מקיזין דם בערב יום טוב. ובלילה שלפניו מותר, מלבד בליל הושענא רבה דגם בלילה אסור. אבל משום סכנת חולי, מותר אפילו בערב שבועות. ושרעפפין (שקורין קאפ זעצן או באנקיס), מותר בערב יום טוב, רק בערב שבועות והושענא רבה אסור:

יא מי שלא גילח ראשו קודם ראש השנה, ויש לו שערות הראויים לגלח, חייב לגלח עצמו בערב הרגל לכבוד הרגל, שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול. ומותר להסתפר כל היום כמו בערב שבת, אך מצוה מן המובחר לגלח בערב יום טוב בבוקר. ולא יקדים לגלח ביום שלפניו, אם לא שחושש שמא יהא טרוד בערב יום טוב, שלא ימצא פנאי לגלח, מגלח ביום שלפניו. ואנשי מעשה מדקדקין הרבה שלא לגלח אחר חצות, שהוא עת מנחה גדולה. ואם מת לו מת קודם יום הכיפורים, שאז הוא אבֵל תוך שלושים, לא יגלח בערב יום טוב עד סמוך לחשיכה:

יב אם הוא אבֵל שמת לו אביו או אמו וקדם ראש השנה, וביטל ממנו ראש השנה גזירת שבעה, ושוב אחר כך ביטל יום הכיפורים ממנו גזירת שלושים, וגערו בו חבריו, אף על פי כן אסור לגלח בערב סוכות:

יג ציפורנים שראויים לגלחם, יש לו ליטלם בערב יום טוב כמו בערב שבת. ואם יש לו צורך ליטלן ביום שלפני יום טוב, נוטלם ואינו חושש. ולכתחילה יש לו ליטלם קודם חצות, ועל כל פנים יש לו ליטלן קודם שיטבול לטהר עצמו ברגל. ואם ציפורני רגליו גדולים, לכתחילה יש לו ליטלן יומים קודם. ואם לא נטלן, יכול ליטלן בערב יום טוב. ואם נעשה אבֵל קודם יום הכיפורים אפילו על אביו ועל אמו, מותר לו לגלח ציפורניו בערב יום טוב סמוך לחשיכה:

יד מצוה לרחוץ בערב יום טוב פניו ידיו ורגליו בחמין. ויש לו לרחוץ כסדר הזה, פניו, ואחר כך ידיו, ואחר כך רגליו. ומכל שכן אם יוכל לרחוץ כל גופו בחמין כמו בערב שבת. ומצוה לטבול במקוה גם כן, כדי לטהר עצמו ברגל. ומי שהוא מצטער בטבילה, רשאי הוא לשפוך עליו תשעה קבין מים, ואופן הטלת תשעה קבין מבואר לעיל הלכות יום הכיפורים סימן תר"ו, משם תדרשנו. ויכוין בשעת טבילה, שהוא טובל לכבוד הרגל, ולהמשיך עליו קדושת היום בשמחה וטוב לבב. ואף מי שאינו טובל בכל ערב שבת, חיב לטבול עצמו בכל ערב הרגל. ואפלו מת לו מת אחר יום הכיפורים, שאסור לרחוץ כל גופו בחמין, מכל מקום רשאי לטבול גופו בצונן:

טו אשה שהגיע זמן לבישת לבנים ביום טוב, במקומות שנהגו ללבוש לבנים ביום טוב, צריכה להכין לעצמה חמין בערב יום טוב כדי לרחוץ באותו מקום ובין ירכותיה. ולא תרחץ רק בידים ולא בבגד, שלא תבוא לידי סחיטה; ותלבש ותציע כדרכה. ויש מקומות

שנהגו שלא ללבוש לבנים ביום טוב; ובמקום שאין מנהג ידוע, יש להקל ולהתיר. ואם לא הכינה חמין שהוחמו מערב יום טוב, תרחץ בצונן, ואפילו כל גופה:

טז אשה שהגיע זמן טבילתה בליל יום טוב שני, שאי אפשר לחוף, תחוף מערב יום טוב. וכן אם חל הרגל חמישי ושישי, וליל טבילתה בליל שבת, תחוף מערב יום טוב, ואף על פי שהחפיפה תהיה רחוקה מהטבילה שני ימים. וצריכה ליזהר כשעוסקת אחר החפיפה בתבשילין שעלולין לידבק, שלא ידבק בידיה או באיזה מקום בגוף. וכמה פרטים מזה מבוארים ביורה דעה סימן קצ"ט:

יז צריך ליזהר כשקונה לולב ואתרוג והדס, אם קנה בהקפה, אף על פי שמשך אותם לביתו, הוא מחויב לפרוע הדמים בעבורם קודם יום טוב. וגם הערבה הניטלת עם הלולב, שהמנהג הוא שהשמש קונה לעצמו ערבות קודם יום טוב, וביום טוב ערבית או שחרית קודם התפילה הוא מחלק לכל בעל הבית, וכן עושה כל ימי החג, ואין משלמין לו עד הושענא רבה, המדקדק במעשיו יש לו להקדים מעות להשמש על הערבות של יום ראשון, שאז יהיה לו בהם קניין מן התורה. והמדקדק יותר, יברור לעצמו בערב יום טוב ערבות כרצונו, וישלם לו ויקחם לביתו, או יגביה אותם טפח לקנותם. ואם אחר כך יחזיר ויפקיד אותם להשמש שלא יכמושו, אין בכך כלום, אך יזהירו שלא יערב אותם עם אחרים. ומכל מקום אם אינו עושה כן, רק כפי מנהג העולם, אין לו למנוע מלברך, ולא יפרוש מן הציבור, שלא נהגו לדקדק בזה:

יח בני אדם הנוהגים לאגוד הדס עם הלולב בשני קשרים זה על גבי זה, שיהיה קשר של קימא על כל ימי החג, צריכין ליזהר לעשות אגד זה מערב יום טוב. וכן נהגו להכין עלי לולב תלושין מערב יום טוב, לקשור בהם את הערבות, לעשותם אגודה אחת עם הלולב וההדס. ואם שכח ולא הכין, אם מותר לתלוש ביום טוב, יבואר בסימן תרנ"א. ונוהגין קצת לומר תפילת "יהי רצון" הנדפס בשערי ציון, והועתק בסידורים לומר בשעה שאוגדים הלולב עם ההדס. ויותר טוב לאמרו ביום טוב, בשעה שאוגדו עם הערבות וגם האתרוג לפניו (כי לשון התפילה מוסב על כל הד' מינים, ובערב יום טוב אינו עוסק רק בלולב והדס לבד). וכשאוגד ביום טוב, צריך ליזהר שלא יעשה קשרים, כמבואר בסימן תרנ"א:

יט אם חל ימים ראשונים של סוכות ה' ו', אז צריך להניח בערב יום טוב עירוב תבשילין, ומברך עליו, כמבואר בהלכות ראש השנה סימן תקפ"א. וכן אם צריך לילך ביום טוב לדבר מצוה חוץ לתחום, יש לו לערב עירובי תחומין, ומברך על מצות ערוב. ואם רצה לערב ברגליו, רשאי לערב אף לדבר הרשות. ופרטי הדינים בזה עיין לעיל סימן תט"ו

וסימן תר"ו. אבל עירובי חצירות ושיתופי מבואות אין צריך ביום טוב כלל (עיין סימן תקכח):

כ כשמערב עירובי תבשילין, מצוה על גדול העיר לערב על כל בני עיר, כדי שיסמוך עליו מי ששכח שלא מחמת עצלות או נאנס וכיוצא בזה. ופרטי הדינים נתבארו בסימן תקכ"ז, ועין לקמן מסעיף ל"ו ואילך:

כא יש להרבות בצדקה בערב סוכות, ולהזמין אורחים עניים מהוגנים על יום טוב, כל אחד כפי יכלתו והשגת ידו:

כב מי שהוא ביום טוב, ולפניו שני מקומות, באחת יש שם סוכה ואין שם לולב, ובאחת יש שם לולב ואין שם סוכה. אם במקום שיש שם סוכה מצפים הם שיבוא לשם לולב, אף שלא יבוא לשם עד קודם הלילה, ילך למקום שיש שם סוכה; שאף אם יבוא לשם הלולב קודם הלילה, יקיים שניהם, שכל היום כשר לנטילת הלולב. וכן אם אפשר שישלח למקום שיש לולב, והוא חוץ לתחום, ויביאנו על ידי עכו"ם, ילך למקום שיש שם סוכה, ויביא הלולב על ידי נכרי, לפי שהוא שבות דשבות ומותר, ויקיים שניהם. אבל אם אי אפשר לקיים שניהם במקום אחד, ילך למקום שירצה:

כג השוחט הממונה על הציבור, צריך להכין לעצמו מערב יום טוב אפר, שיהיה מוכן לכסות בו דם עופות שישחט ביום טוב; שאם לא יהיה לו אפר מוכן מערב יום טוב, יהיה אסור לשחוט ביום טוב. רק בשעת הדחק שהוא צריך לו, יש היתר ליקח אפילו מעפר שאינו מוכן. ולכן יש לו להכין אפר או עפר מבעוד יום, דהיינו שיזמין בפה עפר תיחוח המונח שם ויאמר קודם שחיטה: עפר זה יהיה לי לצורך כיסוי הדם. ושוב יש ליקח אפר או עפר ולהזיזו ממקומו, להביאו אל מקום אחר להניחו שם בכוונה או באמירה שרוצה לכסות בה את הדם השפוך מלמעלה. גם מחוייב להזמין לעצמו סכין בדוק ומוכשר לשחיטה מערב יום טוב, ולא יסמוך עצמו שיבדוק ביום טוב. ומכל מקום כשבא לשחוט ביום טוב, יש לו לבדקו סמוך לשחיטה. ואם לא בדקו מערב יום טוב והוא שעת הדחק, רשאי לבדקו ביום טוב קודם השחיטה ואחר השחיטה כדרכו (עיין סימן תצח):

כד מי שיש לו עופות שממלאים אותם בשר וביצים לצורך יום טוב, יש לו לתקן מערב יום טוב החוט וישימנו במחט, ואז רשאי לתפור אותם ביום טוב. ואם לא שמהו מערב יום טוב, אסור ליתנו ביום טוב במחט. ואם יש לו כלים שצריכים טבילה או הגעלה או ליבון, יגעיל ויטבול וילבן מערב יום טוב (עיין סימן תקט):

כה המנהג שלא למלוח בשר ביום טוב אם שחט מערב יום טוב, ולכן יש לו ליזהר למלוח הבשר מערב יום טוב. וכן מיני דגים שהם טובים יותר כששוהים במלחם, ונתחתכו

מערב יום טוב, יש למלחם מערב יום טוב. ואם לא עשה כן, אם מותר לעשות ביום טוב, יתבאר בדין יום טוב. וכן בשר אחורים של בהמה שצריך ניקור גדול, צריך ליזהר לנקר מערב יום טוב. גם אם יודע שיצטרך לעצים קטנים ביום טוב, כגון לבישול דגים וכיוצא, יש לתקן אותם מערב יום טוב, והמדקדקים מכינים עצים מבוקעים אפילו מה שיהיה צריך לחול המועד. ואם לא הכין מערב יום טוב, יתבאר במקומו (עיין סימן ת"ק וסימן תק"א):

כו ראוי לכל אדם לסדר תפילתו קודם יום טוב, וללמד את בני ביתו סדר תפילת יום טוב. וגם יש לו ללמוד פירוש הפיוטים שאומרים ביום טוב. והעולם לא נהגו כן, לפי שהכל מסודר לפניהם בסידורים ובמחזורים שנדפסו עם פירוש. ואף על פי כן, מי שהוא פנוי ממלאכה – טוב שיסדר את תפילתו קודם יום טוב מה שיהיה צריך להתפלל ביום טוב, וללמד לבני ביתו סדר התפילה שהם צריכים להתפלל ביום טוב, ערבית ושחרית ומוסף ומנחה, ולהבינם מה שיאמרו כשחל בשבת. ומכל שכן השלוחי ציבור, שקובעים עיתים לשירם ולזמרם, ונושאים ונותנים לבחור להם מזמרת הארץ ניגונים ערבים לשומעיהם, שראויים להם לתת פאר וכבוד לאל יתברך שתהיה תפילתם שגורה בפיהם בכל דקדוקם ופירושם, ובפרט בפירוש המחזור. שאם לא למד הפירוש, מה תועלת יש בניגונים אם אינו מבין את אשר לפניו? ובמה יתרצה זה אל אדוניו? אף אם יצפצף קול להפליא ולהשומעים ינעם, אינו זכאי באמירתו לגבוה, ויודע כמביא למעלה כשיל וכילפות והולם פעם, ויהיה נידון בדין קשה ונבדל בזעם, וגורם רעה לעצמו ולשולחיו. והמשכילים יזהירו יבינו, ואחר ידברו ויעשו כַּוָּנִים להודות ולהלל בשיר ורננים לפני הבוחר בשירי זמרה, ואז יהיו הדברים שמחים, לשמים ולאישים נוחים, ירצה לקרבן אשֶׁה, ויערב שיחים, כעולת מחים. ואיש מבין יודע יטה אוזן לשמוע, ונפשו בצחצחות, ישביע בשובע שמחות, בשירות ותשבחות, הרי זה זוכה ומזכה אחיו עמו:

כז אף על פי שסוכת החג בחג פטורה מן המזוזה, מכל מקום חדרים מקורים שמיוחדים לדירה בכל השנה, וכשמגיע החג מסירין הקירוי ומסככים את החדר הזה, לא נפטר ממזוזה בשביל זה. ולכן מי שעושה מחדר מקורה, צריך ליזהר לראות אם יש שם מזוזה, ואם אין שם מזוזה, יקבע אותה עתה וטרם כניסת החג, כדי שיוכל לקבעה היטב כפי הצורך:

כח אף על פי שעסק כל היום בתיקון הסוכה לעטרה ולנאותה ביתר שאת, אף על פי כן, קודם שילך לבית הכנסת יש לו לילך לתוך הסוכה ויעיין בה, אולי ימצא בה עוד מעוות שיוכל לתקון, כדי שיהיה הכל בתכלית השלמות כדעתו וצביונו, כפי כחו והונו, ובזה

יתרצה אל מלכו ואדונו, וימצא חנו, בעיני צורו וקונו, להרים בכבוד קרנו, והדר גאונו, ויהי בשלם סֻכּו והשמחה במעונו:

כט מי שיש לו סוכה בנויה עם גגות שיש להם צירים, שפותחין אותם בעת שיושבים בהם, ואם גשמים יורדין סוגרין אותם, וקורין אותם במדינתנו שלאקין, צריך ליזהר שיהיו הגגות נפתחים היטב לעמוד בגובה בשוה עם הדפנות ולא יהיו מוטין קצת על הסכך; שאם יהיו מוטין קצת, אף שלא יהיה שיעור גדול שתיפסל הסוכה מחמת זה, מכל מקום צריך ליזהר שלא ישב במקום הזה שהגג משופע ומוטה על הסכך. ובעת הנחת הסכך למעלה, צריך שיהיו הגגות פתוחים. ואם שכח והניח הסכך בעת שהיו הגגות סגורים, צריך לפתוח הגגות ולנענע כל הסכך, דהינו שיגביה כל עץ לבדו ויחזור ויניחנו לשם צל, ושוב יגביה עץ חברו ויניחו, וכן כולם. ונכון שיהיו הגגות פתוחים בתחילת כניסת יום טוב, וגם ביום טוב עצמו, אם אין הימים מעוננים בעניין שקרוב הדבר שירדו גשמים עתה, ראוי שיהיו הגגות פתוחים, אף אם יש לו עסקים שהוא חוץ לסוכה. ויש מן המהדרים, שאף שסוכתם בנויה על תילה עם גגות שיש להם צירים שנפתחים ונסגרים על ידם בנקל, עוד זאת יעשו ויבנו דירת עראי, סוכה קטנה בחצרם מסוככת כהלכתה בלי גגים עליה. ולפעמים כשהסוכה עם הגגות סגורה, והוא צריך לאכול או לשתות אכילת עראי, וטורח עליו להיות סוגר ופותח בכל פעם, נכון הדבר לעשות כן למי שאפשר לו. ומכל מקום לאכול שם לפעמים סעודת קבע שמברך עליו "לישב בסוכה" יש למנוע לכתחילה במקום שאין צורך כל כך:

ל הבית הכנסת ושאר מקומות שבאים בתוכם להתפלל, יש לרבצם ולכבדם, וגם לכבד ה' באורים, בשמן למאור, בפמוטים ונרות יפים, ולעטרה בקרומים ומכסאות נאות לייפות לפני העמוד ועל השולחנות, וגם להכין בגדי קודש להלביש בהם הספרי תורות שעתידים לקרות בהם. ויהיו מעילים ומפות מיופים ומהודרים, וכן ילבישו שאר ספרי תורות אשר בארון הקודש לכבוד היום. ויש קצת נוהגין, שאותן הספרי תורה שקוראין בהם דבר יום ביומו, השמשים מעמידים אותן בשחרית בעת שאומרים הקהל פסוקי דזמרה, וקורין לו שם: "חיפוש הספר תורה", ובעת ההוא מלבישין אותן מעילים ומפות המיוחדים ליום טוב. וכבר הזכרתי לעיל שהוא מנהג בלי טעם. ונוהגים לתלות פרוכת לפני הארון מיוחד ליום טוב ביופי והידור נאה, יותר מפרוכת של שבת. גם ראוי שכל אדם יהיו לו בגדים מיוחדים ליום טוב נאים יותר משל שבת. וטוב לומר בשעת לבישה: הנני לובש בגדי יום טוב לכבוד יום טוב. והנוהגים ללבוש לבנים בשבת, ילכו גם היום לכבוד היום. ואם סיפק בידם ללבוש בגדים לבנים מעולים משל שבת, טוב הדבר:

לא אף על פי שכל ימי החג אדם עושה ביתו עראי וסוכתו קבע, וכלים נאים ומצעות נאות בסוכה כמבואר לקמן סימן תרל"ט, מכל מקום נהגו במדינתנו שגם בבית מכסין השולחן ומציעים מצעות נאות לכבוד החג. ואפלו בחול המועד מכסין השולחן, כמו בחול המועד פסח. ואין צריך לומר בשמיני עצרת, אף על פי שיושב בסוכה כל היום, מכל מקום אז נעשה הבית עיקר:

לב אם יש לו כלים או אפילו מנעלים שהם לצורך המועד אצל האומן, יש לו לקחת אותם מבית האומן מערב יום טוב, שביום טוב לא יהיו רשאים להביאם משם, כמבואר ריש סימן רנ"ב. ויש לפרוש ממלאכה, על כל פנים חצי שעה קודם כניסת הלילה:

לג הנשים מדליקין הנרות בסוכה לכבוד יום טוב, ומברכות "להדליק נר של יום טוב". ויש נהגו גם כן לברך שהחיינו, ואין למחות בידן. ומברכות תחילה, ואחר כך מדליקות. ואם נהגו להדליק תחילה ואחר כך לברך, אין למחות בידן. אך כבר נהגו נשים רבות שלא להדליק נרות של יום טוב עד אחר ביאתן מבית הכנסת לביתם, בוודאי יש להם לברך תחילה ולהדליק אחר כך. אמנם יש להנהיג לנשים שידליקו טרם צאתם מביתם לבית הכנסת כמו בערב שבת:

לד אם חל יום ראשון של סוכות בשבת, מברכות "להדליק של שבת ושל יום טוב" ושהחיינו. ואז יש לה להדליק תחילה, ומשימה היד לפני הנר ומברכת, ואחר כך מסלקת ידה ונאותה לאורה, ובזה חשובה הברכה כאלו נעשית עובר לעשיתה:

לה אם חל ליל טבילתה בליל יום טוב ראשון, תמתין בהדלקת נרות עד בואה מבית הטבילה. ואם חל בשבת, עיין סימן רס"ג:

לו אחר כלות כל מעשהו בקודש בתיקון הסוכה ואיגוד הלולב והדס והכנת צרכי יום טוב, בוא יבוא ברינה אל מקום רינה שם תפילה. ואין נוהגים לומר שיר השירים קודם תפילת מנחה בערב יום טוב, אם לא שחל בשבת, וגם הנוהגים לחלק עשבים בבית הכנסת בערב שבת להריח בהם ולברך עליהם, בערב יום טוב אין עושין כן אם לא שחל בשבת. וגם הנוהגים לומר בערב שבת מזמור ק"ז, "הודו לה'" וגו', אין אומרים אותו בערב יום טוב אם אין יום טוב חל בשבת. ומתחילין ידיד נפש, ואחר כך אומרים פרשת התמיד וקטורת, אשרי וחצי קדיש, ומתפללין כבכל ימות השנה.

לז ובעל נפש היפה יעתור אל ה' וירצהו שיהיה המועד הבא לקראתו נכנס בשלום ויצא בשלום, ויהיה אך שמח בשמחה שלמה בלי ערבוב חס ושלום. והמתענה בערב יום טוב תענית חלום, אומר עננו בתפלת המנחה. ואחר תפלת המנחה אומרים לדוד ה' אורי וגו' במקומות שנוהגין, כמבואר בסימן תקפ"א.

לח ואם חל ערב החג ביום רביעי, יש לו לשמש בית הכנסת להכריז או להזכיר לכל אחד, שאם שכח ולא הניח עירוב תבשילין, ילך וישוב לביתו להניח עירוב תבשילין. ואם מתפללין מנחה בעת שהיום פנה לערוב, ויש אנשים שדירתם רחוק מבית הכנסת, שאפשר שלא יגיעו לביתם עד שתחשך, צריך הוא לשאול ולהזכיר קודם המנחה. ואם לא הספיק להגיע לביתו עד שהגיע בין השמשות והוא ספק חשיכה, מותר להניח עירוב תבשילין כל שלא קיבל עליו יום טוב עדיין. ואם כבר קיבל עליו יום טוב, כגון שאמר ברכו, אסור להניח ערוב תבשילין, וסומך על גדול העיר, או מקנה קמחו ותבשילו לאחרים, כמבואר בסימן תקכ"ז. ואם אין שם גדול העיר שיסמוך עליו, וגם קשה עליו להקנות קמחו לאחרים, מותר לו להניח עירוב תבשילין כל זמן שלא התפללו הקהל תפילת ערבית של יום טוב:

לט אם היום רד מאד בשעה שנזכר בבית הכנסת בשעת תפילה שאם ילך לביתו ויעשה ערוב תבשילין – יעבור זמן מנחה, יתפלל מנחה ויקנה קמחו לאחרים. ונראה שגם בזה רשאי לסמוך על גדול העיר. ואם אפשר שיבקש משכן קרוב לבית הכנסת שיקנה לו פת ותבשיל ויעשה עירוב תבשילין, יש לו להדר אחר זה, כיון שאפשר לקיים שניהם. ומי שבא בדרך ורואה שלא יהיה בכניסת לילה בביתו, ואפשר שבכפר או בבית שסמוך לעיר ועוד לא יכנס הלילה יקנה שמה פת ותבשיל הראוי לערב בו, או שיַקנו לו שם ויעשה עירובי תבשילין, יהיה זריז ונזכר לעשות כן:

מ יש ליזהר שלא ליקח פת ועצם שפל שעושין המצוה בביזוי ואפשר שאח"כ לא ירצו לאכלו כלל אלא כל איש השמח במצוה יקח פת נקיי' הראוי לסעודת שבת ותבשיל כגון חתיכת דג חשוב או בשר בהמה או עוף שיאכלוהו בשבת ואנשי מעשה נוהגי ליקח הפת בליל שבת ללחם משנה וכן בשחרית ובסעודה שלישית מברכין עליו המוציא ובשעת הדחק שאין לו תבשיל של בשר יוכל לעשות ע"ת מדבר מלוח כגון הערינג או דבר כבוש ולא יברך רק יאמר בדין יהא שרי לן כו' וסומך ע"ז אבל כשיש לו דבר אחר אין לו להניח דבר כבוש או מלוה לכתחלה ובדיעבד אם הניח מותר לסמוך עליו ואם בא לידו דבר מבושל ביום ראשון של י"ט יעקב בו ג"כ בלא ברכה ובתנאי כמבואר בסי' תקכ"ז סעיף כ"ב:

מא נוהגים שבעיו"ט קודם תפלת המנחה אין מדליקין רק הנרות העומדים לפני העמוד שהם נרות המיוחדים להיות דולקים בעת התפלה ושאר נרות שבמנורות ופמוטות שבבהכ"נ אין מדליקין אותם עד שמגיע זמן תפלת ערבית מדליקין אותן ומ"מ יש להדליק כמו חצי שעה קודם חשכת לילה:

מב הש"ץ יורד לפני התיבה להתפלל תפלת ערבית ומתחיל ברכו בניגון המיוחד וקהל עונין אחריו ברוך כו' בהתעוררות שמחה ואומרים פיוטים בתוך ברכות ק"ש שקורין מערבית ובברכה ראשונה אחר ק"ש בכל בתי כנסיות נוהגים לחתום אחר שמסיים הפיוט בא"י מלך צור ישראל וגואלו ויש שאין חותמין רק כמו בשבת גאל ישראל ואח"כ או' וידבר משה וגו' ומתפללין תפלה בלחש ואו' חג הסוכות זמן שמחתינו מקרא קודש וא"א באהבה ואחר סיום התפלה אומר הש"ץ קדיש שלם ומנגן יהא שלמא רבא משום שמחת יו"ט ואח"כ מקדש הש"ץ בבית הכנסת במקום שנהגו לקדש בבית הכנסת ובמקום שאין מנהג קבוע לקדש בליל חג הסוכות ינהגו שלא לקדש בבה"כ וכן ביל שבת חול המועד וכן בליל שמיני עצרת:

מג אם חל יום ראשון של סוכות בשבת אין אומרים בערבית לא לכו נרננה ולא לכה דודי רק מתחילין מזמור שיר ליום השבת וקצת אנשי מעשה נוהגין להתחיל מזמור לדוד הבו לה' אומרים אנא בכח ולכה דודי הראשון ומדלגין ומתחילין בואי בשלום ואף שבכל שבתות השנה הם אומרים ברנה ובצהלה היום שהוא יו"ט אומרים בשמחה ובצהלה ואח"כ אומרים מזמור שיר ליום השבת וגו' ואומרים אחריו ק"י והנוהגים לומר' קודם ברכו כגוונא א"א אותו היום רק מיד אחר ק"י מתחילין ברכו בניגון המיוחד ליו"ט וכן כל שאר הברכות ויש שאומרים בניגון המיוחד לשבת וכן שאר ברכות המעריב וא"א פיוטי מערבית ומותר לומר סדר מעריב ותפלתת מעריב מתוך הסידור לאור הנרות הדולקים בבה"כ ואומרים ופרוס וכו' ושמרו וגו' וידבר משה וגו' ואומרים חצי קדיש ומתפללים וכוללים בתפלה של שבת ואומרים שבתות למנוחה ומועדים לשמחה כו' את יום השבת הזה ואת יום חג הסוכות הזה כו' באהבה מקרא קודש ואומרים יעלה ויבא ואינו מזכיר בה של שבת והשיאנו או"א רצה במנוחתינו קדשינו כו' באהבה וברצון בשמחה ובששון שבת ומועדי קדשך וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים רצה כו' ואחר התפלה בלחש מתחיל הש"ץ ואומר ויכולו ואח"כ אומר ברכה מעין שבע בא"י כו' אלהי אברהם כו' מגן אבות כו' ואין מזכיר בה של יו"ט וחותם בה בשל שבת לבד ואח"כ אומר קדיש שלם בניגון משום שמחת יו"ט וא"א במה מדליקין ובמקום שנהגו לומר בשבת מזמור לדוד ה' רועי או' אותו גם היום ואחריו ק"י ואח"כ מקדש הש"ץ ואו' שבתות למנוחה ומועדים כו' את יום השבת הזה ואת יום כו' ושבת ומועדי קדשך באהבה וברצון בשמחה ובששון הנחלתנו בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים ואח"כ מברך שהחיינו ונותן לתינוקת לשתות:

מד אחר סיום הקידוש או במקום שאין מקדשין אומרי' עלינו וק"י ואדון עולם ופוקדין איש את רעהו ואומר יום טוב ואם חל בשבת או' שבת וי"ט. וכשיוצא מבה"כ נכנס מיד בסוכה אם לא לאיזה צורך ויאמר יה"ר הכתוב בסידורים ואנשי מעשה נכנסין לסוכה ואו' יומא טבא טב בסוכות תשבו וגו' תיבו אושפיזין ככתוב בסידורים בקול נעים ובטוב לבב:

מה לכתחלה נכון להתאחר קצת בתפלת ערבית בשביל ההמון שאינם יודעים שהקידוש והאכילה בסוכה צריך להיות בשעה שהוא כבר לילה ממש ואם אירע שהשלימו ערבית מבע"י צריך להמתין עם הקידוש עד שיהי' לילה ממש:

מו אחר שיכנס לסוכה והשלחן ערוך והכל מתוקן לסעודה אין לעשות שהות אפי' בענין לימוד רק יעשה קידוש מיד ומכ"ש אם אין הרקיע בטהרתו ויש לחוש שמא ירדו גשמים שלא ישהה כלל. והנוהגים בשבתות וי"ט ליטול ידיהם קודם הקידוש כמבואר סי' רע"ב גם עתה יעשה כן ואומר בפה"ג ואשר בחר בנו מכל עם כו' זמן שמחתינו מקרא קודש כו' מקדש ישראל והזמנים ומקדש מעומד ומברך לישב בסוכה ואח"כ מברך שהחיינו. והנוהגים לומר בשבתות וי"ט בשיבה גם היום יעשו כן:

מז אם חל בשבת אומר ויכולו ומברך בפה"ג ואח"כ אומר אשר בחר בני מכל עם כו' שבתות למנוחה ומועדים לשמחה כו' את יום השבת הזה כו' זמן שמחתינו באהבה מקרא קודש כו' ושבת ומועדי קדשך באהבה וברצון בשמחה כו' וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים ואומר לישב בסוכה ושהחיינו והנוהגים לישב בשעת הקידוש יכול לישב גם בשעה שאומר ויכולו רק בתחלה שאומר יום הששי ויכולו השמים שרמוז השם בר"ת יש לעמוד לכבוד השם כמבואר בסי' רע"א:

מח כשאומר לישב בסוכה יש להדגיש היו"ד בענין שתהא נרגשת במבטא ומ"מ אין להאריך הרבה בדגשות היו"ד כי היו"ד היא נחה וגן י"ל בסוכה הבי"ת בפת"ח וראוי לומר ברכת לישב בסוכה בקול ובמשיכה בניגון כשאר ברכת הקידוש וגם יש לכוין בברכה לפטור השינה והטיול ושאר צרכיו שעושה בסוכה עד שיגיע זמן האכילה אחרת:

מט כשיושבין כמה בעלי בתים בסוכה אחת יש להם לקדש בזה אחר זה ולא יקדשו כולם ביחד אבל בעה"ב אחד שיש לו בנים ואורחים שכל אחד עושה קידוש והוא רוצה למהר לאכול כגון מחמת חשש גשמים או קור או שהוא סמוך לחצות וכיוצא יקדש בעה"ב תחלה לבדו להוציא הבני בית שאין מקדשין לעצמם ואחר כך כל העושים קידוש יכולים לקדש יחד:

נ המקדשים יחד יש נוהגין שימתינו זה לזה בברכת פה"ג עד שיברך האחד ועונין אחריו אמן ואח"כ מברך השני ועונין אחריו אמן ועושים שלא כדין שהאמן שעונה אחר כבר בירך פה"ג הוא הפסק בין הברכה לשתיה אלא שיש להם לומר הכל ביחד ומ"מ השומעים יש להם לענות אמן אחר סיום ברכת כאו"א אם אחד סיים קודם לחבירו:

נא אחר שעשה קידוש לא יעשה שהות רק יטול ידיו מיד ומברך ענט"י ואותן שנהגו בשבת ויו"ט ליטול ידיו קודם קידוש ולברך על נט"י בין נטילה להמוציא גם היום יעשה כן ויניח לפניו שתי ככרות שלימות ובוצע על העליונה (כ"כ בסימן רע"ד) וקודם שיברך רושם בסכין את הככר במקום שרוצה לבצוע (שם סימן רע"ד) וכשמברך ומזכיר את השם מגביה את שתי הככרות בשתי ידיו ומחבר התחתון של אחד לתחתון של זה כאלו הם א' ויש לו פנים לכאן ולכאן (כ"כ בשם האר"י ז"ל) ואח"כ מניחן (כ"כ בליקוטי מהרי"ל הל' שבת) ויש לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לכל הסעודה (כן הדין לענין שבת וה"ה לענין יו"ט):

נב מי שנוהג ע"ד הקבלה לעשות בשבת שנים עשר לחמים אם חל יו"ט בשבת יש לו לעשות ג"כ אבל יו"ט שחל בחול אין עושה י"ב לחמים:

נג יש לו לאכול פרוסת המוציא יותר מכביצה לכתחלה אף שגשמים יורדים ואם אירע שלא אכל בסוכה רק כזית פת ואינו רוצה לאכול יותר אין צריך לחזור לסוכה לאכול יותר מכביצה ויכוין דעתו לצאת בו ידי חובת מצות סוכה:

נד אכילה זו שרוצה לצאת בה ידי חובת מצות אכילה בסוכה לכתחלה ביותר מכביצה ובדיעבד בכזית צריך ליזהר שלא ישהה מתחלת האכילה עד גמר האכילה יותר מכדי אכילת פרס שהוא שיעור אכילת שלש ביצים שוחקות ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס מתחילת האכילה עד סוף האכילה ומכל שכן אם הפסיק באמצע אכילת הפת כגון שאכל קצת מן הפת והפסיק וחזר ואכל עד שהשלים לכשיעור אעפ"י שאכל בנתיים דגים ובשר וכיוצא אינו מצטרף אכילת הפת ולא יצא וצריך לחזור ולאכול פת בשיעור בענין שלא יהיה שהות בכדי אכ"פ ומצוה מן המובחר לאכול כזית בשעת המוציא ללעסו ולבלוע יחד ובדיעבד אפילו אם לא לעס רק בלע כזית יצא ואעפ"כ יש לו לחזור ולאכול כזית או כביצה ע"י לעיסה בלא ברכה:

נה כבר כתבנו שיש לכוין דעתו שהוא אוכל כזית או יותר מכביצה פת לצאת בו ידי חובת מצות אכילת לילה ראשונה בסוכה ובדיעבד אם לא כיון ואפי' אנסוהו לאכול ואכל יצא ומ"מ כדי שיעשה המצוה כתיקונה יש לו לחזור ולאכול בכוונה ואם אינו רוצה להתעכב שם יאכל בלא ברכה:

נו אם אין לו בתחלת הלילה פת של חמשת המינים שראוי לצאת בו ידי חובת אכילה בסוכה והוא תאב לאכול ומצפה שיביאו לו פת יש לו למעט באכילת דברים אחרים כדי שאם יביאו לו פת יהיה יכול לאכול אותו לתיאבון ולא יאכל בלא תאוה כאוכל אכילה גסה ואם אכל הרבה עד שעתה אינו יכול לאכול כלל והוא קץ במזונו לא יצא כלל וצריך להמתין עד שיהיה תאב לאכול ויאכל לשם מצוה ואף אם צריך לשהות עד אחר חצות צריך להמתין אפילו עד סמוך לבוקר שכל הלילה כשר לאכילה בדיעבד:

נז אין יוצאין ידי חובת אכילת לילה ראשונה בסוכה אלא בפת העשוי מקמח של חמשת מינים כמבואר בסימן תנ"ג בענין מצה ואם אין לו העשוי מחמשת מינים בעינה רק מתערובות קמחים של מינים אחרים אם יש בו מקמח של ה' מינים בענין כשיאכל כא"פ שהוא שלש ביצים יהיה יותר מכביצה או עכ"פ כזית יוכל לצאת בו כשיאכל מפת של תערובות כשיעור הפרס ואם אין לו אף תערובות כזה שיהיה בו בכא"פ ויש תערובות של קמח אורז שנתערב בו מה' מינים ועשה פת מזה בשעת הדחק יכול לצאת בו וכן אם אין לו רק פת הבאה כביסנין יקבע עליו ויאכל ממנו יותר מכביצה וכל אלו יכול לברך על אכילתן לישב בסוכה כשמתעכב שם זמן הסעודה ומ"מ אם אחר זה מזדמן לו פת גמור יאכל ממנו כשיעור בלא ברכה:

נח כשם שאין אדם יוצא י"ח במצה גזולה כך אין אדם יוצא י"ח בלילה ראשונה של סוכות בפת גזול וכן אינו יוצא בפת של איסור כגון של חדש וכיוצא בו אם הי' לו פת אחר של היתר והי' יכול לצאת בו אבל אם אין בידו רק פת של איסור משום איסור חדש או שהוא בא"י ולא הורמה חלתו ממנו יש להסתפק אם מותר לאכול כזית לקיים העשה ויש להחמיר ובדיעבד אם אכל כזית מזה ושוב נזדמן לו כזית של היתר חייב לאכלו בלא ברכה אם אינו מתעכב שם באכילת דברים אחרים רק שאוכל כזית זה עתה וכיון שיש להסתפק שמא אינו חייב באכילה אין עושהו קבע לכן לא יברך:

נט מי שאמר שבועה שלא אוכל פת בלילה הראשונה של סוכות או שאמר שבועה שלא אשב בצל סוכה בלילה הראשונה של סוכות לוקה משום שבועות שוא ואוכל כזית פת בסוכה שאין שבועה חלה על מצוה ואם אמר סתם שבועה שלא אוכל פת הרי זה אסור לאכול פת אף בלילה הראשונה של סוכות וכן אם אמר שבועה שלא אשב בצל אסור לישב בסוכה אף בלילה הראשונה של סוכות מפני שהשבועה חלה עליו בכולל ואם אמר קונם סוכה שאני יושב או קונם פת שאני אוכל לילה ראשונה חל הנדר ואסור לאכול ואין מלקין אותו רק מכין אותו מכות מרדות ומתירין לו הנדר ומקיים המצוה:

ס מי שאין לו פת בכניסת ליל יו"ט לקיים מצות אכילת כזית ובעיר או בכפר הסמוך יש שם פת יכול לומר לעכו"ם לילך שם ולהביא לו פת אע"פ שהוא חוץ לתחום ואפילו יודע שיתעכב שם עד אחר חצות אפי' הביא לו כמה לחמים מותר לאכלם:

סא אם יש אנשים שאין יודעין לברך ברכת המוציא אז מי שיודע יוכל לברך להם גם ברכת המוציא להוציא אותם בברכה זו אעפ"י שהוא יצא כבר ובירך לעצמו יכול לברך להוציאם ומכ"ש שיוכל להוציאם בברכת לישב בסוכה אבל בשביל נשים שאין יודעין לברך לישב בסוכה והמוציא לא יברך בשבילם אם כבר יצא לעצמו ובשביל קטנים כבן ה' או כבן ו' כל חד לפום חורפיה מותר לברך להם אע"פ שהוא כבר יצא:

סב מצוה לבחור יין ישן טוב לקדש עליו ולא מסתם יין שבמרתף ואם אין לו רק יין מגיתו או יין צמוקים שיש בהם לחלוחית רשאי לקדש עליו ובלבד שלא יתן עליהם מים כ"כ שיהיה הצמוקים אחר שנתגדלו אחד משתה במים ואם אין לו יין כלל מקדש על הפת ויכול לומר כל הקידוש מיושב אם נוהג כן בשבתות השנה ובשעת הקידוש על הפת מניח ידיו על הפת ואם יודע שיביאו לו יין ימתין מעט אבל אם מסופק שמא לא יביאו לו עד חצות לא ימתין ומוטב שיקדש על הפת וברכת היין של הקידוש פוטרת היין שבתך הסעודה מברכה ראשונה וברכה אחרונה בין על היין של הקידוש ובין על היין של תוך הסעודה בהמ"ז פטרתו (עיין בס"ס רע"ב בש"ע ובלבוש שם) ובין שהוא מקדש על היין ובין שמקדש על הפת יש לו לכסות הפת בשעת הקידוש ושני מפות זו על גב זו תחת הלחם:

סג אם שכח ולא בירך לישב בסוכה בשעת קידוש והמוציא יברך בשעה שנזכר ואפילו אם כבר גמר סעודתו יכול לברך קודם בהמ"ז ואם עדיין לא בירך ולא נטל ידיו או שאר דברים המבואר בסימן קע"ט שחשיב היסח הדעת יש לו לברך לישב בסוכה ולאכול יותר מכביצה ויברך אח"כ במה"ז ואם הוא מסופק אם בירך לישב בסוכה והוא צריך עוד לאכול אם אפשר לו לאכול פת כיסנין או מיני תרגימא טוב הדבר ואם רוצה לאכול פת לפי שלא אכל פת כל צרכו מותר לאכול ואין צריך לברך מס' ואם רוצה לברך בהמ"ז על מה שאכל ויצא מן הסוכה לצרכו ויחזור ויטול ידיו לאכילה ויברך לישב בסוכה נכון הדבר:

סד לילה ראשונה אפי' ירדו גשמים בענין שבשאר ימות החג הי' פטור מישיבת הסוכה מחמת ירידת גשמים כאלו כמבואר בסי' תרל"ט מ"מ בלילה ראשונה מחויב לאכול בה ולכן יש לו לקדש ולומר זמן ולאכול בסוכה יותר מכביצה לכתחלה ובדיעבד אם לא אכל רק כזית די בכך כמו שנתבאר למעלה ואח"כ יכול לצאת מן הסוכה ולגמור סעודתו

בבית ולברך ברכת המזון שם ויש לו לכוין בשעת האכילה שאוכל ע"ד שיברך ברכת המזון בבית:

סה אע"פ שחייב לאכול בלילה הראשונה כזית אף שירדו גשמים טוב הדבר שימתין שעה שמא יפסוק הגשם ואם לא פסק א"צ להמתין יותר ויעשה כמ"ש בסעיף שלפני זה ואם עשה קידוש וכל בבית והולך אח"כ לסוכה ואוכל שם כזית לצאת י"ח סוכה צריך לברך פעם אחרת שהחיינו אחר ברכת לישב בסוכה (כ"כ בא"ר שם ה"ד סימן צ"ה ע"ש) ויש מי שכתב שבלילה ראשונה אעפ"י שירדו גשמים נכון שיאכל שם כל הסעודה והבא לעשות כן אין מזניחין אותו:

סו מצוה לכל מי שאפשר לו לעשות סוכה עם גגות שנסגרים בעת הגשמים וכשפוסקים הגשמים פותחין אותם והסכך נגוב ויכולים לקיים המצוה כראוי בזמנה ואותם אנשים שאין להם סוכות כאלו וירדו גשמים בעיו"ט קודם הלילה והסכך נתמלא מים ואם ימתין עם בני ביתו סמוך לחצות ימנעו משמחת יו"ט אין להמתין אלא בלילה ראשונה יעשה קידוש בסוכה ויאכל שם כזית ויגמור הסעודה בביתו כמו שנתבאר בסעיף שלפני זה ומ"מ החרד אל דבר ה' ומרגיש בנפשו שאם יאכל בבית תהיה נפשו עגומה עליו ויצטער ביותר רשאי לאכול בסוכה או ימתין עד קודם חצות והכל לפי הענין:

סז עתה נחזור לסדר הסעודה יש לו לענג את היו"ט בדגים ובשר ושאר המטעמים ויינות משובחים כפי עשרו ויכלתו ואעפ"י שכל שאר יו"ט מצוה לאכול ולשתות ולשמוח בחג הזה יש לו לשמוח ביותר ולכן או' בתפלה וקידוש זמן שמחתינו ואע"פ שהמצוה להיות בשמחה מ"מ צריך ליזהר בהרבות שחוק וקלות ראש ח"ו ויש מאנשי מעשה שמדקדקים ע"ע שלא לשוח שום שיח' בטילה בסוכה רק בדברי תורה ומכ"ש בשעת הסעודה וראוי ונכון לעשות כן אם בני ביתו ואורחיו הם בעלי תורה ואף בעה"ב שהוא מיסב עם אשתו וב"ב ואין ביניהם דברי תורה יש להם ליזהר משיחה בטלה רק לדבר מעסק החג הקדוש להודיעם טעם מצוה זו כדכתיב למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי וגו' ומצות ארבע מינים וכיוצא בדברים אלו של עונג וגם שמחה של מצוה אבל מי שהוא יושב ודומם לגמרי אין לו שכר טוב בביל זה כי זה גורם בטול מצות שמחת יו"ט שעי"ז ב"ב הם יושבים ודוממים כאבלים ומנודים ומצטערים כי פה להם ולא ידברו ואם הם המדברים והוא כאלם לא יפתח פיו דומה לאבל בין החתנים והרבה חשו חכמים למניעת שמחת יו"ט וגם כי אין לו לעלות במעלות ומידות של חסידות אם אינו מאנשי השם בענין שהוא נראה כגבר יהיר אלא יאחז מדה כמדתו הכל לפי מה שהוא אדם ועל כיוצא בזה אמרו כל השם אורחותיו זוכה ומקבל פני השכינה:

דיני קדיש

פרק א

ארבעה מדות באמירת קדיש יתום בן שבעה ובן למ"ד ויאר צייט ויום שפוסקים בו לומר קדיש שהם דוחים לשאר אבילים שהם בני י"ב חודש וקודמים להם ומי שהוא בן שבעה יש לו דין קדימה לכל אלו הנזכרים בין אם הוא מאסף מנין לתוך ביתו בשבעת ימי אבלו או כשהולך לבהכ"נ ביום שבת ואף אם חל יום שביעי שלו בשבת אין אומרים בה מקצת היום ככולו וחזר דינו להיות כבן למד אלא שי שלו דין בן זיין אפי' בקדישים של שבת במנחה (ע' בשו"ת כנס"י) ואפי' שיש שם אחד שמת אביו או אמו באמצע השבוע זה שכלין הז' שלו בשבת הוא שוה לו ויחלוקו בקדישים כדין שני בן ז':

קטן שהוא בן ז' שהולך כל ימי השבוע לבהכ"נ לומר קדיש ויש שם יא"צ ג"כ אזי יש ליאר צייט קדיש אחד וכן אם יש שם קטן בן ז' וגדול בן למד יש לבן למד קדיש אחד ואם יש קטן בן ז' ויאר צייט ובן למד אזי יש ליאר צייט קדיש אחד ובן למד אין לו כלום:

ומי שהוא בן ז' ובטלה אבילתו ברגל או שקבר מתו ברגל שאין חל עליו אבילות מ"מ לענין קדיש יש לו דין בן ז' ומ"מ אפי' יש שם יא"צ או בן למד יש להם קדיש אחד כדין בן ז' קטן שאינו דוחה יא"צ או בן למד מקדיש אחד:

אפי' אם הבן ז' קטן הוא אורח ויש בן ז' גדול תושב חולקים בשוה ואפי' אם הקטן הולך כל ז' לבה"כ והגדול אינו הולך כ"א בשבת שוים הם שלענין בן ז' אין חילוק בין קטן לגדול ובין אורח לתושב ובן ז' אורח דוחה את התושב אפי' בן ל' או יא"צ:

בן ז' גדול שיש לו מנין בביתו בימי החול ואומר קדיש וביום השבת הולך לבה"כ ויש שם יא"צ הבן ז' אומר כל הקדישים מלבד קדיש אחד יטילו גורל:

מי שמת אביו או אמו בשבת או י"ט וא"א לקוברו היום אין לומר קדיש עד לאחר קבורה ובן קטן שאין לו דין אנינות אף בחול מ"מ לא יאמר קדיש קודם קבורה ובמקום שנהגו לומר קדיש קודם קבורה אין למחות בידם:

אין קרוי בן ז' לענין קדיש אלא ז' ימים מיום הקבורה ואף אם המת לא נקבר באותו יום אלא למחרתו או אח"כ מונין לו זז' מיום הקבורה אבל כל שעברו עליו ז' ימים מים הקבורה אע"פ שלא נודע לאבל מיד רק בתוך שבעה או בתוך ל' שהוא שמועה קרובה ומחויב לנהוג דין אבילות שבעה מ"מ לענין קדיש אין לו דין בן ז' אלא אם הוא תוך ל' מיום הקבורה יש לו דין שלשים ואם כבר עברו שלשים מיום הקבורה אעי"פ שנוהג אבילות ז' לפי שנודע לו בתוך ל' מ"מ לענין קדיש מונין מים הקבורה:

מי שמת אביו או אמו ואינו יכול לאסוף מנין לתוך ביתו להתפלל ולומר קדיש אין לו לצאת מביתו כל ז' בכדי ללכת לבה"כ להתפלל ולומר קדיש:

פרק ב

בן שלשים הוא קודש לאבל בן יב"ח ודוחה אותו מכל הקדישים אך בקדיש ופריסת שמע שניהם שוים ויחלוקו בגורל והכל לפי המנהג:

בן שלשים ויש שם ג"כ יא"צ יש ליא"צ קדיש א' ולכן כשיש שם שלשה קדישים יאמר גורל בערבית מי יאמר היום ומי יאמר למחר אלא היא"צ יאמר היום והבן למד למחר. ואם היא"צ לא בא לבהכ"נ בערבית יאמר קדיש ראשון בשחרית:

כשיש דחק בקדישים שיש כמה יא"צ ואם יאמר הבן למד קדיש היום יצטרך לדחות היא"צ מוטב שידחה הבן למד ולא יאמר קדיש היום ויחלוקו היא"צ ביניהם את הקדישים שלענין שיאמר היא"צ עכ"פ קדיש אחד הוא קודם לבן למד שאם לא יאמר היום יעבור זמן היא"צ:

בן למד ויש שם מי שפוסק באותו יום מלומר קדיש הבן למד קודם וזהו שפוסק אין לו רק קדיש אחד שאע"פ שהמנהג שנותנין לו כל הקדישים זה לא נאמר רק נגד אבילי י"ב חודש אבל נגד בן למד ויא"צ לא. ועיין לקמן שער ג':

כבר נתבאר שבן למד אין מונין מיום המיתה אלא מיום הקבורה וכן אין מונין לו מיום שנודע שמת שאם נודע לו כמה ימים אחר הקבורה ואפי' סמוך ליום למד שהוא צריך למנות ז' ושלשים מיום שנודע לו מ"מ כיון שעבר למד יום מיום הקבורה אין לו דין בן למד לענין קדיש אלא שוה לשאר אבלים שבתוך י"ב חודש:

כל יום שלשים יש לו דין בן שלשים ואין אומרים בזה מקצת היום ככולו וכמו שנתבאר בשער א' לענין בן ז' וה"ה כאן ואפי' אם חל יום למד בשבת יאמר קדישים המגיעין לבן למד אף במנחה:

מי שהוא בן למד מחמת שמת אביו וגם הוא תוך י"ב חודש מחמת אמו או להיפך במקום שנהגו שבן למד אין לו כל הקדישים רק קצת קדישים ידועים והשאר שייך לאבילים שהם בני תוך י"ב חודש אז נוטל הקדישים השייכים לבן למד ובשאר הקדישים הוא שוה לאבילים:

פרק ג

יא"צ הוא קודם לאמירת קדיש של יום זה בערבית שחרית ומנחה לאבלים בני יב"ח ואם יש תיקון איזה קדישים שייכים להיא"צ יעשו כתיקונם ואצלינו עשינו תיקון שקדיש דרבנן של קטורת שאחר התפלה וקדיש עלינו שייך להיא"צ ושאר קדישים שייכים

לאבילים ואם כבר אמר היא"צ קדיש דרבנן אחר איזהו מקומן שוב אין שייך לו רק קדיש אחד משני הקדישים איזה מהם שירצה או קדיש של קטורת או קדיש של עלינו ואם יש שני יא"צ אזי שני הקדישים דרבנן מחלקים ביניהם ועל קדיש שאחר עלינו מפילים גורל ואם יש נשים שבאו לבה"כ אחר ברכו וצריך לפרוס שמע גם זה שייך להיא"צ וכן אם הוא יום קריאת התורה אזי אם הוא עולה לתורה בשלישי בחול או לאחרון בשבת שייך לו הקדיש שאחר קריאת התורה:

מי שיש לו יא"צ ונעשה אונן בו ביום ואין המת מוטל עליו לקוברו או שיש מתעסקים אחרים רשאי לילך לבה"כ לומר קדיש של יאר צייט ואפי' אם הוא היא"צ ראשונה ומכ"ש אם אירע כן בשבת או בי"ט ראשון שיש לומר קדיש מחמת המת שהוא אונן עליו כמו שכ' בשער א' מכל מקום כישי לו היום יאר צייט גם כן יש לומר קדיש אף קודם קבורת המת:

אם חל יא"צ שלו בתוך ז' ימי אבלו ואינו יכול לאסוף מנין בביתו אינו רשאי ללכת לבה"כ להתפלל ולומר קדיש וכן ההולך בדרך ביום היא"צ ואינו יכול להגיע לישוב שיש בו עשרה שיאמר שם קדיש א"צ לבזבז בהוצאה ע"ז רק מחויב לעשות כפי יכלתו וכן אם אין השיירא רוצין להמתין עליו מחויב לפייסם ולהתחנן שימתינו עליו שיאמר קדיש והעושה כן הר"ז מכבד אביו ואמו אבל מ"מ לכתחלה אין לו לצאת לדרך ביום יא"צ או ביום שלפניו כשיודע שיתבטל עי"ז מאמירת קדיש אם לא שהשעה דוחקתו והוא קרוב להפסד אם יתרשל מללכת עתה:

אם הי' הולך בדרך ביום היא"צ ובא לעיר בעת התפלה של ערבית אז יאמר קדיש אחר תפלת ערבית וכן בשאר אונס שלא היה יכול לומר ביום יאמר אחר תפלת ערבית:

קביעת היא"צ אחר אביו או אמו לענין תענית או קדיש ביום המיתה אעפ"י שלא נקבר ביום ההוא אלא ביום שלאחריו והוא לא הי' ביום המיתה שם אלא ביום הקבורה אעפ"כ קובעין היא"צ ביום המיתה ואין חילוק בין שנה ראשונה בין שאר שנים אם לא שאירע שנתרחק יום הקבורה מיום המיתה ג' או ד' ימים או יותר יש לעשות היא"צ שנה ראשונה ביום הקבורה כדי שיעשה היאר צייט בתשלום י"ב חודש של אבילות שמונין מיום הקבורה ומשנה ראשונה ואילך יעשה היא"צ ביום המיתה:

אם מת בשנה מעוברת באדר ראשון אז כשיגיע שנה מעוברת יעשה יא"צ נמי באדר ראשון בלבד וכן אם מת באדר שני גם כן א"צ לעשות היא"צ באדר א' ומי שמת בשנה פשוטה יש לעשות היא"צ באדר ראשון ויש מחמירין לעשות היאר צייט באדר א' ובאדר שני ומי שנהג כהמחמירין להתענות בשניהם יעשה כן תמיד ולענין אמירת קדיש יש

לנהוג לומר קדיש בשניהם אך אם יש שם אבלים אחרים יכולים לדחותו וא"צ ליתן לו קדיש אלא פעם אחת או בראשון או בשני עכ"פ ואם אמר קדיש בראשון אז אבלים יכולים לדחותו משני אף אם לא הי' אז אבלים בעת שהגיע היא"צ של אדר הראשון:

לפי קביעת השנים כל החדשים אחד מלא ואחד חסר המלא הוא נחשב ל' יום והחסר הוא כ"ט יום ולכן אם החודש מלא אז החודש הבא אחריו שני ימים ר"ח דהיינו שיום א' שייך לחודש שלפניו ומיום שני של ר"ח מתחילין למנות ימות החודש ואם החודש חסר אז נשלמו ימיו בכ"ט ימים ולכן החודש הבא אחריו ר"ח שלו יום אחד בלבד ויצא מן הכלל הזה שני חדשים חשוון וכסליו שלפעמים שניהם מלאי' ואז יהיה כסליו שני ימים ר"ח וכן טבת ב' ימים ר"ח וזה נקרא שנה שלימה ולפעמים שניהם חסרים ואז כסליו וטבת רק יום אחד ר"ח וזה נקרא שנה חסירה ולפעמים אחד מלא ואחד חסר וזה נקרא חסדרן ואם מת אביו ביום ראשון דר"ח כסליו שנחשב יום ל' לחשון אז אם השנה ראשונה שאחריו חשון חסר ואינו רק כ"ט יום אז נקבע היא"צ שלו בכ"ט שאף שהמיתה הי' ביום א' דר"ח שאחריו בכסליו מ"מ נחשב לסוף חודש חשון וכיון שעתה הוא כ"ט סוף חשון יש לקבוע בו היא"צ ואף בשנים הבאות שאירע לפעמים חשון מלא ור"ח כסליו ב' ימים אעפ"כ יעשה היא"צ בך"ט חשון כאשר קבע בשנה ראשונה ואף אם יש שם אבלים אחרי' או יא"צ של מי שמת בך"ט חשון אעפ"כ אין יכולים לדחותו ומ"מ אע"פ שקביעות שלו הוא בך"ט חשון אם למחרתו ביום א' דר"ח כסליו אין שם אבלים יש לו להחמיר אל עצמו לומר קדיש ולהתפלל גם היום אבל אם יש שם אבלים יכולים לדחותו מן קדיש ותפלה ביום א' דר"ח וכל זה אם השנה ראשונה חשון חסר אבל אם השנה ראשונה ג"כ חשון מלא אז יש לקבוע היא"צ בשנה ראשונה ביום א' דר"ח ולכן אף בשנים הבאות שלפעמים חשון חסר ואין ר"ח כסליו רק יום א' יש לקבוע ביום ר"ח שהיא"צ הוא כמו נדר וחל הנדר על יום ר"ח ובשנים שחשון מלא יש לו לעשות היא"צ ביום א' דר"ח כדרך שקבע שנה ראשונה ואם מת בשנה שלא הי' כסליו רק יום אחד ר"ח ומת בר"ח ובשנה שאחריו כסליו שני ימים ר"ח יש לו לעשות היא"צ ביום ב' בלבד שעיקר ר"ח הוא וכן הדין בר"ח טבת שלפעמי' יום אחד ופעמים ב' ימים ואין הולכין אחר מנין ימי החנוכה ולכן אם מת ביום ו' דחנוכה יום א' דר"ח טבת אעפ"כ קביעת היא"צ בשנה שאחרי' שר"ח טבת רק יום א' מ"מ צריך לקבוע הי"צ למנין ימי החודש שהוא סוף כסלו כמו שנתבאר אע"פ שאינו רק יום ה' למנין ימי החנוכה וכן אם מת ביום ב' דר"ח שהו ז' דחנוכה בשנה שאחרי' ר"ח טבת רק יום א' לבד אז היא"צ בר"ח אע"פ שהוא עתה ו' דחנוכה וכן אם מת ביום ח' של חנוכה שהוא ב' טבת של שנה זו

היא"צ בשנה שאחרי' ג"כ ב' טבת אע"פ שאז היה ז' של חנוכה וכל להיפוך אם בשנת המיתה ר"ח טבת רק יום א' ובשנה שאחרי' ב' ימים על הדרך הזה:

כבר נתבאר לעיל מי שמת בשנה פשוטה והשנה שאחרי' מעוברת שיש לעשות היאר צייט באדר ראשון ויש מחמירין לעשות בשניהם ואם מת ביום א' דר"ח אדר שני יש לקבוע היא"צ א' דר"ח בין בראשון בין בשני ואם מת בשנה מעוברת ביום א' דר"ח אדר שני יש לקבוע היא"צ בשנה פשוטה שאחרי' ג"כ ביום א' דר"ח אדר ולא בכ"ט בו שלעולם אדר עומד תחת אדר שני:

מי שמת אביו בשנה מעוברת בחודש הראשון ורוצה לעשות יא"צ בחודש שבט ובאדר אין מוחין בידו ומ"מ האבילים יכולים לדחותו שלא ליתן לו קדיש רק פ"א איזה שירצה ואם בשבט לא הי' אבלים אחרים שם ואמר הוא קדיש ועתה באדר יש שם אבלים אחרים אין יכולים לדחותו מחמת שאמר קדיש בשבט:

מי שמת וא"י באיזה יום מת יברור לו יום א' בשנה אך אל ישיג גבול לומר קדיש במקום שיש שם אבלי' אחרים (ועי' במג"א סי' תקס"ח סק"כ):

אם יש אבל בתוך ז' או בתוך לד אם היא"צ נדחה לגמרי או במקצתה נתבאר בשערים הקודמים ואם יש שם שני יא"צ אחר יש לו על אביו ואם ביום אחד וא' אין לו יא"צ רק על אביו לבד אעפ"כ אין לזה דין קדימה ע"ז:

נוהגים שיום שפוסק מלומר קדיש אחר אביו או אמו דהיינו סוף י"א חודש נותנים לו כל הקדישים של אותו יום דהיינו ערבית ושחרית ומנחה אך אינו דוחה רק לאבלים שהם תוך יב"ח אבל אינו דוחה שום קדיש של יא"צ או בן למד ואם נהגו שם ליתן קדיש אחד לאבלים עפ"י גורל או בלא גורל אף במקום שיש בן למד או יא"צ אזי זוכה בקדיש ההוא זה שפוסק לומר קדיש באותו יום (וע' בכנס"י כדין קדיש סכ"ט):

יום הפסקה בכלות י"א חודש הוא יום אחד שקודם יום היא"צ בחודש שאחריו כגון אם היא"צ בז' אדר אזי הפסקה בו' שבט שלפניו ואם השנה מעוברת מ"מ פוסקים בסוף י"א חודש והיא"צ הוא שני חדשים אחר זה כגון שמת בתשרי והשנה מעוברת מפסיק בחודש אב ביום שכלים י"א חודש והיא"צ הוא בתשרי וכן אם מת בניסן והשנה שאחרי' מעוברת מפסיק בדר ראשון וכן כל כיוצא בזה:

יש נוהגין כשמגיע יא"צ של זקינו מצד אב או מצד אם והבנים שלהם אינם בעולם לעשות היא"צ אזי עושין נר יא"צ ומתפללין ואומרים קדיש אם אין שם אבלים אבל אם יש שם אבילים אין להם שום זכות בתפלה וקדיש כלל:

פרק ד

מי שמת אביו או אמו הבנים אומרים קדיש י"א חודש מיום המיתה ואף שנתעכב הקבורה איזה ימים מ"מ חושבים הי"א חודש מיום המיתה ואם רוצה לומר י"א חודש מיום הקבורה רשאי ואין שאר אבלים יכולים לדחותו ומי שרוצה לעשות היאר צייט בשנה ראשונה ביום הקבורה כשהוא רחוקה מיום המיתה יש לו למנות גם הי"א חודש מיום הקבורה:

נוהגים לומר קדיש כל הי"א חודש בין בחול בין בשבתות וי"ט אעפ"י שאינם ימי הדין וכן נוהגים להפטיר ולהתפלל ערבית במוצאי שבתות שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנם וכשהבן מתפלל ומקדש ברבים פודה את אביו ואמו מן הגיהנם ורשאי להפטיר ולהתפלל אף לאחר י"א חודש אבל קדיש יתום אין לומר אחר י"א חודש אפילו יום אחד ולכן צריך להפסיק יום אחד קודם שחל היאר צייט בחודש שאחריו כמן שנתבאר בשער שלפני זה:

אע"פ שאם אין יתום בבה"כ אז אחר שאין לו אב ואם אומר קדיש אחר פסוקים של עלינו מ"מ כשיש אבל אין רשות לאחר לאמרו לפי שיש יתומים קטנים או אפי' גדולים שאינם יכולים להיות שלוחי צבור לומר קדיש וברכו לתועלת אביו ואמו כידוע ממעשה דר"ע התועלת הגדול שיש למתים בה ולכך תיקנו להניח קדיש זה ליתומים הן קטנים הן גדולים ומפני שתיקנוהו ליתומים אין נוהגים לאומרו כלל מי שיש לו אב ואם שמא יקפידו משום אל יפתח אדם פה לשטן ויאמרו אתה מקוה למיתתנו לפיכך אם אין אביו ואמו מקפידין בכך יכול אומרו אפי' מי שיש לו אב ואם אם אין שם אבילים ומ"מ אין לעשות כן אם יש שם אחר שאין לו אב ואם:

מי שספק לו אם מת אביו ואמו אם אין יתום אבל שם יש לו לומר קדיש אבל אם יש שם אבל תוך י"ב חודש דוחה אותו שאין ספק מוציא מידי ודאי וכן אם יש ספק שמא כבר עברו יב"ח (ע' לבוש סי' קל"ב):

אם מתה אמו חייב לומר קדיש אעפ"י שאביו חי ואין אביו יכול למחות בידו ואם ספק אם מתה אמו והבן רוצה לומר קדיש והאב מוחה בידו חייב לעשות רצון אביו ולדחות הספק מפני ודאי קפידתו של אביו:

מי שמת ואין לו בן אך יש לו בן הבן או בן הבת יש לו לומר קדיש על אביו זקנו אם אין שם אבל אחר ואם יש שם אבל אחר אזי יאמר האבל שני קדישים וזה שאומר אחר זקינו או זקינתו יאמר קדיש אחד דהיינו מחצה ממה שזוכה האבל בקדישים ואם רוצה לומר קדיש אחר זקינו אבי אמו או זקינתו והאב בחיים והוא מוחה בידו ואמו בחיים והיא

מוחה בידו אינו רשאי לעבור על רצונה אך יש לו לפייסה שתתרצה כי ראוי לה משום כבוד אביו ואמה ואם מת אביו או אמו בחיי' ושוב מת אבי אביו או אבי אמו ורוצה לומר קדיש ואמו מוחה א"צ לשמוע לה בזה אבל אם מת אבי אמו או אם אמו ורוצה לומר קדיש ואמו מתרצית או שמתה ואביו חי ומוחה בידו צריך לשמוע לו ואפילו אם נתגדל בבית אבי אמו ולמד עמו תורה. כיון שאביו חי ומקפיד עליו ומוחה בידו מחויב לשמוע לו:

מי שמת בלא בנים והאב רוצה לומר קדיש על בנו במקום שיש אבל אחר אב ואם הם דוחין אותו אך בדרך פשרה יש ליתן לאבל שני חלקים מקדישים הנתוספים ולזה חלק אחד מלבד קדיש יתום הקבוע אחר עלינו הוא שייך לאבל לבד וה"ה האב על הבת אבל שאר קרובים כגון אח ואחות אין להם במקום אבלים כלום אך אם אין שם אבלים גמורים רק אב על בן או בת יש לפשר ג"כ ב' חלקים להאב וחלק אחד להאח:

מי שאין לו בנים רק בת וצוה לפני פטירתו שילמדו עשרה בביתו בשכרם ואחר הלימוד תאמר הבת קדיש אין לשמוע לו ויש למחות שלא לעשות כן ומכ"ש שאין להניח שתאמר קדיש של תפלה ואפילו אם היא פנוי' אסורה ומכ"ש א"א חלילה להשמיע קולה לרבים באמירת קדיש בין בבהכ"נ בין במנין אלא אם תרצה לזכות את אביה תהי' זהירה בכל עתות התפלה בין בבה"כ בין במנין להטות אזנה באמירת קדישים לענות אמן בכוונה רצוי' ויודע מחשבות יחשוב לה כאלו אמרה וקיימה מצות אביו:

מי שמת ויש לו בן וצריך לנסוע למרחקים שלא יוכל לומר קדיש בעונתו ושוכר איש אחד במקומו שיאמר קדיש אחר אביו או אמו אין שאר האבילים יכולים לדחותו כיון שאומר בשליחות הבן ומ"מ נראה שיש לעשות ג"כ פשר שלא יאמר רק חלק שלישי:

איש זקן יותר משמונים שנה שנסע לארץ ישראל ובשעת נסיעתו צוה לבנו שתיכף אחר נסיעתו יתחיל לומר קדיש ושאר האבילים אין רוצים להניחו הדין עמהם ואין לו זכות בשום קדיש במקום שיש שם אבלים:

ראובן שהי' בעיר אחת וכשנסע משם הי' שמעון גוסס וכשבא לביתו הודיע לבן שמעון שזה עשרה ימים שראה אביו גוסס אם אין שם אבלים אחרים יש לו לומר קדיש אבל אם יש שם שאבלים אחרים יכולים לדחותו ואפי' אם הי' שמעון איש זקן יותר מבן שמונים והי' גוסס אעפ"כ אין מחזיקין אותו בודאי מת לדחות שאר אבלים:

בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים